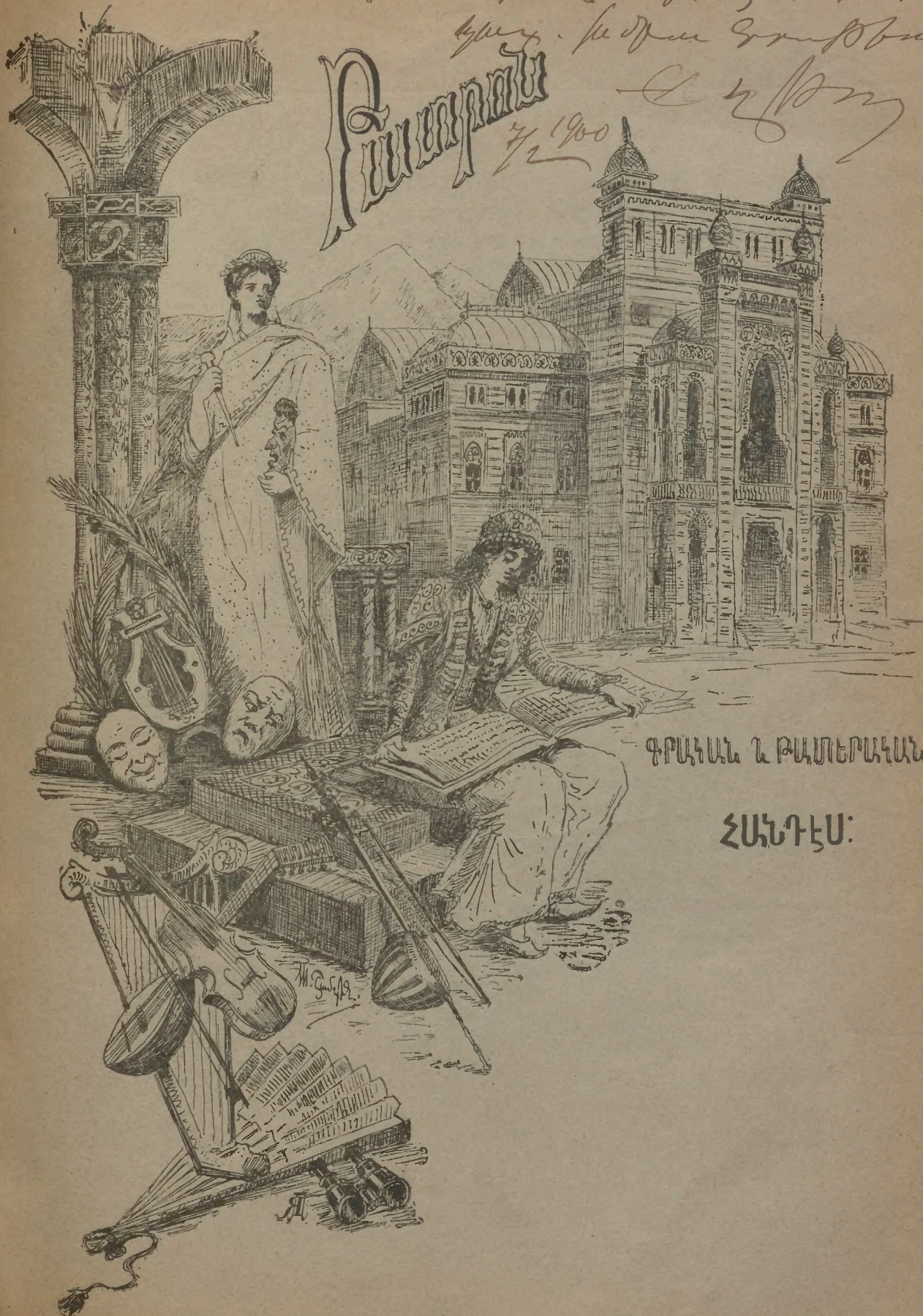

61. "Kuler-Advarbey" Bstb
 Կուլեր-Ադվարբեյ
 Բեստբեյ
 7/2 1900

ԳՐԱԿԱՆ Ա ԲԱՍՄԵՐԱԿԱՆ

ՀԱՆԴԵՍ:

Թ Ի Փ Լ Ի Ս

Տպ. Կ. Մարտիրոսյանցի. || Тип. К. МАРТИРОСІАНЦА.

Орбеляновская ул., д. № 1/2.

1899

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ա. Ծիրաններ, Կոմ. Յ գործ., Հեղ Պ. Հերվյէի, Թարգ. Ա. Սարգսյան	1
բ. Պայտառի հոգին, Ժողովրդական զրույց Վ. Փափազեան	29
գ. Հերման Զուդերման, քննադ. էտիւզ Գ. Բրանդէսի	33
դ. Փրիցիւէն, դրամա 1 գործ. Հեղ. Հերման Զուդերմանի	39
ե. Մի անյայտ թատրոնական գործիչ Պ. Պոռեան	57
զ. Թովմաս Սալվինի (շար. Թարգմ.) Ա. Թարխանեան	76
է. Սերմնացաններին, Նեկրասովից. բանաս. Ա. Ժատուրեան	86
ը. Որը թռչուն } բանաստ. Յով. Թումանեան	87
Օր. Մ-ին }	
թ. Վոլֆգանգ Գէօթէ,	Նիկ. Բարսեմեան
ժ. Բեմական զգեստ, շարունակ. և վերջ	Թատերասէր
ժա. Թատրոնական քրոնիկոն	Դիլետանտ
ժբ. Յայտարարութիւններ	

ԵՐԱԺՋՏԱԿԱՆ ՅԱՒԵԼՈՒՄԻ

1) Պլպուլն Աւարայրի, բան. Ղ. Վ. Ալիշանի, ներդաշ. Մ. Էքմալեանի

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ն Ե Ր

- 1) Տ. Սիրանոյշ—Յովհաննա Դ Արկ. Շիւքերի
- 2) Օր. Վարդուհի
- 3) Յ. Արեւեան
- 4) Մշեցոյ հարսանիք—նկար Կ. Նշանեանի
- 5) Տ. Վ. Մելիքեան
- 6) Պող. Արաքսեան-Չարլէյի ժողովրդային—պիեսի մէջ
- 7) Գ. Պետրոսեան Տրաստ-«Պատիւ» Զուդերմանի

ՊԻԵՍՆԵՐ

«Բարբուլիէ», վող. 1 գործ., Հեղ. Մովսէսի, Թարգմ. † Մ. Ամարիկեան
«Անպատիւներ», դր. Յ. Գ. Զերօլամօ Բովետտի, Թարգ. Ա. Մուրադբէգեան.

1899

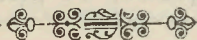
Դեկտեմբեր

ԹԱՏՐՈՆ

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԳ

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԻՍ

(ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

№ 2.

ԵՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԳԻՐԴ 2.

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպարան Կ. Մարտիրոսյանցի. ||| Тип. К. Мартиросянца.

Орбелиановская ул., д. № 12.

1899

1899

1899

1899

1899

1899

1899

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 31 Декабря 1899 года.

1899

1899

1899

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ա. Ծիրաններ, կօմ. 3 գործ., Հեղ. Պ. Հերվիյէի, Թարգ. Ա. Սարգսյան	1
բ. Պայտառի հոգին, ժողովրդական զրոյց Վ. Փափազեան	29
գ. Հերման Զուդերման, քննադ. էտիւդ Գ. Բրանդէսի Թարգ. Ա. Ժատուրեան.	33
դ. Փրիցխէն, դրամա 1 գործ. Հեղ. Հերման Զուդերմանի	39
ե. Մի անյայտ թատրոնական գործիչ Պ. Պոռնան	57
զ. Թուվմաս Սալվինի (շար. Թարգմ.) Ա. Թարխանեան	76
է. Սերմնացաններին, Նեկրասովից. բանաս. Ա. Ժատուրեան	86
ը. Որք թռչուն } բանաստ. Յով. Թումանեան	87
Օր. Մ-ին }	
թ. Վլադիսլավ Գէօթէ, Միկ. Բարամեան	89
ժ. Բեմական զգեստ, շարունակ. և վերջ Թատերասէր	100
ժա. Թատրոնական քրոնիկոն Դիլետանտ	105
ժբ. Յայտարարութիւններ	

ԵՐԱԺՋՏԱԿԱՆ ՅԱՒԵԼՈՒԱԾ

1) Պլաուշն Աւարայրի, բան. Ղ. Վ. Ալիշանի, ներդաշ. Մ. Էքմալեանի

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ն Ե Ր

- 1) Տ. Սիրանոյշ—Յովհաննա Դ Արկ. Շիւքերի
- 2) Օր. Վարդուհի
- 3) Յ. Աբէլեան
- 4) Մշեցոյ հարսանիք—նկար Կ. Նշանեանի
- 5) Տ. Վ. Մելիքեան
- 6) Պող. Արաքսեան-Չարլէյի մօրաքոյրը—պիեսի մէջ
- 7) Գ. Պետրոսեան Տրաստ—«Պատիւ» Զուդերմանի

ՊԻԵՍՆԵՐ

«Բարբուլիէ», վոդ. 1 գործ., Հեղ. Մովսէսի, Թարգմ. Գ. Մ. Ամերիկեան
«Անպատիւներ», դր. 3. գ. Զերուամօ Բովետտիի, Թարգ. Ա. Մուրադբէգեան.

Խնդրում ենք նպատել մեր հրատարակութեան տարածման

Առաջիկա 1900 թուականին

ԹԱՏՐՈՆ

(ԶՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Գրական եւ քառերական պատկերազարդ հանդես

Կը հրատարակուի նոյն դիրքով եւ ծրագրով տարեկան 2 գիրք
Բացուած է 1900 թուականի բաժանորդագրութիւնը, տարե-
կան բաժանորդագինն է Թիֆլիսում 3 ռուբլի, միւս բա-
ղաքների համար 3 ռ. 30 կ., արտասահման 10 ֆրանկ:

Հրատարակիչ Աղէքսանդր Թարխանեան

Հասցէ՝ Тифлис, Александру Тарханяну. կամ Tiflis (Caucase-Russie)
Alexandre Tarkhanian.

Թիֆլիսում բաժանորդագրութիւնը ընդունում է Հրատարակչի մօտ՝
Սադովանա, № 27.

Խնդրում ենք նպատել մեր հրատարակութեան տարածման

Ճ Ի Բ Ե Ն Ն Ե Բ

(Les tenailles, par Paul Hervieu).

Կօմեդիա 3 արարուածով հեղինակեց ՊՕԼ ՀԵՐՎԻԵ,
բարգմանեց եւ բեմի յարմարեցրեց Ա. ՍԱՐԴԱՐԵԱՆ.

Դ Ո Ր Ծ Ո Ղ Ա Ն Ձ Ի Ն Ք

Վահրամ Գեղամեան, ապահով հարուստ անձն.

Աշխէն, նրա կինը.

Արզաս Դողդիսեան, կաշուածատէր.

Վիրգինէ, նրա կինը, Աշխէնի քոյրը.

Ռուբէն Դիմաքսեան, համալսարանաւարտ երիտասարդ.

Բարսիղ, Վահրամի տան ծառան.

Անցքը ժամանակակից է:

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԱՌԱՋԻՆ

Տեսարանը պարզեցնում է շատ զարդարած հիւրասենեակի վաղրած Գեղամեանի պանը: Խորում ապակեայ դռան, որ պանում է դեպի չմեային պարտեզը: Այն քան դռներ. քան հողմը համին, որի վրայ վաղած լամպարներ, աջ՝ պարտեզին: Այն հողմը շատեղան է փարթում լինում. էպարիի բայեր, գորգ և ջահ: Նոր է ճշնել:

ՏԵՍԻՆ Ը.

ԱՂԽԷՆ ԵՒ ՎԻՐԳԻՆԻ.

(Վարդգեսը բարձրանալիս, վերադառնալիս համարում է սրջը. Աղիէնը յաղում անց ու դարձ է տեսնում: Ապակեայ դռներից երեւում են նրանց ամասնները, որոնք ծխում են:)

ՎԻՐԳԻՆԻ. Չատ բարի, բայց լինջ առիթով ես յանդիմանում ամուսնուդ:

ԱՂԽԷՆ. Այն՝ որ... (շեշտելով) ես նորան չեմ սիրում:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Քայց դա արդարաւորումն չէ. ով է յանցաւորը: Դու մեղադրում ես ամուսնուդ, որովհետեւ չես սիրում նորան. իսկ նա զուգէ պատասխանէ թէ՛ դու սառն ես և վանող բնավորութիւն ունիս:

ԱՂԽԷՆ. Ամենաին ոչ, ընդհակառակը ես զգում եմ որ կարող եմ կրքոտ սիրել մէկին և ամէն կերպ ձգտում եմ այդ բանին. այն ինչ Վահրամը, մեր ամուսնութեան տասը տարւան ընթացքում, կատարեալ յուսահատութեան հասցրեց ինձ:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Երբ մի ամիս առաջ լսեցի վերջնական վճիռդ բաժանման առթիւ, իսկոյն և եթ մտածեցի քո նոր զգացմունքների մասին: Քայց չէ՞ որ մինչև այժմ սառնարիւն տարար ալդ վեճերը, զոնէ ինձ ալդպէս էր թւում. ուրեմն դեռ չէ՞ք հաշտուել:

ԱՂԽԷՆ. Ես երբէք չեմ կարող հաշտուել:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Ինչո՞ւ այլ կերպ չես տնօրինում քո կեանքը: Որդիք— դու չունիս, որոնք կարողանալին քեզ զբաղեցնել. ուրեմն դու եւս օգտուիր զուարճութիւններից: Ճանապարհորդիր, զրտիր քեզ համար զբաղմունքներ. վերջապէս ինչո՞ւ հիւրեր չես ընդունում: Չեր տունը, փառք Աստուծոյ, շքեղ է, Աստուծոյ ամէն բարութիւններով լի. դու զիտես քեզ հաճելի ցոյց տալ ինչպէս վայել է մի քաղցրաբարոյ տանտիրիկնոջ: Արկնում եմ, ի դուր ես մեղադրում ամուսնուդ. Վահրամը, իսկապէս ասած, պատուական անձն է: Այն, ժողովիր բարեկամներիդ, քո լաւ և մօտ ծանօթներին, կազմիր մի համեստ շրջան և այդպիսով մեղքը տաղտկալի ժամերդ: Իսկ այժմ ով է լինում ձեզ մօտ— ես և ամուսինս, այն եւս՝ ինչպէս հաղուաղիւտ հիւրեր:

ԱՂԽԷՆ. Ես ձգտում եմ՝ երջանկութիւն ձեռք բերել և ոչ թէ՛ բաւականութիւններ: Այն, ես որոնում եմ հոգեկան հանգստութիւն և ոչ

թէ լրացեալն մուսուլթիւն աշխարհային զուարճութիւններն և կամ զբոսանքներն մէջ:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Վաճառմը զաղախարական մարդ է, կրկնում եմ որ զունքդ ես ստեղծում քեզ համար զբախտութիւններ: Անդադար անհանգիստ ես լինում, վրդովում և չղիտեմ ինչ բանի մասին երազում: Ա՛խ, Աշխէն, հաւատացնում եմ քեզ, որ այդ ամէնը միմիայն երկտատարական կրքի բռնկումն է: Հաւատն ինձ, քոյրիկ, որ կանցնի, կանցնի առիւ շուտ, քան զու կարծում ես:

ԱՂԽԷՆ. Միթէ ես յանցաւոր եմ որ չեմ նմանում ամուսնու, այո՛, այն մարդուն՝ որը ոչնչով չէ յաւիշտակում, ոչ մի բանով հետաքրքրւում, այլ միշտ անտարբեր և սառնասիրտ է: Մինչդեռ այդ «չե՛ն» մարդը իմ տէրն է, իմ պարոնը, .. այո՛, իմ հրամայողը:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Իսկ զու չափազանց զմայլուող բնութիւն ունիս, անդադար յաւիշտակուող, միշտ դէպի անյայտ տեղեր ձգտող և ամէն մի չնչին բանի համար պատրաստ ես գոհել անձդ:

ԱՂԽԷՆ. Իմ մէջ չկայ սնտկաւութիւն և չեմ էլ պահանջում որ ամուսինս լինի մեծ մարդ. զուցէ ես ինձ առելի երջանիկ համարէի, եթէ նա լինէր աղքատ, պակասութիւններով լի, նոյն իսկ արատաւոր անձն, միմիայն... Ո՛չ, ո՛չ, ամուսնու խղճալ անկարելի է. այո՛. անկարելի է արտայայտել նրա առաջ մինչև անգամ այն մասնիկը քնքշութեան՝ որով լի է իմ սիրտը:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Ինչ կամենում ես ասո՛ւ, բայց և այնպէս նա արժանի է ցաւակցութեան: Ասա՛ ինչդրեմ, միթէ չեմ ընդունում որ ձեր այդ անընդ-

հատ տարածացնութիւնները, ընտանեկան վէճերը կարող են նրան համբերութիւնից հանել:

ԱՂԽԷՆ. (հեգեհեհ) Դու նորան չես ճանաչում... Այնպիսի մարդիկ, ինչպիսին Վաճառմն է, մի վախճանար, համբերութիւնից չեն զուրկալ: Նոքա միշտ համոզուած են թէ իրենք են արդար. երբ առաւօտեան զարթնում է՝ նա արդէն փտահացած է որ ամբողջ օրուան ընթացքում արդարացի և ճշմարիտը ինքը պիտի լինի միայն: Ում հետ էլ որ չխօսէ, ինչ էլ որ պատմելու լինի— միշտ ուրիշին է մեղալրում և երբէք ոչ իրեն:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Բայց ո՛չ քո վերաբերմամբ:

ԱՂԽԷՆ. Ս՛, ընդհակառակը, ամուսնական իրաւանց հիման վրայ, նա ինձ միշտ մեղաւոր է համարում:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Ինձ թւում է որ զու յարձակում ես նրա վրայ: Ես աշխատում եմ համոզել քեզ, որովհետև ինքս քեզ համար իբրև օրինակ առաջդ կանգնած եմ: Ճշմարիտ է, թէ ես ևս զլուի բերի ամուսնութիւնդ, բայց չե՞ որ նոյն ձևով և ես ամուսնացայ մեր մօր ձեռքով: Մեր ամուսինները ամէն բանով նման են իրար, երկուսն էլ հարուստ են, երկուսն էլ քաղաքավարի, գործունեայ. նոքա ունին նոյն ձևերը, նոյն սովորութիւնները: Ինչո՞ւ ես չեմ զանգատուում կամ վրդովում: — Այդ տեսակ ամուսինների թիւը, գլխեցած եղիր որ շատ սահմանափակ է: Եթէ ուզում ես հասկանալ, իսկապէս ընտիր շրջանը զբաղաւորապէս բաղկացած է այդպիսի ընտանիքներից: Ինչ վերաբերում է ինձ— քեզ ուղիղն ասեմ— ես միանգամայն զու եմ վիճակիցս: Արդա-

սը և ես սիրում ենք իրար ինչպէս
հարկն է:

ԱՂՍԻՆ. Այո՛, այո՛, ես լաւ եմ
ճանաչում քեզ նման կանանց, ո-
րոնք միշտ զոհ են իրենց վիճակից:
Թող մէկ այրիանաք, տեսնեմ թէ
այն ժամանակ էլ սիրով կը հնա-
զանդուիք ձեր վիճակին:

ՎԻՐԳԻՆԷ. (Վերադառնալով)
Չեմ հասկանում թէ ինչ ես ուզում
ասել:

ԱՂՍԻՆ. Մի՞թէ դու չսեցիր թէ
ինչ ասաց ամուսինդ այսօր ճաշին,
երբ Ռուբէն Գիմաքսեանը պատմում
էր մեզ իւր Յունաստանում արած
ճանապարհորդութեան մասին: Այո՛, և
այդ ասաց միանգամայն անտարբեր
ու սառնարիւն:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Բայց ի՞նչ ասաց:

ԱՂՍԻՆ. «Եթէ ես բախտ ունե-
նայի այրիանալ, և համեմատաբար
աւելի երիտասարդ լինէի, կերթայի
ճանապարհորդելու»: Երևի այս էլ բը-
նական գտար, այնպէս չէ՞:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Լաւ, ի՞նչ ես կամենում
ասել:

ԱՂՍԻՆ. Մի՞թէ արժանաւոր և
սիրող ամուսինը իւր կնոջ ներկայու-
թեամբ նախադէր կը կաղմէ, թէ
ինչպէս այրի եղած միջոցին ճանա-
պարհորդութիւններ չկանէ:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Դու միշտ ծայրահե-
ղութեան էս հասնում:

ԱՂՍԻՆ. Եւ այդ, քո ասելով, կը
նշանակէ «համերաշխ տալիս»: Ես
այդ տեսակ սէր չեմ կամենում և ոչ
էլ կարող եմ քեզ պէս սիրել: Ահա
այդ պատճառաւ իսկ ես ինձ զրթ-
բախտ եմ համարում և ձգտում եմ
դուրս կորզել ինձ այստեղից:

ՎԻՐԳԻՆԷ. (Ժպտալով) Նախ՛ ես
նրա կատակներին վարժ եմ և երկ-

րորդ՝ զիտես թէ ի՞նչու ուշադրու-
թիւն չեմ դարձրել Արդասի խօսքե-
րին:

ԱՂՍԻՆ. Ինչո՞ւ:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Որովհետեւ այդ մի-
ջոցին բաւականութիւն էի զգում զի-
տեղով քեզ:

ԱՂՍԻՆ. Ի՞նչ:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Այո՛, քեզ: Ռուբէն Գի-
մաքսեանը յափշտակել էր քեզ իւր
ճառով: Ինչպէս թւում է ինձ, դու
նրան դատար շատ պերճախօս:

ԱՂՍԻՆ. (Հիշաւով) Այդ ի՞նչի մա-
սին ես ակնարկում:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Կը ցանկատ խօսական
պատճառն ասեմ, թէ ի՞նչու ես զրգը-
ւումս գէպի Վահրամը... որովհե-
տեւ նա, քո կարծիքով, անկարող է
վիճաբանել Ռուբէնի հետ, չունի բա-
ւականաչափի գիտութիւն և թէ որա-
մտութիւն:

ԱՂՍԻՆ. Եւ այդ առիթ է տա-
լիս քեզ մտածելու որ...

ՎԻՐԳԻՆԷ. (Ընթերցելով) Որ ինքնա-
սիրութիւնով վերադարձած է... բայց
այս ամէնը, կրկնում եմ, վերջ չի
վերջոյ շատ շուտ կանցնի: (Յայտ
բերելով Բէթի խորշը) Տե՛ս մեր
պարտեններն են, այս կողմն են դա-
րձ. նախազգուշացնում եմ որ աչ-
քերդ արտասուախառն են... և չի խան-
գարի եթէ...

ԱՂՍԻՆ. Եթէ պատկերիմ տամ
իւր նախկին համապատասխան ար-
տալարութիւնը: (Դուրս է գալով Բէ-
թի խորշէն)

ՏԵՍԻՆ Բ.

ՎԻՐԳԻՆԷ ԵՒ ՎԱՀՐԱՄ

ՎԱՀՐԱՄ. Դուք միայնակ էք, իսկ
մեր է Աշիկներ:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Չառ յարմար ժամանակին հկաք փոխարինելու նորան:

ՎԱՀՐԱՄ. Ախշտն ասած, ես եկայ յատկապէս ներդառնալ իւրեղնիւ ձեզանից: Աշխէնը նեղութիւն չկրեց նախազգուշացնել ինձ, որ մեզ մօտ հիւրեր կը լինին: Ես մի կարեւոր դրոժ ունէի, բայց ձեր Ռուբէն Դիմաքսեանը, պէտք է ասած, մի փոքր խանգարեց: Չառ կարելի է այդ երկտասարդ պարտքն արժանաւորութիւններով լի է, բայց զժբախտաբար նա ինձ ձանձրութիւն է պատճառում: Ես իմ արտօնութիւնը սուր Երրօրին, թող նորա հետ նա զբաղուի:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Իսկ դուք երեւի ըստ տոխրականին կերթաք ակումբ, քանի որ այժմ գրասենեակը փակ է, համարելով այդ միայն ձեր պարտականութիւնն, այնպէս չէ:

ՎԱՀՐԱՄ. Պարտականութիւն... օ, ոչ երբէք: Բայց գիտէ՞ք թէ ինչպէս է լինում, յարկելի տիկին: Երբ տաճարակ ախումբում իրարուց բաժանում ենք, սովորութիւն ունինք միմեանց հարցնել, «կը դձք վաղը, — այո, եթէ դուք կը դաք. շատ բարի, — ես կը լինեմ: Եւ ահա այսպէս յորմարում ենք ու կաղմում փոքրիկ խաղ. ուրեմն նախտակներին հասանք՝ որովհետեւ մեր խօսքը կատարեցինք:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Բայց երբեք ինքներդ ձեզ չէ՞ք հարցրել, որ դուք պարտաւոր էք ունենալ աւելի լուրջ նպատակ: Օրինակ, հաճելի չէ՞ արդեօք կաղմել, ունենալ ձեր բնտանեկան շրջանը: Դուք ի՞նչ էք կարծում՝ ի՞նչ է զգում ձեր կիներ ամէն անգամ, երբ դուք նորան միայնակ էք թողնում:

ՎԱՀՐԱՄ. Իմ կիներ — նա հիացած է աւանձնութիւնից: Մէթէ

դուք չնկատեցիք թէ նա ինչպէս տխուր էր և դժգոհ սեզանի վրայ: Ես հաւատացած եմ որ այժմ՝ երբ իմանայ թէ ես գնացի, նա կը դառնայ ուրախ, այն ինչ իմ երեւալու պէս՝ խոխոյն կը մուսկոտուի: Ահաւասիկ ինքներդ կը համոզուէք — կը հեռանամ և նորա գէմքը կը փայլի և կը պայծառանայ:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Փոխանակ այդ տեսակ հսկողութեամբ զբաղուելու, աւելի լաւ կանէք եթէ աշխատէք փոխել ձեր կեանքի պարմանները:

ՎԱՀՐԱՄ. Ես բնաւ յանցաւոր չեմ, քանի որ տեսնում եմ թէ ինչպէս Աշխէնը ինձ չի կարողանում տանել: Թէ ինչպէս սկսուեց՝ այդ չզրիւնեմ. ինչո՞ւ է շարունակում՝ նայնպէս չզրիւնեմ. միմիայն ստիպում եմ ինձ ձեռնարկել եւ որ իբր թէ ոչինչ չեմ նկատում:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Բայց չէ՞ որ եթէ դուք սկսէք յամառութիւն անել, այն ժամանակ նա ևս կը շարունակէ նայնը: Ուրեմն քանի գնայ այնքան վատ:

ՎԱՀՐԱՄ. Չառ ցուում եմ, բայց ի՞նչ արած. ես մեղաւոր չեմ, իմ խիղճը մաքուր է: Ասացէ՛ք ինչպիսի, ի՞նչ առիթով է Աշխէնը դանդաղում:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Պարզապէս և ոչ մի պատճառ. նա ուղղակի դժբախտ է:

ՎԱՀՐԱՄ. Չլինի՞ թէ նա կարծում է որ ես բախտաւոր եմ: — Տէր իմ Աստուած, այնքան անբաւականութիւնների, զրգոււմների, անսովոր վարմունքներից լիտոյ բախտաւորութիւն... ծիծաղելի է մինչև անգամ: Լսեցէ՛ք, տիկին, որքան նա՝ ձեր պատուարժան քոյրը, կը սկսէ իւր քմահաճութիւններն անել, իմացած եղէք, որ այնքան ևս ես աւելի յաճախ դուրս կելնեմ տանից:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Իսկ նա ինչ շինե՛ ալ միջոցին տանը:

ՎԱՀՐԱՄ. Թող մտածէ:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Օ՛հ, նա այն բնութեան տէրն է, որ երբէք չի հնազանդուիլ:

ՎԱՀՐԱՄ (հեղինակաւ) Նա իմ կրնն է:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Այո՛, ձեր կրնն է, բայց ամենից առաջ ինքն իրեն է պատկանում:

ՎԱՀՐԱՄ. Երբ ես ամուսնացալ, աշխատում էի յարմարացնել նորա համար կանոնաւոր կեանք, այո՛, հանգիստ և հաճելի կեանք. բայց նա ամէն անգամ խորշեց. այժմ ես նորանից խնդրում եմ միմիայն մի բան՝ այն է տալ ինձ հնարաւորութիւն ապրելու աջակէս՝ ինչպէս ամենքն են ապրում... պարզ և սովորական ձևով:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Բայց Աշխէնը եղակի բնաւորութեան տէր է:

ՎԱՀՐԱՄ. Զատ եմ խղճում եթէ նա միւսներին չէ նմանում. — ուրեմն ինքն է մեղաւորը. նշանակում է ես կարիք չունիմ ինձ փոխելու. ես նայում եմ կեանքի վրայ աջակէս, ինչպէս նա կայ: Աշխէնը անդադար ուր որ թափառում է մտքով և այդ ինձ անհասկանալի է. մինչդեռ իմ երազած ցանկութիւնս է միմիայն խողաղ և երջանիկ կեանք: Այդպէս ուրեմն, յարգելի տիկին, թող ձեր քոյրը ուղիւ... կողաջեմ... ասացէք նորան այս ամէնը:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Այո՛ ըստէիս ալ մասին խօսեցի, աշխատելով համոզել նորան:

ՎԱՀՐԱՄ. Է՛հ, լիտայ... ինչ ունի իմ դէմ:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Նա հրաժարուեց բա-

յատուրութիւններ տալ և անձամբ կը խօսէ ձեզ հետ:

ՏԵՍԻՍ Գ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ԱՂԽԷՆ

ԱՂԽԷՆ. (Տեսնելով իւր ամուսնուն՝ յոռեբը հեռու է և հեռագրաւորաւ:) **ՎԱՀՐԱՄ.** (Համայն վերադարձին) Տեսնում էք: (Բարձր:) Ահա ձեր քոյրը վերադառնում է — ուստի ես վախճում եմ:

(Աշխէնը աւազանով է, Վահրամը վերադարձին:) **Պարզուեց:** (Բարձր:) Ցտեսութիւն: (Թեթեւ ողջոտով է իւր հեռու, Աշխէնը պարտաւորաւոր է հեռու չեւան. Վահրամը դուրս է գնում:)

ԱՂԽԷՆ. Դու երևի խօսեցիր իմ մասին:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Ի հարկէ, ես աշխատեցի արդարամիտ լինել:

ԱՂԽԷՆ. Եւ երևի կատարելապէս համաձայնուեցիք նորա հետ ձեր հալեացքներով:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Ո՞վ զիտէ:

ՏԵՍԻՍ Գ.

ՆՈՅՆՔ, ԱՐՁԱՍ ԵՒ ՌՈՒԲԷՆ ԳԻՍՏԵԱՆ

(Մահու է հեռաւոր պարտիզի)

ԱՐՁԱՍ. Այդպէս ուրեմն, միթէ չհամոզուեցիք:

ՌՈՒԲԷՆ. Գրեթէ ոչ:

ԱՐՁԱՍ. — Ի՞նչ կտէք, յարգելի տիկիններ, ես մտադիր եմ ամուսնացնել պ. Գիմաքսեանին:

ԱՂԽԷՆ. Ո՞ւմ հետ:

ԱՐՁԱՍ. Իսկապէս ինքն էլ չըզիտեմ, դեռ մենք ոչոքի վրայ չենք կանգ առել: Ես ասացի, «Դուք

երեսուն տարեկան էք, ձեր անձնական ծառայութիւնները, ձեր յայտնի դիրքը, համալսարանական կրթութիւնը—տալիս են ձեզ լիակատար իրաւունք ընտրել ձեզ համար մի արժանաւոր ամուսին՝ փառայեղ օթիտով... մնում է միայն զտնել այդ անձը: Այում եմ սորան. «Գուք նոր էք վերադարձել Գերմանիայից, ուրեմն և վատ ծանօթները շրջանին դեռ չէք հանդիպել... Ձեզ հետ, փառք Աստուծոյ, ոչ ոքի չէք բերել և...»

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. Օ՛, Արդատ:

ԱՐԶԱՍ. Հետեաբար ձեր սիրտը ազատ է... դէհ, ուրեմն ամուսնացէք»: (Ռաֆէլին) Գիտէք, սիրելի բարեկամ, ամենապիտուորն է որ ինքներդ ձեզ առէք. «Ես ցանկանում եմ ամուսնանալ» և այնուհետև մնում է որոնել հարսնացուին: Եւ ահա դուք սկսում էք ընտրութիւններ անել, համեմատութիւններ, հարկաւ տալով մէկին կամ միւսին առաւելութիւն: Գուք կարող էք պաշարիւն այս ամէնը մտածել և վճռել: Իմ կարծիքով այսպէս առաւել լաւ է քան թէ նախ սիրահարուել մի կնոջ հետ և ապա ամուսնանալ:

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. (Ռաֆէլին) Հետաքրքիր է իմանալ, պարոն Գիմաքսեան, թէ դուք ի՞նչ պատասխանեցիք այս քան յորդորների և խրատների առթիւ:

ՌՈՒԻՐԵՆ. Ես նայում եմ ամուսնութեան, ծնունդի և մահուան վրայ այնպէս՝ ինչպէս կենաց երեք զլիաւոր և հանդիսաւոր զործողութեան վրայ. ես դոցա համարում եմ համահաւասար կարեւոր: Ամէնքը ծնւում են և մեռնում հաւասար իրենց կամքի, ահա այս իսկ պատճառով ես կարծում եմ որ ամուսնութիւնն էլ պէտք է կառարարուի միանգամայն

անսպասելի: Ինձ թւում է որ հանդիսաւոր «այո»-ն պէտք է մեր բերանից դուրս գայ առանց մեր տեղեկութեան նորա համար՝ որովհետև այդ «այո»-ն դրուած է այնտեղ զաղտնի, ինչպէս նորածնունդ մանկան առաջին աղաղակը և ինչպէս վերջին հառաչանքը մեռնողի:

ԱՋԽԷՆ. Այո՛... բայց բնութիւնը վերցնում է իւր վրայ միմիայն մեր ծննդեան և մահուան հոգսերը և ոչ թէ ամուսնական:

ՌՈՒԻՐԵՆ. Բայց և այնպէս այդ նոյն բնութիւնը չէ՞որ մեզ ստիպում է սիրել: Եւ այս զգացմունքը նայալէս հրամայող է, նայալէս աստուածալին է, ինչպէս բնութեան միւս օրէնքները, որը նախ մեզ կեանք է պարգևում և ապա յետ խլում նորան:

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. Բայց իւրաքանչիւր անձն ազատ է ամուսնանալ կամ ոչ. այո՛, ազատ է այդ քայլն անել սիրով կամ նոյն իսկ առանց սիրոյ:

ԱՐԶԱՍ. Ես ընդունում եմ միմիայն մի ամուսնութիւն, մի պտակ, և այն էլ սրբադործուած եկեղեցական օրէնքով:

ՌՈՒԻՐԵՆ. Քաղաքական ամուսնութիւնը նոյն է թէ պտակ:

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. Հաւանական է որ այդ հայեացքները զարգացել են ձեր մէջ շնորհիւ Աթէնքի դպրոցների:

ՌՈՒԻՐԵՆ. Ամենևին ոչ. ես այդ ձեռք եմ բերել կեանքի դպրոցում, ուր և դուք, յարգելի տիկին, ներկայ էիք, երբ ես ոտք էի դնում առաջին անգամ այդ կեանքի մէջ:

ԱՐԶԱՍ. Ա՛խ, վերաւ, դուք կարծեմ մանկութեան ընկեր էք եղած թէ կնոջս և թէ քէնուս հետ:

ՌՈՒԻՐԵՆ. Այո՛, մենք հարեւաններ էինք, մինչև անգամ մեր այգիները

կից էին իրար: Մի անգամ Հա-
սաւ այն օրը՝ որ ես զրկուեցի
թէ Հօրից, թէ մօրից և թէ նոյն
խօսի այդ այդից: Մի բան՝ որ ինձ
պաշտպանում էր — այդ իլլիզիան էր,
թէ ես ունիմ ընտանիք... որ Հարե-
ւան այդիում, այն այնտեղ... ուր այն-
պէս պայծառ փախում է արևը...

ՏԵՍԻՍ Ե.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ԲԱՐՍԵՂ

ԲԱՐՍԵՂ. (Տառալի) Կառքը պատ-
րաստ է:

ԱՐՋԱՍ. (Ըստ-նի-նից յեղոյ) Լաւ, բե-
րէք մուշտակս:

(Ծառան գնում է:)

ՎԻՐԳԻՆԻ. Բայց դիտէք, պարոն
Դիմաքսեան, թէ այն ժամանակ ին-
քան թոյլ և հիւանդոտ երեխայ էիք:

ՌՈՒԲԵՆ. Այդ տեսակ ժառանգու-
թիւնը չէ կարճում, նա միշտ մնում է:

ԱՂԽԵՆ. Այդ չէ միայն, պարոն
Ռուբէնը միւսնոյն ժամանակ և բար-
կացոտ էր:

ՌՈՒԲԵՆ. Մի՞թէ. ինչ էք ասում:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Ամենևին ոչ. ինձ թը-
ւում է որ ընդհակառակը նա շատ
բարի էր և սիրալիր:

ԱՂԽԵՆ. Դուք միշտ առիթներ
էիք փնտրում որ ինձ լացացնէիք և,
երբ այդ յաջողում էր ձեզ, դուք
դառնում էիք կծու, բարկացոտ և
հպարտութեամբ հեռանում էիք:

ՌՈՒԲԵՆ. (Հարաւ) Երևի այդպէս են
լաց լինում մանուկները:

ԱՐՋԱՍ. (Վեր է կենում, աչքով նշան
է անում Վիրգինիին որ նայուէ՝ վեր կե-
նայ) Ներեցէք մեզ, սիրելի Աշխէն,
ես այսօր վարժել եմ հինգ ժամին

և գործի գնացել, իսկ վաղը մը-
տաղիւր եմ որսի երթալ, ուստի մի-
անգամայն հողնել եմ:

ԱՂԽԵՆ. Ո՛ր է մեղաւորը, ինչո՞ւ
դոնէ ձեզ հանդատութեան մի օր
չէք շնորհում:

ԱՐՋԱՍ. Այն, եթէ դա լինէր աշխա-
տութիւն — այլ բան է. բայց չէ՞ որ
արածս զուարճութիւն է: (Մտաւարձ
Ռուբէնին) Ինչպէս կամենաք անուա-
նեցէք՝ հանդատութիւն թէ զուարճու-
թիւն, ինձ համար նոյնն է, — ցտեսու-
թիւն:

ՌՈՒԲԵՆ. (Վեր կենում) Ես գնում
եմ. ներեցէք խնդրեմ որ անդիտակ-
ցաբար պահեցի ձեզ մինչև այժմ:
(Վիրգինիին և Աշխէնին) Իսկապէս ես
եկայ մնաք բարեաւ ասելու, ուստի
և չէի կամենում շուտով բաժանուել:

ԱՂԽԵՆ. (Հարաւ) Մնաք բարեաւ
ասելու:

ՎԻՐԳԻՆԻ. (Կարգ էեղանքս Ռուբէնին)
Դուք կրկին ուղևորում էք:

ՌՈՒԲԵՆ. Ինձ յանձնարարել են հի-
տախտուղութիւններ անել փոքր Ասիա-
յում:

ԱՂԽԵՆ. Եւ շուտ էք գնալու:

ՌՈՒԲԵՆ. Այն, այս օրերս:

ԱՐՋԱՍ. (Նշան է արւել) Վիրգինի:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Յուսով եմ որ դնա-
լուց առաջ նորից կայցելէք մեզ:

ՌՈՒԲԵՆ. Անպայման: (Ռուբէնը ու-
ղում է Բարեւ Աշխէնին. Արջաւ և Վիր-
գինին այդ ճիշդին գնացած են արեւ
ջահային պարտէզը:)

ՏԵՍԻՍ Զ.

ԱՂԽԵՆ ԵՒ ՌՈՒԲԵՆ

ԱՂԽԵՆ. Ո՛ր էք շտապում: Պատ-
մեցէք ինձ մանրամասն ձեր ան-
սպասելի և իրողորժման մօտ նախա-

դրժի մասին: Մի քանի վայրկեանս ևս՝
և դուք պիտի երթալիք առանց մի
խօսք ասելու:

ՌՈՒԲԻՆ. Որովհետև չարժէր այս
առիթով խօսել:

ԱՂԽԷՆ. Չարժէր... Այո, իհարկէ,
առաւել լաւ կը լինէր եթէ հաղոր-
դէիք մեզ նամակով, որ դուք ուղե-
ւորուեցիք արդէն... հեռու... երկար
ժամանակով և...

ՌՈՒԲԻՆ. Մի կշտամբէք ինձ:

ԱՂԽԷՆ. Ի՞նչը ստիպեց ձեզ այդ-
պիսի վճիռ կայացնել:

ՌՈՒԲԻՆ. Չէ՞ որ միանգամ ևս ու-
ղեւորուեցի, միթէ այդ նորութիւն է:
(Լաւաւիւն:) Ի՛հ, հայրենիքից հեռու
կաշխատեմ ինքս ինձ խաբել, կը
մտածեմ և թէ ժամանակը կը վերցնէ
իրենը... Ի՛նչ արած, իսկապէս ինձ
հարկաւոր չէր վերադառնալ. բայց
այժմ քանի որ փորձառութիւնը մի
անգամ առնուած է, աւելի լաւ է որ
հեռանամ, այո՛, շուտ ճանապարհ
ընկնեմ:

ԱՂԽԷՆ. Արդեօք չէ՞ք կարող ասել
պատճառը:

ՌՈՒԲԻՆ. Այո, և ինչո՞ւ չէ, մի-
այն ձեզ կարող եմ ասել:

ԱՂԽԷՆ. Ա՛...

ՌՈՒԲԻՆ. Հալցրեցէք:

ԱՂԽԷՆ. Այլևս համարձակութիւն
չունիմ:

ՌՈՒԲԻՆ. Ուստի ես եմ յանձն
առնում այդ համարձակութիւնը...
(Լաւաւիւն:) Երկար բացակայութեանս
միջոցին, ձեզ հետ ունեցած հրաշա-
լի ցնորքները անդառնալի անցեալի
մասին՝ հանդիստ չթողին ինձ երբէք:
Ձեր մասին իմ ունեցած լիշողու-
թեան մէջ — դուք ներկայանում էիք իմ
ինչպէս մի լուսատու երևոյթ, մի
երկնային արարած... Բայց թողնեք

ներկան և հետևեցէք ինձ իմ այդ
լիշողութեան մէջ, թէև վշտա-
լի՝ բայց և այնպէս հաճելի, զբօսան-
քին՝ որ կատարւում է մի սուերակ
տաճարում:

ԱՂԽԷՆ. Ա՛... ես տեսնում եմ որ
նորէն սկսում էք նախկին, ման-
կական խաղերից մէկը, որ արտա-
սուքով էր վերջանում:

ՌՈՒԲԻՆ. Լսեցէք, այն ժա-
մանակ վճռուած էր ձեր ամուսնու-
թիւնը. դուք տառնուլթ տարեկան
էիք, իսկ ես քսան: Ես մտալ հա-
մալսարան, դուք դարձաք Վահրա-
մի ամուսինը՝ տիկին Գեղամեան: —
Ես այնպէս վշտացայ, այնպէս վրշ-
տացայ, որ կարծես թէ մի ինչ որ
ծանրութիւն ճնշում էր սիրտս: Ձը-
ղիտեմ թէ ինչպէս է զգում տասնե-
ութ տարեկան կինը, բայց զիտեմ
որ քսան տարեկան երկտասարդը չէ
կարող դեռ ևս իւր արարմունքի, կամ
գործողութեանց մասին հաշիւ տալ:
Ես շարունակեցի հանդիպել ձեզ, տե-
սակցել մինչև այն օրը, երբ հասկացայ
որ ոչ թէ միայն սիրում եմ, այլ և
որ այդ սէրը վաղուց գաղտնի դո-
յութիւն ունէր հողույս մէջ: Այս
զիւտը վճռեց իմ ապագան: Ես
զգում էի որ կը սիրեմ ձեզ յաւիտեան
— այն ձեզ՝ ուրիշի կնոջը... այն ժա-
մանակ ես սկսեցի որոնել մոռացումն
նախ աշխատութեան և սպա աք-
սորման մէջ: Այո՛, երեք տարի սպ-
րեցի հեռու արևելքում, աշխատելով
մոռանալ անցեալը, մոռանալ ձեր
պատկերը, որը ամէն տեղ հալածում
էր ինձ: Դուք պատկերանում էիք իմ
առաջև իրբև մի պայծառ արև ան-
հուն պարզ երկնքում... Ես վերա-
դարձայ ոչ թէ նորա համար որ ինձ
առողջացած էի զգում — ո՛չ, այլ որով-

Հետև աւելի տկար էի: Այժմ ինձ մնում է փորձել ամենազարհուրելին:

ԱՂԽԻՆ. Չէ՞ որ դուք կամենում էիք միայն անցեալի մասին խօսել:

ՌՈՒՐԻՆ. Եւ յիշաւ, ալլաւ բան չի մնում ձեզ ասելու: (Լաւ-ընտէր:)

ԱՂԽԻՆ. Երևի կնոջ սրտում կայ որ և է պակասութիւն, ալլապէս չեմ կարողանում հասկանալ, թէ ինչպէս կարելի է բաժանուել մի մարդուց, որին սիրում ես: Ինձ թւում է որ ամէն ինչ կարելի է տանել, բացի հրաժեշտից:

ՌՈՒՐԻՆ. Իսկ եթէ ենթադրենք որ երկիւղը ստիպում է ինձ փախչել ձեզանից, այժմ ի՞նչ կասէք...

ԱՂԽԻՆ. Այժմ բացուեցին աչքերս, մինչև այժմ ես խարխալում էի խաւարում... Ինքս ինձ չէի ճանաչում: Անսպասելի մեր անշատման չուրը այնպէս յաղթահարեց ինձ, (չալի է) որ ես միանգամից հասկացայ թէ ում եմ կորցնում. ես վարժուել էի նայել ձեզ վրայ ինչպէս ... այսինքն ինչպէս մի մօտիկ բարեկամի, մի ազգականի...

ՌՈՒՐԻՆ. Ներեցէք, խնդրեմ, ես ձեզ վշտացրի, այո՛, ես իրաւունք չունիմ հասկանալու ձեր խօսքերը... չեմ համարձակուում հաւատալ... ինչո՞ւ դուք պիտի տանջուիք, թողէք ես, միմիայն ես տանջուիմ, այո՛, ես արդէն վարժ եմ:

ԱՂԽԻՆ. (աղաչաւոր) Խոստացէք ինձ որ չէք հեռանալ:

ՌՈՒՐԻՆ. Իսկ ապագայում ի՞նչ է սպասում մեզ:

ԱՂԽԻՆ. Ինչ տեսակ ճակատագիր էլ հանդիպելու լինի մեզ, ինձ միայնակ չթողնէք: Եղէք իմ նախախնամութիւնը, իմ պաշտպանը. ախ, եթէ զիտենալիք թէ ո՞րքան դժբախտ եմ...

Միթէ առաջին պայծառ ճառագայթը, որ ներս թափանցեց դոյութեանս մէջ պիտի խաւարման վիճակին ենթարկուի: Աղաչում եմ, պաղատում եմ, Ռուրէն, մի գնաք, մի թողէք ինձ... Տեսնել ձեզ երբեմն, լսել ձեզ, զիտենալ որ դուք ալտեղ էք... Համախոհ իմ վշտերին... այո՛, այո՛, դա ինձ համար միւլթարութիւն է:

ՌՈՒՐԻՆ. Դուք ինձ աւելի ուժեղ էք համարում, քան թէ ես եմ:

ԱՂԽԻՆ. Ես ձեզ համարում եմ ուժեղ, նոյնպէս և ինձ:

ՌՈՒՐԻՆ. Այո՛, դուք զուշակեցիք ես չէի կարող ունենալ որ և է զիտաւորութիւն ձեզ վերաւորելու, բայց դուք մտածել էք արդեօք այն անբացատրելի տանջանքների մասին, որոնք կարող են թունաւորել ամենամաքուր զգացմունքներն անգամ:

ԱՂԽԻՆ. Ես ձեզ չեմ հասկանում:

ՌՈՒՐԻՆ. Այտեղ, ձեր ներկայութեամբ ես տեսնում եմ մի անձն, որը իրաւունքով ձեզ վրայ կարգադրութիւններ է անում, մինչև անգամ քմահաճութեամբ, և...

ԱՂԽԻՆ. (աճառաւոր) Ա՛խ, Աստուած իմ.

ՌՈՒՐԻՆ. (չափաւոր) Ես նախանձում եմ... (Աշխարհաբան է երեսը չեմ տեսնում:)

ՌՈՒՐԻՆ. Միթէ դուք չէք ըմբռնում որ ձեզ համար միշտ ճնշումն կը լինի ինձ և նրան... այդ օտարին, որին դուք պատկանում էք... (Երէս լաւ-ընտէր:)

ԱՂԽԻՆ. Ես այժմ հասկացայ թէ ինչպէս դուք թանգ արժէք ինձ համար... և ես զիտեմ որ չեմ կարող ձերը լինել... Մենք հազիւ հազիւ տեսնուիք: Բայց մնացէք, որպէս զի պաշտպանէք ինձ... եղէք իմ բարեկամը... (Տէնտ-ժէ քեզ Ռու-

բէնին, որը սող-սողալով լեւա՛նք հա՛նքա-
րո՛ւմ է և դուրս գնա՛նք խորքի դռնից:)

ԱՂԽԷՆ. (նայում է Ուռ-բէնի ետե-
րից, յետոյ ընդհանրա՛ն բողբոջումի վրայ
և խորը ծափածում. պառ-պառ:)

ՏԵՍԻՒ 9.

ԱՂԽԷՆ ԵՒ ՎԱՀՐԱՄ

ՎԱՀՐԱՄ. (գալիս է իւր առանց-
նաւեւեալից նոյն հագնւածով, յիմիտն
սերլաւիի պէզ հագած ունի կարճ բաժ-
նին: Մօպէնում է Աշխէնին և չեւ-
սում բողբոջումի յիշխն. Աշխէնը նիւ-
սում է նորան:)

ԱՂԽԷՆ. (Լափահարուելով) Գուք ինձ
վախեցրիք:

ՎԱՀՐԱՄ. (սաղար) Հաւատացէք որ
անկրօնակցաբար էր, չէի սպասում
որ այդպէս ուշ ձեզ արտեղ կը զրտ-
նեմ. վառարանն էլ արդէն հանգել է:
(Բա՛նում նորա չեւ-սը:) Ա՛յ, ա՛յ, խղճուկս,
ինչպէս ձեռքերդ սառել են:

ԱՂԽԷՆ. (աղաղակելով) Թողէք ինձ:

ՎԱՀՐԱՄ. Ի՞նչ է պատահել:

ԱՂԽԷՆ. Ես չէի սպասում թէ ու
և է մէկը կը գալ արտեղ:

ՎԱՀՐԱՄ. Կրկին ջղերդ սկսել են...

ԱՂԽԷՆ. Այն...

ՎԱՀՐԱՄ. (սող-սողալով) Եւ վը-
րաւ այդ քեզ շատ է վախելում... որ-
քան զրաւիչ ես.

ԱՂԽԷՆ. Խնդրում եմ թողէք ինձ:

ՎԱՀՐԱՄ. Օ՛, որքան չարն ես...
բայց ես վճռել եմ չբարկանալ...
(Բա՛նում է Աշխէնի չեւ-սից:)

ԱՂԽԷՆ. (ձրարարում է գէպի իւր սե-
նեալը) Թողէք զգեստս, խնդրում եմ:

ՎԱՀՐԱՄ. Չեմ հասկանում: (Աշխէ-
նին:) Ես ձեզ կառաջնորդեմ:

ԱՂԽԷՆ. Ո՛չ:

ՎԱՀՐԱՄ. Բայց լսի՛ր ինձ...

ԱՂԽԷՆ. Մնաք բարեաւ... (ճիւղում
է իւր սենեակը և արագալեւա՛նք դու-
րս փակում:)

ՎԱՀՐԱՄ. Աշխէն... (համեմատ է բա-
նալ դուռը որն արդէն փակւած է:)

Վարազդոր

ԱՐԱՐՈՒԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

Միևնոյն սենեակը. յերեկ է: Ապաշեւ
դռները ծածկւած են վարագոյններով

ՏԵՍԻՒ 10.

ԱՂԽԷՆ ԵՒ ՎԱՀՐԱՄ

(Վահրամը նստած է աջնոյն սեղա-
նի ձախ չեւ-սին սուրճի բաժակ, Աշխէնը
չախաղաղման բողբոջումի վրայ խորասու-
նում ի գրգռի ընկերացանալեւա՛նք:)

ՎԱՀՐԱՄ. (պարզ և հասկանալի ուն-
հա՛նքերով) արաջայտումներն յետոյ
ձախում է կնոջը, ծածկում է գիրքը և
վճռողական շարժումով առնում է չեւ-
սից) Յարգելի տիկին, թէեւ դուք ինձ
յետ վարժեցրիք խօսակցել մեր ըն-
տանական գործերի մասին, բայց այ-
նուամենայնիւ սկսեք է ձեզ հաղոր-
դեմ մի քանի կարգադրութիւններ.

(Աշխէր առանց նայելու լռում է:) Ահա մի քանի ամիս է ինչոր մեր մէջ ծնունդ է մի հարց, որ վերաբերում է մեր առողջութեանը: Ձեր ջղերը, ձեր զըլխացաւը և ուշագնացութիւնը սկզբից ինձ անհանգստացնում էին, բայց այժմ խոստովանում եմ, որ արդէն կազմեցի իմ առանձին կարծիքս ձեր այդ երևակայական հիւանդութիւններին մասին: Որպէս զի ձեզ բժշկեմ ես վճռեցի ծայրահեղ միջոցների դիմել: Եթէ ձեզ չյաջողուեց այստեղ բժշկուել, այն ժամանակ մենք կերթանք գիւղ, և քանի որ մեր բնակարանի պայմանաժամն էլ լրանում է, ես էլ կօգտուեմ հանգամանքից, և չեմ վերանորոգել: Հարկաւ դուք ընդդէմ չէք լինի:

ԱՂԽԷՆ. Ո՛չ:

ՎԱՀՐԱՄ. (Դաժան է Բարեպաժ) Ուրեմն ինձ մնում է միմիայն խորհրդակցել ձեզ հետ երկու կալուածների ընտրութեանց մասին, որոնց ես աչքի առաջ ունիմ: Երկուսն էլ առողջապահական դիրքով, շուրջը անտառ, օդը ընտիր և մաքուր: Քայց քանի որ դուք, զրեթէ առանց բացակայելու, մշտապէս պիտի բնակուիք քաղաքից հեռու, և ես ստիպուած պիտի լինիմ շատ յաճախ կարևոր գործերիս սխառճառով ուղևորուիլ քաղաք, ուստի ամենայն սիրով ենթարկում եմ ձեր ընտրութեանը: Յամենայն դէպս տեղափոխութիւնը անհրաժեշտ է և այդ ձեր կանոնաւոր բժշկութեան համար: Ուրեմն երբ կը տաք պատասխանը:

ԱՂԽԷՆ. Երբէք: Ես հրաժարում եմ ամէն տեսակ խօսակցութիւնից, որը վերաբերում է ապագային: Ծիծաղելի է, կազմել ինչ-ինչ նախազրծեր, երբ ես տեսնում եմ որ այլևս

հնարաւորութիւն չկայ ձեզ հետ ապրելու: Դուք ինձ ատում էք նոյնպէս, ինչպէս և ես ձեզ:

ՎԱՀՐԱՄ. Դուք էք պատճառը իմ այդպէս վարուելուն: Ձեր շնորհիւ իմ դրութիւնս էլ վերաւորական է, ծիծաղելի: Փոխուեցէք դուք և ես կը փոխուիմ:

ԱՂԽԷՆ. Ձեմ կարող, այդ իմ ուժից վեր է:

ՎԱՀՐԱՄ. Դուք առաջ այդպէս չէիք:

ԱՂԽԷՆ. Ա՛, Աստուած իմ... ես պատրաստ էի սիրել ամուսնուս ինչպէս իւրաքանչիւր նոր ամուսնացած օրիորդ: Ես աշխատեցի, մաքառեցի բայց չկարողացայ ինձ յաղթահարել: Այո՛, չկարողացայ, երկուսն էմ, որ երբէք չեմ սիրի ձեզ և ոչ էլ սիրել եմ:

ՎԱՀՐԱՄ. (Կատաղած) Ձեր ամէն մի խօսքը պարտադանցութիւն է արտայտում դէպի ինձ:

ԱՂԽԷՆ. Այո՛, իմ ամէն մի խօսքը տանջուած հոգւոյ աղաղակն է:

ՎԱՀՐԱՄ. Ձեմ հասկանում թէ ինչ եմ նշանակում այս խօսակցութիւնները:

ԱՂԽԷՆ. Իսկ ես չեմ հասկանում թէ Դ՛ուք ինչ էք կամենում:

ՎԱՀՐԱՄ. Ասացէք խնդրեմ ինչի վրայ էք յոյսներդ դրել:

ԱՂԽԷՆ. Իսկ դ՞ուք:

ՎԱՀՐԱՄ. Այն՝ որ դուք կը փոխուիք, կուղղուէք: Ձեր ուղեղը կարգին չէ:

ԱՂԽԷՆ. Իսկ ձերը հարկաւ կարգին է:

ՏԵՍԻՍ Բ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՎԻՐԳԻՆԷ

ՎԻՐԳԻՆԷ. Աստուած իմ, կրկին... Երբ պիտի դադարէք կռուելուց:

ՎԱՆՐԱՄ. Ահա առիկ, իմ տեղը ձեզ եմ զիջանում: Լսեցէք թէ ինչեր է ասում ձեր պատուարժան քոյրը, չարժէ անգամ պատասխանել. կը տեսնէք որ նա խելագարուած է: (Զայրացած դուրս է գնում:)

ՏԵՍԻՆ Գ.

ՎԻՐԳԻՆԻԵ ԵՒ ԱՂԽԷՆ

ՎԻՐԳԻՆԻԵ. Ի՞նչ է, ի՞նչ պատահեց: **ԱՂԽԷՆ.** Այլ ևս անտանելի է. մեր յարաբերութիւնները հետզհետէ սուր կերպարանք են առնում:

ՎԻՐԳԻՆԻԵ. Մի փոքր էլ համբերիր:

ԱՂԽԷՆ. Վերջացած է: Դու լսեցիր նորա երէկուայ սպառնալիքները. այսօր նոքա իրադործման վրայ են: Աստուած իմ, հեռանալ այստեղից, հեռանալ ամբողջ աշխարհից, փակուիլ Աստուած գիտէ թէ ինչ տեղ... չէ՞ որ սա կատարեալ բանտ է, իսկ նա իմ բանտապետ:

ՎԻՐԳԻՆԻԵ. Աշխէն, Աշխէն, դադարիր վերջապէս:

ԱՂԽԷՆ. Ոչ, այսուհետեւ ինձ մընում է միմիայն մի բան՝ այն է ապահարգան, կամ...

ՎԻՐԳԻՆԻԵ. Կամ ի՞նչ:

ԱՂԽԷՆ. (յոստահաբար:) Փախչել տանից, կամ դուրս ցատկել պատուհանից:

ՎԻՐԳԻՆԻԵ. Աղաչում եմ, Աշխէն, մի վախեցրու ինձ:

ԱՂԽԷՆ. Ի՞նչ, կասկածում ես, չե՞ս հաւատում: Չ'պէտք է մի բոպէ սնդամ կորցնել, այո՛, պէտք է զործել:

ՎԻՐԳԻՆԻԵ. (հաճախեալ:) Օ՛, խենթ, խենթ: Զէ՛ որ նոյն իսկ քո օգտի համար էլ աշխատում ապացուցանել

քեզ, որ դու գայթակղուած ես: (Լքում է:) Հաւատն ինձ որ ամուսինդ վատ մարդ չէ: Դէ՛հ, մտածիր ինքդ քեզ, որ եթէ մի ուրիշը լինէր ամուսնուդ փոխարէն ի՞նչ կ'առէր, եթէ նորա կիներ չուզէնար կնուծիւն անել: Դու պէտք է նորան շնորհակալ լինիս:

ԱՂԽԷՆ. Ի՞նչու:

ՎԻՐԳԻՆԻԵ. Որ նա իւր իրաւունքները կոպտութեամբ չէ արտայայտում: Այո՛, քեզ այդպէս էլ հարկաւոր է — դու քակտում ես ամուսնական սրբազան պարտքը:

ԱՂԽԷՆ. Օ՛, ի՞նչպէս դիւրին է քեզ ասել — պարտք: Այդ նախատինք է, այդ աղաւաղումն է: Միթէ չգիտես, որ ես նորան տեսնել չեմ կարող, չեմ սիրում:

ՎԻՐԳԻՆԻԵ. Ուրեմն սիրում ես ուրիշին:

ԱՂԽԷՆ. Ինչո՞ւ ես այդպէս մտածում:

ՎԻՐԳԻՆԻԵ. Այլապէս ի՞նչ է նշանակում այդ յուզումը. որովհետեւ այդպէս յուզուել կարելի է որեւէ մէկի համար և ոչ թէ հակառակ մի ուրիշի:

ԱՂԽԷՆ. Իսկ եթէ այդ այդպէս է...

ՎԻՐԳԻՆԻԵ. Բայց սիրելիս, մի մոռանար, որ ուրիշ ամուսինն էլ շատ շուտ կը ձանձրացնէ քեզ. սլառճառը ծածկուած է նոյն իսկ քո մէջ:

ԱՂԽԷՆ. Ես այլևս ղերահաս աղջիկ չեմ, որ անգլիտակցաբար լսեմ խորհուրդներդ և ամուսնանամ վարամ Գեղամեանի պէս մարդու հետ: Դու այն ժամանակ փորձառու էիր, ուստի և իմ աչքում հեղինակութիւն ունէիր: Միով բանիւ տասը տարի առաջ ամուսնացայ ոչ թէ ես, այլ մի ինչ որ ինձ անձանթ անձնա-

ւորութիւն... Ես այժմ դարձել եմ մի մտածող էակ, այո՛, զգում եմ որ իմ «ես»-ը զարթել է և խօսում է իմ մէջ: Գիտեմ իմ ձգտումները: Այս կռիւր տանջում, չարչարում է ինձ... ես խեղդում եմ... իմ մէջ յայտնւում են ցանկութիւններ... սոսկալի մտածութիւններ վերջ դնել կեանքիս...

ՎԻՐԳԻՆԻ. Օ՛, լուիւր, ի սէր Աստուծոյ, աղաչում եմ լուիւր: — Ասա լաւ ինչ արած:

ԱՂԻՍԷՆ. Ահա թէ ինչ. այն՝ որ ես խնդրեցի և դու համաձայնուեցար ու խոստացար: Այժմ այլևս աւելորդ է յետաձգել... հասաւ ժամանակը:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Ուրեմն պնդում ես:

ԱՂԻՍԷՆ. Այո՛. իսկոյն գնա ամուսնուս մօտ, գործ ղի՛ր պերճախօսութիւնդ, որպէս զի համոզես նորան, ես այլևս չունիմ որևէ ազդեցութիւն նորա վրայ, նա ի գուր տեղ նորից ինձ խելազար կանուանէ. այո՛, նա քեզ կը լսէ, որովհետեւ գովում է քո առողջ խելքը, քո հաստատականութիւնը:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Բայց, սիրելիս, ապահարզան ստանալու համար անհրաժեշտ է որ և է հիմնական պատճառ բերել:

ԱՂԻՍԷՆ. Բաւական է որ ամուսինս պայմանաւորուի ինձ հետ և դատարանը կը վճռէ իմ օգտին: Ա՛խ, Վիրգինէ, ասան աղաչում եմ բոլորը, ինչ ուզում ես, պնդիր, պաղատիր, ահաբեկիր, մինչև որ զիջանի: Զէ՛ որ այս ամէնը դու կարող ես... (լուսին): Ա՛, դու ինքդ էլ վախեցիր, այո՛, հաւատա ինձ, որ կայ այդ երկիւղը...

ՏԵՍԻՍ Գ.

ՆՈՅՆԻ ԵՒ ԲԱՐՍԵՂ

ԲԱՐՍԵՂ. Պարոն Գիմաքոսեան, կը հրամայե՞ք ընդունել:

ԱՂԻՍԷՆ. Խնդրեցէք: (Նստան գահին և գնահատելով):

ՎԻՐԳԻՆԻ. Եւ միթէ՛ դու կարող ես այսպիսի վայրկեանին խօսել պարոն Ռուբէնի հետ... (լուսին և համարձեւում): Մի գուցէ նա գիտէ:

ԱՂԻՍԷՆ. Ռուբէնը մինչև անգամ չի էլ կասկածում, թէ դու ինչ ես մտադիր անել: (Կատարելապէս անհեղձութեամբ): Բայց եթէ զիստեան այնպէս անգամ... (շփոթութեամբ) միթէ՛ դու երեսդ կը դարձնես ինձանից:

ՎԻՐԳԻՆԻ. (լուսին և աստիճանով յառաջ, յետոյ շատ հեռու համբուրում է) Ա՛հ, ցաւում եմ վերադ, քոյրիկս, դու բժշկութեան կարօտ ես: (գնահատելով Վահրամի աստիճանալէն): Բայց յետոյ միթէ՛ Ռուբէնը:

ՏԵՍԻՍ Ե.

ԱՂԻՍԷՆ ԵՒ ՌՈՒԲԷՆ ԴԻՄԻՏՐՍԵԱՆ

ՌՈՒԲԷՆ. Ներեցէք, կրկին եկայ:

ԱՂԻՍԷՆ. (հեռու) Ներում եմ... բայց հարկաւոր չէր գալ:

ՌՈՒԲԷՆ. Գիտեմ... այո՛, բայց ընկճուած եմ, ո՛հ, եթէ գիտենաք որքան ծանր է թուում ինձ. շատ կարելի է դուք էլ էք սիրում ինձ, ինչպէս ես ձեզ, բայց ինձ աւելի դժուար է կատարել խօսքս, քան թէ ձեզ: Կարծում էք հեշտ է ասել. «Հազիւ հաղ տեսնուի՞նք»:

ԱՂԻՍԷՆ. Այսինքն ինչպէս ինչ պատճառաւ:

ՌՈՒԲԷՆ. Որովհետեւ գիտեմ եթէ չգամ ձեզ մօտ, չպիտի ձեզ

տեսնեմ. իսկ դուք—դուք՝ միշտ կարող էք յուսալ թէ կը դամ:

ԱՂԽԻՆ. Ի՛, յետոյ ի՛նչ:

ՌՈՒԲԻՆ. Այն՝ որ ձեզ այդ յոյր պահպանում է, մինչդեռ ես ըստ էության աւելի և աւելի եմ համոզուում որ կարօտ կը մնամ ձեր տեսութեան, եթէ հնազանդուիմ ձեզ:

ԱՂԽԻՆ. Բայց անկերջ բացակայութեան միջոցին արդեօք ձեզ չողեւորեց այն միտքը, թէ մեր վիճակը կարող է փոխուիլ:

ՌՈՒԲԻՆ. Ես ոչինչ չեմ համարձակուում ցանկալ... ոչ մի բանի վերայ չեմ յանդգնում յուսալ... իսկ դուք... տիկին յիշեցիք ինձ:

ԱՂԽԻՆ. Ձեր գունատ, մռայլ պատկերը, միշտ աչքիս առաջն էր: Օ՛, որքան ցանկանում եմ բժշկել ձեզ այդ հիւանդութիւնից: Որքան խրդում, ցաւում եմ ձեզ: Ա՛խ, կը ցանկանայի որ դուք բախտաւոր լինէիք... այո՛, շատ և շատ երջանիկ... Իսկ դուք ձեր միութեան ընկերներին ինձ էիք տեսնում, այո՛:

ՌՈՒԲԻՆ. Այո՛, Երբեմն դուք ինձ ներկայանում էիք անչափ ուրախ, անչափ երջանիկ—կատարեալ կենսախնդրութեան մէջ, այո՛, նոյն իսկ սիրոյ մէջ և ինձ թւում էր որ այդ դուք չէիք... և միևնոյն ժամանակ չգիտեմ ինչ հրաշքով դուք իմն էք—յաւիտեան: Եւ այդ ժամանակ ոչ մի կասկածանաց ստուէր, ամենաչնչին յանդիմանութիւն, մինչև անգամ մի ուրիշ մահուան յիշողութիւն. այո՛, ոչինչ չէ նսեմացնում մեր երջանկութիւնը...

ԱՂԽԻՆ. Ա՛հ, որքան համաման եմ թէ սրտիս և թէ ուղեղիս ձեր այդ խօսքերը: Եւ մեր սէրը, իր այս աղնութեան մէջ, ինձ թւում է ա-

ռաւել բարձր, առաւել մաքուր: Մենք երկուսս էլ հրաժարուում ենք այն երջանկութիւնից, որ ձեռք է բերուած անայնիւ ճանապարհով: Ահա, միայն այժմս եմ խոստովանում ձեզ, թէ արդէն վաղուց է որ յոյսերով եմ ապրում—այսինքն յաւիտեան միանալ ձեզ հետ:

ՌՈՒԲԻՆ. Դժուարանում եմ հասկանալ, ձեր խօսքերի իմաստը:

ԱՂԽԻՆ. Այս ըստ էության վճռում է մեր ճակատագրերը, մեր վիճակը: Վերջինէն պէտք է համոզէ վաճարամիտ, որ ապահարդան տայ:

ՌՈՒԲԻՆ. Եւ դուք յոյս ունիք ստանալ:

ԱՂԽԻՆ. Յուսով եմ որ համաձայնի. և ինչո՞ւ պիտի ընդդիմանայ. չէ՞ որ սա է միակ ելքը... Մեր ներկայ կեանքը կատարեալ դժոխք է, և միթէ վաճարամիտ չէ ցանկանում ազատութիւն ձեռք բերել:

ՌՈՒԲԻՆ. Օ՛, եթէ կարելի լինէր յուսալ:

ԱՂԽԻՆ. Թէ ինչպէս կորոշեն մեր վիճակը — դեռ յայտնի չէ, բայց և այնպէս մենք ևս պարտաւոր ենք յանձն առնել մի մեծ վճիռ: Դուք մտադիր էիք ճանապարհորդել. իսկ ես խնդրեցի ձեզ մնալ—այդպէս չէ: Այժմ դուք պարտաւոր էք կատարել:

ՌՈՒԲԻՆ. Բաժանուել ձեզանից:

ԱՂԽԻՆ. Այո՛... Եթէ ինձ վիճակուած է ձեր կինը լինել... երբ գործերս կարգի կը բերուի—դուք կարող էք վերադառնալ, բայց եթէ իմ պերզ շղթան, չի արձակուիլ՝ (հեծեծաւոր) այն ժամանակ մենք այլ ևս չենք տեսնուիլ:

ՌՈՒԲԻՆ. Աշխէն:

ԱՂԽԻՆ. Այո՛, չենք տեսնուիլ եր-

բէք: Միայնութեան մռայլի մէջ,
մենք կը ողբանք մեր ցնորքները,
մեր երազած օրերը՝ որոնք ծուխի
պէս զոլորշիացան...

ՌՌԻԲԻՆ. Բայց այժմ ես անկա-
րող եմ բաժանուել: Չկայ իմ մէջ
այլ ևս նախկին արիասրտութիւ-
նը, եռանդը: Ո՛չ, ես պէտք է
ձեզ մօտ լինիմ, Երբ ձեզ չեմ տես-
նիլ — այն յիշողութիւնը որ այս
րոպէիս բռնել էի ձեր ձեռքը, և
այն յոյսը որ կրկին կարող եմ նայել
ձեր աչքերին, լսել ձեզ...

(Մտաբխում է նրան և գրկում:)

ԱՂԽԷՆ. Ռուբէն մի լուզէք ինձ...
խնդրում եմ, զգուշ եղէք: Եթէ մեր
երջանկութիւնը պիտի սկսուի այս
օրուանից, ասլա ուրեմն թող այդ
օրը կենացս յիշողութեան մէջ մա-
քուր և պայծառ մնայ... թողէք ինձ...
(Աղաբառում է Ռաբէնի գրկից:) Ես առ
այժմ ձեր հարսնացուն եմ:

ՌՌԻԲԻՆ. Ես ձեզ պաշտում եմ:
Ձեր ցանկութիւնը կատարուած կը
լինի:

ԱՂԽԷՆ. (յաղաճ) Դուք երկար
մնացիք... աղաչում եմ հեռացէք:

ՌՌԻԲԻՆ. Հեռանալ — երբեք առանց
գիտենալու վերջնական որոշումը:

ԱՂԽԷՆ. Իսկոյն կը հաղորդեմ:

ՌՌԻԲԻՆ. Իսկ եթէ այդ անհնա-
րին լինի... Եթէ որ և է մէկը, կամ
մի խոչնդոտ, արգելք լինի ձեզ գը-
րելու, կամ թէ տանից դուրս գա-
լու...

ԱՂԽԷՆ. (ցոյց առնել չմեռացիկն պար-
աբէլը) Ուրեմն սպասեցէք ինձ այն-
տեղ... Աշխատեցէք չերևալ: Գնա-
ցէք, շուտով դնացէք... քայլերի ձայն
եմ լսում: (Ռաբէնը գնում է դեպի
չմեռացիկն պարաբէլը:)

ՏԵՍԻՍ Զ.

ՎԻՐԳԻՆԷ ԵՒ ԱՂԽԷՆ

(Վիրգինէն շուտ էր. Աշխէնը դի-
մում է դեպի դուռը. այսպէս իր երեւում
է Վիրգինէն, որը արագաբեամբ ներ-
սնւում:)

ՎԻՐԳԻՆԷ. Ռուբէնը դնաց: Չը-
բարկանաս և ոչ էլ յուսահա-
տուիս: Օ՛, որքան վախենում էի
որ ամուսինդ չհանդիպէր նորան. նա
կատաղած է:

ԱՂԽԷՆ. Ի՞նչ, ուրեմն չկարողա-
ցար համոզել:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Լաւի, ամուսինդ ան-
ձամբ ամէն ինչ կը խօսէ:

ՏԵՍԻՍ Է.

ՆՈՅՆԻ ԵՒ ՎԱՀՐԱՄ

ՎԱՀՐԱՄ. Ահա թէ ինչ տեսակ
խարդաւանանքներ էք յօրինում ձեր
քրոջ հետ միասին:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Երբէք և ոչ մի խար-
դաւանանք չենք ունեցած:

ՎԱՀՐԱՄ. Ահա թէ ինչ էին նը-
շանակում ձեր վերջին արարքները:

ԱՂԽԷՆ. Դուք լաւ գիտէք, որ
ձեր վերաբերմամբ, ես և ոչ մի քա-
ղաքականութիւն չեմ դործ գրել:
Ձեմ ծածկել ձեզանից թէ որքան
ծանր է ինձ համար ձեր կիներ լի-
նել: Ես պարզապէս խոստովանուեցի,
նորից կրկնում եմ, որ այլևս ոյժ չու-
նիմ այդքան տանջուելու: Ձեզանից
է կախուած ազատել ինձ այդ չար-
չարանքներից, ուստի և խնդրում եմ
այս մասին:

ՎԱՀՐԱՄ. Հիանալի հրաշալի, դըր-
ժում էք օրէնքը և դեռ համարձակ-
ւում էք խնդրել, որ ես ղեշանեմ:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Լսեցէք, պարօն Վազ-
րամ, այժմ ժամանակ չէ, որ Հաստա-
տէք, թէ դուք արդար էք, կամ թէ ոչ...

ՎԱՀՐԱՄ. Մի՞թէ...

ՎԻՐԳԻՆԻ. Ինչ վերաբերում է
ինձ, ես ամէն ինչ կատարեցի, որ-
պէս զի նախագիշտեցնեմ այս ճգնա-
ժամի մասին:

ՎԱՀՐԱՄ. Յայտնում եմ իմ խորին
շնորհակալութիւնը:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Բայց այժմ յանուն այն
սիրոյ, որ տաճում եմ դէպի իմ Հա-
րազատ քոյրը, յանուն յարգանաց
դէպի ձեզ — աղաչում եմ, եղէք վե-
հանձն, եղէք բարի, մինչև անգամ
թոյլ, եթէ այդ կարևոր է, բայց
ապացուցէք ձեր մարդասիրութիւնը:

ՎԱՀՐԱՄ. Սիրելի Վիրգինէ, ձեր
քոյրը բարեհաճեց ձեզ միջնորդ բնու-
թել — բայց ես չեմ կամենում. ես ցան-
կանում եմ ընդմիջտ վերջ տալ այս
կռիւններին, ուստի խնդրում եմ թո-
ղէք մեզ:

ԱՂԽԷՆ. (Վերգինէին) Մի գնա:

ՎԱՀՐԱՄ. (Աշխէնին) Մի վախե-
նաք, ես ձեզ չեմ ծեծիլ... Թէև այդ
ձեզ համար լաւ պատճառաբանու-
թիւն կը լինէր, ևս առաւել ձեռն-
տու: Իսկ ձեզ, յարգելի բարեկամու-
հի, կրկնում եմ՝ եթէ այս բոլորիս
ինձ չէք լսիլ, դուք կը ստիպէք ինձ
Հասկացնել տալ ձեր քրոջը, որ եթէ
այս տան մէջ կայ մէկը Հրամայող —
այդ մէկը ես եմ:

ՎԻՐԳԻՆԻ. Դուք խիստ էք, ցա-
ւում եմ, շատ եմ ցաւում:

ԱՂԽԷՆ. (Կառնաբարձի հետ խօսելիս)
Սպասիր ինձ ա-
ռանձնասենեակում:

ՎԻՐԳԻՆԻ. (Համբուրելով) Ներքի,
ներքի սիրելիս, որ չկարողացայ քեզ
օգնել: (Գնում է):

ՏԵՍԻՍ Բ.

ՎԱՀՐԱՄ ԵՒ ԱՂԽԷՆ

ԱՂԽԷՆ. Այդպէս, դուք կամենում
էք ինձ համբերութիւնից հանել,
Հասցնել որևէ ծայրահեղ միջոցի:

ՎԱՀՐԱՄ. Իսկապէս ես ուզում եմ
ձեզ խելքի բերել:

ԱՂԽԷՆ. Բայց ի՞նչն է ստիպում
ձեզ կրկին պահել ինձ. Հասկանալի
կը լինէր եթէ դուք շարունակէիք
ինձ սիրել, չնայելով որ...

ՎԱՀՐԱՄ. (Երբեք չլսելով) Ո՛չ, այլևս
չեմ սիրում... մինչև անգամ կշտամ-
բում, նախատում եմ ձեզ, որ դուք
քայքայեցիք իմ կեանքը, և եթէ
անգամ Հնարաւոր լինէր ուղղել բո-
լորը, ես...

ԱՂԽԷՆ. (Երբեք չլսելով) Նշանակում է
դուք ցանկանում էք վրէժխնդիր լի-
նել, իբրև մամուլ սեղմել ինձ, ձգել
պիրզ շղթաների մէջ:

ՎԱՀՐԱՄ. Ո՛չ, թէև օրէնքով լիա-
կատար իրաւունք ունիմ: Լսեցէք,
մեր պսակի օրը, ես սլայմանաւորուե-
ցի ձեզ հետ, ուղղակի և անկեղծ, և
զարձայ ձեր ամուսինը: Իմ գիրքը ևս
առաւել բարեգութեց թէ բարոյապէս
և թէ նիւթապէս: Ես յարմարուե-
ցայ մեր պայմանադրին և իւրա-
քանչիւր յօդուածը կատարում էի ա-
մենայն բարեղծութեամբ: Այժմ դուք
ապահարզան էք պահանջում: Տե-
սէք հետևանքը՝ ես կորցնում եմ իմ
բարի անունս, կարողութիւնս, կոր-
չում է Հասարակութեան մէջ ունե-
ւած գիրքս և այդ բոլորը նորա Հա-
մար, որ ես այլևս ձեզ հաճելի չեմ...
Համաձայնեցէք, որ իմ փառքերը
աւելի լուրջ են, քան ձերը: Գուցէ
դուք չհամաձայնէք, բայց յոմենայն
դէպս քոյրը զրաւան և լուրջ մար-

գիկ ինձ հետ կը համաձայնէին:

ԱՂԽԷՆ. Բայց...

ՎԱՀՐԱՄ. Լսեցէք, լսեցէք: Դուք ուզում էք խախտել հասարակական ամենասուրբ օրէնքը, որ հաւատարմութիւնը պէտք է լինի մեր երկուսիս համար: Այո՛, դուք ուզում էք խախտել այդ օրէնքը—որովհետեւ ես ձեզ հաճելի չեմ. ես յարգում եմ ազատութիւնը, բայց դարբերով ուսման համար օրէնքը, որ հետեւանք է մարդկային իմաստութեան և փորձի—ոչ ես, ոչ դուք իրաւունք ունինք զոհել յանուն ազատութեան: Ինձ թւում է նաև, որ ձեր այդ խօսքերը հետեւանք են տհաս շրջանների մէջ պտտող անհաստատ, և անբարոյական գաղափարների, որոնց ժամանակակից գիտութիւնը անուանում է հիւանդութիւն, և դուք այդ հիւանդութեան զոհերից մէկն էք: Ես պարտաւոր եմ ձեզ փրկել այդ հիւանդութիւնից, խօսք եմ տուել Աստուծոյ սեղանի առաջ, իսկ եթէ չէք փրկուիլ յանցանքը իմ չէ. դեռ մեր կեանքը բարոյական է և խախտելու ոչ մի հիմք չկայ:

ԱՂԽԷՆ. Այդ տեսակ կեանքը ինձ վրդովեցնում է. մեր պսակը միթէ ամուսնութիւն է: Մենք նոյն իսկ չենք ցանկանում իրար տեսնել և այս արհամարհանքը հետզհետէ զարգանում է, մինչդեռ ես կամենում եմ երջանիկ լինել, ցանկանում եմ սիրել... Իսկ դուք խօսում էք հասարակութեան յարգանաց, պատուի կամ նիւթական պայմանների մասին:

ՎԱՀՐԱՄ. Դուք ոտիպեցիք ինձ սեպհական տանս մէջ նայել ձեզ վրայ իբրև մի օտարի: Այժմ չհնուելով միայն իմ իրաւանց վրայ դիմում եմ ձեզ, որպէս մի հակառակ-

կորդի, որի դէմ ձեռքումս ունիմ ապացոյցներ:

ԱՂԽԷՆ. Ահ, Աստուած իմ, դրամական խնդիրներում ես ընդունում եմ բոլոր օրէնքները. բայց չեմ թույլ տալ որ կենդանի արարածը ընդմիջապէս հակառակութիւն դառնայ մի ուրիշ նմանօրինակ արարածի: Նոյն իսկ այսօրինակ դէպք պատահեց Ֆրանսիայում և ամուսիններից մէկի խնդիրքը բաւական լուրջ պատճառ եղաւ, որ պսակը լուծուէր:

ՎԱՀՐԱՄ. Ֆրանսիայում, այդ ուսաց ձեզ:

ԱՂԽԷՆ. Փաստաբանը:

ՎԱՀՐԱՄ. Ահա թէ ինչ, արդէն փաստաբան էլ ունիք:

ԱՂԽԷՆ. Ձեզ դարմացնում է, բայց չէ՞ որ ես ձեզ ատում եմ, ատում եմ բոլոր ոյժերով, և իրաւունք ունիմ ապուհարդան պահանջելու:

ՎԱՀՐԱՄ. (արհամարհանաւ) Բայց և այնպէս չէք կարող ստանալ իմ համաձայնութիւնը. դուք ձեր նպատակին չէք հասնիլ:

ԱՂԽԷՆ. Կը հասնեմ:

ՎԱՀՐԱՄ. Երբէք: Որովհետեւ դուք չէք կարող մեղադրել ինձ, ոչ կոշտ վարմունքիս մէջ դէպի ձեզ, ոչ անաւակութեան մէջ. այո՛, սոքա են միակ ապացոյցները դատաւորների առաջ և ապահարդան ստանալու համար:

ԱՂԽԷՆ. Ես ձեզ կը հասցնեմ մինչ այն աստիճան, որ ինքներդ ազատութիւն խնդրէք ինձանից:

ՎԱՀՐԱՄ. Երբէք: Ինչ տեսակ էլ որ վիրաւորէք, ինչ էլ որ չհնարէք, ընդհակառակը, ես իբրև զերարան աւելի ամուր կը սեղմեմ ձեզ ճիրաններիս մէջ: Ես կը լինիմ ձեզ համար պիրզ շղթայ:

ԱՂԽԷՆ. Ես ձեզ կը թողնեմ, կը փախչեմ:

ՎԱՀՐԱՄ. Իսկ ես կը վերադարձնեմ ձեզ ոտակահալածեան միջոցով: Ես իրաւունք ունիմ:

ԱՂԽԷՆ. (Խորհմանքով) Իսկ եթէ ձեր շնորհիւ ես դառնամ մի աշնակիսի կիւն, որից պատուաւոր մարդ ստիպուած պիտի լինի բաժանուիլ:

ՎԱՀՐԱՄ. Այդ միայն սպառնալիք է, դուք չէք կարող այդքան ստորանալ, երբէք չեմ կարող երեւակայել, որ ընդունակ լինիք... Ձեր բոլոր հնարագիտութիւնները վերջանում են մի բանով — այն է բաժանուել ինձանից. — ինչու չզիտեմ. ես չեմ բաժանուի: (Խաղաղ:) Ձեմ ցանկանում ձեզ աղատութիւն շնորհել: Դուք ձեր քմահաճութիւններն ունիք, ես իմը: Այո, ես ձեզ ամուր կը բռնեմ ճիւղաներիս մէջ և չեմ թողնի:

ԱՂԽԷՆ. Օ՛հ, և դեռ կան մարդիկ, որ բարբառնում են, թէ չկայ այլևս ստրկութիւն, մինչդեռ կիւնը ստրուկ է, զերի իւր ամուսնու ձեռքին: Աստուած իմ, և միթէ մարդս իրաւունք չունի կարգաւորել իւր սեփական «ես»-ը: Դու բարբառոտութիւն է, ոչ, ես չեմ կարող տանել:

ՎԱՀՐԱՄ. Դուք կ'ընկճուիք, տիրուհիւ, իմ վճիռը անդառնալի է...

այո, առանց տոտանման: Ինչպէս արդէն ասացի, մենք կը հաւանանք այստեղից, Յուսամ թէ քաղաքից դուրս դուք կը գտնէք կատարեալ անդորրութիւն և հանգստութիւն, ինչպէս և ես: Դուք շուտով կառուցանաք:

ԱՂԽԷՆ. (Հապառակ) Այդ ձեր վերջին խօսքն է:

ՎԱՀՐԱՄ. Այո:

ԱՂԽԷՆ. (Խաղաղ, չեռերը հարկաւրէ) Բայց դա անդթութիւն է, դուք ուզում էք ինձ կորցնել:

ՎԱՀՐԱՄ. (Չեռ հեշտ) Ա՛խ, թողէք խնդրեմ այդ երեխայական ձեւերը. ես չեմ դաւաճանել իմ վճռին:

ԱՂԽԷՆ. (Ժպտակ) Խղճացէք, իրենացեք ինձ:

ՎԱՀՐԱՄ. Իմ կամքը անխախտ է, աշխատեցէք հանգստանալ: Համուրած եմ որ ժամանակով ինքներդ դուք կը մնաք ինձանից. ես ձեզ պահպանեցի առաքելի ճանապարհի վերայ: (Գնում է իւր սենեակը):

ԱՂԽԷՆ. (Մի ասնի վայրէջան յուսահատութեանց չեքոյ, աստիճանէն վերած է դէպի պարտէզը և հանդիպում Ուրբէնին:) Ա՛խ, սիրելիս... (Ընդունում է նրա փեղէնը):

Վարազդիյր

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԵՐՐՈՐԴ

Մի գահին՝ մահամոհում։ Խորհում
պարսկի, ոչ և չափ գաներ։

ՏԵՍԻԼ Ը.

ՎԱՀՐԱՄ ԵՒ ԱՐՋԱՍ

(Վարդապետը Բարսեղանուն Վահրամ
հարգի է բերում պահարանի գրգռերը։ Նոր
արդարեւ, չեւրը, հագուստը ցոյց է պա-
շխման հասանալու մարդու արդար։ Ար-
դար, որ նոյնպէս ծերացած է, մահում է
աջ գանից չհարստանալ պարագայի չե-
սին։— Երկրորդ և երրորդ պարտաւոր-
մանն ահա՛ է պահանջէ պարի։)

ԱՐՋԱՍ. Զբաղում եք, ուրեմն
չէք դալ մի փոքրիկ զբոսանք անե-
լու։

ՎԱՀՐԱՄ. Ինչպէս տեսնում եք,
սիրելիս, դեռ ևս տանտիկնոջ դեր հմ
կատարում։ Ահա, տառը տարի է ինչ
ապրում ենք այստեղ և դեռ չկարո-
ղացալ։ Աշխէնի մէջ հետաքրքրու-
թիւն զարթեցնել զէպի որ և է ըն-
տանեկան գործ։

ԱՐՋԱՍ. Դուք մոռանում եք, որ
նա զիւղը փոխադրուեց հակառակ
իւր կամքի։

ՎԱՀՐԱՄ. Այո, բայց և այնպէս
տառը տարուան ընթացքում վերջա-
պէս կարելի էր ընտելանալ։

ԱՐՋԱՍ. (նորմալ է, հարկը յարմա-
րեցնելով) Օ՛, կանայք...

ՎԱՀՐԱՄ. Ի՞նչ... կարծում եք վա-
ղեմի վէճերը շարունակում են. ոչ,

այլևս նրանից չեմ կարող զանդա-
տուել։ Փառք Աստուծոյ, անցան այն
զարհուրելի օրերը, երբ ստիպուած էի
զգացնել տալ իմ երկաթեայ ձեռքի
ծանրութիւնը, այն, մամուլի ճնշող
ոյժը։

ԱՐՋԱՍ. Հա, հա, հա, երկաթեայ
ձեռնոցների, կամ խկապէս առած,
պիրզ շղթայի ծանրութիւնը։

ՎԱՀՐԱՄ. Ի հարկէ։ Բայց ես կա-
տարեցի պարտքս։

ԱՐՋԱՍ. Նախ և առաջ քո ան-
ձին վերաբերեալ։

ՎԱՀՐԱՄ. (ինքնախորհ) Եւս առա-
ւել նորա վերաբերեալ։ Աշխէնի հա-
մար ես ապահովեցրի մի դիրք՝ որ
յատուկ է ամէն մի ազնիւ կնոջը.
որովհետեւ նա իւր երեխայական և
անմիտ երազներով, Աստուած գիտէ,
թէ ինչ կը դառնար, եթէ ես ար-
տօնութիւն տալի ազատ զործելու։
Հաւատացէք, ես այժմ միանգամայն
երջանիկ եմ, որ հաւատարիմ մնացի
իմ ծրագրին։ Ահա, տեսնում եք, այս
առանձնացած անկիւնում, նորա ա-
ռողջութիւնը վերականգնուեց, նա
կազդուրուեց։ Աշխէնը զարձաւ մալր,
նորա բնաւորութիւնը մեղմացաւ, վեր-
ջապէս հասկացաւ կեանքն այնպէս,
ինչպէս որ պոյութիւն ունի։ Հաս-
կացաւ որ հնարաւոր է ապրել հա-
սարակ, պարզ, առանց ալէկոծու-
թիւնների և կրքի բռնկումների։

ԱՐՋԱՍ. Դա ակներև է։ Ընդհա-

րապէս բոլոր ամուսնական վէճերը, փոթորիկները տեղի են ունենում միայն ամուսնութեան առաջին տարիներին, այնուհետեւ հետզհետէ սովորաբար չեն պարզւում է և դադարում, մինչև որ հասնում է վերջնական խաղաղութիւնը:

ՎԱՀՐԱՄ. Օ՛հ, ո՛չ... Երբեմն ծնւում են այնպիսի հարցեր, որոնց այնքան էլ դիւրին չէ լուծել: Օրինակ՝ ներկայումս աչքի առաջ ունինք մի այդպիսի հարց և ես նախատեսում եմ, որ ստիպուած կը լինիմ գործ դնել կամքիս ոյժը,

ԱՐՋԱՍ. (Վախեցած) Ինչ, նորէն պիտի դժգոհութիւններ ծագեն:

ՎԱՀՐԱՄ. Այո՛, երկիւղ եմ կրում: Խնդիրը մեր Լեոնիկի կրթութեանն է վերաբերում, ցանկութիւնս է տալ նորան գիշերօթիկ, իսկ կինս ընդդիմանում է:

ԱՐՋԱՍ. Ա՛խ, Աստուած իմ, սպասեցէք զոնէ մինչև իմ և Վիրգինիէի հեռանալը:

ՎԱՀՐԱՄ. Անկարող եմ, վաղը ուսումն սկսում է. ես տեսայ զպրոցի տեսչին և յայտնեցի որ այսօր կը տանեմ Լեոնիկին:—Մի քանի անգամ խօսք ձգեցի Աշխէնի մօտ վրձնի մասին, բայց նա ամէն անգամ զրգուում է, վիճում, կատաղում... որպէս զի աղատեմ նորան աւելորդ յուղմունքներով, ես նախապատուեցի լուել մինչև վերջին բոլէն: Աշխէնը ոչ մի դէպքում չէ համաձայնում հրաժարուել երկխալից:

ԱՐՋԱՍ. Հըմ, Հըմ... չիլաւի մի փոքր դժուարութեան կը հանդիպէք: (Փողոլում է իւր չիւրիստիանոսի պարագաները և համեմատում է հետաւումը) Յուսով եմ որ մինչև իմ վերադարձը կը հաշտուիք: Աւելի լաւ է ես կեր-

թամ, կը նստեմ իմ ձկնորսական պարագալքով մի ապահով անկիւն, որ նորերս գտել եմ:

ՎԱՀՐԱՄ. Դուք ինչ տեսակ ձկներ էք որսում:

ԱՐՋԱՍ. (Համեմատ) Հըմ... ամէն տեսակ:

ՎԱՀՐԱՄ. Լաւ է կտցահարում:

ԱՐՋԱՍ. Ամենեւին ոչ:

ՎԱՀՐԱՄ. Նշանակում է, դուք ձեր գործին հմուտ չէք:

ԱՐՋԱՍ. Այո՛... բայց ձեր ձուկը ոչինչ չի հասկանում... անչափ չլմար է: Լողում է, նայում, հստատում բայց չէ վերցնում. և կարթի փայտի հետ խաղալ չգիտէ... նա տխուր է ինչպէս այս դիւղը, այստեղ միմիայն քարեր ու քարեր կան... Էհ, ցտեսութիւն... (Գոհմամբ է):

ՏԵՍԻՍ Բ.

ՎԱՀՐԱՄ, ԱՇԽԷՆ ԵՒ ՎԻՐԳԻՆԻԷ

(Երէկոսն էլ համար էն պարպեղից, Աշխէնը ալիստան հողերով, հա. գ. հա. գ. հա. գ. խաղալ հայտնած: Վիրգինիէն չեւան Բանաժ ունի հարմիր խափի հիւանդ և ջրածաղիկներ:)

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. Ո՛հ, յոյնեցանք:

ՎԱՀՐԱՄ. Հեռու գնացիք:

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. Անցանք անբողջ ծառաստանը, իջանք մարգագետինը և մտադիր էինք գետակի վրայով վերադառնալ, բայց...

ՎԱՀՐԱՄ. (Վախահալեամբ) Եւ ձեզ, երեւի, խանդարեց ցանկապատը:

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. Բնաւ ոչ, մենք զրտանք մի անցք, որից դէպի գետակը մի կին էր անցնում լուացքը ձեռքին, կարծեմ մեր հարևանի կինն էր, այնպէս չէ Աշխէն:

ՎԱՀՐԱՄ. Ա՛յ յանդգնութիւն: (Աշխէն:) Եւ դուք նորա հետ խօսեցիք:

ԱՂԽԷՆ. Ես միայն հարցրի նրա
որդու առողջութիւնը:

ՎԱՀՐԱՄ. Ո՛ւրիշ ոչինչ:

ԱՂԽԷՆ. Գեղի փող տուի:

ՎԱՀՐԱՄ. (Բարձր ձայնով) Պէտք
է դուրս վաճակել նրան այտեղից:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Մենք չգիտէինք. դո-
նէ մի եղէք զէպի նա այդչափ խիստ...
ողորմելին առանց այդ էլ թշուառին
մէկն է:

ՎԱՀՐԱՄ. Նա ինչ իրաւունք ունի
այտեղ դալու. ո՞վ արտօնեց նրան
անցնել մեր ցանկապատից:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Պ. Վահրամ, մի՛թէ
ձեզ ձանձրալի չէ շարունակ իրա-
ւունքների մասին խօսել:

ՎԱՀՐԱՄ. Եթէ ամենքը ինձ նը-
ման գործէին, հաւաստացնում եմ որ
հասարակական կեանքը աւելի լաւ
կընթանար, քան թէ այժմ: (Գնում է:)

ՏԵՍԻՍ Գ.

ԱՂԽԷՆ ԵՒ ՎԻՐԳԻՆԷ

ՎԻՐԳԻՆԷ. Դու պէտք է արդիւ
էլիւ ամուսնուդ:

ԱՂԽԷՆ. Ինչ ուզում է թող անէ,
այժմ ես աշխատում եմ հեռու մնալ
ամէն բանից:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Նշանակում է, ոչ ժա-
մանակը, ոչ հալեացքները՝ որոնք
տարիներով փոխւում են, ոչ մի կերպ
չկարողացան մեղմացնել ձեր յարա-
բերութիւնները:

ԱՂԽԷՆ. Ո՛չ:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Բայց այժմ, ի հարկէ,
այլևս չէ՞ք վիճում:

ԱՂԽԷՆ. Առ այժմ մեր միջև բո-
ւիտեանք կարող է միմիայն մի
լուրջ ընդհարումն ծագել և այս
միտքը շարունակ հալածում է ինձ,
չարչարում և հասցնում է խելագար-
ման աստիճանին:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Նոր խնդիր:

ԱՂԽԷՆ. Մեր որդու կրթութեան
մասին է:

ՎԻՐԳԻՆԷ. Երևի ամուսինդ պըտ-
նում է, որ դու չափազանց քնքոյշ
ես վարւում նորա հետ:

ԱՂԽԷՆ. Այո, ես պաշտում եմ
Լևոնիկին: Ես նրան եմ պարտական
որ հրաժարուեցի անձնատկանու-
թեան մտքիցս. ես ապրում եմ մի-
միայն նորանով, այո և միայն նը-
րա համար: Ոչ ոք չի կարող նորան
խլիլ ինձանից: Օ՛, այդ փոքրիկ,
քնքոյշ արարածը, այդ վշտալի հո-
գին, ինչպէս ինձ թւում է, ծնուած
է միմիայն իմ հաւաքանքներից...
և այժմ անջատուել նորանից, լանձ-
նել, այդ քնքոյշ արարածը օտմը
մարդոց... երբէք, երբէք...

ՎԻՐԳԻՆԷ. Մի՛թէ ամուսինդ խո-
սեց այդ մասին:

ԱՂԽԷՆ. Այո, և նորա հաստատա-
կամութիւնը ինձ յուսահատութեան
է հասցնում: Երբ մտածում եմ, սառ-
սառ է պատում ինձ, որ վաղ թէ
ուշ պէտք է իրագործէ իւր որո-
շումը: Բայց կարծեմ, այժմ կարող
եմ հանգիստ լինել, որովհետև ամէն
տեղ ուսումն սկսած է, իսկ նա լուռ
է. ամուսինս որ միշտ վճռողակի է
գործում և հազիւ տատանւում, այ-
ժմ կարծես զգում է, նկատում է
իմ մէջ մի ոյժ, իբրև մի առիւծի
ոյժ, որ պաշտպանում է իւր կորիւ-
նը: Այո, ես կը պաշտպանեմ դա-
ւակիս, իբրև մի վայրենի զաղան...

ՎԻՐԳԻՆԷ. Ա՛հ, իմ խղճուկս, դու
միայն զաւակովդ ես ապրում: Բայց
գիտե՞ս ինձ թւում է, որ ինչպէս և
չգտաւորուէր քո կեանքը, դու կըր-
կին չէիր կարող երջանիկ լինել:

ԱՂԽԷՆ. (Դաժնով) Ո՞վ գիտէ:

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. Այո, գրեթէ հաւատացած եմ: Հարկաւ, քո կեանքը այնպէս տխուր էր, մնաց... և շատ կարելի է հէնց այդ կեանքի շնորհիւն էր, որ դու կաշողացար ամրացնել սիրտդ. վիճակիդ փոփոխութիւնը կարող էր արագացնել, ուժեղացնել միմիայն զգացումներդ և դու կը տանջուէիր աւելի և աւելի:

ԱՂԽԷՆ. Խօսքդ ինչի՞ մասին է:

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. Եթէ իդձերդ իրագործուէին, Աստուած զիտէ, թէ ինչ փորձութեանց պիտի հանդիպէիր:

ԱՂԽԷՆ. Ես քեզ չեմ հասկանում:

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. Ա՛խ, Աստուած իմ, դուցէ հարկաւոր չէր յիշեցնել քեզ այս մասին, բայց և այնպէս յաճախ մտածել եմ այս առիթով:

ԱՂԽԷՆ. Վերջապէս բացատրիր:

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. Խօստովանութիւն, սիրելիս, չէ՞ որ մի ժամանակ մտածում էիր ամուսնանալ Ռուբէնի հետ:

ԱՂԽԷՆ. (Էրեւոյ դարձեալ) Գոցէ:

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. Բայց երբ և իցէ երևակայել ես, թէ ի՞նչ ծանր վիշտ պիտի պատճառէր քեզ նրա մահը, կորցնելով մի երջանկութիւն, որ այդպիսի մեծ դժուարութեամբ ձեռք էր բերուած:

ԱՂԽԷՆ. Գոնէ այն ժամանակ ես կը կարողանայի վայելիլ երջանկութեան մի մասը, մնացեալը վերաբերում է ինձ. ինչ ուզում էր թող լինէր...

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. Ո՛չ, ոչ. իսկապէս այն ժամանակ կը զգայիր, թէ ինչ կը նշանակէ իսկական վիշտը: Զգալ ինքդ քեզ երջանկութեան գաղաթնակէտին, հանգչել օգային աշխարհում, երկնային բարձրութեան վերայ սիրած մաշկու գրկում և ջանկարծ ցած իջնել երկրի վրայ, իւր

կրծքին ունենալով յաւիտեան մեռած էակին... այդ անտանելի է:

ԱՂԽԷՆ. Եթէ ես ամուսնանայի Ռուբէնի հետ, նա չէր մեռնի. ես նորան կը բժշկէի սիրովս, իմ փայփայանքներովն ու դուրդուրանքներով: Ես կը հեռացնէի նորանից ամէն անախորժութիւններ, խոչընդոտներ, այո՛, զրկանքներ՝ որոնց նա զգաց իւր թափառական կեանքի մէջ. ես նորան կազատէի միայնութիւնից, տխրութիւնից: (Կարծես ինչն է խօսում:.) Ամբողջ հոգիս կը տայի նորան... իմ սէրը, իմ փաղաքշանքը կը կենդանացնէր նորան:

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. (Գլուխը լռութեամբ շարժելով) Թողախտաւոր ծնողներից ծնուած զաւակին:

ԱՂԽԷՆ. (Կարծես չէ) Լռիր:

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. Ի՞նչ պատահեց:

ԱՂԽԷՆ. (Դադարէմ իրեն) Ոչինչ... այնպէս .. մի միտք... զարհուրելի միտք անողոք մահուան մասին... մի յիշողութիւն... Ահ, ինչի խօսեցիր այս մասին: (Այս հիշողութեան դարձեալ խօսում է խաղաղութեան քաջութեան փողի ջայն պարպէից:)

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. Այո ի՞նչ է:

ԱՂԽԷՆ. (Վեր է կենում փեղից ետեւում և բաց պարտիզան) Լեռնիկն է, իմ ուրախութիւնը: (Կանչելով:) Աղանեակս, եկ շուտով մի քաղցր համբուրեմ քեզ: Ա՛խ, Աստուած իմ, երբ պէտք է նորա այտերը վարդի գոյն ոտանան: Մի վազիր, ա՛խ, զիժ, չարածձի:

ՎԻՐԳԻՆԻԷ. Թող խաղայ, ի՞նչ ես ուզում, երեխայ է, ուր ես խանդարում:

ԱՂԽԷՆ. Բայց, անիրաւը, տես ինչպէս քրտնել է: Այդ ի՞նչ ես արել, Լեռնիկ, չէ՞ որ օրիսրդի հետ պարտպելու ժամն է:

ՏԵՍԻՍ Գ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՎԱՀՐԱՄ

ՎԱՀՐԱՄ. Ո՛չ, այլ ևս ոչ մի օրիորդ չի կարող աղգեցուծիւն ունենալ այդ տղայի վրայ:

ԱՂԽԷՆ. Գնա՛, գնա՛ շուտով, հոգիս, և շապիկդ փոխիր:

ՎԱՀՐԱՄ. (ոտերը լափահարելով) Տա՛, տա, տա, տա:

ՎԻՐԳԻՆԷ. (նայելով պարտահանի) Չէ՛ս լսում, ծիծաղում ես, սպասիր դամ և ականջներդ ուրիմ: Ես գիտեմ թէ ինչպէս պէտքէ դաստիարակեմ քեզ... (Գո՛րն գնա՛լով) Աշխէ՛ն, ինձ չորոնես, ես վերնայարկն եմ գնում: (Գնա՛մ է:)

ՏԵՍԻՍ Ե.

ԱՂԽԷՆ ԵՒ ՎԱՀՐԱՄ

ՎԱՀՐԱՄ. (մի փոքր դժուարանալով, չիչ լափահարելով) Այդպէս ուրեմն, այսօրուանից վերջացաւ դաստիարակչութեան պարտականութիւնը:

ԱՂԽԷՆ. (շափեցած) Ինչպէս:

ՎԱՀՐԱՄ. Այժմ, իսկապէս պէտք է խօսեմ ձեզ հետ մեր Աւոնիկի կըրթութեան մասին:

ԱՂԽԷՆ. Ինչո՞ւ այժմ:

ՎԱՀՐԱՄ. Որովհետեւ յետաձգելանհանարին է:

ԱՂԽԷՆ. Ինչո՞ւ:

ՎԱՀՐԱՄ. Որովհետեւ շուտով տաս տարեկան կը լինի:

ԱՂԽԷՆ. Յետոյ ի՞նչ:

ՎԱՀՐԱՄ. Մինչև այժմ կատարեալ մեր հովանաւորութեան ներքոյ էր... որովհետեւ առաջին տարիներին ոչ ոք չէր կարող այնպէս լաւ հսկել իւր զաւակի վրայ, ինչպէս հարադատ մայրը... Համաձայնութեցէք որ այդ կէտի վերաբերմամբ եր-

բէք ձեզ չեմ հակառակել, թէև պախարակել եմ ձեր աւելորդ հոգացողութիւնները:

ԱՂԽԷՆ. Իսկ այժմ:

ՎԱՀՐԱՄ. Այժմ Աւոնիկը արդէն հասակն է առել և ես կամենում եմ հիմնաւորապէս կրթել նրան:

ԱՂԽԷՆ. Բաւական է որ ինձ յայտնէք, թէ ի՞նչպէս էք կամենում որ ես կրթեմ:

ՎԱՀՐԱՄ. Այդ ասպարէզում, ինչպէս դուք, նոյնպէս և ես, տգետ ենք և անուս. ես միայն գիտեմ որ Աւոնիկին այժմ կարևոր է աւելի ընդարձակ ուսումն... բայց ոչ ընտանեկան:

ԱՂԽԷՆ. Եթէ ձեզ թւում է որ իմ գիտեցածը բաւական չէ, վարձեցէք բնտիր ուսուցիչներ:

ՎԱՀՐԱՄ. Ո՛չ, կրկին նոյն հետեւանքն է լինելու: Պէտք է նորան դարդացնել խիստ կարգապահութեան մէջ, ուսուցանել վստահել իւր անձի վրայ, իսկ այս կարելի է ձեռք բերել բացառապէս զիշերօթիկ դպրոցում:

ԱՂԽԷՆ. Դա հին երգ է: Քանի անգամ ես կրկնեցի, որ այդ նրա համար մահացու կը լինի... այո, կատարեալ մահ, զրկել Աւոնին իմ հոգացողութիւնից՝ անհնարին է:

ՎԱՀՐԱՄ. Ի սէր Աստուծոյ թողէք ձեր երեակայութիւնները... և լաւ մտածեցէ՛ք: Տան մէջ մեր զաւակը ոչինչ չի ուսանի, երբէք չի կարող աշխատել, դուք նորան չափազանց սիրում էք, այո, չափազանց թող էք վարում:

ԱՂԽԷՆ. (շրթաշափած) Եւ դուք կամենում էք յանձնել օտար մարդոց, որպէս զի նորա հետ խիստ վարուեն... դժբախտ զաւակս: Ո՛չ, երեխաս պա-

Հանջում է իմ անընդհատ հողացողութիւնը: — Միթէ չէք նկատած, երբ մի թեթեւ բան է պատահում, իսկոյն Հագում է: Յաճախ, երբ գիշերին ես վեր եմ կենում, միշտ գտնում եմ նրան քրտինքի մէջ թաթախած. զիտէք, դա ինձ զարհուրեցնում է:

ՎԱՀՐԱՄ. Իսկ այդ բոլորը իմ կարծիքով ծիծաղելի է, մինչև անգամ յիմարութիւն է: Ձեր աւելորդ զգուշութիւնները ներգործում են նորա առողջութեան վերայ, դուք նորան շատ էք քնքշացրել: Ահա կը տեսնէք, որ դպրոցում նա առաւել իրեն առողջ կը զգայ:

ԱՂԽԷՆ. Ես չեմ բաժանուի որդուցս:

ՎԱՀՐԱՄ. Իմ որդին կը հետեի իմ օրինակին. նորա Հասակին ես սրղէն երկու տարի դպրոցումն էի. կիւրակէ օրերով մենք նորան կը բերենք տուն, ինչպէս որ անում են մեր դրացիները: Ես շուտ շուտ կայցելեմ, դուք ևս կը տեսնէք, երբ կը կամենաք, կամ երբ ձիաները աղատ կը լինին:

ԱՂԽԷՆ. Կրկնում եմ ձեզ որ Լեոնիլը տկար է, շատ տկար... նորա կեանքը վտանգի մէջ է... ես այդ զիտեմ, այո՛, ասում եմ ձեզ որ զիտեմ: — Բժիշկները ինձ ասացին...

ՎԱՀՐԱՄ. Ի՞նչ բժիշկներ:

ԱՂԽԷՆ. Ամէնքն էլ, որոնց խորհուրդն եմ հարցրել:

ՎԱՀՐԱՄ. Եւ այդ բոլորը դուք դադարեցրել ես արի՞ք:

ԱՂԽԷՆ. Այո՛:

ՎԱՀՐԱՄ. Ինչ անհեթեթ արարումնք... Է, յետոյ ի՞նչ ասացին:

ԱՂԽԷՆ. (յառաջ) Նորա գտան որ...

ՎԱՀՐԱՄ. (համարձակուելով) Որ ի՞նչ...

ԱՂԽԷՆ. Որ... միայն իմ սէրը կա-

րող է պաշտպանել նորան, աղատել վտանգից, որ անհրաժեշտ է անընդհատ հողացողութիւն... մշտական բժշկութիւն:

ՎԱՀՐԱՄ. Բաւական անորոշ նախադասութիւններ... եթէ նա հիւանդ է, ասացէք ինչով... ամէն մի հիւանդութիւն ունի իւր անունը:

ԱՂԽԷՆ. Օ՛հ, Աստուած իմ, որքան տանջում էք ինձ: Բայց Հաւատացէք ինձ... միթէ չէք տեսնում, թէ որքան յուզուած, վրդովուած եմ ես:

ՎԱՀՐԱՄ. Ա՛... բժիշկները շատ լաւ են Հասկացել, թէ դուք ինչ էք ցանկանում այն է՝ իմ գութը շարժել: Ահա և հնարել են ինչ որ հիւանդութիւն ի հաճոյս ձեր: Ասացէք խնդրեմ, դուք առողջ կին էք, ես՝ նոյնպէս առողջ: Միթէ առողջ ծրնողները կարող է հիւանդ զաւակ ծնուել: (Աշխէնը շփուած գլուխը հարկէ չգոհւալով) Սակայն կրկնում եմ, և ինքներդ կը տեսնէք, թէ զիշերօթիկ դպրոցական կեանքը ինչպէս կը ներգործէ, նոյն իսկ առաջին տարին:

ԱՂԽԷՆ. Երբէք:

ՎԱՀՐԱՄ. Ի՞նչ ասացիք:

ԱՂԽԷՆ. Դուք ինձ չէք կարող Համոզել և ես ձեզ չեմ զիջանիլ:

ՎԱՀՐԱՄ. Բաւական է, վերջացնենք այս անօգուտ վիճաբանութիւնը... պատուիրեցէք որ Լեոնիլի անհրաժեշտ իրեղէնները ժողովեն:

ԱՂԽԷՆ. Լեոնիլի իրեղէնները:

ՎԱՀՐԱՄ. Ես նորան դպրոց եմ տանում:

ԱՂԽԷՆ. (յառաջ հարապուելով) Ի՞նչ... դուք Համարձակուում էք...

ՎԱՀՐԱՄ. Մի ժամից կուղեորուինք

ԱՂԽԷՆ. Այդ չի կարող լինել. ես կը պաշտպանեմ զաւակիս կեանքը ձեր զարհուրելի մոլորութեան դէմ.

այն, զիշեր ցերէկ կը պահպանեմ նորան:

ՎԱՀՐԱՄ. Է՛, դադարէր վերջապէս... ինձ թւում էր թէ դուք ուղղուել էք, այն ինչ կրկին վերադառնում էք ձեր նախկին խնթութութիւններին: Ձեզ յայտնի է թէ ինչ է նշանակում այդ մարդու իշխանութիւնը, ես այժմ ցոյց կը տամ ձեզ հայրական իրաւունքները, դուք ինձ ստիպում էք:

ԱՂԽԷՆ. Մի լիշեցնէք ինձ նախկին իրաւունքների մասին, դուք մինչև այսօր հրճում էք ձեր յաղթանակով: Այո՛, ես խոնարհուեցայ, հեղութեամբ հնազանդուեցի, բայց այնպիսի ատելութեամբ սրտիս մէջ, որ այն օրից ալ ևս չէի նայում ձեր երեսին: Իսկ այսօր ձեր առաջև ոչ թէ ձեր կիներն է կանգնած, որ ստիպուած է պաշտպանել, ալ մայր, հասկանում էք, մայր. որը ոչ մի բանից չի հրաժարուի:

ՎԱՀՐԱՄ. Դուք սխալում էք, որովհետև թիւր կարծիք ունիք մայրական իրաւունքների վերաբերեալ:

ԱՂԽԷՆ. (Կառն արհամարհանով) Մայրը չի կարող մոլորուել, կիներ սխալում է ճանաչել իւր իրաւունքները, երբ մայր է դառնում: Երեխայի ծննդով—ծնունդն և իրաւունքները:

ՎԱՀՐԱՄ. Բայց օրէնքով...

ԱՂԽԷՆ. Աստուած իմ, տեսնում եմ որ նոյնն էք մնայել: Բաւական չէ որ դուք ջախջախեցիք իմ կեանքը, այժմ խաղում էք զաւակիս կեանքի հետ: Դուք մի պահի՞ն էք, որ առանց խղճի իայթի սառնարիւն կատարում է իւր գործը:

ՎԱՀՐԱՄ. Ինչ կամենաք ասացէք, բայց ձեզ չեմ զիջանիլ:

ԱՂԽԷՆ. (Վշտապահ) Իսկ եթէ ես

գտնեմ պատճառ, որը ստիպէ ձեզ իջանել:

ՎԱՀՐԱՄ. Լեռնիկը աւելի ինձ է պատկանում քան թէ ձեզ:

ԱՂԽԷՆ. (Խեղդաւոր) Սուտ է:

ՎԱՀՐԱՄ. Հախառակ ձեր կամայցայն:

ԱՂԽԷՆ. Երբէք:

ՎԱՀՐԱՄ. Պատրաստեցէք նորա լրեղէնները:

ԱՂԽԷՆ. Բայց լսեցէք...

ՎԱՀՐԱՄ. (Կառնալով դէպի հարս) Ո՛չ, այս բոլորիս կը հրամայեմ որ լծեն կառքը:

ԱՂԽԷՆ. (Ճանապարհը կտրելով) Երկուսն էմ ձեզ, որ այդ երեխան միմիայն ինձ է պատկանում, այո՛, միայն ինձ:

ՎԱՀՐԱՄ. (Եւ է հռոմէս Աշխէն) Նա իմն է, ես նորա հայրն եմ:

ԱՂԽԷՆ. (Կրկին և վշտապահ) Դուք նորա հայրը չէք:

ՎԱՀՐԱՄ. (Կարհայած) Ինչ... դուք կարծեմ ցնդուել էք:

ԱՂԽԷՆ. (Համարեայ ըէ հանգիստ) Ես առաջուան պէս անկեղծ եմ:

ՎԱՀՐԱՄ. (Խեղդաւոր) Դուք ասացիք թէ... բայց հասկանում էք թէ ինչ ասացիք:

ԱՂԽԷՆ. Կարող եմ նորից կրկնել:

ՎԱՀՐԱՄ. Դուք ծիծաղում էք ինձ վերայ... այդ միայն մի նախադասութիւն էր որ բերնիցդ թռաւ... այդ անկարելի է, այո՛, վիրաւորական է. դուք կամեցաք ծայրահեղ միջոցի զիմել, այո՛, այո՛, այնպէս չէ՛, խօսեցէք:

ԱՂԽԷՆ. Դուք ցանկանում էք ապացոյցներ—համեցէք. լիշում էք թէ ինչպէս ձեր առաջև փակեցի սենեակիս դռները. ես ամէն հնարք գործ դրի որպէս զի բաժանուեմ ձե-

դանից: Յիշում էք որ դուք այն օրից ինձ ատրուկ զարձրիք:

ՎԱՀՐԱՄ. (հարադի) Յիտոյ:

ԱՂԽԷՆ. Ի՞նչ էք կարծում, ի՞նչը սախպեց ինձ զիջանել, և կլվին ձեր կրնը դառնալ:

ՎԱՀՐԱՄ. (բժշակելով) Ի՞նչպէս... ի՞նչպէս... ան...

ԱՂԽԷՆ. Այդ իմ գաղտնիքն էր: Որպէս զի պաշտպանեմ երեխայիս՝ ես ծածկեցի ձեզանկց ճշմարտութիւնը. ինչպէս էլ որ այժմ խոստովանում եմ ձեր առաջն ի սէր նորա պատուութեան:

ՎԱՀՐԱՄ. (յարգաւելով) Անաղնիւ... անաղնիւ...

ԱՂԽԷՆ. (վաղա՛հ է դէպի դռնդ) Ես կը կանչեմ ծառային:

ՎԱՀՐԱՄ. (դառնալով իրեն) Յանկանում էք խայտառակութիւն. Հիմա եմ տեսնում, որ դուք ընդունակ էք ամէն տեսակ ստորութեան:

ԱՂԽԷՆ. Այո, ձեր անողորմ, քարասիրտ տրամաբանութեամբ ինձ Հասցրիք մինչև ստութեան, եղեռնագործութեան աստիճանը... և էս ձեզ չեմ ների:

ՎԱՀՐԱՄ. (երկու լուռ-լռանից յետոյ) Եւ միթէ այս վրդովեցուցիչ չէ, միթէ այս ստորութիւն չէ: Ձեր սիրեկանի որդին կամայ թէ ակամայ պէտք է իմ զաւակը Համարուի:

ԱՂԽԷՆ. Իսկ դուք մոռացած թէ ի՞նչ է ասում օրէնքը՝ որ ես կամայ թէ ակամայ պարտաւոր եմ ընդմիշտ մնալ ձեր կրնը:

ՎԱՀՐԱՄ. Ես մինչև այժմ օրէնքով գործեցի, իսկ դուք արդէն ոտնակոխ արիք նոյն օրէնքի սրբութիւնը: Այո, ես զիտէի, որ դուք իմ թշնամին էք, բայց... (արհուսացող ձայնով) բայց և այնպէս յարգում էի ձեզ...

ԱՂԽԷՆ. Իւրաքանչիւր քննի կրում է ինչպէս կարող է. դուք դորձ զրիք ձեր ամբողջ ոյժը... իսկ ես (յածրացնելով ջանք) իմ թուութիւնը...

ՎԱՀՐԱՄ. (բարկացած) Յամենայն դէպս դուք անդգոյշ վարուեցաք, խոստովանելով ինձ ձեր գաղտնիքները և, Հրաժարեցնելով ինձ Հայրական իրաւունքից, բայց և այնպէս չէք կարող խել իմ իշխանութիւնը: Դուք մատնեցիք այդ երեխային և այժմ ես կարող եմ նորան իմ ցանկացած սեղ-ղութիւնը տալ:

ԱՂԽԷՆ. Այսուհետև ոչինչ չէք կարող անել, բացի...

ՎԱՀՐԱՄ. Դուք կարծում էք:

ԱՂԽԷՆ. Բացի ստոր վրէժխնդրութիւնը:

ՎԱՀՐԱՄ. Առաւել վատ:

ԱՂԽԷՆ. Ո՛չ: Ես խոստովանուեցայ այն յոյսով՝ որ դուք, իբրև կրթուած մարդ, ընդ միշտ կը Հրաժարուէք նորանից:

ՎԱՀՐԱՄ. (սպասելով) Իսկ եթէ յանկարծ ես վայրենի դառնամ: (Երկու լուռ-լռանից յետոյ, Վահրամը որ հարադի անցաւ դուռն էր անում, յանկարծ հանգում է Աղխէնի դիմացը:) Չատ բարի, ես Համաձայն եմ, այդ երեխան ձերն է, ես Հրաժարում եմ նորանից, նա կատարեալ ձեր տրամադրութեան ներքոյ է: Դուք ճշմարիտն ասացիք, ես անընդունակ եմ նորան որ և է չարիք Հասցնել... (Ուշադրաւ:) Բաւականէ, որ ես կարողանամ ինձ վարժեցնել մոռանալ նորան: (Հրաճայողաբան:) Վերցրէք նորան ու հեռացէք:

ԱՂԽԷՆ. Ձեմ հրթայ:

ՎԱՀՐԱՄ. Ի՞նչպէս:

ԱՂԽԷՆ. Ես չեմ թող տայ, որ

ինձ վռնդէք. իմ որդիներ համարուում է
օրինական:

ՎԱՀՐԱՄ. Ես ձեզ կը ստիպեմ:

ԱճԽԷՆ. Ո՛չ:

ՎԱՅՐԱՄ. Ես պահանջում եմ ա-
պահարդան, որին դուք այնքան ճրգ-
տում էիք:

ԱՂԽԷՆ. Ես համաձայն չեմ: Իմ երիտասարդութիւնն անցաւ, յոյսերս խորտակուեցան, ապագայում ոչինչ չէ սպասում, այժմ եւ չես կամենում փոխել կեանքիս պայմանները: Ես այնքան յոգնեի եմ, այնքան տանջուել, որ ոյժ չունիմ շարժուելու, ես միայն մի բան եմ ցանկանում—մնալ ալստեղ՝ ուր որ կամ:

ՎԱՀՐԱՄ. Դուցէ յուք կարիք էք
 զգում իմ օգնութեան: Ես վերա-
 դարձնում եմ ձեր օժիտը կրկնաի:

ԱՂԽԵՆ. Այդ ձեր պարտքն է:
Դուք չունիք իմ զէմ որ և է այլ զէնք,
բացի իմ խոստովանութիւնը:

ՎԱՀՐԱՄ. Հաւանօրէն յարմար
դէպքում պատրաստ էք նոյն իսկ
ուրանալ այդ խոստովանութիւնն:

ԱՂԽԻՆ. Հապա ի՞նչ, դուք ցանկանում էք, որ ես խոստովանուեմ հասարակութեան առաջին: (Երէւր շէտ-շէտ:)

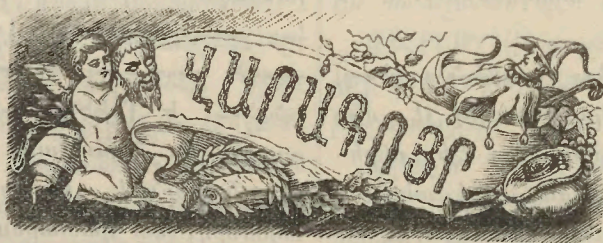
ՎԱՀՐԱՄ. (Զախշախոսած) Ա՛հ, դուք ուզում էք չարչարել ինձ։... կենակցել ձեզ հետ... միշտ, անբաժան...

ԱՂԽԵՆ. Այ՛ո, որպիսին մինչև այսօր տարայ ես... մենք նոյն պիրդ շղթայով ենք միաւորուած, որի ծանրութիւնը ես երկար ժամանակ կրեցի, այժմ փորձեցէք և դուք նորա մաշող ուժը:

ՎԱՀՐԱՄ. Դուք յանցաւոր էք և
նա պիտի տուժեմ:

ԱՂԽԷՆ. Մենք երկուսս էլ ղժբաղդ
ենք. իսկ ղժբաղդութեան մէջ ամեն-
քը հաւատար են:

Ա. Սարգսյան.

ՊԼՊՈՒԼՆ ԱԻԱՐԱՅՐԻ

Ներդաշ. Մ. Եկմալեանց.

Moderato ♩. = 58

Soprani
Alti

Tenori
Bassi

Ոհ դու բա -- րե
Եր -- գէ պըլ -- պու

կամ այ -- րած սըր -- տե -- րու
լիկդ եր -- գէ ի սա -- րէդ

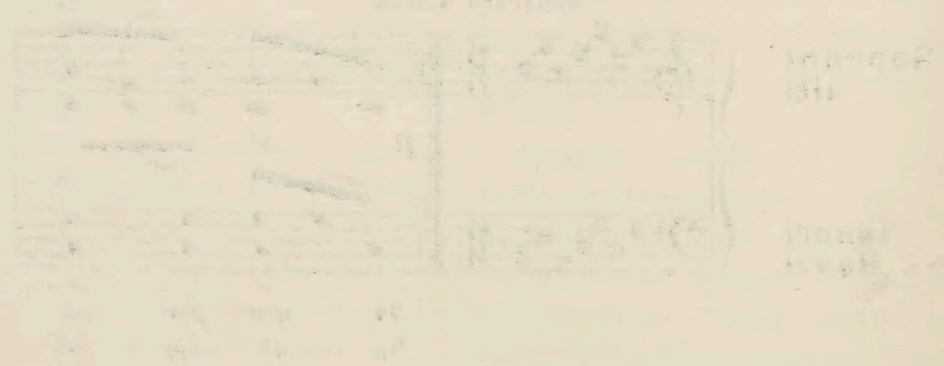
խօս -- նակ գի -- չե -- րոյ
ջան -- մահ քաջքն հա -- յոց

հո -- գեակ վար -- դե -- րու :
եր -- գէ հոգ -- տոյս հետ :
րու :
հետ :

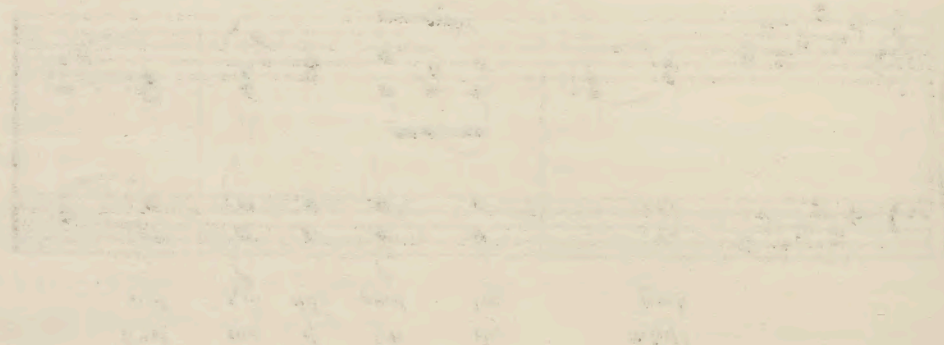
ATWOOD'S LITTLE LUTE

By J. W. Atwood

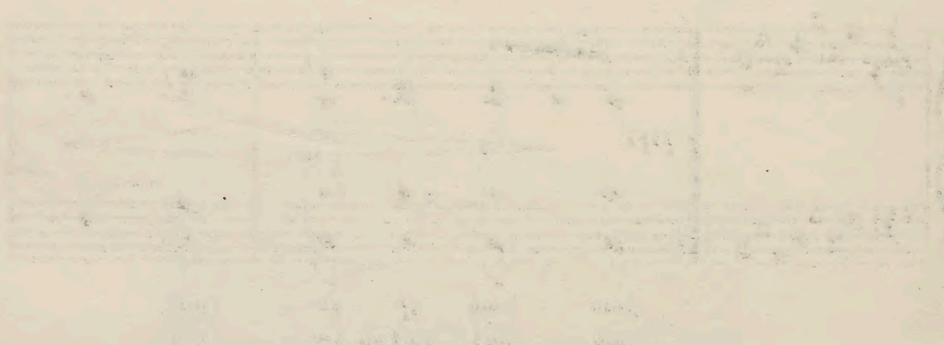
First Lesson

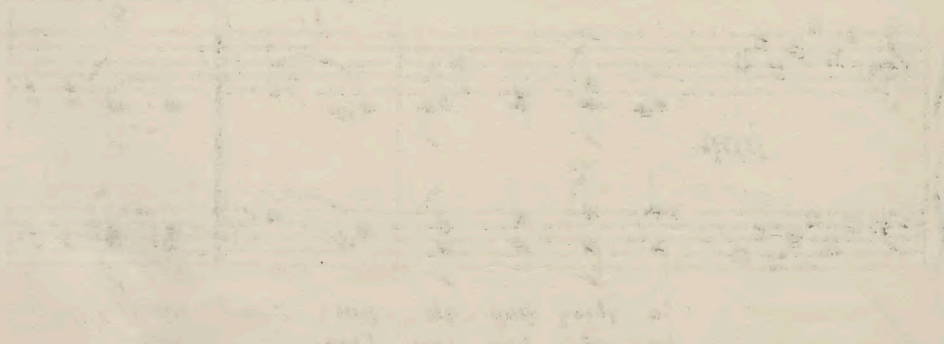
First Lesson

Second Lesson

Third Lesson

Fourth Lesson

ՊԱՅՏԱՌԻ ՀՈԳԻՆ.

(Ժողովրդական մի գրուց, որին յանդգնում է լրացնել հեղինակը.)

I

Իսուս նստած էշի վրայ Երուսաղէմ էր իջնում:

Հանդէսը փառաւոր էր, բայց էշը կաղում էր. և սլափառնայն էր, որ էշի մի պայտը, քարոտ տեղերից անցնելու ժամանակ ընկել էր:

Եւ ժողովուրդը ասում է, որ Յիսուս բաւական շփոթուած էր, տեսնելով որ իր զրաստը կայծելով էր զնում և տեղ տեղ էլ սպառնում էր ցած նետել իրեն:

Յանկարծ, որտեղից որ էր, ժողովրդի միջից զուրս թռաւ մի խեղճ պաշտառ, արագութեամբ կանգնեցրեց էշին, կռացաւ, բարձրացրեց ոտը և մի քանի րոպէի մէջ այնպէս լաւ պաշտեց, որ Յիսուս ժպիտը դէմքին պաշտառին դարձաւ ու ասաց.

— Գու բարի մարդ ես, պաշտառ. ինդրիւր ինչ որ ցանկանաս և պիտի կատարուի ցանկութիւնդ:

Ասում են որ Յիսուսին աներևոյթապէս ընկերացող Հրեշտակներից մէկը կռացաւ, պաշտառի ականջին փափսաց, որ նա երկնային արքայութիւնը մտնել խնդրէ, սակայն խեղճ մարդը շատ էլ իզէալիստ չէր, բայասական կերպով զլուխը շարժեց և ասաց մեր Տիրոջը:

— Տէր իմ, ես խեղճ մարդ եմ. ունիմ մի տոպրակ, մի աթոռ և

տանս կողքին մի ընկուղենի: Յանկանում եմ որ աթոռիս վրայ նստողը, տոպրակիս մէջ մտնողը և ընկուղենու վրայ բարձրանողը չկարողանայ ելնել, պոկ գալ, մինչև որ քո անունովը չհրամայեմ ես նրան:

Յիսուս ժպտաց, ձեռքովը օրհնեց նրան ու ասաց. — Թող լինի՞ քո ցանկութիւնը: Եւ անցաւ գնաց:

* *

Ապրեց պաշտառը երկար տարիներ իր խրճիթի մէջ, իր ընկուղենու ստուերի տակ: Մենակ էր բոլորովին. մի աթոռ ունէր, մի խղճուկ տոպրակ և իր գործիքներ: Մենակ էր, խեղճը, բայց կեանքը շատ էր սիրում: Եւ այդ էր պատճառը, որ մի օր խրճիթի դռանը նստած՝ երեկոյեան հովը վայելելիս, երբ տեսաւ հեռուից դէպի իրեն եկող հոգեառ Հրեշտակը, սիրտը թունդ ելաւ, սկսեց դողալ և մտածում էր, թէ ինչպէս աղատուի այդ անկոչ Հիւրից:

Ի՞նչ արած. Հրեշտակը մօտ եկաւ, ողջունեց, ժպտաց և ասաց.

— Ելիր, պաշտառ, վերջին աղօթքդ ասա և հողիւ թող ետևիցս գալ...

— Յիսուս, իմ Հրեշտակ, հաւատեց պաշտառը, — միթէ այսպէս շուտ հարկ է կեանքը թողնել. ես դեռ ուզում եմ ապրել. նայիր, ինչպէս լաւ է այս բոլորը՝ բնութիւնն ու հովը, լեռներն ու դաշտը...

— Ճակատագիր, պայտան, ինչ արած. ճակատագիրդ է, հարկ է հոգիդ տանել:

Չէ, տեսաւ պայտառը որ ոչ խընդրելով և ոչ էլ բանաստեղծութեամբ ասլրել կարելի էր: Պա՛հ մի մտածեց յետոյ, մէկէն, մտքի ծայրահեղ լարումի շնորհիւ, մտադրուեց օգտուել Յիսուսի տուած արտօնութիւնով:

— Չատ լաւ ուրեմն, հրեշտակ, ասաց քաղաքավարութեամբ — հրամայէ նստիր քիչ այս աթոռի վրայ, մինչև ես աղօթքս անեմ:

Չոգեց, որ աղօթէ, իսկ հրեշտակը նստաւ աթոռի վրայ:

Նստաւ՝ չնստաւ, զգաց որ բռնուել էր: Աիգ գործեց ելնելու, թեւերը թափահարեց, բայց ի գուր. բռնուած էր և շատ լաւ բռնուած:

— Այս ինչ է, պայտան, գոչեց նա սարսափած — ես մեխուած եմ աթոռի վրայ, ազատի՛ր ինձ:

— Ի՛հէ, պարոն հրեշտակ, ինձնից ազատութիւն ես խնդրում, ծիծաղեց պայտառը — այժմ ինքդ ես բռնուած. ինչ արած, ճակատագիրդ էր այդ...

Հրեշտակը աղաչեց, խնդրեց, պաղատեց և վերջ ի վերջոյ, հոգին պայտառին թողնելու գնով ազատուեց ու սոսկումով շտապեց երկինք:

Պայտառը ազատուած էր այս առաջին անգամ: Ազատ շունչ առաւ և օրհնեց այն օրը, երբ մտածել էր Յիսուսի էշին պայտել:

* *

Մինչ այդ՝ հոգեառ հրեշտակը ճանապարհին դունաւորուելով, սոսկման թելադրութեան տակ՝ խնդիրը մեծացնելով պատմեց հանդիպողին պայտառի վարմունքը և երկինք հասած, դունաթափ կանգնեց Աստուծու առաջ:

Աստուած ծիծաղեց, ասում է ժողովուրդը, բայց իրաւունք չտուաւ ոյժ գործ գնելու:

— Եթէ կարող ես, ասաց նա — խորամանկութեամբ նրա հոգին առ, դործ ղիր հնարքներ, միայն ոչ երբէք ոյժ:

Եւ այն ժամանակ դժոխքի չար ոգիներին մի խումբ, մի խորամանկ, մոլորեցնող խումբ, հրաման խնդրեց Տիրոջից՝ պայտառին գնալ և նրա հոգին հանել. պայմանով միայն, որ այդ հոգին այժմ դժոխք գնար:

— Չատ լաւ, հրամայեց Տէրը — եթէ կարող լինէք այդ հոգին հանել, թող նա ձեր բաժինը լինի:

Եւ ահա տեսաւ պայտառը, որ մի խումբ սև, ալլանդակ ոգիներ, միմեանց գլխի վրայից ցատկելով, միմեանց առաջը կտրելով սլանում էին դէպի իրեն:

— Հօ, հօ, մտածեց նա — այժմ դուք են գալիս: Ես Յիսուսի պայտառը չլինիմ, եթէ հրեշտակին խաբելուց յետոյ, սրանց գլխին մի լաւ խաղ չխաղամ:

Ու կեղծաւոր, խոնարհ, աղերսալից կերպարանք զգենալով շտապեց գլխաւորել սև ոգիներին:

— Ա՛յ դու անամօթ, աներես պայտառ, ձայնեց հեռուից խմբապետը — ինչպէ՛ս ես համարձակուում հոգիդ ամուր բռնել և հոգեառ հրեշտակին խաբել... Դէ՛հ, այժմ ահա, հրաման է Աստուծոյ, որ այդ խորամանկ հոգիդ մեր ձեռքը տաս... Տղերք, դարձաւ նա իր հետևորդներին — հեռու կացէք այդ աթոռից և տեսնենք ինչպէ՛ս սա իր հոգին չի տայ...

Այդ ճառից յետոյ սև հոգիները իրճիթ լցուեցին, պայտառին շրջապատեցին, ճիչ ու աղմուկով լեռը թնդացրին և հոգին պահանջեցին:

Պայտառը թէև սկզբում սաստիկ վախեցաւ, բայց երբ դւերի ճիչը երկար տւեց, սրտապինդ դարձաւ դոչեց.

— Փոքր ինչ ցած խօսէք, պարոն դւեր, ականջս խլացաւ... ինչ է ձեր ասածը, հոգիս էք ուզում: Զատ լաւ, դրան խօսք չունիմ, սակայն ինչով կարող էք հաստատել որ դուք Աստուծոյ ուղարկուած էք և ոչ թէ ինքնագլուխ եկողներ...

— Սրան նայէք, աղաղակեց մէկը — համարձակում է կասկածել ուզում է մեզ էլ խաբել:

— Բոլորովին ոչ, ասաց պայտառը — եթէ դուք կը հաստատէք որ Աստուած է ձեզ ուղարկել, հրամեցէք, հոգիս ձեզ տամ:

— Ի՞նչպէս հաստատենք, անմիտ, հարցրեց խմբապետը:

— Զատ հեշտութեամբ: Ես մի հին տոպրակ ունիմ. եթէ բոլորդ կարողացաք այնքան փոքրանալ, որ առանց ձեռք, ոտք կամ գլուխ դուրս թողնելու տեղաւորուիք այդ տոպրակի մէջ, դա ապացոյց կը լինի, որ Աստուած է ուղարկել. եթէ ոչ կորէք գնացէք և Աստուծու անունը թող ոչնչացնի ձեզ...

Ասաց, ձեռքերը միջքին դրաւ և կոկողավիդ՝ սպասեց:

— Տղերք, սա տխմար է, ճշաց խմբապետը — ինչ կայ դիւրին մեզ համար, քան փոքրանալը. մենք չենք միթէ որ տասնեակներով տեղաւորոււմ ենք մարդկանց սրտի և մտքի մէջ ու ապրում այնտեղ... դէհ, հիկէք այս տխմարին ցոյց տանք մեր ուժը...

Եւ մտաւ տոպրակի մէջ, միւսներն էլ ետևից: Այլ ևս ոչ մի ձեռք, ոչ մի ոտք և ոչ մի գլուխ դուրս չմնաց:

— Տեսնա՞ր, ձայնեց ներսից խմբապետը — տեսնա՞ր տխմար.

— Տեսնայ, ասաց սառնութեամբ պայտառը, յետոյ մուրճն առաւ և սկսեց փառաւոր կերպով ջարդել նրանց կողերը:

Դւերը ճչացին, ճիգ գործեցին դուրս թռնել տոպրակից, բայց ի դուր, բռնուած էին և լաւ բռնուած:

Աղաչեցին, լացին, հառաչեցին և խնդրեցին, բայց պայտառը այնքան ծեծեց, մինչև որ թւերը դադրեցին:

— Թող մեզ, դոչում էին դւերը, թող գնանք, հոգիդ քեզ մնայ, չենք ուզում այդպիսի խորամանկ հոգի, տանենք՝ որ դժոխքը տակն ու վրայ անի...

Այն ժամանակ պայտառը յանուն Յիսուսի բաց թողեց նրանց և դւերը լեղապատառ, ճիչ ու աղմուկով այնպէս շուտով կծիկ դրին, որ պայտառի քրքիջն անգամ չլսեցին:

Պայտառը ազատուած էր այս երկրորդ անգամն էլ: Ազատ շունչ առաւ և նորից օրհնեց այն օրը, երբ մտածել էր Յիսուսի էշին պայտել:

* *

Եւ երկար ժամանակ ոչ երկնքի և ոչ էլ դժոխքի պատգամաւորներից մէկը սիրտ չարաւ մի երրորդ փորձ անել և պայտառի հոգին հանել ու տանել:

Ժողովուրդը պատմում է, որ բաւական ժամանակից յետոյ, դժոխքի ամենախորամանկ գաւակ, լծաւ խորհելուց յետոյ հրաման խնդրեց Աստուծոց մի փորձ անել և պայտառի հոգին առնելու գնալ:

Հրամանը ստացաւ: Աեղծութեան դիմեց, հրեշտակի կերպարանք առաւ և իջաւ պայտառի փռաւ:

Պայտառը հասկացաւ որ այս անգամ մի շատ խորամանկ և յանդուգն անձի հետ գործ ունի, որովհետև եկուորը ոչ աթոռին էր մօտենում,

ոչ տոպրակին և ոչ էլ խրճիթ էր ուզում ներս մտնել:

— Հոգիդ տուր, կրկնում էր նա միայն և յամառութեամբ մնացել էր կանգնած դրսում:

Հրաւիրեց նրան պայտառը նստելու, խրճիթ մտնելու. սակայն ոգին ժպտալով գլուխը թոթուեց.

— Ո՛հ, ասաց— ինձ խաբել չես կարող, հոգիդ տուր և վերջակէտ դրնենք բոլոր խորամանկութիւններիդ:

Պայտառը խորհեց, յետոյ ասաց.

— Լաւ ուրեմն, հոգիս գլխիս մէջն է. թոյլ տուր ինձ չոգել այս ընկուզենու տակ և աղօթել, դու բարձրացիր ծառի վրայ և երբ հս աղօթքի վերջին խօսքը կարտասանեմ, հոգիս հան գլխիցս և երթաս բարև...

Ու սկսեց այնպէս լալ հառաչել, որ խորամանկ ոգին ուրախացաւ թէ յաղթել էր. ելաւ ծառի վրայ ու նստեց:

Բայց ելել էր թէ չէ՝ զգաց որ խաբուել էր: Քիչ մնաց ուշքից դրնար, որքան աշխատեց իջնել, պոկ դալ ծառից, անհնար եղաւ:

Չ'աղաչեց այլևս, այլ կռացաւ դէպի պայտառը և ասաց՝

— Լաւ ուրեմն, պայտառ, ինձ էլ խաբեցիր. թող ինձ և հոգիդ քան մնայ. միևնոյն է, դու ինձ ընդ միշտ ոչնչացրիր, որովհետև կեանքումս ես երբէք չէի խաբուել:

— Այդպէս ահա, հպարտացաւ պայտառը— յանուն Յիսուսի գնա և պատմիր ընկերներիդ, որ ոչ ոք չէ կարող իմ հոգին առնել. և ոչ իսկ դժոխքի ամենախորամանկ ոգին...

Եւ ելաւ ոգին ու յուսահատ, կաղն էր կաղ հեռացաւ:

Իսկ պայտառը հպարտ, ապահով

այլևս, սկսեց կեանք վարել ու բոլոր հոգէառները վրայ ծիծաղել...

II

Այստեղ կանգ է առնում ժողովրդի զրոյցը և այստեղ սկսում է հեղինակի յանգվանութիւնը: Նրան թւում է թէ զրոյցը լրացած չէ, քանի որ պայտառը վերջ ի վերջոյ հոգին տուաւ:

Բայց ինչպէս. ո՞վ էր հոգէառն ուրեմն. ո՞ր յանդուգն և ո՞ր խորամանկը, որ արաւ այն, ինչ որ չէին արել երկնքի և դժոխքի բոլոր ոգիները...

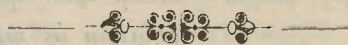
Եւ ահա մի օր պայտառը մտածեց այլևս մենակ չմնալ, տուն ու տեղ լինել, դաւակ աշխարհ բերել և կին ունենալ:

Ու գտաւ մի կին, գեղեցիկ, զրաւիչ կոկիկ, որ խրճիթ մտնելուն պէս ըստ կանացի սովորութեան, սկսեց ամէն ինչ տակն ու վրայ անել: Աթոռը փշրեց ու վառեց, տոպրակից թոնիրի սրբիչ շինեց, իսկ ընկուզենին, գտնելով որ շատ էր հնացել, կտրտեց— ձգեց...

Խեղճ պայտառը առիւծի լեզու էր կերել, որ կարողանար կնոջ դիմադրել: Իսկ կինը, հրեշտակի և դևի խառնուրդ այդ ոգին այնպիսի դրութեան մէջ ձգեց թշուառ պայտառին, այնքան տանջեց ու սրտնեղեց նրան, այնքան չարչարեց, այնքան յուսահատութեան ու դառնութեան հասցրեց, որ պայտառը մի օր չոգեց ու զոչեց— Աստուած իմ, Աստուած, հոգիս առ, որ այս կնոջից ազատուիմ...

Եւ Աստուած նրա հոգին առաւ: Իսկական հոգէառ հրեշտակն այդպիսով, միայն կինը եղաւ...

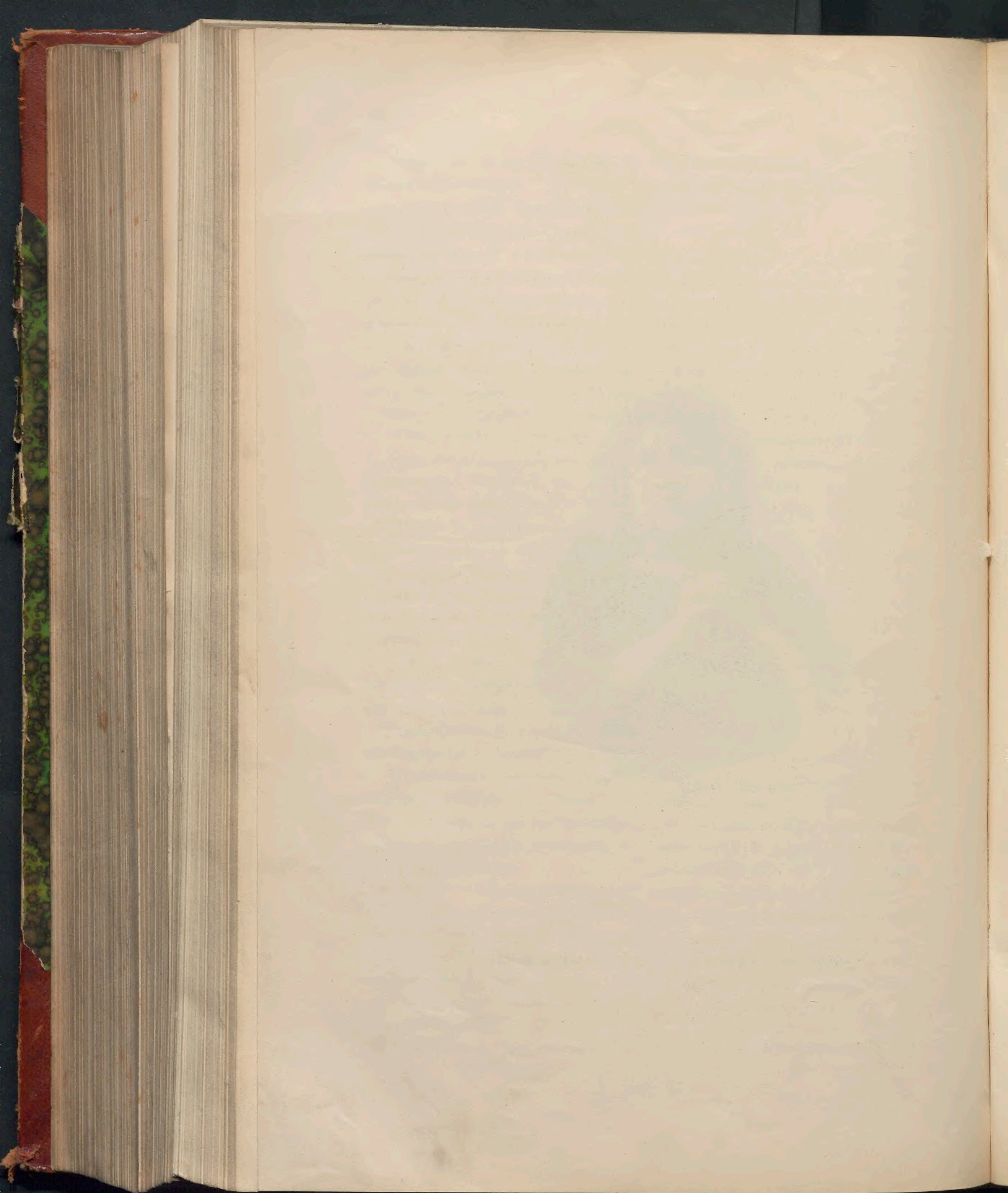
Վ. Փափագլան.

Փոստոփալ. Գնունիի

Տ. Սիրանոյշ—Յովաննա Դարկ «Օրլեանի կոյու»
Շիւքերի.

ՀԵՐՄԱՆ ԶՈՒԴԵՐՄԱՆ

(Քննադատական էտիդ)

ԳԻՕՐԳ ԲՐԱՆԴԻՍԻ

իւսիսում, ինչպէս
և այլ երկր-
ներում, հեր-
ման Զու-
դերմանի ա-
նունը յայտ-
նի եղաւ
շնորհիւ
«Պատիւ»

պիեսի: Չնայած դերասանների միջակ խա-
ղին՝ այդ պիեսը մեծ յաջողութիւն ունե-
ցաւ Կոպէնհագէնում: Այն էլ պէտք է
ասած, որ օտար լեզվում միանգամայն
կորչում են Բերլինի բարբառի փայլն ու
տպաւորութիւնը և շատ բնական է իրենց
բովանդակութեամբ ուղղակի զարմանք
են պատճառում օտարազգի հանդիսական-
ներին: Բացի դրանից՝ մեր այն դասա-
կարգը, որը համապատասխանում է Զու-
դերմանի պիեսում պատկերացրած «տան
յետեւն» ապրող դասակարգին, պատուի
մասին ունեցած իւր հասկացողութեամբ,
իրաւ է, տարբերում է ունենոր դասից,
բայց ոչ այն աստիճան, ինչպէս որ այդ
տեսնում ենք «Պատիւ» պիեսում:

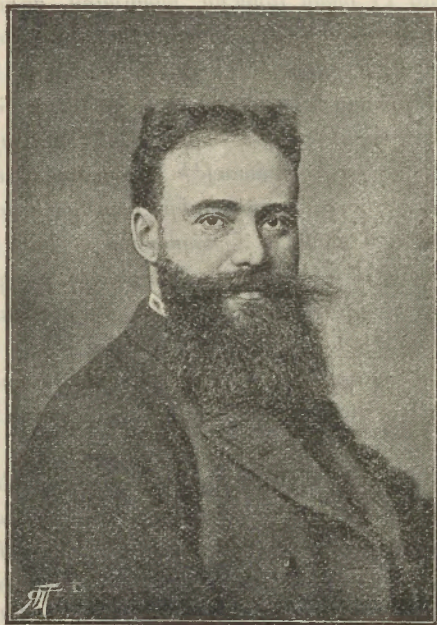
«Պատիւ» պիեսից յետոյ ցանկութիւն
ես զգում ծանօթանալ հեղինակի և միւս
աշխատութիւնների հետ, մանաւանդ նրա
երկրորդ պիեսի հետ, որ կոչւում է «Սո-
դոմի կործանումն» *): Այդ երկու պիես-

*) Այս քննադատական էտիդը գրուած է Զուդերմանի «Հայրենական տուն» և այլ
մի շարք պիեսների լոյս տեսնելուց առաջ:
Ծանօթ. թարգմ.

ներն էլ իրար յետեւից կարդալով, զգում
ես, որ նրանց հեղինակը մի փայլուն ձիւ-
քի և ընդունակութեան տէր մարդ է:
Ընթերցողը տեսնում է խոշոր տաղանդ,
դիտողական շնորհ, նրբութիւն, անկեղծ
զգացմունք, սրամտութիւն, հումօր և մի
տեսակ ցոլք, որ բարեբեր ազդեցութիւն
է անում բեմից և հրապուրում է հանդի-
սականին: Միևնոյն ժամանակ այդ բոլորի
հետ զուգընթաց նկատելի է նաև բեմա-
կանութիւն, ծայրայեղ զգայնութիւն և
շատ անգամ էլ անհամ բարոյախօսու-
թիւն: Սակայն այդ բոլոր՝ թէ առաւել
և թէ պակասաւոր կողմերում՝ աչքի է
ընկնում երբեմն փայլուն, բայց ոչ դեռ
լիովին կատարելագործուած ու ամրա-
պնդուած տաղանդ: Եւ այդ տաղանդը մեզ
անչափ դուրեկան է թւում, որովհետեւ
նա շատ բան արդէն տալիս է և աւելին
ևս խոստանում է տալու:

Հեռուից դժուար է արդարապէս դա-
տել, թէ որ աստիճանի է հասնում մի
որև է տաղանդի նշանակութիւնն իւր
հայրենի երկրում: Սակայն ինձ թւում է,
որ Զուդերմանին վիճակուեց բաւականին
առատօրէն վայելել թէ հասարակութեան
և թէ մամուլի մի մասի համակրանքը:
Նրա դէմ, ակներև կամ խուլ կերպով,
կռիւ մղող է հանդիսանում, գլխաւորա-
պէս, մի չափնի խումբ, որի գեղարուես-
տագիտական հայեացքներն այնքան էլ
չեն տարբերում Զուդերմանի սեպհական
հայեացքներից. այնպէս որ հակառակորդ-
ներին իրարից բաժանում է միևնոյն

սկզբունքների որոշ ձևակերպութիւնը միայն: Այդ խումբը տեսնելով, որ Զուգերմանը հակառակորդներից անջատուած է, չիրաւի, միանգամայն պարզ բաց ամբօխի համար ոչ միշտ ըմբռնելի նրբութիւններով կարծես, երկիւղ է գգում, որ մի գուցէ յանկարծ Զուգերմանը հաճելի դարձնէ ժողովրդի սրտին այդ խմբի բոլոր իդէալները. իդէալներ, որոնց ամբողջ մաքրութեան ու խստութեան, իբրեւ թէ, «Պատիւ» հեղինակը չի էլ համակրում: Հակառակորդ խումբը երկիւղ է կրում, որ մի գուցէ այդպիսով Զուգերմանն ինքը մեն-մենակ վայելէ նորագոյն գրականական շարժման բոլոր առաւելութիւնները:

ՀԵՐՄԱՆ ԶՈՒԳԵՐՄԱՆ

Օտարազգի քննադատը չէ կարող համազգաց լինել այդտեսակ համակրանքին: Նրան յայտնի է, որ այդպիսի խմբերում ամենադառն զգացումները միշտ հէնց այն մարդկանց դէմ են յղանում, որոնք այդ խմբերից անջատուած են միայն գեղարուեստական որևէ նրբութեամբ: Այդպիսի դէպքերում, ի հարկէ, աւելի ներդրամաւորութիւն է վայելում հակառակորդը, ոյրի ստեղծագործութեան հետ չկաջ ցարակցման ոչ մի կէտ, քան թէ նա, ով

չէ մաքառում ու չէ համաձայնում և, առհասարակ, ոչ մի դրօշակ չունի ձեռքին բռնած:

Զուգերմանի մի գրուցում, որ կուլում է «Սագերի հովիւր», նրա առաջին պիեսի հիմնական միտքն արտայայտուած է հետեալ խօսքերով. «Զգալու ընդունակութիւն—ահա այն անդունդը, որն աւելի քան ամէն տեսակ տարբերութիւն և՛ դիրքի, և՛ վիճակի և՛ ուսման, զանազանում է լուսաւոր մարդկանց հասարակ ժողովրդից: Այնպէս որ ուսեալն ու անուսը ընթանում են իրար հետ, կողք կողքի, բաց, կարծես, զանազան աշխարհների քաղաքացիներ, առանց հասկանալու մէկ մէկու գործն ու արարքը: Վայ նրան, ով աշխատում է ցատկել այդ անդունդի վրայից»: «Պատիւ» պիեսումն էլ համարեա միևնույնն է ասում Տրաստը. «Այստեղ էլ կան դատարարներ. Որպէս մի անդունդի, նրանց իրարից բաժանում են զգալու ընդունակութիւնը, գաղափարների և հայեացքների տարբերութիւնը:

Ահա այդ միտքն է, որ մի տրտասուփոր ուժով և ֆանտազիայով արտայայտուած է «Պատիւ» պիեսում:

Մենք արդէն սովոր ենք տեսնելու, թէ ինչպէս միևնույն գասակարգի մէջ կեանքի մասին ունեցած հայեացքների տարբերութիւնը շատ յաճախ խանգարում, ջլատում է հայրերի և որդիների յարաբերութիւնները: Նորերս Պերհարդ հաուպտմանի «Միայնակ մարդիկ» պիեսը նորից ցոյց տուեց հասարակութեան, թէ որքան դժուար է, գրեթէ անհնարին է, խստահաւատ ծնողների համար հասկանալ և գնահատել իրենց հակակրօնական համոզումներով տոգորուած որդուն: Զուգերմանի աշխատութիւններում ամենախիստ գոչներով յանկարծակի առաջ են գալիս մի յայտնի գասակարգի բարոյական համոզմունքները միայն շնորհիւ այն հանգամանքի, որ այդ գասակարգի մի որևէ անդամը համակերպել է մի այլ աւելի բարձր (զեռ. չի նշանակում, որ և՛ աւելի լաւ) գասակարգի մտածողութիւնների ձևին ու եղանակին:

Նոր է միտքը. և այդ նորութեան բոլոր էական մանրամասնութիւններում՝

միանգամայն համապատասխան են նաև մտքի արտապատկերման և միաբանութեան թեան թարմութիւնն ու ապշեցուցիչ ճշմարտութիւնը:

«Տան յետևն» ապրողները՝ ընտանիք, հայր, մայր, աղջիկներ և փեսայ—ամէնքն էլ նկարագրուած են անթերի և զարմացնում են իրենց ճշգրիտ գոյներով ու իրական կեանքի հետ ունեցած սերտ կապակցութեամբ: Ծեր հայնիկէի զգացած ուրախութիւնն, երբ նայում է իւր ձեռքով պատից կախած «Փալուստդ բարի» ուղղունական խօսքերին. կամ ինչպէս նա ստացազիր փաթաթում, պահում է թաշկինակի մէջ ու դնում գրպանը. կամ նրա խտուրթիւնը որդու վերաբերմամբ, երբ վերջինիս պաշտօնագրով են անում «Ես անտաքեր չեմ, երբ որդիս գործակատար լինելով, առանց պաշտօնի թախառում է»: Այդ բոլոր բազմաթիւ, մանր-մունր դժերը, որոնք հրապուրում են մեզ իրենց բնականութեամբ, չափական սուր են, չարմար և չաջող: Գեղարուեստական է մտածուած և՛ աչն, որ Ազուստան, նկատելով ծնողների ուրիշ երկիր գաղթելու դիտաւորութիւնը, ամէնից առաջ աչն միտքն է չղանում, թէ ինչպէս անի, որ հացելին ու բազկաթ ունենն, իբրև չիշատակ, ինքն ստանայ ձրիաբար:

Աւելի նուազ չափով է չաջողուած որդու պատկերը: Միայն շատ նուրբ և զրաւ խաղը կարող է փրկել այդ դերը: Իրաւ որ, դժուար է միշտ լաւ մարդուն, որ ներշնչուած է ազնիւ մտածումներով և ձգտումներով, պատկերացնել այնպէս, որ նա չդառնայ մի տեսակ «չրջիկ առաքինութիւն»: Քաջ մի բան, որ բոլորովին անկարելի է, այդ աչն է, որ հարկադրես այդ մարդուն շարունակ քարոյախօսութիւններ կարգայ, ցոյց տալու համար, թէ որչափ նա լաւ մարդ է: Բոբերտը անվերջ քարոյախօսում է և աչն էլ շատ հնացած ու սովորական եղանակով: «Քանի՛ քանի՛ մատաղ արարածներ է դէպի այդ ուղին հրապուրել լոկ միայն սնափառութիւնը: Իսկ այդ սնափառութիւնը վտանգաւոր է, աւելի վտանգաւոր, քան թէ դուք կարծում էք»: Նա մինչև անգամ իւր դեռատի քրոջ խորին հանդիսաւորու-

թեամբ ասում է. «Դու հօ հասկանում ես, որ քո ամբողջ ապագայ կեանքը պէտք է նուիրուած լինի միմիայն ապաշխօրանքին»:

Լաւ մարդու այս քարոյախօսական եղանակն աւելի խիստ կերպով աչրի է ընկնում «Սողոմի կործանումն» պիեսում, բարեհամբաւ Նիմանի անձնաւորութեան մէջ: Սա քարոյախօսական քարոյներ է կարողում պիեսի հերոս Վիլլիին տուած իւր ամէն մի պատասխանում. նախազգուշացնում է նրան, ան ու վախ է քաշում, նախատեսում է դեռ չգործուած չանցանք, խօսք է առնում Վիլլիից, հասնում է երբեմն ուղղակի սրաֆօսի. «Քաջ վաճքեզ, եթէ դու երբ և իցէ սրբապղծես քո բոյնը»: Այդ բանը չոգնեցնում է ընթերցողին և չի կարող ոչ մի տպաւորութիւն անել գործող անձինքների վրայ: Միթէ Զուգերմանը տարակուսում է, որ լաւ մարդկանց քարոյը—նրանց կեանքը, նրանց գործն ու ընթացքը պէտք է լինի: Մինչդեռ նրանք, որոնք այդ բանը միայն խօսքով են կատարում, համարեա երբէք լաւ մարդիկ չեն հանդիսանում և միշտ տաղտկալի են լինում:

Ասենք, Բոբերտը պէտք է մի որոշ չափով քարոյախօսութիւններ անի, որպէսզի Տրաստը կարողանայ հերքել այդ քարոյախօսութիւններն և չայտնել «Պատիւ» պիեսի հիմնական գաղափարը: Նոյնը պէտք է անի և Նիմանը «Սողոմի կործանումն» պիեսում, որովհետև Զուգերմանը պահանջ է զգում իւր պիեսների գործող անձինքներից որևէ մէկին հարկադրել, որ նա շիտակ կարծիքներ չայտնէ հերոսների արարքների մասին: «Պատիւ» պիեսում այդ գործն իրենց վրայ են առած Բոբերտն ու Տրաստը. իսկ «Սողոմի կործանումն» մէջ հեղինակի այդ հակադրամատիքական պահանջը պայմանաւորում է նաև նրանով, որ ոչ միայն Նիմանն է շիտակ դատում միւս անձանց դրութեան մասին, այլ այդ անձինք չափազանց չաճախ իրենք են իրենց ով ինչ լինելը մեկնում է իրենց մասին աչնալիսի սլարպութեամբ, աչնալիսի եղանակով են են խօսում, ասես թէ, իրենք կողմնակի, անաչառ դիտողներ լինեն:

Օրինակի համար՝ Ադդան «Սողոմոնի կործանումն» պիեսում իւր ամբողջութեամբն առած, անտարակոյս, շատ գեղանկար տիպ է և այնքան վարպետութեամբ է մտածուած, որ բոլոր վճռողական բեռնէն, որոնց նա պատասխանում է, առնուած են երկրորդ ձեռքից: Սակայն երբեմն Ադդայի բերանից դուրս են թռչում ուղղակի հանդիսականների համար նախորոշած բեռնէն, ինչպէս օրինակ. «Իրաւ է, մենք հրապուրում ենք բնականով, բայց այն, ինչ որ բնական է, մեզ սրա խօսութիւն է թւում»: Տարօրինակ է հնչում և այն, որ Ադդան՝ ազատամիտ հռչակուելու համար այնքան աշխատող այդ կինը՝ Վիլլիի հետ ունեցած խօսակցութեան ժամանակ, ամէն մի րոպէ ասում է, որ իրենց մէջ եղած կապակցութիւնը «մեղք» է: Այդ ինչպէս է, որ Նիմանի այդ խրատական խօսքն անցել է այնպիսի մի աշխարհասէր կնոջ բերան, որին բնաւ չեն տանջում խղճի խաչթողները:

«Պատիւ» պիեսում Բօբերտի կեանքում տեղի ունեցած ընդհարմանը շատ յաջող կերպով հարկադրուած է աւանդական հասկացողութիւնների դէմ մղած Տրաստի պատանեկական հասակի կռիւը: Տրաստը ոչ պակաս զուրկ է ասպետական պատուից, քան ինքը Բօբերտը: Հէնց միայն այդ բաւական էր, որպէսզի պիեսն իրաւունք ունենար լոյս աշխարհ տեսնելու: Բացի դրանից, Զուդերմանը Տրաստի մէջ որոնել և գտել է նաև առողջ մտքի և բարի սրտի մի փայլուն ու սրամիտ ներկայացուցիչ: Տրաստի դերն այն դերերիցն է, որոնք լաւ խաղացուելով, միանգամից, ինչպէս ասում են, վրայ սլաշարում, չաղթում են հանդիսականներին, պատճառ որ Տրաստն հանդիսականների հետ խօսում է ուղղակի, անմիջապէս: Այդ հանգամանքի շնորհիւն է, որ Տրաստի բերանից լսում են բաւականաչափ a parte կամ բեռնէն (տարօրինակ է, որ Զուդերմանը դեռ պահպանած է այդ ձևը), որոնց Տրաստն ուղղում է ինքն իրեն: Դրանցից մի քանիսը շատ զուարճալի և սրամիտ են. բայց կան և այնպիսիները, որոնք ուղղակի անտանելի են, գոնէ մեր՝

հիւսիսայինների ճաշակի համար:

ՏՐԱՍՏ. (ինչ էլ է) Օ՛, պարզութիւն, դու խօսում ես, որպէս մայր... (Ուշի 4-շն) Ամաչիր, Տրաստ, այդ սգեղ բան էր:

Սակայն և այնտեղ, ուր Տրաստն աւելի բարձր է կանգնած, ուր խօսում է աւելի սրամիտ և մտածում աւելի պարզ, նա միշտ հանդիսանում է կիսով չափ թատրոնական կերպարանք և միայն կիսով չափ—մարդ: Ասենք, այդ բանը մասամբ կախուած է նրանից, որ պիեսում նրա բնաւորութիւնը քիմիաբար զտուած է ամէն տեսակ եսականութիւնից: Այնպէս է թւում, կարծես նա չունի անձնական կեանք, չունի որևէ ծրագիր իւր համար: Նրա բոլոր իղձերն ու խորհուրդներն ուղղուած են դէպի մի նպատակ—տեսնել իւր խղճուկ բարեկամին բախտաւոր: Իւր ամբողջ խելացիութեամբ հանդերձ՝ Տրաստն այն է, ինչ որ հին ողբերգութիւնների հովանաւորողներն էին: Նրա միակ հոգսը պիեսի հերոսի բարեբախտութիւնն է:

Մնացեալներից այն անձինք, որոնք պատկանում են բուրժուա դասակարգին, համարեա ամէնքն էլ նկարագրուած են նոյնքան ճշգրիտ և անշեղ, որքան և «տան չետեի» բնակիչները: Բայց մեզ վրայ նրանք այնպիսի սաստիկ տպաւորութիւն չեն գործում, որովհետև այնքան էլ նոր չեն: Սակայն և այդ տիպերը պարզ ցոյց են տալիս հեղինակի խոշոր տաղանդ լինելը: Երկրորդական դերերն, ինչպէս օրինակ Լօտարի դերն է, նոյնպէս աջող ու անթերի պատկերացրած են մի քանի գծերով միայն և զարմանալի իրական են...

«Պատիւ» պիեսն, որպէս հեղինակի անդրանիկ թատերադրական վաստակ, կարող է համարուել փայլուն և իւր ինքնուրոյնութեամբ աչքի ընկնող մի պիես:

«Սողոմոնի կործանումն», ինչպէս արդէն խորագրից երևում է, անհամեմատ աւելի բարոյախօսական դրամա է: Մինչդեռ «Պատիւ» պիեսն, որքան կարելի է, ուժեղ կերպով պատկերացնում է բարոյական իդէալների համեմատականութիւնը «Սողոմոնի կործանումն» պիեսում հեղինակն հանդիսանում է անողոք դատաւոր արատի և ունայնութեան: Մի քանի

տարի առաջ Յուլիոս Հարտն իւր «Ճահիճ» անունով փոքր ինչ ծանրաւուն դրամա-յում ներկայացրեց, թէ ինչպէս երիտա-սարդ նկարիչը փչանում, ոչնչանում է կանանց պատճառով. մանաւանդ մի կնոջ պատճառով: Համանման ոգով, բայց ան-համեմատ աւելի պարզ ու վառ գոյներով, դրած Զուգերմանի պիեսում նույնպէս հեղինակը ներշնչուած է այն համոզմուն-քով, որ նկարիչի իսկական փրկութիւնը լաւ վարք ու բարքի և կանոնաւոր եղա-նակով կեանք վարելու մէջն է: Այնտեղ, ուր Վիլլին հակառակ հայեացք է պաշտ-պանում, Զուգերմանը ստիպում է նրան այնպիսի հաճախեցող - տղայական ֆրագ-ներով ճառախօսել, որ Նիմանն իւր հա-սարակ, անպաճոյճ ազնիւ բարոյախօսու-թեամբ՝ համեմատած Վիլլիի հետ՝ ան-պայման իրաւացի է հանդիսանում: Այդ խնդրի առիթով կարելի է դարձեալ մի քանի նկատողութիւն անել:

Զուգերմանի մի գրուցում, որ կոչւում է „Օրինակելի զաւակ“, պատահում են այնպիսի հոգեբան, որոնք կրկնում են „Սողոմի կործանումն“ պիեսում, և, հա-ւանական է, որ այդ մօտիվներն իբրեւ սաղմ են ծառայած պիեսին: Զրուցում ես ի նկատի ունիմ այն տեղը, երբ սիրու-հին, որի հետ խիստ սառն են վարւում, ամբողջ երկու ժամ դուրսը ձիւնի մէջ կանգնած՝ սպասում է ապարդիւն. իսկ պիեսում—այն տեսարանը, երբ Աւդան այցելութիւն է գալիս Վիլլիի խստաբարոյ մօրը: Միայն թէ պիեսում այդ ամէնն աւելի լաւ ու ճշմարիտ է: Տիկին Յանի-կովն ասում է. „Արձեւ, իմ որդին սի-րուհի ունի, պատուելի տիկին“: Այդ բա-նին Աւդան օրինակելի—ճիշտ պատաս-խան է տալիս. „Ուրեմն թողէք այդ սի-րուհուն իւր բախտի կամքին... Դա էլ մի աւելորդ առիթ է ձեր որդուն ամուսնա-նելու համար“: Իսկ երբ մայրն իմանում է, որ այդ սիրուհին հէնց իւր խօսակիցն է, նա ոչ պակաս նուրբ և ճշգրիտ պա-տասխան է տալիս՝ „Նա իմ ձեռքիցս գնում է և նրան պահելու էլ ոչ ժ չու-նիմ: Ես ուրիշ ոչինչ չեմ կարող անել, միայն թէ... տեսնել նրան բախտաւոր ուրիշի հետ“: Նա ուզում էր ասել „բա-

ժանել“՝ նրան ուրիշից, բայց ժամանակին այդ խօսքի տեղ ուրիշ խօսք է գնում, ուշադրութեան առնելով իւր մայր լինելը: Իւր նրբութեամբ այդ գծերին համապա-տասխանող ոչ մի բան չկայ վերոյիշեալ գրուցի մէջ:

„Սողոմի կործանումն“ պիեսում, ինչ-պէս և „Պատուի“ մէջ, ամէնից աւելի Ռարցինովսկիյի, Վէյսի, Զիգֆրիդի, Մէյն-րի և վերջինիս հարսնացուի նման մանր, ծաղրաշարժ տիպերն են, որոնք պարմա-նալի իրական գոյներով և անվախ երգի-ծաբանութեամբ ուղղակի առնուած են կեանքից:

Հստիս Զուգերմանի պէս դեռ ոչ ոք այնպէս կենդանի ու զուարճալի կերպով չէ պատկերացրել Ռերլինի կեանքի սրա-մտութիւնը, կամ անգոյն լինելը:

Մեզ մի փոքր զարմացնում է այն, որ վերջ ի վերջոյ հեղինակն այնքան սրտա-յոյզ և աղէտալից զգացմունքով է վերա-բերում դէպի այդ հասարակութիւնը և շատ լուրջ կերպով թափում է նրա գլխին իւր զայրույթի սլաքները: 2¹ որ Վէյսի մի քանի բեռնակներ միանգամայն բնորո-շում են այդ միջավայրը: „Չկայ վիճակ, այլ կան միայն նեարդեր... Չկայ սէր, այլ կան միայն նեարդեր... Չկայ պարուք, այլ կան միայն նեարդեր“: Ով ընդունակ է դժգոհութիւն գգալ դէպի այդպիսի մի հասարակութիւն, նա ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ Նիմանի նման մի բարոյախօս: Ով կու- է գնում այդպիսի մի հասարակութեան, նա, Վիլլիի նման, ոչ հանճար է, ոչ էլ մի ամբողջ անխառն բնաւորութիւն, այլ ուղղակի—մի թուլամորթ մարդ: Այդպիսի մի միջավայր, այդպիսի մի աշխարհ ան-խոցելի է միայն չիմարներին համար. նա փտանդ է սպառնում միայն նրանց, որոնք սիրահար են շողոքորթութեան, և միշտ տրտում, խղճի մշտական խալթերը սրտերում՝ հաղորդակից են ամէն տեսակ զուարճութիւններին:

Բայց Զուգերմանը միայն այդ աշխարհը չէ այնպէս ուժով ու չափող պատկերաց-րել: Վիլլիի բերանով նա խորին և գեղե-ցիկ արտայայտութեամբ ներկայացրել է այն երկիւղը, այն գաղտնի, իսկ երբեմն և ակնայայտ չուսահատութիւնը, որ մարդ

զղում է իւր ժամանակի, իւր ոչութիւն
և տաղանդի կորուստը տեսնելով: Անմիտ
է, բայց ճիշտ է այն պատասխանը, որ
Վիլլին ուղղում է Ադդային. «Արա՛ ինձ
հետ, ինչ ուղում ես, միայն մի չիշեցնիր
ինձ իմ ծուլութիւնը. սուսնայն աչն էլ,
այդ ծուլութիւնը մահու չափ մաշում,
ուտում է իմ հողին»:

Միանգամայն յաջողուել է Զուգերմա-
նին Յանիկով գոչողը: Խիստ ողբերգական
է լուսաբացից առաջ տեղի ունեցած այն
տեսարանն, երբ ծերունի հայրը, որին
խնամքով ու տաք փաթաթում է կինը,
պատրաստում է գործի գնալու և զրան
մօտ պատահում է տուն վերադարձող
իւր հարբած որդուն: Զուգերմանի ան-
սահման ճշմարտասիրութիւնն երևում է
նրանից, որ նա չի վախենում հանդէս
բերել այնպիսի դժեր, որոնք Յանիկով
արժանաչարդ գոչող փոքր ինչ ծաղրալի
են դարձնում բարձր շրջանի աչքում:
Համարեա անողորմ ճշմարտութեամբ նա
թող է տալիս, որ տիկին Յանիկովին կո-
չեն. «պառաւ տիկին, որից տասը քաջի
վրայ քափուրի հօտ է փչում»: Զատ ժա-
մանակին և անողոք իսկութեամբ միտն
է բերել Զուգերմանն երկար ժամանակ
քափուրով պահած մետաքսեայ շորի
հոտը:

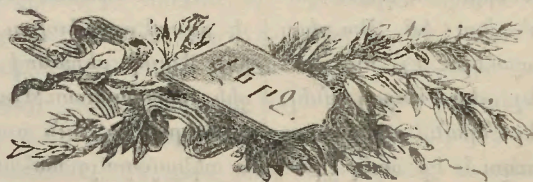
Պեղեցիկ է և այն, թէ ինչպէս օրիորդ
Կիտտին՝ Վիլլին արած խոստովանու-
թեան ժամանակ՝ կարձ, կտրուկ և ան-
պայման համակրելի կերպով ցոյց է տալիս
ընթերցողին իւր ինչ լինելը: «Իսկ այժմ
լսեցէք՝ հինգից ես սիրահարական նա
մախներ եմ ստացել և միայն երկուսին
եմ պատասխանել: Երեքն ինձ են համ-
բուրել, իսկ մէկին ես եմ համբուրել»:
Հրապուրիչ կերպով է բնորոշուած և
մատղաշ Կլերիսէնն իւր աչն մանկական
զրոյցում, որ նա ունենում է Կրամէրի

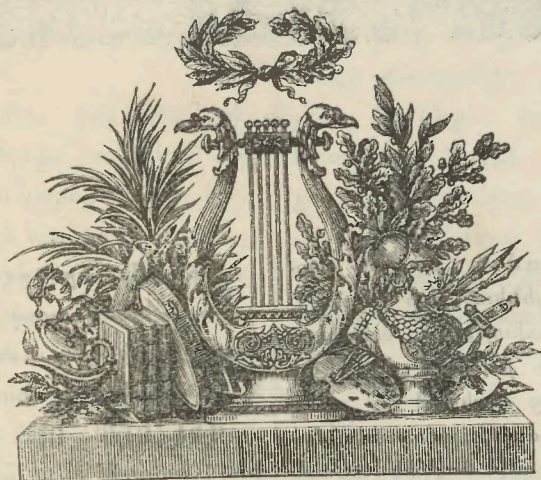
հետ ողիւնների և սրանց ունեցած չաղ-
թութիւնների մասին կանանց աշխար-
հում: «Ես նորեքս մի բանաստեղծութիւն
կարդացի. Այնտեղ նկարագրուած էր իսկ
այդպիսի մի մարդ... Այնտեղ կար մի տող՝
„ճակատը դունատուած կանանց համբուր-
ներից“... Այդպիսի մի դունատ ճակատ...
Օ՛, միթէ դա սարսափելի — գեղեցիկ չէ»:

Ով ընդունակ է ստեղծելու այսքան
բազմաթիւ պատկերներ, բազմապան տրա-
մադրութիւններ, այսպիսի crescendo
լարուած հետաքրքրութեան. ով կարողա-
նում է այնքան փալ պալ բնութիւն,
այնքան բնականութիւն և դրամատիքա-
կան կեանք ներշնչել հանգամանքներին
ու դրութիւններին — նրանից կարելի է
սպասել ապագայում այնպիսի գործեր,
որոնք միանգամայն խորթ լինեն բարո-
յախօսութեան և «անբարոյ» պղծութեան.
նրին: Զուգերմանի տաղանդը, որի մէջ
նկատելի են հաւասարապէս և՛ դիտողա-
կանութիւն, և՛ հնարաղիտութիւն, չէ
յենվում կատարելապէս որոշուած, ձև-
կերպուած «բնութագրի» ճաշակին: Սակայն
հնարաւոր է, որ Զուգերմանի մէջ նրբու-
թեան չափ կը զարգանայ ինքնաքննու-
թեան զգացմունք, քննադատական վե-
րաբերմունք դէպի իւր ձերքն ու տա-
ղանդը:

Զուգերման և Հաուպտման — դրանք
երկու ամենախոշոր թատերագրական տա-
ղանդներն են ներկայ երիտասարդ Պեր-
մանիայում: Հաուպտմանն աւելի պարզ-
օրէն, աւելի սրտառուչ և հաստատուն
կերպով է ընթանում իւր ճանապարհը:
Զուգերմանն աւելի ներկեր ունի իւր
«աշխարհ» (ներկայական) վրայ և նա իւր
պատկերներին մի տեսակ հանդիսաւոր,
տօնական փալ է տալիս:

Այ. Ծաւուրեան.

Յ Ր Ի Յ Խ Է Ն

Դրամա մէկ գործողութեամբ

ՀԵՐՄԱՆ ԶՈՒԴԵՐՄԱՆԻ

Թարգմանեց Ալ. ծատուրեան

ԴՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

Փօն-Դրօսսէ, պաշտօնաթող մայիօր կալուածատէր.
Հնդինէ, նրա կինը.

Փրից, նրանց որդին լէյտընանտ.

Ագնես, աիկին Փօն-Դրօսսէի եղբօրաղջիկը.

Փօն-Հալլերաֆօրտ, լէյտընանտ.

Ստեֆան, կալուածքի կառավարիչ.

Վիլհելմ, ծառայ.

Անցքը կատարուում է Փօն-Դրօսսէի կալուածքում, մեր օրերում:

Բեմը ներկայացնում է ստորին չար-
կում գտնուող մի սենեակ, որը նայում է
դէպի աջին: Բեմախորքում ապակեայ
լայն դռներ, որոնք բացում են դէպի
պատշգամբ: Հեռուից երևում է շքեղ
ճառաստան: Աջ և ձախ լուսամուտներ:
Աջ գահաւորակ, առաջը փոքրիկ սեղան
և բազկաթոռներ: Ձախ՝ գրասեղան իւր
բոլոր պարագաներով... Սենեակի սարգ ու
կարգը հնաձև է: Պատերից կախուած են
պատերազմական զանազան տեսարաններ,
կենդանազիր պատկերներ՝ ձուածն շր-
ջանակներում, ազնուացեղ նժուգների
նկարներ և այլն: Պատշգամբը հովանա-
ւորուած է լայն վարագույրով, որը մեղ-
մացնում է միջօրէի խեղդուկ տոթը:

ՏԵՍԻՆ Ը.

ՎԻԼՀԵԼՄ. (60 տարեկան ծերունի՝
ուղտաւորի համազգեստով. ինքնաւի յե-
րեւոյ ընկած՝ ճաշուայ սուրճ է պարտա-
ստում:) **ԱԳՆԵՍ.** (20 տարեկան, վայել-
չահասակ, շեկահեր աղջիկ, որի դէմէն
արտայտում է ներքին ծի Բոսն, Բայց խորը
Լուգուցած ետանդ. դէմքին նկատելի են
հոգեկան յաղճանքի հետքեր: Մայերը
հարկն անարած, հագին՝ հիւսիք Բայ-գոյնի
շոր, յետքին՝ գլխարկ՝ ներս է մտնում
պարզաճիւղի չորմից:)

ԱԳՆԵՍ. Վիլհելմ, նամակաբերն
եկան:

ՎԻԼՀԵԼՄ. (հասաչելով) Այո, ե-
կաւ էլ, գնաց էլ...

ԱԳՆԵՍ. Ի՞նչտեղ են նամակները:

ՎԻԼՀԵԼՄ. Ա՛յ, այնտեղ, սեղանի
վրայ են, օրիորդ:

ԱԳՆԵՍ. (արագապաշտ Ժողովուրդ է սե-
ղանին և շարադարձապա արհեստ-լրաց է ու-
նում սեղանի վրայ Լուգուած լրագրերի ու
նամակների հոյար) Գարձեալ ոչինչ:

ՎԻԼՀԵԼՄ. Այո, արդէն մի ամ-
բողջ շաբաթ է... ան, ինչպէս սիրտս
տակն ու վրայ է լինում:

ԱԳՆԵՍ. Ի՛նչ է, մերոնք դեռ
հանգստանում են:

ՎԻԼՀԵԼՄ. Ես արդէն լսեցի պա-
րոն մայիօրի ձայնը. նա, երևի, շու-
տով դուրս կը գայ: Ահա և նա:

ՏԵՍԻՆ Ե.

ՄԱՅԻՐ ՓՕՆ-ԴՐՈՍՍԻ. (Ժող 50
տարեկան, Բարձրահասակ, պարկե և գե-
րանալու արած-դեր: Մերուտը սե ու խի-
փոքր ինչ ալիստան, յիջից երևում է ու-
րած, ծայրերը հասնում են յինչև ուտերը:
Երեսը Լուի ու լիւր, աչքերը փայլում,
յոտերը Լանցը: Դէմքի վրայ պարզ նկա-
րելի է Բոսն ետանդի և հետանկան ոյ-
ժերի աւարտ-Լիւն, որը նա զսպում է
փոքրատու զինուորականի զգաստ-Լեւոյ
և աշխարհային ճարտան յարուի արտա-
համարական յիւերով: Լուսում է հարձ ու-
հարուի, հրամայական եղանակով, Բայց խո-
ստած-հից նկատելի է ներքին Բարտ-Լեւան
զգացման:) Բարեւ Ագնես:

ԱԳՆԵՍ. Բարեւ ձեզ, պարոն մայիօր:

ՄԱՅԻՐ. (Ժողովուրդ է սեղանին և
աչքի է անցնում նամակները) Վիլհելմ:

ՎԻԼՀԵԼՄ. Ի՛նչ կը հրամայէք,
պարոն մայիօր:

ՄԱՅԻՐ. Գնա՛, Ստեֆանին կան-
չիր այստեղ:

ՎԻԼՀԵԼՄ. Իսկոյն, պարոն մայիօր:
(Դուրս է Գեորգը:)

ՄԱՅԻՐ. Ագնես, դաւակոս, լսիր
ինձ... Դու մի խելօք, բանիմաց աղ-
ջիկ ես, քեզ հետ կարելի է խօսել...
Մեր այն զիժն էլի նամակ չի գրում...
Երկու օր առաջ ինքն այստեղ պէտք
է լինէր, բայց չիաց: Ո՛չ ներողու-
թիւն է խնդրում, ո՛չ էլ նամակ է
գրում: Ահա վեց տարի է, որ նա
հայրական տնից հեռու է ապրում և
այս վեց տարուայ մէջ դեռ այդպի-
սի բան չէ պատահած: Ես իրտիւ
պատուիրել էի նրան, որ նա ամէն
օր կամ նամակ, կամ մի երկու տող
բան գրի իւր մասին, որովհետեւ գի-
տես, ի՛նչ վիճակի մէջ է հօրաքույրը...
Խեղճ կնոջ հիւանդութիւնը հարկա-
գրում է մեզ հեռու պահել նրան ա-
մէն տեսակ հոգսերից ու յուզմունք-
ներից... Մեր այն զիժը, նա ինքն էլ
շատ լաւ է հասկանում այդ և միշտ
բարեխղճութեամբ էր կատարում իւր
պարտքը: Ի՞նչ անել այժմ, ի՛նչ հը-
նար դործ գնել, որ հիւանդ հօրա-
քույրդ բան չհասկանայ: Եթէ մենք
ամէն կերպ չաշխատենք երկարատե-
ւիլ նրա հոգեկան հանգստութիւնը,
եթէ վառ ու կենդանի չպահենք
նրա երազալից, ոգեգմայլ տրամա-
դրութիւնը, այն ժամանակ վերջ...

ԱԳՆԵՍ. Ի՞նչ էք ասում, պարոն
մայիօր:

ՄԱՅԻՐ. Այո՛, սիրելիս, պէտք է
ամէն բանի պատրաստ լինել... Դու
տեսնում ես, որ ես ձեռքիցս եկածը
չեմ խնայում: Երէկ մինչև անգամ
հեռազինը կեղծեցի, իբրև թէ այն
զօրիցն էր ստացուած, և գիտես, թէ
ինչ զօրաւորութեամբ զլուխ բերի:

Ես արդէն ուզում էի նամակ գրել
նրա մտերիմ բարեկամ Հալլերպֆօր-
տին, բայց միտքս փոխեցի. պէտք է
աւելի վճռողակի դործել: Սուրճից
յետոյ ես ինքս կը գնամ քաղաք:
Միայն, ի հարկէ, հօրաքույրդ բան
չպէտք է իմանայ, որովհետեւ այժմ
հունձի ժամանակ է և իմ անակըն-
կալ հեռանալը մեծ անհանգստու-
թիւն կը պատճառէ նրան: Ուրեմն
դու այս գիշեր նրա հետ կանցկաց-
նես, մօտից չես հեռանալ, իսկ...
ասենք, մնացեալն, ինչ որ պէտք է,
ես ինքս կը հոգամ Ստեֆանի հետ:

ԱԳՆԵՍ. Զատ բարի, պարոն մայիօր:

ՄԱՅԻՐ. Հապա մի մօտեցիր ինձ,
աղջիկս, ուղիղ աչքերիս նայիր. ի՛նչ
ես կարծում, մենք իրար լաւ ենք
ճանաչում, այո՛.

ԱԳՆԵՍ. (աչքերը խոտարհած է:)

ՄԱՅԻՐ. Զորոյ եղիր, ես լաւ դի-
տեմ, որ ահա արդէն երկրորդ տա-
րին է, դու գաղտնի նամակագրու-
թիւն ունիս Ֆրիցի հետ:

ԱԳՆԵՍ. Պարոն մայիօր...

ՄԱՅԻՐ. Լաւ, լաւ... գիտես, ե-
թէ ես սկզբունքով հակառակ լինէի
այդ բանին, վաղուց երկուսիդ էլ
խելքի բերած կը լինէի, վաղուց վերջ
տուած ձեր այդ սիրահարական զը-
ժութիւններին... ուղիղ չե՞մ ասում,
աղջիկս: Բայց, դիտես, կան այնպի-
սի հանգամանքներ... Ի՛հ, ի՛նչ եմ
երկարացնում... միւսնոյն է, դու այդ
չես հասկանալ... Ճիշդն ասած, ես
այսօր էլ չէի խօսիլ քեզ հետ դրա
մասին, բայց ի՛նչ արած, ուրիշ ճար
չունիմ... Այսօր երեկոյեան մեր այն
անպիտանի մօտ գնալով, ես չեմ
ցանկանում բոլորովին անտեղեակ լի-
նել դործին ու հանգամանքին, այլ
կամենում եմ նախապէս մի բան ի-

մանալ: Ուրեմն առան ինձ, զաւակս,
զոնէ Դոռը և է նամակ չես ստա-
ցած նրանից:

ԱԳՆԵՍ. Ո՛հ, պարոն մայիօր:

ՄԱՅԻՕՐ. Հ՛րմ:

ԱԳՆԵՍ. (անշուշտ և վշտալի)
Մենք վերջերս այլևս միմեանց նա-
մակ չենք գրում:

ՄԱՅԻՕՐ. Օհ... Բայց ո՞վ է ձեզ-
նից մեղաւորը:

ԱԳՆԵՍ. Թողնենք այդ... Մի-
այն ես կողմնակի կերպով տեղե-
կութիւն եմ ստացել նրա մասին:

ՄԱՅԻՕՐ. Ե՛րբ:

ԱԳՆԵՍ. Երէկ:

ՄԱՅԻՕՐ. Եւ դու մեզ ոչինչ չէ՛ր
ասում:

ԱԳՆԵՍ. (սափաքանակով գրպանից)
Խնդրեմ, կարդացէք և, յոյս ունիմ,
որ ինձ չէք յանդիմանիլ:

ՄԱՅԻՕՐ. (Բայց անշուշտ) Ա՛,
նամակը փոքրիկ Փրօնիցն է: Տես
նենք, ինչ գրում փոքրիկ Փրօնը:
(Կարդում է և հիասթափ): Ատէ՛նհօֆում...
Լանսկինների տանը պատահեցի հօ-
րաքրօջի որդուն... Հետք պարեցի...
(Բարձրաձայն): Հ՛րմ, այն թէ բանն ին-
չումն է, պարելու ժամանակ ունի...
Իսկ ծնողներին նամակ զրելու ժա-
մանակ չունի... Այդ արդէն չափից
գուրո է... Այդպիսի բան ես նրանից
չէի սպասում... (Հարստացած և հարաւ):
Նա աչք չէր պոկում գեղեցիկուհի տի-
կին Փօն-Լանսկիից... Ամբողջ զօրա-
դունդը այդ մասին է լսում...
(Բարձրաձայն): Հ՛րմ, ի՛նչ երեխայու-
թիւն... Հաւատալու բան է, որ ամ-
բողջ զօրագունդը նման լիմաբու-
թիւններով զբաղուի... Կարծես, զօ-
րագունդը զրանից էլ կարենա զօրծ
չունի... Ի՛նչ պաշաւոր ստեր առէք,
որ չեն ծնում այդպիսի թիթեւամիտ

աղջկերանց զլիններում... Բաւական է,
որ այս կամ այն լէյտնանտը բանի
տեղ չզննի նրանց, սիրալիր չվարուի
հետները, կամ քիչ թէ շատ առա-
ւելութիւն տայ մի այլ կնոջ... պըր-
ծաւ... էլ բամբասանքներին վերջ չի
լինիլ... Վերջապէս ի՛նչ անմտութիւն,
տիկին Լանսկին արդէն քառասուն
տարեկանին մօտ մի կին է... Ասենք
ի՛նչու չօգտուիլ... Հրմ... Հրմ... անի,
ները ինձ... ես բոլորովին մոռացայ...
զիտեմ, գիտեմ, իմ սիրելի, իմ բա-
րի զաւակս... Նախանձ, խանդոտու-
թիւն... այնպէս չէ... Անկասկած,
շատ ես տանջուել երէկուանից դէսը:

ԱԳՆԵՍ. Կարծեմ որ, ինքս ինձ
զիտեմ զսպել, պարոն մայիօր:

ՄԱՅԻՕՐ. Այո՛, այո՛, այդ իրաւ ես
ասում... ապրիւս, աղջիկս... ոչինչ
չէր նկատվում...

ՅԵՍԻԼ Գ.

ՆՈՅՆՔ, ՎԻԼՀԵԼՄ, ինտոյ ՍՏԵՓԱՆ

ՎԻԼՀԵԼՄ. (Ներսէս և Տիգրան Մանուկ-
Տիգրան) Կառավարիչն եկաւ, պարոն
մայիօր:

ՄԱՅԻՕՐ. Կանչիր այստեղ: (Սե-
փառ ներս և Տիգրան)

ՄԱՅԻՕՐ. Իմ պատուական Ստե-
ֆան, ես շուտով պիտի քաղաք ու-
ղևորուիմ: Եթէ ոչ մի բան չպահեց
ինձ այնտեղ, ապա ուրեմն առաւօ-
թեան կանուխ ես այստեղ... 4 1/2
մղոն գնալը, 4 1/2 մղոն գալը—ա-
սել է թէ, ընդամենը 9 մղոն... Հ՛րմ...
այսօր, երեւի, ձիաները շատ են բանել:

ՍՏԵՓԱՆ. Այո՛, ինչպէս և միշտ
պարոն մայիօր:

ՄԱՅԻՕՐ. Բայց ո՞րն է աւելի
քիչ յոգնած— սեւ ձին թէ կա-
պոյտը:

ՍՏԵՖԱՆ. Այդ հարցին պատասխանել ես չեմ վստահանում, պարոն մայիօր: Ուժեղ ընկել են թէ սևը և թէ կապուտը:

ՄԱՅԻՕՐ. Դէ, լաւ. ինքս կը զընամ նայելու: Վիլհելմ,—զլխարկս:

ՎԻԼՀԵԼՄ. Այս բոլորիս, պարոն մայիօր: (Դուրս է գնում):

ՄԱՅԻՕՐ. Երեկոյեան ժամը 9 1/2-ին չմոռանաք կնոջս ասել, որ ես զիշերը կը մնամ մեր աղիւսի զործարանում և... հա, դուք զիտէք էլի, ինչ պէտք է անել... (Աչքը գցելով Աֆենի վրայ՝ համայն է չայտնէ) Ինչ որ միշտ անում էիք, երբ ես տանը չէի զիշերում:

ՍՏԵՖԱՆ. Հատ լաւ, պարոն մայիօր:

ՄԱՅԻՕՐ. Ո՛ւր կորաւ այդ թմրածը, ինչու զլխարկս չի բերում: (Առնում է:) Վիլհելմ: (Ներս է մտնում Վիլհելմը:) Հը, որ ջահաննամն էիր կորել: (Վիլհելմը ասելով է գլխարկը:) Այնպէս ծերացել ես, որ ոտիդ վրայ հաղիւ ես կարողանում կանգնել: Ի՞նչ ես այդպէս դողդողում:

ՎԻԼՀԵԼՄ. Ես... չեմ դողդողում, պարոն մայիօր:

ՄԱՅԻՕՐ. Դէ, գնանք, Ստեֆան: (Երէւան էլ դուրս է գնում պարոն մայիօրը:)

ՏԵՍԻԼ Դ.

ԱԳՆԵՍ ՎԻԼՀԵԼՄ, լստոյ ՀԱԼԼԵՐՊՈՐՏ

ՎԻԼՀԵԼՄ. (Կծրաչափ) Օրիորդ, հէնց որ դուրս եկայ, պատահեցի լէյտնանտ Հալլերպօրտին. ներքեւն է սպասում, ձեզ հետ առանձնակի խօսիլ է կամենում: Միայն թէ պարոն մայիօրը և տիկինը ոչինչ չպէտք է լսանան... Տէր Աստուած... ինչ պատահեց ձեզ, օ-

րիորդ... ձեր երեսին բոլորովին զոյն չկայ...

ԱԳՆԵՍ. Պարոն լէյտնանտին ինդրեցէք այտեղ և, եթէ հօրաքօջս տեսնէք, նախազուշացրէք մեզ:

ՎԻԼՀԵԼՄ. (Բայ է անում աջ հոգի դուրս, ինչ ինչ դուրս է գնում չափ հոգի դուրս):

(Հալլերպօրտ Դէրս է մտնում աջ հոգիէն դուրս: Աֆենի սրտայայտ և շատուղ դիմադրում է նրան:)

ԱԳՆԵՍ. Ի՞նչ է պատահել Փրիցին:

ՀԱԼԼԵՐՊՈՐՏ. Ո՛չինչ, օրիորդ, հաւատացէք, ոչինչ... ես միայն դարմանում եմ, որ մինչև ալժամ նա դեռ չի եկել այտեղ:

ԱԳՆԵՍ. (Դուրսացած) Նա, այտեղ... (Առաջ շահն առնելով:) Ա՛խ...

ՀԱԼԼԵՐՊՈՐՏ. Հազար ներողութիւն, օրիորդ, եթէ իմ գալուստը որ և է երկիւղ պատճառեց ձեզ:

ԱԳՆԵՍ. Ի՞նչ էք ասում, նստեցէք, ինդրեմ:

ՀԱԼԼԵՐՊՈՐՏ. Հատ շնորհակալ եմ: (Նստում է:) Յուսով եմ, պարոն մայիօրը և ձեր հօրաքօյրը ինձ այտեղ...

ԱԳՆԵՍ. Ո՛չ, ոչ, ասահով եղէք, պարոն մայիօրը հիմայ գնաց ախոռը ձիաները նայելու. իսկ եթէ հօրաքօյրս գալու լինի, մեզ կը նախազուշացնեն:

ՀԱԼԼԵՐՊՈՐՏ. Ի՞նչպէս է ձեր հօրաքօջ առողջութիւնը:

ԱԳՆԵՍ. Հիւրհասկալ եմ... ինչպէս և միշտ... Պարոն Փօն-Հալլերպօրտ, անկեղծ եղէք ինձ հետ, ապացէք, ինչ է պատահել:

ՀԱԼԼԵՐՊՈՐՏ. Ոչինչ... օրիորդ... մի փոքրիկ սիւրբալիկ միայն... և ուրիշ ոչինչ... հաւատացէք, ուրիշ ոչինչ...

ԱԳՆԵՍ. Բայց եթէ Ֆրիցն էլ այստեղ էր գալու, հապա ինչու միասին չեկաք:

ՀԱԼԼԵՐՊՓՈՐՏ. Ես ճանապարհ ընկալ գետի եզերքով և, կարծում էի, կը հասնեմ նրան, բայց, ինչպէս երևում է, նա մեծ ճանապարհովն է գալիս:

ԱԳՆԵՍ. Իսկ դուք ինչու առանձին էիք կամենում ինձ հետ տեսնուել:

ՀԱԼԼԵՐՊՓՈՐՏ. Այդ շուտով կը պարզուի, օրինորդ... Իսկ հիմալ նոյն իսկ Ֆրիցի օգտին՝ դուք ինձ մի մեծ ծառայութիւն պէտք է անէք...

Այժմ (նայում է ժամացոյցին:) առանց քառորդի չորսն է... չորս ժամին, կամ աւելի ճիշդն ասած, չորսից մի հինգ ըռպէ անց՝ Ֆրիցը, եթէ նոյն իսկ արգելք էլ պատահի նրան ճանապարհին, անշուշտ այստեղ պէտք է լինի... Ասացէք, խնդրեմ, այստեղից մինչև գիւղը, մինչև Բրաունի պանդոկն հասնելը ո՞րքան ժամանակ է հարկաւոր:

ԱԳՆԵՍ. Տասը ըռպէ... Իսկ եթէ ծառաստանի միջով գնալու լինիք, հինգ ըռպէ միայն:

ՀԱԼԼԵՐՊՓՈՐՏ. Զատ շնորհակալ եմ, օրինորդ: Ուրեմն, բարի եղէք, Ֆրիցը այստեղ գալուն պէս, դուք ուղիղ կէս ժամ անցնելուց յետոյ, մարդ ուղարկէք իմ ետեւից Բրաունի պանդոկը: Ես կը սպասեմ այնտեղ:

ԱԳՆԵՍ. Բրաունի պանդոկը... բայց կարծեմ, ձեզ յայտնի է, որ Բրաունի տան հետ մեր յարաբերութիւնները լարուած են...

ՀԱԼԼԵՐՊՓՈՐՏ. Օ՛, ի հարկէ, այդ ինձ շատ լաւ յայտնի է... Բայց ես չիմարութիւն արի, ձիս կապեցի նրա ախոռում և որովհետև այդ ձին իմ սեպհականը չէ, ես պէտք է գնամ, հսկելու նրան:

ԱԳՆԵՍ. Եւ ձեր ասածը ճիշդ է:

ՀԱԼԼԵՐՊՓՈՐՏ. Անպայման:

ԱԳՆԵՍ. Ներեցէք խնդրեմ, պարոն Ֆոն-Հալլերպֆօրտ... գուցէ, ես իմ հարցուփորձով ձանձրացնում եմ ձեզ... բայց, գիտէք, այս տան մէջ մեր ամէնիս միակ հոգսը—Ֆրիցն է... Ահա արդէն ամբողջ շաբաթ է, որ մենք ոչ մի լուր չունինք նրանից... Ասացէք ինձ պարզ և անկեղծ...

ՏԵՍԻՍ Ե.

ՎԻԼՀԵԼՄ (ներսէ Դոնաթ Երմանից)

ՎԻԼՀԵԼՄ. Օրինորդ, հօրաքոյրդ գալիս է:

ՀԱԼԼԵՐՊՓՈՐՏ. (Կեղծից Վեր Քլաւ-ճէլ) Ուրեմն, ցտեսութիւն... Հանգիստ եղէք, օրինորդ, բոլորովին հանգիստ եղէք... այդ բոլորը մի փոքրիկ կատակ է միայն...

ԱԳՆԵՍ. Այո՛... բայց ձեր դէմքն այնքան լուրջ է, որ...

ՀԱԼԼԵՐՊՓՈՐՏ. Օ՛, իմ դէմքի լրջութիւնը միշտ խաբուսիկ է: (Ձգում Կոնրադ Գոնաթ:)

ՏԵՍԻՍ Զ.

ՏԻԿԻՆ ՓՕՆ-ԴՐՕՍՍԻ. (Կոնրադ Գոնաթի հետ մի լուրջ, հեռուաւոր տրամադ, ճեղճ հայեացքով և նոյնպէս ճեղճ ու յոռաւից ժպտով. Երեւի գոյնը հիշող, համարեա հոստիան. Կայսրածքը լեւեւ և զգոյշ, շնչառութիւնը ծանր:)

ԱԳՆԵՍ. (Վաղէլով Գոնաթ և Կոնրադ և լեւից Բոնաթ) Ներքի, հօրաքոյրդ, որ քեզ օգնութեան չեկալ...

ՏԻԿԻՆ-ԴՐՕՍՍԻ. Հոգ չէ, սիրելիս... ես ինքս էլ կարող եմ քայլել... Գեոռչինչ չէ՛ ստացուել...

ԱԳՆԵՍ. (Գլխով Բոյաստիան շարժում է Կոնաթ:)

ՏԻԿ-ԴՐՈՍՍԻ. (հառաչելով) Ա՛խ, Աստուած իմ...

ԱԴՆԵՍ. Գիտե՞ս, հօրաքույր, սիրտս ինչ է վիայում:

ՏԻԿ-ԴՐՈՍՍԻ. Ի՞նչ...

ԱԴՆԵՍ. Որ նա շուտով ինքն այստեղ կը լինի:

ՏԻԿ-ԴՐՈՍՍԻ. Ա՛խ, երանի՜ թէ, սրտիդ վկայածը կատարուէր...

ՏԵՍԻԼ Է.

ՆՐԱՆՔ, ՄԱՅԻՐ ԵՒ ՎԻԼՀԵԼՄ

ՄԱՅԻՐ. Ա՛, սիրելի թռչնիկս, ինչպէս ես, լմա ես... Չէ, տեսնում եմ, այնքան էլ ուրախ չես... Ի՞նչ է պատահել, ասա, տեսնենք...

ՏԻԿ-ԴՐՈՍՍԻ. Ա՛խ, Ռիքարդ, դու ինքդ էլ լաւ գիտես...

ՄԱՅԻՐ. Է՛հ, դատարկ բաներ են: Հոգս անելու ինչ ունիս... Փառք Աստուծոյ, ջահիլ, առիւծի պէս տղայ է... Ո՛վ կը համարձակի նրա մէկ հատ մազին գիպել... Ծառայութիւն է, ժողովարան... ով զիտէ, էլ ի՛նչ... Հաղար ու մի արգիլքներ... որոնք ժամանակ չեն տալիս նրան նամակ գրելու... Երիտասարդութեան օրերն ես, ինքս էլ նրանից պակաս չէի... Այնպէս չէ, Վիլհելմ... ծերացել ես, բայց այդ բանը, հրէի չես մոռացել: Չատանգամ ես ամբողջ ամիսներ նամակ չէի գրում:

ՎԻԼՀԵԼՄ. (բէժի խորհրդածութեամբ) Ճշմարիտ էք հրամայում, պարոն մայիօր:

ՄԱՅԻՐ. Եւ դուք, կարծեմ, այն ժամանակ բնաւ միտք էլ չէիք անում—կամ թէ չլիս աշխարհիս երեսին...

ՎԻԼՀԵԼՄ. Ճշմարիտ էք հրամայում, պարոն մայիօր:

ՄԱՅԻՐ. Քաւթնու աւանակ: (Դառնալով հնաշը) Ա՛յ, տեսնում ես, թռչնիկս, նոյնն էլ այժմ է...

ՏԻԿ-ԴՐՈՍՍԻ. Բայց զիտէ՞ս, Ռիքարդ, այս զիշեր միտքս ինչ եկաւ. չէ՞ որ ամէնքն էլ այնտեղ սիրում, պաշտում են մեր կտրիճ տղային...

ՄԱՅԻՐ. Ես կարծում եմ:

ՏԻԿ-ԴՐՈՍՍԻ. Եւ զարմանալու ի՛նչ կայ, եթէ զօրագնդի տիկիներն ու օրիորդները...

ՄԱՅԻՐ. (խորհելով) Եթէ մարդու գնալու միտք ունին—սխալւում են:

ՏԻԿ-ԴՐՈՍՍԻ. Բայց այնտեղ կայ մէկը, որին ամենից աւելի է հետաքրքրում մեր որդին... այդ կինը, կարելի է ասել, դէպի նա յուսմամբ է մայրական զգացմունք... ոչ... ոչ թէ մայրական... մայր խօսքն այստեղ յարմար չի գալիս, այլ մի տեսակ համամարդկային, հոգեւոր զգացմունք. դու ինձ հասկանում ես, ի հարկէ: Վարտենշտէյնում, վերջին պարահանդիսի ժամանակ, այդ կինն ինձ երկար-բարակ հարցուփորձ էր անում մեր Ֆրիցիէնի մասին, հարցնում էր, թէ ինչպէս է անցել նրա մանկութիւնը, նրա պատանեկութիւնը և ուրիշ այլ մանրամասնութիւններ... Իրաւն ասած, այն ժամանակ այդ բանն ինձ այնքան էլ դուր չեկաւ, իսկ այժմ՝ ընդհակառակը... Ես հէնց այսօր Լեւթ նամակ կը գրեմ նրան և կը խնդրեմ, որ նա խնամք տանի մեր որդու վրայ, սիրալիր վարուի հետը, որովհետեւ, զիտէ՞ս, Ռիքարդ, միակ բանը, որին կարօտ է մեր Ֆրիցիէնը—դա կնոջ փայփայանքն է:

ՄԱՅԻՐ. Օ՛, խեղճ տղայ: Ի

Հարկէ, ինչպէս ապրի նա առանց
կնոջ փափայանքի... Բայց ով է այդ
որտացաւ կինը:

ՏԻԿ. ԴՐՕՍՍԻ. Տէր Աստուած, չէ՞
որ դու նրան ճանաչում ես... Տիկին
Փօն-Լանսկին:

ԱԳՆԵՍ. (ցնցում է:)

ՄԱՅԻՐ. (շփուկաւ խոսելով չփշտե-
լով) Ա՛խ, այո... ճշմարիտ ես ա-
սում... Հըմ... այդ մասին պէտք է
մտածել:

ՏԻԿ. ԴՐՕՍՍԻ. Նրանց կալուած-
քը շատ մօտ է քաղաքին. նա կա-
լող է ամէն երեկոյ գնալ այնտեղ,
միայն թէ տիկին Լանսկիի ամու-
սինը շատ կոշտ ու կոպիտ մարդ է.
ես վախենում եմ նրանից:

ՄԱՅԻՐ. Ի Հարկէ, կը վախենաս,
դու էլ հօ հոսարական լէյտընանտ
չես, թռչնիկս:

ԱԳՆԵՍ. Հօրաքոյր, սուրճդ բոլո-
րովին սառաւ, ինչու չես խմում:

ՏԻԿ. ԴՐՕՍՍԻ. Ա՛խ, զգուշ եմ
ես այդ անիծեալ գարու սուրճից...
ձեզ ի՛նչ... դուք առողջ էք... դուք
կարիք չունիք այդպիսի անհամ բա-
ներ խմելու: (Խօսում է:) Գիտես ինչ
կայ, Բիքարդ, այս գիշեր ես մի ե-
րազ տեսայ:

ՄԱՅԻՐ. Պատմիր, տեսնենք, ինչ
ես տեսել թռչնիկս:

ՏԻԿ. ԴՐՕՍՍԻ. Երազումս տեսայ
մի մեծ դահլիճ՝ զարդարուած Հայե-
լիներով, լուսաւորուած բազմաթիւ
ճրագներով... Վերսալումն էր այդ
թէ Բերլինի պալատում—միտս չէ գա-
լիս... Հարիւրաւոր ժեներալներ շարե-
շար կանգնած էին այնտեղ և սպա-
սում էին... (Յաղճաւանդով:) Յան-
կարծ զուները բացուեցան և կայսեր
Հետ թւանցուկ ներս մտաւ մեր
Փրինցը...

ԱԳՆԵՍ. (խօսելով իրենց) Սուրճդ
խմիր, հօրաքոյր, յետոյ կը պատմես.
այդ բանը քեզ սաստիկ յուզմունք է
պատճառում:

ՏԻԿ. ԴՐՕՍՍԻ. Լաւ, լաւ, սիրի-
լիս: (Խօսում է իր յոգնած՝ ճիջումով յե-
ռ ընկնալով:) Գիտես, ինչ կայ, Բի-
քարդ, վատ չէր լինի, եթէ Փրինց-
իէնի ծախսի փողն աւելացնէինք:

ՄԱՅԻՐ. Առանց այն էլ քիչ չենք
ուղարկում, թռչնիկս: Ի՞նչին է պէտք
այդքան փողը, հօ քամուն չի տալու...

ՏԻԿ. ԴՐՕՍՍԻ. Սիրտը կուզէ, թող
քամուն տայ... Ի՛նչ կայ որ: Զէ, չէ,
Բիքարդ, ես տեսնում եմ, որ մենք
առհասարակ շատ անուշադիր ենք
դէպի մեր զաւակը: Ես մինչև Հիմա էլ
մոռանալ չեմ կարող, ինչպէս ան-
ցեալ անգամ խեղճ երեխայիս աչքն
այն կարմիր ձիու վրայ մնաց: Նա
չէր վստահանում ասել, որ սրտանց
ուզում է ինքն էլ այդպիսի մի ձի
ունենալ:

ՎԻԼՀԵԼՄ. (Դուրս է գնում:)

ՄԱՅԻՐ. (Ժխտալով) Բաւական է,
թռչնիկս, Հանդարտուելի խնդրում
եմ, բացի արքունական ձիուց, նա
երկու սեպհական ձի ունի, ինչ է
այդքան ձիաներ պահել, նրանց հոգ-
սը քաշել, մտածիր սիրելիս:

ՏԻԿ. ԴՐՕՍՍԻ. Ա՛խ, գիտեմ, հաս-
կանում եմ, որ այդպէս է, բայց,
ի՛նչ անեմ, սիրտս չէ Հանդարտում...
կամենում եմ բախտը կաշառել... ու-
զում եմ, որքան կարելի է, շատ
բան խի՞լ բախտի ձեռքից իմ աչքի
լոյս Փրինցիէնի Համար:

ՎԻԼՀԵԼՄ. (յաղճաւանդ շէր է ծե-
րում և շշուշուով իննչում է) Պարոն
մայիօր, պարոն մայիօր:

ՄԱՅԻՐ. (Խեղճ ձերբալուծելով) Ի՞նչ
է պատահել:

**ՎԻԼՀԵԼՄ. (Համայն-է Է- խորհրդաւոր
ՀայրՈ՛՛՛՛՛՛՛) Երիտասարդ... երիտասարդ
սլարճներ:**

ՏԻԿ. ԴՐՐՍՍԻ. (ալագ շաւի փաշալ)
Ի՞նչ է պատահել երիտասարդ պա-
լոնին...

ՄԱՅԻՓՐ: (դուրս է լուսարմ: Կարևոր-
անելի է պեղից լուսարմ է նրա շայնը:) Փր-
բիցիսէն... զաւանկս...

ՏԻԿ. ԴՐՈՍՍԷ. (Իսկուհիներու ծիծաղում է:)

ՈԳՆԵՍ. Հանդարտուիր, սիրելի
հօրաքոյր, հանդարտուիր ի «էր Աս-
տուծոյ:

ՏԵՍԻՍ Ը.

ՆՐԱՆԻ ԵՒ ՓՐԻՅ ՓԹՆ-ԴՐՈՍՍԷ.

(Լայել չափառուի, փնտջչ առարկաներն որ-
առնել հանուն դէժակով յի երեսասուր: Մտղե-
լը շիւղագոյն եւ հարժ խաղած. փոքրիկ,
ճիւղաւ եւ փոքրիկ, ողորուն բելելը
— ինչպէս ասում էն, «Տօր աղիւղ Բա-
լէն»: Ըստ երեւոյնի, նա շատ անհան-
գեհաւ է, յաղաւած Բացց աշխատում է
չափազանց աւրախ որոտադրում-լեւած Գ-
ղարիկ: Իր հագեկան այելած դրում-լեւանը):

ՏԻԿ. ԴԻՕՍՍԷ. Աստուած լմ, նա է, նա... (Գրչաբոյ շրապոմ է գէղի որդին:)

ՓՐԻՑ. Նա ի՞նքն է, որ կայ:
(Սեղմում է Տօրն իւր իրծփն եւ շփում է
նրա հազերը: Բայց յանկարծ Տի բողե
փռում է ուշերը, կարծեւ, գլխի պարոյս
է զգում:): Բայց նստիր, մայրիկս,
նստիր. (Նրաեցիւմ է:): ահա, այդպէս:
Թռչում էի կայծակի պէս, մինչև ան-
գամ ձիւ իւր պարոտ կորցրեց:

ՄԱՅԻՐ. Ո՞ր ձևդ — Մահամէդդ:

ՖՐԻԷ. Ո՛չ, Լրտեսան էր տակիրա:

ՄԱՅԻՐ. Ի՞նչ տեղ պատահեց
այդ:

ՖՐԻՑ, Բարերախտաբար, Հէնց

Հէլ'սդօրօրիլ մօտ. ձիս պայտեղ տալն
ամբողջ 25 ռոպէ խլեց ինձանից,
սակալն լետոյ, լետոյ սկսեցի ան-
պէս քշել, որ հրացանի գնդակն էլ
չէր հասնիլ ետեւիցս: Հա, Վիլհելմ,
խնդրեմ հող տար, որ ձիուս փըր-
փուրը լաւ սրբեն և իսկոյն ախոռը
չտանեն: Ահա, առաջ [Ժող մի քիչ
ման ածեն, մի ամբողջ ժամ էլ լաւ
կերակրեն... հասկացա՞ր: Հ'ր, ինչ
ես աչքերդ ճպճպացնում, լալկան
սլառաւ կնոջ պէս, դէ, հայդա, գնա՛
բանիդ: (Վիլհելմը դուրս է գնում:)

ՏԻԿ. ԴԻՐՈՍՍԷ. Փրինցիւէն, արեւ,
նստիր կողքիս:

ՖԻՅ. Կը նստեմ, սիրելի՛ մայրիկս,
ուրախութեամբ կը նստեմ:

ՏԻԿ. ԴՐՕՍՍԷ. Իիտե՛ս, Ֆրէյլէն,
Ագնեսը նախազգու՛մ էր քո գալուտը:
ՖՐԻՅ. Ա՛խ, բա՛րև Ագնես:

ԱԳՆԵՍ. ԲԱՐԷ, ՖՐԻԳ:

Ֆրից. Ի՞նչ ես ասդալէս քիթ ու
պռուճակդ կախել:

ԱԳՆԵՍ. Ե՞րբ... ամենալին, սիրելի
Փրից, չե՞ս ուզում մի բան խմել:

ՖՐԻՅ. (առանց պարտադիր արդարւոյ, առ-
նչապէս ազատ անոնցմէ եւ Ագնէսի երեւոյթի։)

ՄԱՅԻՐ. Ֆր/ց:

ՖՐԻՑ. (ուշի գուռ) Հրամայիր,
Հայրիկ:

ՄԱՅԻՍԻ. Քեզ բան են հարցնում:

ՖՐԻՅ. Ա՛խ, ներերը, ներերը ինձ,
սիրելի Ագնես, մեղաւորը շողհն է, շո-
ղից զժուռել կարելի է. խնդրեմ, բեր,
ինչ որ սիրտդ ուզում է, բայց ո՛չ,
լուս կանես, մի շիշ րէյնվէյն բե-
րես — ամենարնտիրը, 64 ԹՈՒՆԱԿԱՆԻ:

ՄԱՅՈՐ. (Ժեմալել) Օ, ինչ
խստապահանջն ես եղել, և տես-
նում եմ, բերանիդ համն էլ լավ գե-
տես, որդիս:

ՖՐԻՑ. Ներիր, հայրիկ, իմ չա-

փաղանց համարձակութեանս. ի՛նքս
էլ չգիտեմ, թէ ի՛նչտեղից միտքս
եկաւ այդ:

ԱԳՆԵՍ. (առնում է պախապախիկի հա-
րած քանակների հապտը և դուրս է
գնում աջակողմէն դռնից:)

ՏԻԿ. ԴՐՈՍՍԻ. Երկար ժամանա-
կով ես արձակուրդ առել, սիրելիս:

ՓՐԻՅ. Արձակուրդ, հա՛, հա՛, հա՛,
արձակուրդս ո՛րն է. ես հազիւ մի-
այն մէկ ժամ կարողացայ գողանալ
իմ հանգստեան ժամանակամիջոցից,
որպէ՛ս զի տեսնուիմ ձեզ հետ: Իսկ
յետոյ, յետոյ վերջ, (ընդունւում է մօր
հողմէն դուրս քաղաքի դռնէն:)

ՄԱՅԻՐ. Ի՛նչպէս թէ «վերջ»:
Միթէ քեզ որ և է պաշտօնական
զործ են յանձնել:

ՓՐԻՅ. (մտախոյզ) Պաշտօնական
զործ... այո, ի հարկէ, չէ՞ որ ես պաշ-
տօնի մէջ եմ, հայրիկ: Ի՛նչ ասել
կուզէ, որ դործ են յանձնել:

ՄԱՅԻՐ. Ի՛նչ գործ է:

ՓՐԻՅ. Ինձ նշանակել են պահա-
կախմբի հետ շրջելու:

ՄԱՅԻՐ. Ո՞ր ժամին ես դուրս ե-
կել:

ՓՐԻՅ. Կէսօրին, հայրիկ, ուղիղ
12 ժամին:

ՄԱՅԻՐ. Զարմանալի է, իմ ժա-
մանակ պահակախումբը կէս զիշերին
էր դուրս գալիս շրջադաշտի:

ՓՐԻՅ. Ա՛յ, տեսնում ես, հայրիկ,
ինչեր է հնարում մեր ծերունի գնդա-
պետը: Բայց ո՞վ կը համարձակի նրան
բան ասել, նրա համար օրէնք չկայ:

ՄԱՅԻՐ. Բայց ի՛նչպէս դու ժա-
մանակ գտար այստեղ գալու:

ՓՐԻՅ. Չորս ու կէս մղոն ձիւ
քշելուց, յետոյ, պէտք էր նը-
րան մի քիչ հանգստութիւն տալ
և ինքս էլ հանգստանալի: Իսկ թէ

ինչ տեղ եմ ես կերակրում իմ ձիւն—
ներքէլը՝ Բրաունի պանդոկի մօտ,
թէ այստեղ՝ հօրս տանը, կարծեմ,
այդ իշխանաւորիս համար միւ-
նոյն է:

ՄԱՅԻՐ. Այո՛, ի հարկէ, այդ ի-
րաւ ես ասում:

ՏԻԿ. ԴՐՈՍՍԻ. (շփուլ զգա-
ւոր) Ի՛նչպէս այրուել, սեւացել են
խեղճ տղայիս ձեռքերը... Զարմա-
նալի բան է, որ ձեռնոցներն էլ չեն
օգնում: Նայիր, Բիքարդ, նրա ճա-
կատը դարձեալ սպիտակ զիծ է կա-
պել: Վերջին անգամ, երբ նա մեզ
մօտ էր, այդ զիծը չկար: Ա՛յ, իմ
սիրելի, իմ աննման զաւակս...
(Որդու գլուխը խոնարհում է դէպի իւր
հործէր և համբարում ճակատը:)

ՓՐԻՅ. (աշխարհ փայտում է և համ-
արձակ յիշատակ հաստատում է աշխարհ:)

ՏԻԿ. ԴՐՈՍՍԻ. Ի՛նչ պատահեց,
սիրելիս: Միթէ որ և է տեղդ ցա-
ւեցրի:

ՓՐԻՅ. (կեղծ ծիծաղով) Ո՛չ, ո՛չ,
մայրիկ...

ՄԱՅԻՐ. Փրից, հանգձրո՛ւ...

ՓՐԻՅ. Ներեցէ՛ք, հայրիկ:

ՏԻԿ. ԴՐՈՍՍԻ. Հանդիստ թող
նրան, Բիքարդ: Չէ՞ որ նա շուտով
բաժանուելու է մեզանից:

ՓՐԻՅ. (հայեացքը յառած մի կէտին)
Այո՛, ես շուտով պէտք է բաժանուեմ
ձեզանից...

ՄԱՅԻՐ. (խորը դիմադրում և գլուխը
շարժելով) Զարմանալի է...

ԱԳՆԵՍ. (բերում է գինի և փոքրիկ
բաժակներ:)

Ահա և զինի, սիրելի Փրից:
ՓՐԻՅ. Գինի... Օ՛հ, քանի որ կայ
զինի, սիրտն էլ ուրախ կը լինի...
(առնում է իւր համար:)

ՄԱՅԻՐ. Աճիր, ես կը լսեմ:

Ֆոտոտիպ. Գնունիի

Օր. Վարդուհի

Յ. Արեւիսան

**ՖՐԻՅ. Արդ՝ մեր բոլորիս կենսացը:
Ապրենք, լաւ ապրենք... (Մտախոհ:)
Ինչքան կարելի է, երկաւր ապրենք:**

ՄԱՅԻՍԻՆ. Ի՞նչու չես խմում:

ՔՐԻՑ. Ա՛խ, այն... (խնայ է հե-
ռանկանալով):

ՄԱՅԻՍԻՍ. Ահա, այդպէս Դէհ հիմա ժամանակ է, որ հարցմունքներիս պատասխան տաւ: Ասա, տեսնեմ, ինչ էր պատճառը, որ նամակ չէիր գրում մեզ:

ՏԻԿ. ԴՐՕՍՍԷ. ՐԻՔԱՐԴ, մի յանդիմանիր նրան, խնդրեմ: Չէ որ նա հեռագրել էր...

Ֆրից. (հեղուկ-էլ, վախեցած յայն՝^ալ)
Հեռագրե՛լ, ե՛րբ է՛ի ես Հեռագրե՛լ:

ՄԱՅԻՐ. (Էնդ յէսեւից յէսեւոյ հը-
շահեւէր և հեռահարդարան:)

ՓՐԻՅ. Այո՛, այո՛... մոռացաւ... չէ՞
որ ես հեռագրել էի, հայրիկ. հէնց
այդ միջոցներին էր, որ մարմնամար-
դուԹիւնն անելիս՝ վալը ընկաւ և
ձեռքս մի փոքր վնասեցի:

ՏԻԿ. ԴՐՕՍՍԻ. Տեսնում ես, Ռի-
քարդ, նրա ձեռքը ցաւելիս է ե-
ղել, իսկ դու դեռ յանդիմանում ես
նրան:

ՖԻՒՅ. Հայրս իրաւացի է, մայրնիկ. զինուորը պետք է միշտ ծածկէ իւր ամէն մի ցաւը. նա իսկապէս, ո՛չ մի ցաւ չպէտք է զգայ: Անպէս չէ՞, Ազնեւ:

ԱՔՆԵՍ. Ի՞նչու այդ մասին դու
խնձ ես հարցնում, Ֆրլից:

ՄԱՅԻՍԻՆ. Զարմանալի՜ բան: Գիտե՞ս ինչ կայ, [Ժռչնիկս, մեր խեղճ տղան, երևի, քաղցած է, իսկ այդպիսի դէպքերում չէ՞ որ դու միշտ սիրում ես տնտեսութեան հոգսն ինքդ քաշել. ամէն բան քո ձեռքով պատրաստել:

ՖՐԻՑ. Ո՛չ, ո՛չ, մալրիկ, պէտք

Ճէ. մի՛ դնար, մնայ աշտեղ: (Բը-
նո՛ւմ է Տօր լիւիւն:)

ՏԻԿ. ԴՐՕՍՍԷ. (աշխատանքային)
ՐԻՔԱՐՂ, առանց այն էլ, այնքան
քիչ ժամանակ կալ լիսեիլու:

ՄԱՅԻՍԻՐ. Ոչինչ, ոչինչ. Թռչնիկս,
գնա՛, գնա՛. ես նրա հետ առան-
ձին խօսելու բան ունիմ...

ՏԻԿ. ԴՐՕՍՍԷ. (Հասալէլու Վեր է
 Էնեոմ) Միա՛ն շա՛տ չերկարացնես,
 Րիքա՛րդ: Մի՛ մոռանար, որ ես ինքս
 էլ խօսել եմ ուղղւմ որդուս հետ:
 (Ագնէսի հետ միասին դիմում է դէպի
 չախաչողմեան դռանը և նորից շուտ է
 գալիս:) Որդիս էլ չի՛ նայում ինձ:

ՓՐԻՅ. (այդ Տիղոյին հեղադրաբար) Գեղի հայրը, խորին յուզմանով ինձո-
րում եր շրվանանները: Արագ շուտ գա-
լով: Ի՞նչ կը հրամայեք, մայրիկ:

ՏԻԿ. ԴՐՈՍՍԻ. Հ՛ը... նա ինձ հետ
անգամ զինուորականի լեզուով է խոս-
ում՝ «ի՛նչ կը հրամայե՞ք»:

SEUIL 10.

ՄԱՅԻՐ Լ ՖԻԻՑ

ՄԱՅԻՍԻ. ԴԷՆ, սիրելի զաւակս,
մենք այժմ մեն-մենակ ենք: Ասան
ինձ ճշմարիտը, ասան բոլորը, ինչ որ
կալ սրտումդ, ի՞նչ է պատահել:

ՖԲԻՅ. Ոչի՛նչ, հայրիկ, բնա՛ւ ոչի՛նչ: Ինչ կարող էր պատահել:

ՄԱՅԻՍԻՐ. Ձեռք ցաւեցնելը, պա-
հակախումբը... այդ բոլորն, ի հար-
կէ, հնարած բաներ են:

ՖՐԻՅ. Ի՞նչպէս թէ հնարած բաներ:

ՄԱՅԻՑԻ. Սիգար կը կամենան:

ՖՐԻՅ. Խնդրեմ, բայց ոչ, ես,
սաստիկ ծարաւ եմ: (Իբրոյ յեփեփոյ էր-
կու ըստէ ջուր է խմում:)

ՄԱՅԻՐ. (Իհարաւ Էդմոնդ) Տես-

նում ես, Փրից, դու այնքան յուզուած ես, որ չնկատեցիր անդամ, ինչպէս ես քեզ վիրաւորեցի:

Փրից. Ի՞նչպէս կարող է Հայրը վիրաւորել իւր որդուն: Միթէ՞ դու ինձ չես հաւատում:

ՄԱՅԻՐ. Բայց չէ՞ որ մենք երկուսս էլ սպաներ ենք, որդիս: Ի՛նչ, թողնենք այդ. խօսքն այդ մասին չէ: Մենք երկուսս էլ միեւնոյն ժամանակ մտերիմ և վաղեմի բարեկամներ ենք... այնպէս չէ՞, Փրից... մենք մտերիմ բարեկամներ ենք:

Փրից, Օ՛, անկասկած...

ՄԱՅԻՐ. Եւ ես նկատում եմ թէ, ինչպէս դու այստեղ, մերթ յուզուած, մերթ յուսաւատ դէս ու դէն ես ընկնում... Սակայն ես չգիտեմ, ես բոլորովին չեմ հասկանում, զաղտնիքդ, խորհուրդ եմ տալիս, Փրից, աւելի սրտաբաց լինել ինձ հետ. մի փոքր աւելի հաւատ ունենալ դէպի ինձ: Ի՞նչ մի այնպիսի ծանր և սարսափելի արկած պէտք է պատահած լինի, որ փորձուած մարդը չկարողանայ անվնաս գլուխ դուրս բերել այդ վտանգից: Ուրեմն ե՛կ, նստիր կողքիս: Ի՞նչ է, թողութ էս խաղացել:

Փրից. Այո՛, խաղացել եմ:

ՄԱՅԻՐ. Տանել ես տուել:

Փրից. Ա՛յ, ո՛չ. տարել եմ:

ՄԱՅԻՐ. Ասել է թէ, կանայք...

Փրից. (հետք շարժելով) Ա՛խ...

ՄԱՅԻՐ. Սիրելիս, մի լինիր ալդափ ծածկամիտ, կարծում ես, ես չգիտեմ, որ դու սիրահարուած ես...

Փրից. (ծիծաղելով) Սիրահարուած: Օ՛, Աստուած իմ...

ՄԱՅԻՐ. Յիշում ես, որդիս, ինչպէս տարի ու կէս սրանից առաջ, մի օր, առաւօտեան դու եկար ինձ

մօտ և յայտնեցիր, որ ուզում ես Ադնեսին առաջարկութիւն անել: Գուզիտես, որ ես Ադնեսի դէմ ոչինչ չունիմ. նա կարող է հիանալի տիկին Ֆօն-Գրոսսէ լինել:

Փրից. Կարծում ես:

ՄԱՅԻՐ. Բայց այն ժամանակ դու միայն 21 տարեկան էիր... 21 տարեկան... ինչպէս ասում են, ձուկը դեռ նոր էիր դուրս պրծել և Ադնեսին մէջքիդ վրայ էիր մանածում, ինչպէս հետևակ զինուորն — իւր պալուսակը: Այն ժամանակ դու ոչ մի դադափար չունէիր, թէ ի՞նչ է նշանակում «կին» ասած բանը... Խօսքս, ի հարկէ, զանազան նաժիշտների և նրանց նման կանանց մասին չէ: Այն ժամանակ ես քեզ ասացի՝ «որդիս, թող այդ խօսակցութիւնը, խորը թաղիր այդ մտադրութիւնդ, նամանաւանդ Ադնեսի վերաբերմամբ, արա այնպէ, ինչպէս որ Հայրդ ու պապդ են արել... նախ գնա՛ աշխարհ տես, փորձուիր, ճանաչիր կեանքը և ապա նորից եկ:» Արդեօք յիշում ես:

Փրից. Ինչպէս չեմ յիշում:

ՄԱՅԻՐ. (ծիծաղելով) Եւ ահա այժմ ինձ այնպէս է թւում, որ դու արդէն քիչ փորձուել ես:

Փրից. Օ՛, ի հարկէ, տարակոյս չկայ:

ՄԱՅԻՐ. (շարունակում է ծիծաղելով) Զատ կարելի է, դու արդէն կշտայել ես «կիրք» ասած զգացմունքից, կամ, գուցէ, դեռ տակաւին գտնուում ես նրա քաղցր կապանքներում — այդ, ի հարկէ, ինձ յայտնի չէ. բայց աչքի առաջ ունենալով այն, որ դու դադարեցրիր քո նամակազրուածիւնը, պէտք է ենթադրել վերջինը... Քանի որ մենք այստեղ մեն-

մենակ ենք, միայն երկու տղամարդ
ես աւելորդ եմ համարում, իհարկէ,
դանազան խորհուրդներ տալ քեզ,
նախազգուշութիւն քարոզել... Բայց
և այնպէս, ի սէր մօրդ հանգստու-
թեան, էլ երկրորդ անգամ այդպիսի
բան չանես: Այս իմ մէկ խորհուրդը
դու ընդունիր ամենայն լրջութեամբ...
Դէ՛հ, այժմ անցնենք բուն գործին...
Դիտո՞ւմ ինչ կայ, բարեկամս, ինքն-
ըստինքեան շատ սիրելի, շատ գը-
լաւիչ կին է տիկին Փօն-Վանսկին,
բայց...

ՓՐԻՑ. (Կեղծիք վեր լսեցէ՛ր) Հայ-
րիկ, ի՞նչու անպատճառ հէնց տի-
կին Վանսկին միտդ ընկաւ...

ՄԱՅԻՐ. Լաւ, լաւ, մի տաքա-
նար, հանգարտուիր... Ինձ յայտնի
է միայն այնքան, որքան առհասա-
րակ կարող է յայտնի լինել այդպի-
սի դիպուածներում... և բնաւ միտք
չունիմ հետամուտ լինել զաղտնիք-
ներդ իմանալու: Իսկ ինչ վերարե-
րում է քո բուռն կրքին, միամիտ
եղիր, որդիս, ես քեզ կը բժշկեմ այդ
ցաւից. բոլորովի՛ն միամիտ եղիր:

ՓՐԻՑ. Հաւատում եմ, հայրիկ,
հաւատում, բայց դու ժամանակ
չես ունենալ այդ անելու:

ՄԱՅԻՐ. (Ժպտալով) Օհօ, .., ի՞նչու
ժամանակ չեմ ունենալ:

ՓՐԻՑ. Որովհետեւ 24 ժամից յետ-
եւ այլևս կենդանի չեմ լինիլ...

ՄԱՅԻՐ. Վեր լսեցէ՛ր Բանաս է
որդո՞ւստի) Փրկից...

ՓՐԻՑ. Ես ոչինչ չէի ուզում ա-
սիլ, ուզում էի զաղտնի պահել այդ...
եկայ այստեղ, որ լուռ ու մունջ
մնաք բարեւ տոսեմ ամենքիդ, բայց
դու հայրիկ, ինքդ, ստիպեցիր ինձ
խոստովանել...

ՄԱՅԻՐ. (Էի շարժւալ) Ուրեմն

ահադին խայտառակութիւն... Ա՛հ,
յիմար, անպիտան լակոտ... կարծես
չէիր կարող բանը խայտառակութեան
չհասցնել: (Խաղաղ շաշտով) Լանսկին
քեզ մենամարտութեան է հրաւիրել:

ՓՐԻՑ. (Գլխով դրահան շարժում է
անո՛մ):

ՄԱՅԻՐ. Հ՛ըմ... այժմ հասկանա-
լի է... Ով չգիտէ, որ Վանսկին երեւի
հրացանաձիգ է: Զատ կարելի է, նա
նոյն իսկ առաջին հրացանաձիգն է
մեր ամբողջ շրջակայքում, բայց,
յուսով եմ, դու էլ նրանից պակաս
չես: Ինչո՞ւ այդպէս շուտով յուսա-
հատուել: Ես ինքս երեք անգամ մե-
նամարտութեան եմ կանչուել. եյ-
կու անգամ մենամարտել եմ ամե-
նածանր պայմաններում, և ահա,
ինչպէս տեսնում ես, որջ ու առողջ
եմ: Ի՞նչ է նշանակում առաջուց
այդպէս յոյսը կտրել և ասել՝ թէ
«կենդանի չեմ լինիլ»:

ՓՐԻՑ. Հայր, այս բոլորիս դորձն
այն զրուծեան մէջ է, որ ես ինքս
էլ չգիտեմ—արդե՞ք թոյլ կըտան
ինձ մենամարտելու, թէ ոչ:

ՄԱՅԻՐ. (Խուլ շաշտով) Ես քեզ
չեմ հասկանում Փրկից:

ՓՐԻՑ. Ուրեմն էլ մի հարցնիլ:
Ես այդ բանը քեզ ասել չեմ կա-
րող, հայրիկ. աւելի շուտ լեզուս
կը կտրեմ: (Լսում է):

ՄԱՅԻՐ. (Երբեք է չափաւորաբար
դուրս, Բայ անշուղ դուրս է նայում.
որ Կենսէ Կենսի գնդը չէ՞ր, և նորից
Կենսէ է) Դէ՛հ, խօսի՛ր այժմ... (Վայ-
րենաբար): Խօսի՛ր, թէ չէ...

ՓՐԻՑ. Հայր, ինձ համար «թէ չէ»-ն
այլևս գոյութիւն չունի, դուրս կա-
նես տնից թէ ոչ—այդ միւսնոյն է, զա
դրանով գործին օգնած չես լինիլ...

ՄԱՅԻՐ. (Հաղիւ իրեն դադարով)

Դու ինձ զժուացնել ես ուզում, ի՞նչ է...

ՓՐԻՅ. (խուռ ճշալով) Նա ինձ ծեծեց. և ծեծելով՝ բալի միջից դուրս շարտեց փողոց... Այդպէս միայն շանն են ծեծում...

ՄԱՅԻՐ. Ո՞ւր էր քո սուրբ: Դու, ի Հարկէ, սուրդ խրեցիր, նրա կուրծքը:

ՓՐԻՅ. (աչքերը գետնին խնայողաբար նայելով) Ե:

ՄԱՅԻՐ. Ո՞ւր էր քո սուրբ, Հարցնում եմ քեզ:

ՓՐԻՅ. Սուրս... Հայրիկ Հետս չէր...

ՄԱՅԻՐ. Հետդ չէր... Հ՞մ... Այժմ ամէն ինչ պարզ է... այո՛, այժմ այլ ևս մտածելու բան չկայ: Ե՞րբ պատահեց այդ խայտառակ դէպքը:

ՓՐԻՅ. Երէկ երեկոյեան:

ՄԱՅԻՐ. Ո՞ր ժամին:

ՓՐԻՅ. Դեռ լոյս էր:

ՄԱՅԻՐ. Հա՛, Հա՛, ա՛:

ՓՐԻՅ. Մի ծիծաղիր, Հայր. գոնէ դու խղճաւ ինձ:

ՄԱՅԻՐ. Իսկ դո՛ւ, դու խղճացիր ինձ. դու խղճացիր մօրդ, կամ խղճացիր... Նայիր շուրջդ, այս բոլորը, ինչ որ աչքդ տեսնում է, քեզ Համար էր պատրաստուած, այս բոլորը քեզ էր սպասում: Ամբողջ երկու դար Դրօսսէի տոհմը տանջւում, չարչարւում էր, բերանի Հացն էր կտրւում, դողդողում էր ամէն մի կոպէկի վրայ, կուռւում էր ամէն տեսակ նեղութիւնների դէմ... և այդ բոլորը... քեզ Համար, միայն քեզ Համար: Դու էիր Դրօսսէի տան միակ սիւնը, որդիս, իսկ դու, դու, Հասկանում ես, ջարդեցիր այդ սիւնը, դու ցեխը գլորեցիր մեր տունը... Էլ ի՞նչ երեսով ես պահանջում, որ քեզ խղճան...

ՓՐԻՅ. Լսիր ինձ, սիրելի Հայրիկ... Քանի որ ամէն բան արդէն

յայտնի է քեզ, այժմ ես միանգամայն Հանգիստ եմ զգում ինձ: Այն բոլորն, ինչ որ դու ասացիր, կատարելապէս ճշմարիտ է: Բայց այդ բոլորի պատասխանատուն միայն ես չեմ... Յիշում ես, Հայրիկ, այն օրը, երբ ես եկայ քո մօտ և խօսք բաց արի Ազնեսի մասին. այն ժամանակ իմ ամբողջ սիրտը լի էր միայն նրա սիրով, այն ժամանակ ինձ չէին Հետաքրքրում ուրիշ կանայք. նրանք զոյուծիւն անգամ չունէին ինձ Համար:

ՄԱՅԻՐ. Ասելդ. ի՞նչ է: Միթէ ես ցոյց տուի քեզ ուրիշների կանանց Հետամուտ լինելու ճանապարհը:

ՓՐԻՅ. Այո՛, Հայր իմ... Հապա ի՞նչ էին նշանակում քո այս խօսքերը՝ «նախ ճանաչիր կեանքը, փորձուիր, աշխարհ տես, ինչպէս որ Հայրդ ու պապդ են արել: «Հայր, մեր զօրադնդում դեռ մինչև այժմ էլ չեն մոռացել քո անունը: Քեզ կոչում են կրակոտ ասպետ, մանաւանդ կանանց վերաբերմամբ... Մինչև այսօր էլ դեռ խօսք ու զրոյցի նիւթ են քո այն ժամանակուայ սիրային արկածները: Խօսում են և՛ այժմեան սիրոյ խաղերիդ մասին: Իսկ դալով ինձ, ես այն ժամանակ ընաւ չէի սիրում այդ տեսակ խաղեր, և ոչ էլ ձգտում էի այդպիսի սխրագործութիւններին: Ամէն մի կնոջ մէջ, որ ինձ չէր պատկանում, ես տեսնում էի մի տեսակ սրբութիւն: Դուցէ, իմ այդ Հայնացքը տղայական էր, դուցէ, դա - երեխայական մոլորութիւն էր, բայց, ա՛խ, Հազար երանի կը լինէր, եթէ դու չբացէիր իմ աչքը, եթէ դու թողնէիր ինձ իմ այդ մոլորութեան մէջ: Այն ժա-

մանակ իմ ամբողջ կեանքը հանգրժստ
և բախտաւոր կանցնէր Ագնեսի հետ...

ՄԱՅԻՐ. Լաւր, բաւական է,
խղճաւ ինձ:

ՓՐԻՅ. Տեսնում ես, այժմ դու ես
ասում. «խղճաւ ինձ»: Հայր, դու
խօսում ես մեռնող մարդու հետ: Ես
չեմ եկել այտեղ քեզ յանդիմանելու,
ուրեմն դու ևս մի յանդիմանիր ինձ:

ՄԱՅԻՐ. (Զբոս գրչոյն է որդւոյն և
հոգեւոր շնորհ) Զաւակս, իմ աչքի
լոյս, իմ միակ յոյսս... իմ անգլին
Փրից... Ո՛չ... ես թող չեմ տալ... ես
չեմ կամենում...

ՓՐԻՅ. Կամաց, հայրիկ, կամաց,
մայրիկը մեզ կարող է լսել: Նա
ոչինչ չպէտք է իմանայ:

ՄԱՅԻՐ. Ներքի, որդիս... ես ինձ
բոլորովին կորցրի: Դէհ, ասա, տես-
նենք, ինչ վիճակի մէջ է այս բո-
ւաւի քո դործը:

ՓՐԻՅ. Հէնց նոյն գիշեր դնացի
մեր գնդապետին և պատմեցի բոլորը:

ՄԱՅԻՐ. Օ՛ր Աստուած իմ, երե-
ւակայում եմ, թէ ի՞նչեր ասած կը
լինի նա քեզ:

ՓՐԻՅ. Թող տուր, հայրիկ, չկրկ-
նել նրա ասածները: Նա խօսուն ար-
ձակուրդ տուեց ինձ, մինչև պաշտօնա-
պէս հրաժարեցնելը... Ի՛հ, ասենք,
այժմ միևնոյն է ինձ համար,
երկար չի տևել: Այսօր առաւօ-
տեան սպաները պատուի դատաստան
էին նշանակել... Հարց ու փորձի
ենթարկուելուց յետոյ, ես իսկոյն ձի
նստայ և շտապելի աչտեղ, սր
լողուր ժամանակ չկորցնեմ: Մահ-
մէր ձիս տուի Հալլերպֆորտին, որ-
պէս զի իմ մասին դատաւիճիւ կա-
յացնելուն պէս՝ նա շտապով դա-
յոտեղ ինձ իմաց տալու: Ես ամէն
մի բոպէ սպասում եմ նրան:

ՄԱՅԻՐ. Ես չեմ հասկանում, թէ
ինչ կարիք կար պատուի դատա-
տան նշանակելու:

ՓՐԻՅ. Լանսկին յայտնել էր իմ
մարտավականներն, որ անարժան է
համարում մենամարտել ինձ հետ, որ
ես արդէն զրկուած եմ այդ իրա-
ւունքից...

ՄԱՅԻՐ. Ահա, թէ ի՞նչ: Ես նը-
րան շան պէս կը սատկացնեմ:

ՓՐԻՅ. Բայց, յուսով եմ, որ սպա-
ներն իմ օգտին կը վճռեն դործը:

ՄԱՅԻՐ. Հարկաւ նրանք պար-
տաւոր են այդ անելու... (Հաճա-
յապէս) Այնուհետև ես քեզ ցոյց
կը տամ մի քանի միջոցներ, ո-
րոնք դործ են դրում այժմ, որ-
պէս զի ձեռքը չդողայ: Առաջինը՝
պէտք է կուշտ քնես և մինչև մե-
նամարտութեան ժամը բերանդ նըշ-
խարք չդնես. իսկ վաղն առաւօ-
տեան բժշկին կասես...

ՓՐԻՅ. Թող, թող հայրիկ. այդ բո-
լորն այժմ աննպատակ բաներ են:

ՄԱՅԻՐ. Ի՞նչպէս թէ աննպա-
տակ: Միթէ դու ուզում ես Լանս-
կիի դոհը դառնալ...

ՓՐԻՅ. Միամիտ եղիր, Լանսկին
երբէք չի վրիպիլ իւր դրած նշանից:

ՄԱՅԻՐ. Թշուաւ, միթէ դու,
միթէ դու...

ՄԱՅԻՐ. Այո, Լանսկին երբէք
չի վրիպիլ իւր նշանից, միամիտ
եղիր:

ՄԱՅԻՐ. Օ՛հ, այդ սարսափելի
է... Մտածիր ինչ ես ասում, որդիս,
խնայիր զոնէ:

ՓՐԻՅ. Ո՛չ, ո՛չ, չեմ ուզում, հայր
իմ: Եթէ դու աչքովդ տեսնէիր ե-
րէկուայ այն պատկերը, որին ակա-
նատես եղան Լանսկիի ծառաները...
(հաճապէս է) Հաւատացիր, քո

միակ ցանկութիւնը կը լինէր, որ որդիդ զոնէ պատուով մեռնել կարողանար...

ՄԱՅԻՐ. (Վշտից ուժաւոր) Բայց, ով զիտէ... շատ կարելի է, քեզ թող չտան մենամարտելու:

ՓՐԻՑ. Ա՛յ... վատ է մեր վիճակը հայրիկ, շատ վատ է, երբ մեզ մընում է միայն այդ վերջին յոյր... Իսկ յետոյ ինչ անեմ ես, արդեօք Ամերիկա՞ն դադարեմ, զինետուն բանամ ձիքագոյում, թէ՛ հայրական փողերով անասունների առևտուր սկսեմ... Մէթէ Գա... ինքդ կանէիր այդ բանը, հայր...

ՄԱՅԻՐ. (շփուկ) Ե՞ս...

ՓՐԻՑ. Այո՛, դու, պատասխանիր:

ՄԱՅԻՐ. (աճառաւոր շարժումով) Ո՛չ... (Ընտանիքի ներքին խօսք է բողբոջում)

ՓՐԻՑ. Տեսնում ես, հայրիկ... Այսպէս թէ այնպէս, ձեր Փրիցիլէնի վիճակն արդէն որոշուած է: Նրա անունը պէտք է ջնջել կեանքի ցուցակից:

ՄԱՅԻՐ. (ժպտաւոր խօսքով) Մեղաւորը ես եմ... Ես...

ՏԵՍԻՍ Ժ

ՆՐԱՆՔ, ՎԻԼՀԵԼՄ, յետոյ ԼԵՅՏԸՆԱՆՏ ՀԱԼԼԵՐՊՓՐՏ

ՓՐԻՑ. (Վիլհելմին) Ի՞նչ ես ուղում:

ՎԻԼՀԵԼՄ. Լէյտնանտ Փոն-Հալլերպֆորտը կամենում է ձեզ տեսնել:

ՓՐԻՑ. Վիլհելմին հարկէ՞ս ասելով Վալդմար է Գեյսի Գա... Հ'ը, ինչու...
ՀԱԼԼԵՐՊՓՐՏ. (Լուսնային խօսքով) Ես...

... Ես հայտնեմ ինչպէս ես հայտնեմ ինչպէս Վիլհելմին Վալդմարին, որն ինչպէս հայտնեմ է:

ՓՐԻՑ. Ասա շուտով...

ՀԱԼԼԵՐՊՓՐՏ. Հայրդ ամէն բան զիտէ:

ՄԱՅԻՐ. Այո՛, պատուական հալլերպֆորտ, ես ամէն ինչ զիտեմ... Համաձայնեցին:

ՀԱԼԼԵՐՊՓՐՏ. Այո՛, վաղը, առաւօտեան, չորս և կէս ժամին— մեծ հրապարակի յետեր:

ՓՐԻՑ. Փա՛ռք Աստուծոյ:

ՄԱՅԻՐ. Փա՛ռք Աստուծոյ: (հայր և որդին գրեթէ անհամար էն)

ՓՐԻՑ. (հայր և որդին հարկէ՞ս) Պայմանեցրը...

ՀԱԼԼԵՐՊՓՐՏ. Տարածութիւնը 15 քալ. հնդական քալ պէտք է զնալ դէմ առ դէմ... զնալ արձակելը կրկնում է, մինչև որ...

ՓՐԻՑ. Մինչև որ մեզանից մէկը զնալահար տեղնուտեղը կը մնայ:

ՀԱԼԼԵՐՊՓՐՏ. Այո՛:

ՓՐԻՑ. (հայտնեմ) Լսում ես, հայրիկ: (Մայրը երեւոյ՛ս Գալիս է և բողբոջում է ինչպէս Վալդմարին)

ՀԱԼԼԵՐՊՓՐՏ. (հայտնեմ) Պարոն մայիւր, թող տուէք ինձ, որպէս ձեր որդու ամենամտերիմ բարեկամին...

ՄԱՅԻՐ. (հայտնեմ) Ես երեւոյ՛ս չեմ:

Չնորհակալ եմ, աղնիւ հալլերպֆորտ, շատ շնորհակալ եմ: Գուք իսկոյն պէտք է ճանապարհ ընկնէք այնպէս չէ:

ՀԱԼԼԵՐՊՓՐՏ. Տարաբախտաբար իսկոյն, պարոն մայիւր:

ՄԱՅԻՐ. Ուրեմն լսեցէք ինձ: Ես կամենում եմ մինչև մենամարտութիւնը, ազատ ժամերն անցկացնել որդուս հետ... Եւ դա շատ հասկանալի է, այնպէս չէ: Իմ կառքը արդէն պատրաստ է, բայց ես իսկոյն ձեզ հետ միասին ուղևորուիլ չեմ կարող, որովհետեւ այդ հանգամանքը սառ-

Լաշինաւի: Յետոյ ուժասպասու եւ ծանր յետեւ ուղիով եւ իրծախն:)

ԱԳՆԵՍ. (արագ հոգեհոսման եւ նրան ուղիով շարժելու համար: Տեղին Դրոս-
տէի վերջին հետախոսողութեան ժամանակ, Ագ-
նէսը հոգեհոսման եւ հայտնի, որը ինչ-որ
աշխատած, հարկաւ հանգիստ աշխատանք
եւ զուգիւ իւր խորին հոգեհոսման յոգեհոսման:
Մենախոսողութեան վերջում Ագնէսը խոսարհ-
ւորման եւ հայտնի իրծախն եւ խոսել հեղե-
կում: Տեղին Դրոստէն այս չէ նկատում:)

ՏԻԿ. ԴԻՍՍՍԷ. Չնորհակալ եմ,
սիրելիս, շնորհակալ եմ... այսպէս
լաւ է... այժմ ինձ լաւ եմ զգում...
Տէր Աստուած, ինչպէս զեղեցկացի

եւ որդիս... Տեսնաւ առողջ, երեսն ա-
րեւից թխնացած: Ահա հէնց այդպէս
տեսաւ եւ նրան այս զիշեր երա-
զումս... (Արագոյրը սկսում է համա-
կանաց իջնել: Ո՛չ, այդպիսի երազները
չեն խաբում... Ես արդէն պատմեցի
ձեզ, թէ ինչպէս ինքը կայսրը, Ֆր-
րիցիւսէնիս հետ թեւանցում, ներս մը-
տաւ զաւրիւն, ուր հաւաքուած էին
այնքան ժեներալներ... որդուս մո-
տեցրեց նրանց... և կայսրն ասաց...
(Մեղմ ու երջանիկ ժպիտը դէմքին հա-
ւան: Եւ կայսրն ասաց...)

Վարազդոր.
Ա. Ժատուրեան.

Բ Ե Կ Վ Ի Զ Ի Տ

ԲԵՄԻ ՎՐԱՅ. Գահուք, փոքրիկ
սեղան, զրասեղան բոլոր պա-
րազաններով. պատերազմական կեան-
քից առած տեսարաններ, կենդա-
նազիք պատկերներ ձուլած և շրջա-
նակներում, ազնուացեղ նժուգների
նկարներ: Լայն վարազուր, ինքնա-
եռ, լրագրեր և նամակներ, սուրճի
գաւաթներ և այլ պարազաններ: Տախ-
տակ, որի վրայ կախած է բա-

նալիների կապոցը՝ զրաֆինով ջուր:
ԴԵՐԱՍԱՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ. Վիլհել-
մին՝ ուղիով համազգեստ: Ագ-
նէսին՝ նամակ: Լէյտնանտ Հալ-
լիքաֆօրտին՝ ժամացույց: Մալիօրին՝
սիգար:

ԲԵՄԻ ՅԵՏԵՆԻՆ. Ազնեւին՝ գլխարկ,
շիշ և մի քանի փոքրիկ զինու. բա-
ժակներ: Վիլհելմին՝ գլխարկ մալիօրի
համար:

ՄԻ ԱՆՅԱՅՏ ԹԱՏՐՈՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՉ

Լան անհատներ, որոնց լուրջափ զործը ուղտի մեծութեամբ է աչքի ընկնում. կան և զրա հալառակները, որոնք իրանց լեռնաչափ արարքներին մի փոքրիկ հողակոշտի արժէք չեն ուզում տալ. «ծառայք անպիտանք էաք, զոր պարտն — էր առնել, արարաք»: Քրիստոսական այս համեստ պատուիրանն իրանց ուղեցոյց արած՝ վերջիններս գործում են լուրջեամբ և իրանց հոգեկան մխիթարութիւնն ու սրտի հանգստութիւնը կատարած գործերի մէջ են զտնում:

Թատրոնական կեանքով, մասնաւորապէս հայ թատրոնով հետաքրքրուողներին հայ պարբերական հին ու նոր հրատարակութիւններից՝ առաւելապէս «Թատրոն» վեցամսեայ հանդիսի էջերից՝ քաջածանօթ է «Հայ բեմի սկզբնաւորութիւնը Թիֆլիսում» *):

Սկզբնապատճառների թւում շատ աննշան կերպով յիշատակուած է Գէորգ Աղիբեգեան: Մի տուն ուղերձով և յուշարարի պաշտօնով թույլ շեշտուած և վերջակէտ է զրուած փորձի սկզբնաւորութեան զլիաւորներից մէկը: Ուղերձը մի ալրօմի մէջ զրուած ու նուիրուած է խմբի կողմից հայ թատրոնի կառավարիչ Գրիգոր Իգմիրեանցին:

Իսկ թէ ո՞ր կորան Աղիբեգեանցի հաստաճալ երկերի տետրակները, ինչպէս վերջը կերելի, ոչ մենք իմացանք և ոչ ինքը ձեռնհաս եղաւ իմանալու:

Կարճահասակ, սեւամորթ, սակաւախօս, ցածրախօս, փոքր ինչ էլ զուարճախօս երիտասարդ էր հնդկա՝ ծնունդ Գէորգը:

Երեանցի Ոսկան Աղիբեգեանցը՝ հանդամանքի բերմամբ Հնդկաստան ընկած՝ վերադառնում է Հայրենիք իւր հնդկուհի ամուսնու և երկու զաւակների հետ, որոնցից կրտսերը 7—10 տարեկան էր:

Մահմետական, թէ չղիտեմ, կուպաշտ հնդկուհին, երեւի, երկիւղ կրելով իւր կրօնակիցներից, արդելք է լինում զաւակներին քրիստոնէական եկեղեցու դիրկն ընդունել տալուն:

Բայց մի լուսաւորչական հայ հօր համար այդ մահացու յանցանքից խիղճը մաքրելու ամենաէական միջոցը կրկին հայրենիք փախուստ տալն էր:

Բարեբաղդաբար՝ կինն ևս հաճութիւն է տալիս և մի խաւար դիշեր Երեանցի յանկարծակի անհետ կորած Ոսկանը՝ տասնաւոր տարիներից յետոյ՝ մի լոյս ցորեկ յայտնում է Իջմիածնում և ապաստանում մեծ Ներսէս Ս. աշտարակեցի կաթողիկոսին:

Հանճարեղ Հայրապետը գրկաբաց ընդունում է վաղամուտ հային, Մայր Աթոռի մէջ մկրտում է ամուսնու շնորհիւ սրտով հայացած ու հոգւով քրիստոնէացած Հնդկուհուն իւր երկու

*) Տես «Թատրոն» հանդէս թիւ. Ա. 1893

զաւակներն Հետ, ինքն էլ կնքահօր պաշտօնն է կատարում ու բնակեցնում նրանց Ոսկանի հայրական տանը, Երևան քաղաքի «Կոնդ» կոչուած բարձրադիր քաղաքամասում:

Ոսկանի առասպելական հարստութիւնը և կնոջ թանկագին արդ ու զարդն ու զոհարեալ մանեակները Ոսկանի անուան վրայ «աղաջ» մակդիրն են աւելացնում:

Երևի, Ոսկան աղայի անդրանիկ տղայի բնական անընդունակութիւնն է առիթ տալիս մեծ Ներսիսին փոքր եղբօրը՝ Դէորդին՝ մի երկու տարուց յետոյ՝ տեղաւորել իւրահաստատու թիֆլիսու Ներսիսեան դպրոցում:

Իւր չափազանց սեռութեան և կարճ հասակի համար ընկերներից ծաղրուած և անկիւններում գլուխը թաղցրած Դէորդը՝ դասարաններից դասարան յաջողութեամբ լիակտիւսելով՝ սիրելի է դառնում դպրոցական վարչութեանը և պատկառելի ընկերների աչքում:

Հնգկաբարբառ, հայերէսին միանգամայն անծանօթ Դէորդը զեռ աշակերտական նստարանից հրաժեշտ չտուած՝ մեծ ազդեցութիւն է ձեռք բերում իւր դասակիցների վրայ. նրա խօսքը գնահատուած և ընդունուած է:

Այս այն ժամանակներն էին, երբ պարբերական մամուլ, լրագրութիւն մի նոր զաղափար էր թիֆլիսի հայութեան համար: Ստոյգ է, Տէր Ստեփան Մանգիլեանցի «Մեղու հայաստանին» մի երկու տարի էր, որ լոյս էր տեսնում ու իւր գոյութիւնը նոր նոր յայտնի էր կացուցանում: Մոսկուայումն էլ, կարծեմ, «Հիւսիսափայլ»-ն էր ծնունդ առել, բայց ո՞վ թոյլ կը տար դպրոցի պատերից ներս ուղղելու այդ. թերթերին մինն աղատամիտ՝

ուրեմն և երկիւղալի, իսկ միւսը, թէև պահպանողական, բայց նրա խմբադիր տէրտէրն իւր մշտական զիսուոր աշխատակից Առաքել վարժապետ Արատեանի Հետ միասին՝ Ներսիսեան դպրոցի ուսումնական մասի ազդեցիկ անձնաւորութեան չսիրած մարդիկն էին, որոնք երբեմն երբեմն կծու ակնարկներով մեծ «վարժապետի» պատիւն էին շոշափում: Մի այդպիսի «վնասակար» թերթն աշակերտների ձեռքն անցնելով՝ շատ չար ու բարիներ կարող էր ծագեցնել: Հարկուոր էր, ուրեմն, ընտանի ոստիկանական հսկողութիւն «դպրոցական սաների մաքուր ու թարմ մտքերը պըղտորուելուց ազատ պահելու համար»:

Ուղում եմ ասել, թէ այն ժամանակը Ներսիսեան դպրոցի սաները բնաւ հասկացողութիւն չունէին մամուլի գոյութեան մասին:

Բայց, երևի, ժամանակի բերմունքն էր, որ յանկարծ Աղիբէգեանցի, գուցէ և ընկերների մտքերում ծնում է մի աշակերտական պարբերաթերթի գաղափարը:

Ժամանակը չար էր: Որքան և դպրոցի չինական պարիսպները փակում էին արտաքին աշխարհի հաղորդակցութիւնը 70-ի չափ Ներսիսեան գիշերօթիկ սաների աչքերից և թոյլ չէին տալիս որդեգիրներին շփումներ ունենալ զրաի Հետ, բայց և այնպէս, երբ մայիսը դալիս է, քարափների ամուլ լանջերումն էլ խոտ ու բոյսեր են ծլում:

Աղիբէգեանցն և ընկերներն իրանց աչքերի բացուելուն կարեւորութիւն էին զգում, իսկ զրա միակ միջոցն Աղիբէգեանցի մտածած պարբերաթերթն էր:

Աւելորդ ժամաւաճառութիւն կը

լինէր աշակերտների կողմից ստիպել սևուկ Գէորգին յանձն առնելու թերթի ղեկավարութիւնը:

Այդ առաջարկութեան դէմ մի հեղնայից ժպիտ կը խաղացնէր Ադիբէգեանցն իւր հնդկական երեսին և կը լռէր. ուստի և բաժին ընկաւ Ամբիկեանցին խմբադրական պաշտօնավարութիւնը: Իսկ Գէորգն իւր անստորագիր յօդուածներով ընկերների փակ աչքերը կը բանար և դպրոցում կատարուելիք ապագայ յեղափոխութեան հիմքը կը դնէր:

Սկսուեց Ամբիկեանցի ձեռքով հրատարակուել դպրոցում մի թերթ և շուտով ուսուցիչների ու աշակերտների միջև ծագեց հակադէմք: Հանդէսն աշակերտական ու ձեռագիր էր, բայց եթէ հատարական դառնար և տրպազըրուէր ու յարատեւէր, հայ լրագրութեան մէջ մի պատուաւոր տեղի արժանի կը լինէր: Այդ մանկական խաղալիք թերթն էր, ուր սկիզբն առաւ «Մշակ» լրագրի անդրանիկ աշխատակիցներից մի տաղանդաւորի — Ամբիկեանցի գրական փայլը: «Չաքուճ» կեղծ անուան տէր Մշակի խմբագրութեան անդամը Ամբիկեանցը դեռ Ներսիսեան դպրոցի պատերի մէջ սկսել էր չափել շատ պակասութիւններ:

Վերջերքը Պօլսում Ամբիկեան Միհրդատի խմբագրութեամբ կարճ միջոց հրատարակուող մի թերթ, որը, խոստովանած՝ ոչ տեսել, ոչ կարդացել և ոչ անունը գիտեմ, ասում են՝ մեծ ընդունելութիւն էր գտել Կ. Պօլսոյ բանասէրների շրջանում:

Աւարտեց Ադիբէգեանցը Ներսիսեան դպրոցն և իրան նուիրեց մեր գրաբառ լեզուի լուրջ ուսումնասիրութեանը:

Տանից և Ներսէս կաթողիկոսից ստացած կոպէկներով Գէորգը պոնգէ պոնգէ լցրեց իւր հասարակ փայտեայ սնդուկը մեր նախնեաց մատենագրութիւններով, որոնք միմեանց ետեւից փառակաղմ լոյս էին տեսնում այն ժամանակ Վենետիկի սուրբ Ղազարու վանքից:

*
* *

Վրացախօսութեան թաղաւորութիւնն էր, վրաց լեզուն էր այն ժամանակ տիրապետում Թիֆլիսի հայութեան մէջ: Առանց բացառութեան, միապէս վրացերէն էին խօսում ոչ միայն Վրաստանի խոր գաւառներում, այլ և Թիֆլիսում: Հայերէնը լեզուելում էր «վանքի շկօլի» — Ներսիսեան դպրոցի պատերի ներսը և երկու զոյգ մի կենտ գաւառացի նորեկների տներում: Թէ առաջինները՝ Ներսիսեան սաները և թէ երկրորդները՝ եւաւորները շատ յարգանք չէին վայելում բնիկներից:

Թիֆլիսցի յարգելի բնիկները մի տեսակ ինքնաբաւական հպարտութեամբ քիթ էին ցցում իրանց հայաբարբառ եղբայրակիցների հասցէին: Այլապէս՝ ինչպէս կարելի էր, չէ՞ որ իրանք հայերէն (քաղաքացիք) են: Նոյն իսկ ամբողջ Հաւաբարը՝ Թիֆլիսի մեծագիր արուարձանը, ուր կէս դարից հետ է բնակւում էին Երեւանից և ուրիշ կողմերից գաղթած հայերն և հայերէն էին խօսում, դարձեալ արհամարհելի էր Կուր գետի աջակողմեան երջանիկների աչքում:

Հաւաբարցի Զանճրագ, լսում էր գետի ձախակողմեան բնակիչ Թիֆլիսի խորթ գաւակն և արտաքուստ ապուշական անտարբերութեամբ, իսկ

ներքուտո՝ հոգեկան վիրաւորանքով լուում և համբերում:

Ո՞ւմ հոգն է, թող սառւ ջուր խմեն, դուք տեսաք, որ մենք էլ համակերպուեցինք պատուելի հօգևոր-
նէրի հետ և հաւաքարցուն հայահա-
շուի մէջ չդրինք:

Երևակայելու է, ուրեմն, թէ մի այսպիսի պաղուծեան մթնոլորտում ինչ կը լինէր Ներսիսեան դպրոցն աւարտած պանդուխտ զաւառացի պատանիների դուրսիւնը:

Հակասական երևոյթ չպէտք է համարել այդ ժամանակամիջոցում՝ Թիֆլիսի կեդրոնում գոյութիւն ունեցող երկու յայտնի հայ ուսուցիչների՝ իւս Զարութիւն վարժապետի և Եգիպտացի մականուանեալ Բէլախեան Վարապետ վարժապետի մանկանոցները:

Առ ի չզույժ ուրիշ մանկավարժանոցների, Թիֆլիսեցի արդոյ հօգևոր վաճառականները կուչ ու ձիգ գալով՝ ստիպուած էին ամսական ամենաչնչին կոպէկանոց վճարքով ղետեղել իրանց «չար. Աստծու պէճ» երեխաներին վերոյիշեալ մանկանոցներում՝ այդ կրակ ու պատիժներից տուեն աղատ պահելու խելացի հաշուով: Ամենևին չէին մտածում, կամ հոգում զաւակասէր ծնողները, թէ իրանց սիրասուններն օրն ի բուն դպրոցում միայն ծեծ ու ջարդով իրար գլուխ էին պատռում ու վարժապետների կակուղ ճիպոտների հարուածներն էին միայն վայելում և բացի մի քանի թուուցիկ այբուբենից՝ ուրիշ չէին սովորում: Ի՞նչ պէտք էր մտաւորանքութիւնը, արդիւնքն ինքն ըստ ինքեան աչքի առաջ էր—մայրերը հանգիստ էին և տունը խաղաղ, իսկ վարժապետների աւանդած շանճրագային աստիճան (տառերը) անհետ կոր-

չելու էին երեխաների խելապատակից՝ հէնց մանկանոցները թողած օրից: Փոխարէնը՝ մանուկներին առօրեայ կենցաղի մէջ պէտք էր գալու իրանց մայրերից, կամ խանութների աշակերտներից ուսած վրացերէն ասորէն (այդ ու բենը):

Թող, ուրեմն, երկու չլինին, երեք լինին իւս Զարութիւն և շանճրագային չօշները:

Այդպէս էլ եղաւ, մի երրորդ նախակրթարան ևս բացուեց Ագիբէգեանցի և երեք ուրիշ ընկերների մասնակցութեամբ. իսկ այս վերջինն անունով միայն համապատասխանում էր իւր անդրանիկ խալֆայական եղբայրակիցներին: Ներսիսեան սառւ ջուր իրանց կրթարանը դրին ժամանակի մանկավարժական կարգի տակ. տարրական ուսումը՝ հայ, ռուս և ֆրանսիական լեզուներով՝ կանոնաւորապէս աւանդւում էր:

Այս ուսումնարանն էր, ուր հաստատութիւն գտաւ Թիֆլիսի նորաբողբոջ հայ բեմը. այստեղ էին խմբւում թատերականներ, այստեղ էին կատարւում Թիֆլիսի քաղաքային թատրոնական բեմի վրայ հաստատութիւն գտած ներկայացումների փորձերն ու կրկնութիւնները, այստեղ էին լինում թատրոնական անդրանիկ խմբի ժողովները, այստեղ էր հայ բեմը հասարակական անող սկզբնապատճառների՝ Ագիբէգեանցի և ընկերների կացարանը:

Այո, Գէորգ Ագիբէգեանցն ամենաեռանդուն մասնակցութիւն է ունեցել հայ բեմի յարատուութեան գործում: Բայց եթէ նա չէ փայլել ու բեմի վրայ աչքի չէ ընկել, այդ վերադրելու է Գէորգի բնածին համեստութեանը:

— 2Է, սիրելիքս, պնդել է Ագիբէ-

դեանցը, դուք զերասանական դժուար
գործը գլուխ տարէք, իսկ ինձ
թողէք յուշարարի անյայտ պաշտօնը:
Միայն թէ հայր թիֆլիսում հաստա-
տուն բեմ ունենայ, թող իմ անունս
բնաւ չլիշուէ:

Հը', չիշուէ', այո, Աղիբէգեանց
ազգանունն չէր ձայնում թատրոն
յաճախող հանդիսատեսների կողմից,
բայց թատերասէր ղերակատարները
և թատրոնական հոգաբարձութիւնը
քաջ գիտէին, թէ Գէորգ Աղիբէ-
գեանցն է հայ թատրոնական հաս-
տատութեան գլխաւոր արխանները մէկը:

Պէտքէն ընտրութիւնը, Ս. Հէքի-
նի ամենախրթին գրաբառով հե-
ղինակած թատերագութիւններն աշ-
խարհարարի վերածելու գլխաւոր
փոյթն երկու հոգու վզին էին ծան-
լացած. այդ երկուսից մէկը լուսաւէր
սև Գէորգն էր:

Իսկ ինչ անուն տանք Աղիբէգեան-
ցին, երբ նա կծկւում էր յուշարարի
հորի խորքում:

Այդտեղ արգէն Աղիբէգեանցի թա-
գաւորութիւնն էր, նա ոչ միայն
պարզ ու որոշակի կրկնում էր իւր
սուր ու զիւ, բարակ ձայնով ղերա-
կատարներին նրանց ղերերը, նա իւր
մըից սև աչքաբերով, գլխի, ձեռքի
ու ամբողջ մարմնակազմի շարժումա-
քով ու շեշտակի խոսքով ամ-
բողջ ղերասանութեան միակ ղեկավա-
րին էր. նրա աչքերից դուրս ցայ-
տած կայծերը վառում էին ղերասա-
նի եռանդն և ուշադրութիւնը: Փոքր
ի շատէ գործին հմուտ ղերասանը
կարող էր ղերը բերանացի չարած՝
բեմ դուրս գալ և չըխայտառակուել:
Եւ այդպէս էլ էր. հայ թատրոնա-
կան տարեգրի մէջ անմահացած եր-
կու անհատները—ողբերգակ Զահիա-

թունեանցն և ամեներգակ *) Ամրի-
կեանցն երկուքն ևս հակամիտ էին
ծուլութեան, ղերերը չէին սովորում.
Նրանց յուսոյ յենարանը Աղիբէգեանցն
էր:

Հոգիդ լոյս կտրի, անմոռանալի ըն-
կեր Գէորգ.— տեսէք անպիտաններ,
մի ծուլանաք, ղերերդ սովորեցէք,
թէ չէ հաստատապէս վճռել եմ ա-
ռաջիկայ ներկայացմանը՝ ձեր բեմ
դուրս եկած ժամանակ՝ լուրթիւն պա-
հել, և խօսքս կը կատարեմ, ձեզ կը
խայտառակեմ, սաստում էր Գէորգը:

Աման, սևուկ ջան, վարագոյրը
չբարձրացած՝ փարում էր Ամրի-
կեանցը Աղիբէգեանցի վզով, հոգուդ
դուրս շան նման թաւալ թաւալ
դամ, ուխտդ անկատար թող ու ինչ
շնորհք ունիս, ցոյց տուր, խոստա-
նում եմ միւս անգամ ղեր-սովորել:
Իսկ Վաղարշակ Զահիաթունեանցը
բաւականանում էր միայն ժպտալից
աչքերով Գէորգի օղնութիւնը հայ-
ցելու:

— Մի դուք ծոյլ և պղերդներ,
գլուխը յանդիմանօրէն պտտում էր
երկուսի վրայ Գէորգը և չըթողնում
ներկայացումն ընկնելու:

Ի գէպ՝ ասենք, որ Զահիաթու-
նեանցը՝ չըհաշուած կենտ ու կունտ
թատրոնական մասնակցութիւնները,
Գէորգի մահով ընդ միշտ հրաժեշտ
տուեց հայ բեմ և ղիմեց ծառայու-
թեան, իսկ Ամրիկեանցը կեանքի
մէջ երբէք ղեր չսովորեց, կամ շատ
քիչ սովորեց: Վերջերումը նա այն-
պէս ընտելացել էր բեմական գործին,

*) Ուրիշ բառ չեմ գտնում հանգուցեալ
Ամրիկեանցին յատկացնելու. նա միայն
յաջողակ էր ողբերգութեան, կատակեր-
գութեան, մենախօսութեան, բնական
և թատերական բոլոր ճիւղերի մէջ:

որ շատ անգամ զերի բովանդակութիւնը միայն միտքը պահելով, յանկարծախօս շփոթ «շո-ղ» նման՝ նորից նոր էր շարադրում իւր ասելիքը: Ահա՛ն տաղանդին, թող ապրէր, թող երկարատեւ անէր իւր գոյութիւնը Հայ բեմի համար և թող բնաւ ոչ մի բառ չարտատանէր: Հերիք և շատ էր մեղ, եթէ, միայն բեմ դուրս գար և մնջկատակութիւններ անէր, այդքանը բաւ էր հանդիսատեսների ուշադրութիւնը գրաւելու և Հայ բեմի պատիւը բարձր պահելու համար:

*
* *

Քանասէրներին յայտնի է. որ Հայ բեմը Թիֆլիսի քաղաքային թատրոնում հաստատուն կացութեան օրինական արտօնութիւնը ձեռք բերելուց յետոյ՝ պառակտուեց երկու խմբի: Աղիբէգեանցը մնաց մինչև իւր վախճանը հաւատարիմ անդրանիկ խմբին:

Մահը չկրայ հասաւ նրան իւր և ընկերութեան հիմնած նախակրթարանի փակումից մի տարի յետոյ: Իսկ նրանց զպրօքը կար և յառաջադիմում էր:

Պատճառը յայտնի էր: Ժողովրդի հասկացողութեան աստիճանը բարձրացել էր, այբուբենի անհրաժեշտութիւնը՝ սկսած վերջին ռամկից մինչև առաջնակարգ դասակարգը, կարեւոր էր դառնուել: Գրաբառի փոխարէն հասկանալի աշխարհաբառն էր պարբերաթերթերի և նոր լոյս տեսած զրքերի լեզուն դառնում:

Թիֆլիսը իբրև Կովկասի Հայաշատ քաղաքը առաջինն եղաւ որ սիրեց ուսումը: Ներսիսեան

դպրոցի 50-ական թուականների արտադրած պտուղներն էին, որ չձեռքով սկսուեց Թիֆլիսում վսուշկ լուսոյ ջահը: Հայ բեմն իւր հասարակական կնիքը դրոշմեց Թիֆլիսի Հայերի սրտում և այլ ևս ծաղրի առարկայ և մանուկների չարութեանց զսպարաններ չէին համարւում ոչ միայն Յարութիւն ու Կարապետ վարժապետների մանկանոցները, ոչ միայն Աղիբէգեանցի և ընկերութեան զպրօքը, այլ և շատ ու շատ, մէկը միւսի ետևից սնկան նման բուսնող տղայոց և աղջկանց մասնաւոր ուսումնարանները:

Քարձրացաւ այնուհետև քաղաքացիների աչքում հեռատես, լուսատարած Ներսիսի հիմնած դպրոցի նշանակութիւնը և այդ լուսաւորութեան տաճարում դաստիարակուող կոճերի, հաստակողք Ղաղախեցի և Ջանճրագ հաւլաբարցիների զաւակների շարքում սիրալոթար նստոտեցին հայաշատ Թիֆլիսի հարուստ Հայերի որդիքը:

Հապա էլ ընչո՞ւ փակուեց (անշուշտ կը ցանկային իմանալ ընթերցողները) Աղիբէգեանցի և ընկերութեան նախակրթարանը, որ համեմատաբար մեծ յարգ էր ստացել Թիֆլիսի հարուստների աչքում, որոնցից շատերի զաւակներն այնտեղ էին ուսանում:

—Ահա, թէ ինչ պատահեց.

Թատրոնական անդրանիկ խմբի անդամներն աստիճանաբար ցրուեցան. մէկը Ղարաբաղ գնաց ուսուցչական պաշտօնով, միւսը հիւսիսային Կովկաս կոչուեցաւ, Ջահխաթունեանցը ծնողի հրամանին հնազանդուեց և ընդ միշտ հրաժեշտ տուեց Թիֆլիսին, մնացածները միացան երկրորդ խմբի հետ և, ինչպէս ասացինք, միայն Աղիբէգեանցն էր, որ հաստատ մնաց իւր

ուխտին ու սկսեց պարապել իւր զրպարոցում:

Մի ձեռքը ծափ չէր տալ. Ագիբէզեանցի ուժից վեր էր միայնակ տանել զօրծր, և այն՝ իւր համար աններելի, մանաւանդ թէ զատապարտելի պակասութիւնով:

Չենք կարող չխոստովանել. այդ պատուական երիտասարդը, այդ անձնադիր, փորձառու ուսուցիչը, այդ հմուտ յուշարարը, այդ ընտիր հոգին, որ կարճ միջոցում մայրենի լեզուի մէջ իւր սաների ցոյց տուած յառաջադիմութեամբը ապշեցրել էր ամէնքին, մի թոյլ կողմն ունէր՝ նա անձնատուր էր ոգելից խմիչքի:

«Իւր ու մեղըը շան տկումը», ասում է ժողովրդական առածը. խեղճ տղան արդէն հասել էր ֆիզիքական և մտաւոր քայքայման. իսկ այդ քայքայող դէն, ինչպէս ասացինք, օղեմոլութեան անզուպ կիրքն էր, որ մի բաժակից սկիզբն առնելով, մոլութեան դազաթնակէտին էր հասել:

Չեմ կարող ասել, թէ ինչ անյաջող հանգամանքների ազդեցութիւնից՝ Ագիբէզեանցը Ներսիսեան զրպարոցը թողնելու օրից՝ սկսել էր օղի դործ անել. սկսում է մի փոքրիկ կիթալով և վերջացնում է չարէքանոց հոլայով ու Քոնգոնոյով: Արդէն ուսուցչութեան պաշտօնում՝ օրը մի մեծ թէյի բաժակ ճաշի նստելուց յառաջ՝ մի ումպով դատարկում էր նա մեր ներկայութեանը:

Չեմ կարծում, որ ընկերներիս յորդորն ու թախանձանքներն առիթ տալին Գէորգին մեզանից ծածուկ մի բաժակն երկուացնել:

Ոչ ոք չէր կարող նկատել, թէ առաւօտեան դասին՝ ուսուցչական աթուռի վրայ լրջութեամբ բազմած

բարեխիղճ վարժապետը՝ դասատուն մտնելուց յառաջ՝ մի թէյի բաժակ օղի անօթուց ծծած և շրթունքները լպտած լինէր:

Մենք ամենեքեանս զարմացանք, երբ Գէորգը հետզհետէ վերջ տուեց իւր սիրած առաւօտեան թէյին, մենք շատ ուշ իմացանք, որ օղու բաժակի մէկն երկու, երկուսը՝ երեք, չորս, հինգ է դարձրել. ինչ կարող էինք կասկածել, Ագիբէզեանցը նախկին լրջութեամբն ու եռանդովը պարապում էր:

Մեր համար հանելուկ էր եղել, թէ ընչո՞ւ Գէորգը դասը չվերջացրած՝ մի կամ երկու անգամ մտնում էր իւր սենեակն ու իսկոյն դուրս գալիս:

Ագիբէզեանցի խնդրանք՝ իւր դասերը միմիանց ետեւից առաւօտներն էին ընկել. և մենք ինչ կը մտածէինք, թէ այդ մասին նա իւր էական պատճառն ունէր:

Հասաւ յանկարծ մի օր, որ օրական չորս դասից երեքը հազիւ աւարտած՝ չորրորդին Ագիբէզեանցն անկարող եղաւ դասարան մտնել. մենք նրան դտանք իւր սենեակում մտնանդօրէն զառանցելիս: Պարզուեցաւ, որ մինչև չորրորդ դասը ութ թէյի բաժակ օղի նրա տիկ-փորի մէջ է դատարկուել:

Ա՛խ, ո՞ւր էր, թէ զինետների զոյութիւնն օրէնքով յաւիտեանս վերջանար, կամ օղու բաժակը տասնաւոր մանէթների վաճառուէր: Մեր Գէորգին մոլորեցնող չարիքն եղաւ մի զինետուն, որ յանկարծակի բուսաւ մեր կացարանի կողքին:

— Տիգրան, աչքով է անում Գէորգը ձրի ծառայելու և ուսում առնելու պայմանաւ մեզ մօտ մտած աշակերտին, և մանուկ Տիգրանը շտապում

է գինետուն ու բաժակով լի օղին ետևի գրնից Աղիբէգեանցի սենեակը ներս տանում:

Այս խելացի հնարքը մտածում է Գէորգն այն օրից յետոյ՝ երբ մենք սկսեցինք քունջ ու պուճախ քրքրել, օղու շիշը դետնովը տալ, փշուր փշուր անել:

Ընկերներիս ցրուելուց յետոյ՝ այլ ևս չի կարողանում Աղիբէգեանցը շարունակել պաշտօնը. գործը մնում է չորսից երկու, երկուսից, ըստ իսկութեան, մէկ մնացող ընկերի վզին և Գէորգը զեկավարելու ընդունակութիւնից զուրկ՝ դադար է տալիս արդիւնաւէտ ձեռնարկութեանը:

Այնուհետև առաւօտեան լոյս ու մութը բաժանուած ըսպէից՝ մինչև երեկոյեան ժանգառքը կոխելը՝ մէկ թէյի բաժակը հասնում է 12 թուի:

Էլ ոչ տեղ է մնում նրա ստամոքսումը, որ կերակուր ընդունէր և ոչ մարսելու զօրութիւն, ամենաչնչին ներս գնացած կերակուրն իսկոյն յետ է դալիս:

Բաց թէ լինչպէս եղաւ Աղիբէգեանցի հետաքրքիր մահը, ես ինձ թույլ եմ տալիս փոքր ժամանակ համբերութեան վարդուրդով ծածկել և ժամանակակից մի մեծ դէպք պատմելու համար՝ ներքին շեղումն անել:

* *

1865 թուականն է, ամսուն է. ես վերադարձած Ղարաբաղից՝ մի յարգելի ընտանիքի հետ թիֆլիզամերձ Ծաւկիս զիւղում ամառային գոլ օդ հմ ծծում: Պ. Յ.-ի աղջիկների հետ հայերէն եմ պարապում:

Տան գլուխ պատուելին գործով զբաղուած՝ միայն կիւրակի օրերն է կարողանում ընտանիքին այցելել: Գալիս է շաբաթ երեկոները և եր-

կուշաբթի առաւօտը վերադառնում քաղաք:

Երկուշաբթի է. պ. Յ.-ն արդէն գնացել է: Յանկարծ՝ մի ժամից՝ զիւղացիների կողմից լուր է հասնում, թէ Թիֆլիսն արիւնը տանում է, թէ երեկ՝ կիւրակի օրը՝ համքարը ոտքի է ելել ու քաղաքագլխի տունը կործանել, թէ քաղաքային վարչութեան բնակավայրը վտանդի մէջ է և բոլոր խանութները փակուած են ու բաղմութիւնն առանց հացի է մնացել և այլն և այլն:

Անմիջապէս՝ տան տիրուհու խնայրանօք՝ ձիաւորում եմ և շտապում Թիֆլիս՝ տան գլխի որպիսութիւնից և քաղաքային վարչատեղից լուր հասցնելու:

Տիկինն իրաւունք ունէր անհանգրստանալու. քաղաքային վարչութիւնն իրանց ռեպահական տանն էր վարձով զետեղուած, իսկ ամուսինը մերձաւոր բարեկամ էր քաղաքադըլիին:

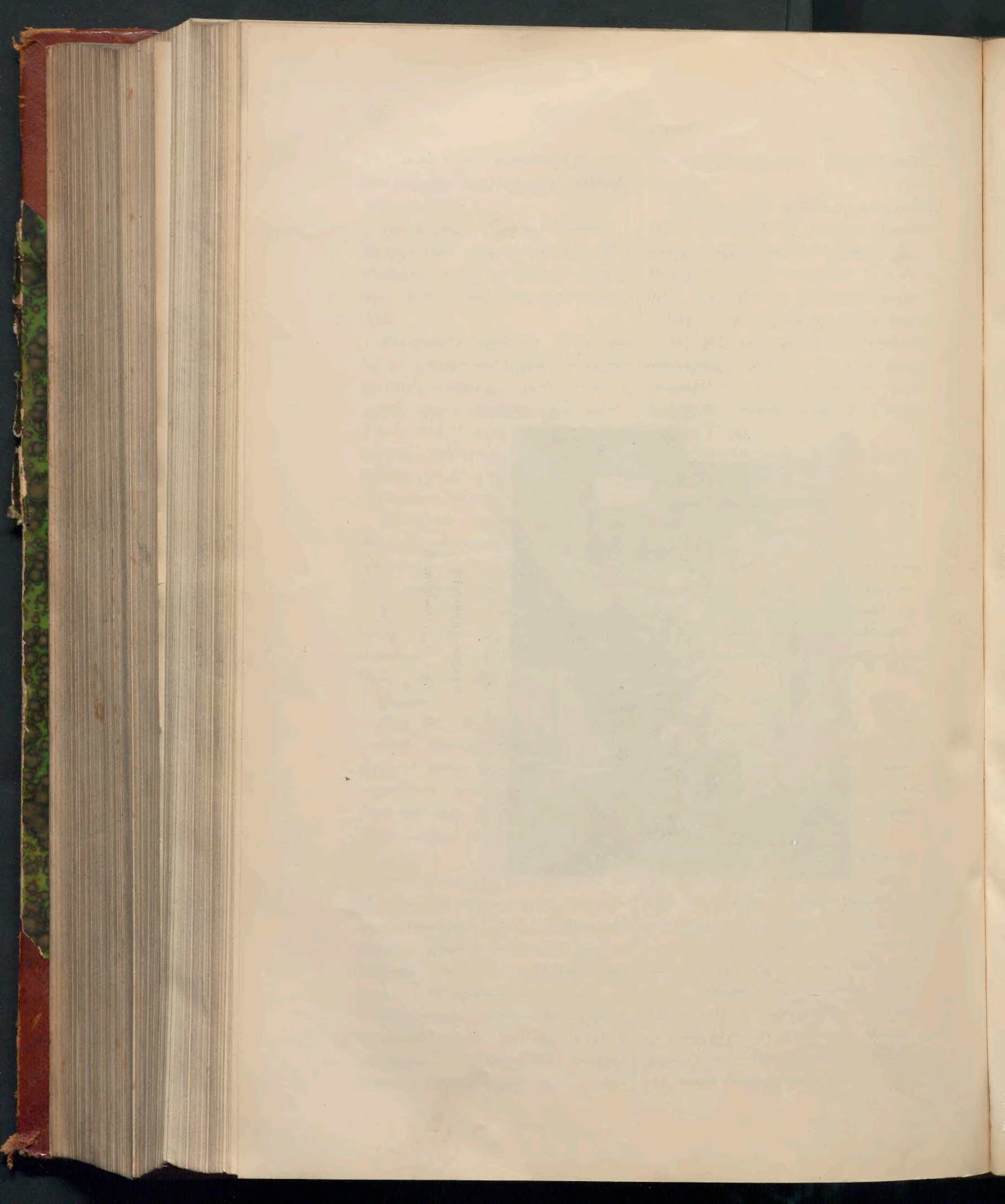
— Որքան կարող ես, շուտ վերադարձիր, աղաչում է տիկինը, ձիուդ մի խնայիր, ժամ առաջ ինձ լուր հասցրու. թէ կուզ գրաստը շունչը փչի, մէկին երկու պատրաստ եմ վրձարելու, միայն թէ սիրտս հանգըտանար:

Քար ու ձոր չեմ նայում, արշաւելով ուլանում եմ լեռնադաշտն ի վայր: Մեր ամարանոցի հեռաւորութիւնը քաղաքից եօթը վերստ է հաշւում, բայց ես, հակառակ տուած խոստմանո՝ երեք վերստ տարածութիւն հազիւ անցած՝ ստիպւում եմ ձիուս սանձը ձգել ու կանգնացնել: Քաջասլաց երիվարս չէր մեղաւորը, ճանապարհին շաղ անցած անտուխը իրերն էին ոտքս ծանրացնում:

Քոլոստիկ. Գնունիի

ՄԱՐԵՅՈՅ ԼԱՐՍԱՆԻՔ
նկար Կ. Նշանեանի

Սկզբումն ուշ չդարձրի շապկանման մի սպիտակ կտավիքի. — Թէկուզ անպէտք փալաւ չլինի, ողջ շապիկ լինի, մտածեցի եւ, դեղջուկի մէկը, երևի, կուան տակից վայր է ձգել, կորցրել. հագնողս ով է, արժէ միթէ յարգելի տիկնոջ աչքը ջուր կտրեցնել: Չեւքս թափ տուի ու անցայ: — Վահ, ինչ է այս, քսանաչափ քայլից դարձեալ ստիպուեցայ զնացքս ծանրացնել՝ աչք տնկելով ճանապարհից դուրս ընկած մի պատուական նոր գորգի երկու ձեռնաչափ կտորի վրայ:

Գարձեալ անուշադրութիւն, փոխէ, ում պէտք է, թող նա վերցնի. բայց արի տես, որ մի քանի քայլից՝ շշմած ու շուարած, ուսերս վեր քաշեցի ու ձիուց իջայ:

Մեղադրելու չէի. այս անգամ դետնին ցրիւ անցած իրերի կտորները սրտիս մօտ առարկաներ էին: Զուտ շուտ կուանում, վերցնում, սարսափում ու ափսոսալի թառաջ եմ հոգւոյ խորքից դուրս վիժում: Գիտէք ինչ: Մաղաղաթեայ հայ ձեռագիր հնութիւնների պատառներ, կապոյտ հնադարեան հաստ թղթի վրայ զրած ձեռագիրներ և, ով զարմանք, իմ սեպհական ձեռքով արտագրուած մի պարոնի «քաղցրաւենիք շինելու» ձեռնարկի թերթեր էին հաւաքածներս:

Այլ ևս կասկածելու կարիք չմնաց. քաղցրաւենու սիրահար վարպետը բնակում էր քաղաքադլուխ Գալուստ Զերմագանեանի տանը, անկասկած էր ուրեմն, որ քաղաքագլխի տունն աւերուած ու նրա թանգազին հազուադիւտ մատենադարանը ցրիւ տուած է:

Քաղաքագլուխ Գալուստ Զերմագանեանի մատենադարանի հոգակիր յայտնի էր հնութեան սիրահար բո-

լոր հայ և օտարազգի բանասէրներին՝ առաւելագէտ հայերին:

Սկսած հեռաւոր Պարսկաստանից՝ շարունակած ռուսական սահմանում զտնուած մեծահռչակ Տաթևի, Որոտնայ և այլ վանքերից ու եօթը պորտով տէրտէրական տներից, Գալուստը ժողովել էր բոլոր սլիտանի ձեռագիրներն և արժանաւոր հնութիւնները, որոց թիւը 1000-ների էր հասնում: Վալին ասողներ, թէ տեսել են Գալուստի մատենադարանի հնութիւնների շարքում Մահմետի կնքով վաւերացրած, մեծ մարգարէի ինքնաձեռագիր հայերին շնորհած արտօնագիրը, որով Իսլամի օրինատուն ազատում է իբնէ հլու հնազանդ հայ ազգին մոլեռանդ մահմեդականների բռնակալութիւնից, իսկ հակառակ վարուողներին խելացի կրօնապետը սպառնում է զրկել դրախտի հանգիւղէն քառասնական մշտադալար հուրի-փարիներէ:

Չլիտեմ, արևելեան չափազանցութեան արդիւնք էր, թէ ճշմարտապատում եղելութիւն. ասում էին, իբր թէ Գալուստի ճանգն էր ընկել և Մահմետի անձեռագործ պատկերը, որ, իբր, Իսլամի օրինագիրը զիջանելով իրան սիւրողների թախանձանքին՝ կտաւն երեսին էր քաշել ու ինքնին նկարուած պատկերն ընծայել իւր ջիւմեռանդ զինակիցներին:

Այնուհետև իմ աչքումս նշանակութիւն չունեցան ճանապարհին թափթիտուած բարձերի ու անկողիների փետուրներն ու բուրդ ու բամբակեղէնը, որոնք անշուշտ հետաքրքիր զվարացիների ձեռքով լեռը բարձրացել և իբրև անպէտք շարտուել էին:

Ես միայն ցատում, ժողովում և թաշկինակիս մէջ տեղաւորում էի

մեր երանաշնորհ նախնիքների յաւիտեանս կորցրած մտաւոր ծնունդների կտորտանքները:

Բայց, ախար, ո՞ր մէկի ետիւցն ընկնէի, քանի մօտենում էի Թիֆլիսին, այնքան շատանում և բազմազան էին դառնում ոտնատակ տուած ձեռագրների պատուտուքները, ուստի և ձեռքս թափ տուի ու ապուշի մտամոլորութեամբ՝ ձիուս սանձը թող թողած՝ կարդում և, իբր թէ, ուսումնասիրում էի ձեռք բերածս թանկագին հնութիւնները. սակայն ձեր մեղացը տէր լինեմ, թէ գլուխս բան մտած լինի: Զուր էլ մտացել էի, որ ինձ վրայ սուրբ պարտականութիւն էր դրուած՝ թուշունի թուեւորով Թիֆլիս գնալու և վերագոռնալու:

Փամը 11-ն էր և ես հազիւ թէ հասայ պ. Յ-ի տունը և ձիւ ծառային յանձնելով՝ վեր բարձրացայ պարոնի մօտ:

Փառք Աստուծոյ, պ. Յ-ն ողջ առողջ, իւր առանձնատեսակում պարապում էր. քաղաքային վարչութիւնն անվնաս և անձեռնմխելի էր մնացել: Տան տիրոջ ասութեամբ՝ խուժանի նպատակը ոչ քաղաքային վարչութիւնը, այլ քաղաքագլխին հարուածելն է եղել, և արել են:

Փողովրդի հասկացողութեամբ՝ մասնաւորապէս քաղաքագլխի հաճութեամբ, զուցէ և նախաձեռնութեամբ ու զրդմամբ է կարգաւորուած եղել քաղաքում ներմուծելիք նոր օրինական փոփոխութիւնները:

Ջերմագանեանցն, իբր թէ, արդէն ստորագրել, ընդունել և շուտով դրածադրելու է նոր կարգերը, աւելանում են, որպէս թէ, նոր նոր հարկեր, վճարքներ ու պարտաւորութիւններ.

ոչ միայն ձիւնոնցից, ոչ միայն շներից ու կատուններից, հարկեր կան յատկացրած, իբր թէ, փողոց դէպի բացուող պատուհանների վրայ:

Այսպիսի այլ և այլ, ճիշդ ու անճիշդ մեղադրանքներ, յարոնի չէ, ումնից սկիզբն էին առել, ամբոխի ականջին արձնի ծանրութեամբ հալուել և քորոցի մեծութեան լուրերը լեռնաջափ մեծացել ու դիւրամար կայծից հրդեհ բորբոքելու առիթ տուել:

Ոչ ոք չէր կարող զրական մի բան ասել, նոյն իսկ խառնարաններից զըլխաւորներին ևս եթէ հարցնելու լինէինք, նրանք էլ չէին կարող բացատրել իրանց արած անկարգութիւնների պատճառը:

Հերիք էր, որ համքարի ուստաբաշխներից երկուսը համոզուէին, թէ քաղաքագլուխը քաղաքացիների շահերին դաւաճանել էր, և ահա, ձեռնաջափ փոքրիկ խմորը կաճէր, կուռչէր, կը գար, կը հասունանար և տաշտի եղրներով դուրս կը թափուէր:

Հէնց այդպէս էլ եղել է:

Այսպէս էլ սպասելու չէր. համքարութիւնը կազմում էր այն ժամանակ՝ Թիֆլիսի ամենաուժեղ տարրը, համքարութիւնը հաստահիմն պատուար ու քաջ պաշտպան էր քաղաքի ստորին դասակարգի համար: Չնոյն բնական երևոյթ. անձնապաշտպանութեան սուրբ սկզբունքն էր այդ, և, համքարն իր արդ բարոյական պարտքը կատարելով՝ իրան էր պաշտպանում:

Ըստ իսկութեան, Թիֆլիսի մէջ այն ժամանակ քիչ էին անգործ թափառաշրջիկները, սկսած բազմաթիւ անչափահաս որբերի տէր այլի. մօրից, մինչև արհեստաւորների ամենահա-

րուտոր՝ լուրիքեան համաքարութեանն էին պատկանում և նրանցից իւրաքանչիւրը դաւը քրտնքով իր հայր ճարում էր: Ի՞նչ մեղաւոր էր, ուրեմն, ամբոխը, որ զլիսաւորապէս համաքարութեան ներկայացուցիչներն էին, եթէ նրանք միացած ուժով կամենային իրանց շահերը ոտնատակ տուողից վրէժխնդիր լինել:

Համաքարին հասկացրել էին, թէ քաղաքազլուիւր քո թշնամին է և նա անկարող լինելով թափանցել գործի ներքին պատճառի մինչև խորքը, յոյսն իւր ուժի վրայ դրած՝ փութացել էր Ղինչի օրէնքով դատաւորան կատարել:

Եւ, ի հարկէ, ինչ կարող էր համաքարը հասու լինել ձերմաղանեանցի դէմ լարուած դաւադրութիւններին, որոնք ոչ այլ ինչ էին, ինչպէս վերջը խելացի մարդիկը մեկնեցին, եթէ ոչ հասկացանքն էր խառնաշփոթ լինելու մրցումը:

Այն օրուան թիֆլիսը բազկացած էր երկու զլխաւոր տարրերից՝ բնիկներից և նորեկներից: Հաշուի մէջ չեն առնուած անշուշտ ծառայող և աղնուական դատակարգերը, որոնք քաղաքի գլխ հալիւն էին և մասը չունէին վճարելիք քաղաքային հարկերին. ըստ աւածին՝ «մէջ ուտում էին, ափափ—ման գալիս»:

Բնիկ, կամ բնիկացած թիֆլիսացիներն փքուն դուռը թեամբ արհամարհում էր նորեկ, կամ խառնաշփոթ եկտորներին, և ամէն գէպքում նրան ճշում ու ծաղրում: Քաղաքային վարչութիւն, քաղաքի վրայ բարձր հոգատարութիւն բնիկների, կամ հասկացանքի ձեռքն էր, ձայն ու իրաւունք սրանց սեպհականութիւնն էր, իսկ խառնաշփոթ միայն ստորագրեալ-

ներ և անձայներ էին: Բայց, տխար, փոխուել էր ժամանակը. մի օր, զուգէ, մինչ նորեկների թիւը սակաւ էր՝ ալիպէս էր պատշաճ, իսկ հիմի վերջիններս աճել և բնակալել են և իրանց անբռնաբարելի իրաւունքն են համարում իրանց անդրանիկ եղբայրների հետ միասին կրել քաղաքային ծանրութեան և իրաւունքի լուծն ու արտօնութիւնը:

Մինչև այդ օրը նորեկի մտքով չէր անցել, թէ ինքը կարժանանար քաղաքազլութեան պատուին, իսկ այսօր ձերմաղանեանն առաջինը քանդեց տարբերութիւնը հաստատուն սրահող պատնէշը և խառնաշփոթների ձեռքով քաղաքազլուի դարձաւ:

Միակ իգմիրեան Գրիգորն էր հասկացանքի ներկայացուցիչ, որ ոտնատակ տուեց իւր թափառնալի տութեան իրաւունքը, և միացած իրան սիրող համաքարի հետ, Գալուստ ձերմաղանեանին բարձրացրեց հասկացանքի անկապտելի սեպհականութիւնը համարուած քաղաքազլութեան գահը:

Այսօր, ահա, նոյն ժողովուրդն էր, որ թելադրուած, զուգէ, և կաշառուած հասկացանքի գլխի վրայ կործանեց «իւ տակը փորող» ձերմաղանեանին, և քանդեց իր տունը քանդողի տունը:

— Երեկ՝ կիւրակի օրը, ասաց ինձ պ. Յ-ն. մինչ ես ու դու Ծաւկիսի մայառուտների դովարար օդն էինք ծծում, Ուճօլի ականակիտ աղբրի ջուրն էինք խմում, համաքարը շտապել է խմել Գալուստ ձերմաղանեանցի արիւնը:

Մաքուր էր ժողովրդի սիրտը, նրանք աստուածային արդար վրէժխնդրութեան արդար դէնքն էին հա-

մարում իրանց զլուխը և գնացել էին իրանց թշնամու հետ հաշիւ վերջացնելու:

Ուղիղ, թէ սխալ էր ամբոխի արած քայլը, ալիքանը նա չէր դատում:

Գիտէ՞ք՝ ինչ էր արել համբարը: Մի ամբողջ շաբաթ նա, ինչպէս ասում են, երկու շաբաթուան ուտեստի ու պաշարի նախապատրաստութիւն էր տեսել, ամէն մի ժողովրդի անգամի տուն երկու շաբաթուան թիւած հաց ունէր մթերած:

Գալիս է կիւրակէն և յանկարծ բոլոր խանութները կողպտուում են ու խուժանն առանց ոչ մի դէնքի՝ իւր բազուկների ջլտութիւնն իրան դէնք արած՝ գրոհ է տալիս դէպի ձերմաղանեանի տունը՝ նրան ալիւր աղցան անելու և ջնջելու:

Չատ էր ուշացել խելացի ձերմաղանեանը, ապա թէ ոչ, նա և՛ իր զլուխը կազատէր և՛ իւր ընտանիքն ու ստացուածքը կը փրկէր վերահաս վտանգից:

Անդ, նա իւր բնատուր խորագիտութեամբ՝ միայն անձն ազատելու հնարը գտաւ, իսկ ընտանիքին թողեց բազլի խաղալիք և իւր ստացուածքը մատնեց անիրկիկի կորստի թուրքի կնոջ չարաւի մէջ փաթաթուեց և իրան ձգեց ժամանակի սղոցեցիկ հարուստ Աղ. Թալբեանցի տունը:

Երեւի, շատ լաւ էր ճանաչում Գալուստը համբարի վեհանաճութիւնը, որ ընտանիքին կրակի մէջ բարձի թողի անելու համար՝ իրան նախատողներին պատասխանել է. — կարմիր կոճին ես էի, որ մէջ տեղից զուրս պլնձայ, ափսոսելին իմ ձեռագիր հնութիւններն են, որ կը ոչնչանան, իսկ ընտանիքիս քիթը չի արիւնոտուիլ:

Գալուստի խօսքը կատարուեց. կնոջ պատուին նախանձախնդիր համբարի պատկառանք ճանապարհ տուեց քաղաքագլխի ընտանիքին, մէկ մէկ կնոջն, աղջկանը, տնկէցներին, ծառայ ու աղախիններին և տանը պապրապարուած բոլոր իրաւորներին և օտարներին նախապէս միջոց տուեց հեռանալու, ապա թէ թափեց իւր սրտի մաղձը ձերմաղանեանի սեպհականութեան վրայ:

Մի հատ ասեղ, կոպէկի արժէք ունեցող մի չնչին իւր չքերցրեց, չիւրացրեց համբարը, բայց և չքովեց ոչինչ, որ չոչնչացրեց:

Մահուան պատժով սպառնալիք էր կարգացուած ամբոխի աչն ցած ու անպատիւ շահաւէր անդամին, որ կը յանդգնէր մի բան դադելու: Նրանք եկել էին ոչ աւար տալու, այլ աւերելու, քանդելու և ոչնչացնելու, և այս աչն դէպքում, եթէ ճողպրէր քաղաքագլուխը վրէժինդրութեան դատաստանից: Վճռուած էր՝ Գալուստին սպանելուց յետոյ՝ ոչ մի ծղօտի չզիպէր:

— Տղէք, որսը ձեռքներից թռաւ, ամէն ծակ ու ծուկ հետախուզելուց յետոյ՝ ձայն ձայնի էին տուել ամէնքն իրարու. քանդեցէք, քարաստակեցէք, փշրոցեցէք ու խորտակեցէք:

Գժին մի հուշտն էլ բաւական է, և այդ լոպէին՝ ամբողջ ամբոխն էր գժուած:

Մըջիւնի քարաւանների նման յարձակում են գործում նրանք և չի տուում կէս ժամ, տան վերնայարկը ուներում է: Պարսկաստանից բերած թանկագին գորգեր, տան բոլոր իրեղէնները, կահ կարասիք, անկողին, կանացի զարդեր ծուրի ծուրի ծուռտ-

ում են, բազմապիսի փողոցներով լցւում է. օդը մեղմ է լինում, բայց բարձրի փետուրներն ամպանման օդում վերև են բարձրանում. և ինչ դարմանք, եթէ պատառումները ծալքը մանուկների և ամբոխի հետ մասը չունեցող հետաքրքիրների ձեռքով քաղաքի տահմաններից այն կողմը կանցնէր. սկզբումն ամէնքը կը հառաքէին, բայց երբ կը հաւատարմանային, թէ ոչնչի պիտանացու չեն լինելու, մի փազուցից միւս փողոցում կը շարժուին. ըստ որում այնպէս չէին մանրում ու փշրում, որ հնարաւարութիւն լինէր պէտք ածելու:

Աւագ, միայն ես չեմ եղել, որ արտասուախառն աչքերով մի կապոց ինքը հին ձեռագրի կտորտանք եմ ժողովել, ինչ նման շարքեր՝ հազուադիւս սրբութիւնները ժողովելու համար՝ մատներ ու ձեռքերը հոգտել ու փաշտել են, բայց և նրանք ինչպէս ոտիպում են եզել լալով թափելու և ինչպէս նուիրական նըշխարք, մի կտուր ծոցներումը պահելու:

Երեք տարի իմ արկղում երկաթագիր մաղաղութի մի անվերածնելի կտոր մնում էր: Փամանակը սրտիս վերքը բժշկեց և խեղճ հնութիւնը, իր պատիւը կոչելով՝ ոչնչութեան մատնուեց:

Պե՛ռ մի գիշեր էր լուսացել չորագէտ պատահարից յետո՛յ և տրվէն բաղմաթիւ առատակներ յօրինուել էին ճերմագանակի տան ու տեղի վրայ:

Այսօր էին՝ իրր թէ Պալուստի ամուսինը երբ տեսնում է, որ աւերիչները քաղաքաւարութեամբ մօտենում են իրեն և հանելով վրայից

թանկագին դարձերը՝ դռնատանկ են տալիս ու փշրում, ինքը զետմամբ ուշադրութիւն է լինում, վալը ընկնում վառարանի բաց դռան մօտ և ծոցումն ունեցած թաշկինակի մէջ կապած զահարեղէնը շարժում է վառարանի մոխրի մէջ ու գիշերը գտլիս հանում: Պատմում էին, իրր թէ կատաղի ամբոխն երբ տմէն ինչ ոչնչացնում է և յորտի փութը դարձնալ չի կարողանում իջեցնել, կանացի սպիտակեղէնն ատամների տակն է առնում, ծամում, ծամծմոռում ու գոչում. — Պալուստի սիրտն եմ ծամում: Մի քանի տահակ, կտայր կտրած ջահէլներ, ձողի գլխին ցցած մի կանացի ներքնահագուստ՝ պտտի գլուխն են հանում. բայց ամբոխի ծանրագլուխ ղեկավարները մի մի ապրակ տալով անողներին, հրամայել են չլանդղնել կանացի պատուի դէմ մեղանջելու:

— Ինքը քաղաքագլուխն է մեր վրէժխնդրութեան սուրբական, ինքը ձեռք չընկաւ, նրա սիրտը գողկու համար՝ նրա շարժական և անշարժ սեպհականութիւնն ենք աւերում ու փչացնում, իսկ նրա ընտանիքն ընչով են մեղաւոր, նրանք մեր մայր և քոյրերն են, յանդիմանել են ջահէլներին մեծերը և խելոյն իջեցրել կտուրքն ու պատուտուրել:

Այս աւերածութիւնները կատարուել էին նախընթաց կիւրակի օրը, իսկ լուս երկուշաբթի, երբ ես մտայ Թիֆլիս, քաղաքում ոչ մի բաց խանութ և ոչ մի աղամորդի չգտնուեց, եթէ Աղամայ հարազատ զաւակներ չհամարենք թնայնութեանից այն ղինուորները, որոնք մի մի, կամ երկու երկու թնայնութ՝ բերանները դէպի հաւաքարի կողմը դարձրած՝

փողոցների բերանում վառ պատրույզը
ձեռքներին՝ պատրաստ կանգնած էին:

* *

— Ինչպէս տեսնում ես, բոլորովին
սուղջ ու ազատ եմ և մեր տունն
անվնաս, առայ ինձ պ. Յ-ն:

Այժմ մինչ քաղաքումս խաղա
հանգարտութիւն է. ժողովուրդը բո-
լորեքեան հաւաքուած են խօշիվանքի
հանգստարանը խորհրդակցութեան,
գինուորներին էլ պատուիրած է զէպի
հաւաքար գնացողներին ազատ անցք
տալ, իսկ վերադարձողներին տուն
չթողնել, դու շտապիր միամտացնե-
լու մերայիններին, թող անհանգիստ
չլինին:

Բայց չէ՞ որ ամէն մարդ իւրային-
ներ ունի, անպատճառ՝ հարուստ,
կամ արեւակից մերձաւոր չպէտք է
լինել՝ իրաւոր ու որտացաւ շահելու
և ունելու համար: Ո՞չ ապաքէն մեզ
պէս անտուն անտեղ դադափարական
պանդուխտներն ևս իրանց սրտակից
մերայիններն ունին. մենք էլ սիրտ ու-
նինք, մենք էլ ընկերական ենք, որո-
ճացի մէջս և արտաքուստ խօսք
տուի պ. Յ.-ին մի քանի բոպէից ձի
նստելու ու ինքս ոտքերիս իրաւունք
տուի հաւաքարի կողմը բռնելու:

Այն բոպէին աչքիս ճանճ ու մօեղ-
ներ թուեցան փողոցների բերաններին
շղթայ կապած աասնեակ ու հարիւ-
րակ գինուորները. ես դոհ էի, որ
նրանք ցից դրած հրացանները յետ
էին քաշում և ինձ ամեն տեղ ճա-
նապարհ տալիս. երբէք էլ չէի հո-
գում, թէ վերադարձիս՝ ազատուելու
ելք կը գտնեմ, կամ ոչ:

Ի՞նչ էր իմ նպատակս. կարծում
էք՝ թէ լոկ հետաքրքրութիւն, կամ
համքարի ու խուժանի հետ մասնակ-
ցութիւն:

— Քաւ լիցի, ես շտապում էի աչ-
ցելիւ իմ ամենամտերիմ ընկեր Գէորգ
Աղիբէղեանցին: Նա բնակւում էր
հաւաքարում՝ մե- մի ուրիշ ընկերի
մօտ:

Գնացի և գտայ մեր ու Գէորգին.
բայց վա՛յ իմ աչքերին, երանի՛ թէ
չտեսնէի:

Աղիբէղեանցը ձգուած էր մահճա-
կալի վրայ և անզգայաբար խոխուաց-
նում էր: Նրա աչքերը, փոքր էր
մնում, բներից դուրս էին թափւում,
նրա քթածակերն ու բերանը յետ էր
ձոթւում, նրա ձեռները աջ ու ձախ
էին կախուած անկողնակալի կողքե-
րից, մատներն իրարոցից հեռացել,
դողում էին, նրա ամբողջ մարմինն
երերման ու շարժողութեան մէջ էր,
նրա տղեղ զէմքը մի կողմի վրայ
ծռուել ու սարսափելի էր դարձել.
երեսի վրայ մեռելութեան դալուկն
էր սփռուել:

— Գէորգ ջան, Գէորգ, դռեցի ես
և կամեցայ համբուրել:

— Ի՞նչ ես կանչում, չե՞ս տեսնում,
որ իրան չի հասկանում, եթէ ուզում
էիր հետը խօսել, պէտք է լուսաղէ-
մին մութնէ մութ գացիր ու քնա-
տեղից դարձնացնէիր, թէ չէ մի
քիչ որ ուշանար և դա գնար մեր
կողքի զինետունը, չարչարանքդ դուր
կանցնէր, առայ ինձ կացարանի
տէր — ընկերոջս բարեպաշտ մայրը:

Հոգիդ լոյս կտրի՛, Քրիստոսի կա-
տարեալ աշակերտուհի, պատուական
Դէմք՝ (մայրիկ), դու քո որդու ո՞ր
մէկ ընկերի համար անձդ չես զրել և
խնամել:

— Ուրեմն ուս հիւանդ է, դէղի,
դարձայ, հարցրի պառաւին:

— Չգիտե՞ս, որ զեխում արաղն է
դրա հիւանդութիւնը. էս երկու շա-

բաթ է, որ արաղն էլ չի աղդում, ինչպէս զինեվաճառն ասում է, օրական 12 բաժակ սպիրտ է խմում: Որքան վաղ եմ զարթնում, դա ինձանից առաջ է վերկացած լինում և առաջինը բաղիում զինետան զուռը: Լէս ժամուայ մէջ՝ 12 թէյի բաժակ սպիրտն իրար հոռից դատարկում է ու տեղն ու տեղը զլորում: Մէկէլ էն եմ տեսնում, որ զինեվաճառն ու իւր ծառան երկու կողմից կռներն բնկած՝ բերում են ու մահճակալի վրայ ձգում:

— Իսկ խմիչքի փողը:

— Դէ, ախար, ինձ մի խօսացնիլ, ա՛յ սեւերես, յանդիմանեց ինձ լսի բաժին Գէորգն, ախար քո լինջ ցաւն էր՝ դրա կաշքը ծախում ու փողն իրան էլի զրկում:

Գէորգն իրաւունք ունէր. նախընթաց տարին՝ Երևան գնալու՝ Գէորգն ինձ երաշխաւորական թերթ տուեց՝ ինդրելով վաճառել իւր անշարժ կաշքը, որ և ընկերաբար կատարեցի: 1500 ռուբլի գումարում և իւր խելքից փոքր ինչ թեթեւ մեծ եղբօրն ուղարկեցի Թիֆլիս Գէորգին:

Երկու եղբայր սկսել էին անխնայաբար շռայլել. փողի սակաւ մասը ծախսուել էր՝ երկու ամսից յետոյ՝ եղբօր թաղմանը, մնացածը խմիչքի վրայ էր վատնուել:

— Զատ լաւ, հապա զինեվաճառն անողայ մարդից ինչպէս է փող պահանջում, ա՛յ դէյի, չէ՞ որ դու ասում ես, թէ բերած ժամանակ Գէորգը ոչինչ չէ հասկանում:

— Միկիտանը խելքը հացի հետ հօջէր կերել, որ դրան ապառիկ սպիրտ հաւատար. էնդլիսից 12 բաժակի զինը կանխիկ ստանում է և ապա թունդանոցը լցրած՝ առաջը դնում: Աստու-

ծով՝ այդ ախտին շուտով վերջ կըլինի, պատասխանեց ինձ Գէորգն, անցեալ օրը Գէորգն ախտոտալով պատմում էր, Պետրոսիս, որ մի շաբաթուան խմիչքի փող միայն մնացել է, սա ինդրում էր Պետրոսիցս, որ զրքերը գնող գտնի: Պետրոսս թէև խոստացաւ, բայց հրը կարող էր տուած խօսքը կատարել, հէնց միւս օրն՝ ինքը գնաց օտարութիւն:

— Ուրեմն զրքերը դեռ մնում են:

— Ոչ, անցեալ օրը, չըզիտեմ, ո՛վ լուսադէմին եկաւ և բոլորը տարաւ. երեւի լուրջ ժամանակը Գէորգը ծախիլ էր:

Չկարողանալով երկար մնալ, ստիպուեցի թողնել Աղիբէգեանցին կիսամեռ դրութեան մէջ և վերադառնալ՝ խօսք տալով Գէորգն հետեւեալ օրն անշուշտ գալ, մի հնար մտածել ընկերիս կորուստից փրկելու համար: Ամիցայ զինեպանին տեսնել, բայց Գէորգն ասութեամբ՝ միկիտանն այսօր վաղ առաւօտեան միջնով բացել է խանութը, իւր ձեռքով բերել է սպիրտը, զարթնացրել է Գէորգին, լիքը թունդանոցն իրան է յանձնել, փողն ստացել, խանութը փակել ու գնացել:

Իջնում եմ Հաւաքարից և նոր եմ ուշքի գալիս, որ ինձ անկարելի է կամուրջներն անցնելը:

Հարիւրից աւել զինուորներ՝ հրացանները ձեռքներին պատրաստ՝ երկու կարգ պատնէշացած՝ շղթայ էին կապել կամրջաբերանի փողոցի լայնութեամբ:

Ամբոխը խօջիվանքից իջել էր և կուտակուել զօրքի առաջին, աղմուկ, աղաղակ ու ճիչ համակրել է փողոցը, ամէն ոք աշխատում է մի տեսակ պատառել զօրքի շղթան և անցնել

Կուրի աջակողմեան մասը, բայց ոչ ժողովուրդն է կարողանում զօրքին խօսք հասկացնել և ոչ զօրքն է թող տալիս նրանց անցկենալու: Հրացանի փողերն ուղղած են դէպի համքարութիւնը և վայ է նրան, ով կը ձգտի զօրքն ու ժողովրդին անջատող հինգ քալաջափ բաց տարածութիւնը ոտք կոխել. դնական աշնալիսի մարդի սրտումը կը ցցուի:

Իմ բաղդից՝ զօրքի հրամանատար տպաներից մէկը նախածանօթներիցս էր, որ ինձանից ոչ պակաս սիրում էր Աղիբէգեանցին և յարգում պ. և տիկին Յ. երին:

Երկու խօսքով հասկացրի բարեկամիս զօրքի էութիւնը և նրա թողտուութեամբ՝ իրաւունք ստացայ ճանապարհ ստանալու:

Հազիւ հասել էի թուրքի մէջքին, որ հրացանները տրաքեցան և, ինչպէս վերջն իմացայ, ամբոյր զոհ տալով իւր երեք չորս քաջասիրտներին՝ քանդեց շղթան և խուժեց դէպի քաղաք:

Քարեքաղաքար՝ շուտ վրայ է հասել ժանդարմների չեֆ ֆէէրաշ Մինկիփիցը և դադարեցրել հրացանաձգութիւնը ու իրաւունք տուել ժողովրդին ազատ մտնելու քաղաքը: Եթէ Մինկիփիցի ներկայութիւնն ուշացած լինէր, փոխանակ համքարի կողմից ընկած երեք չորս զոհերի և տասնից ալեւ սպանուած զինուորների, երկու կողմից հարկւրուորները կը լորչէին:

Քանն այս է, որ համքարն, ասում են, իւր ձեռքին ոչ մի զանակ անգամ չի ունեցել և յաջողում է մատնեքի ճանգերով պոկտել մերձակաջ շինութեանց պատերի աղիւտներն ու կոշտերն և զինուորներին քարկոծ անել:

Հն, մոռացել էինք վերն ասելու, որ նախընթաց օրը՝ ձերմադանեանի տունը քանդելու ժամանակ՝ բիր ու բրիչ չի գործ դրուել, համքարի անգամներն իրանց եղունգներովն են պատերը քար ու քանդ աւելիլ, և թէպէտ ասում էին, որ իբր թէ, զոյգ ու թաղիքներն էլ ձեռք ու ատամներով են պատառոտուել, բայց ես դարձեալ արևելեան չափազանցութեան եմ վերադրում:

Ինչպէս լուռեց ու ստուգուեց, պ. Մինկիփիցն իւր վրայ է առել քաղաքի խաղաղութիւնը վերականգնելու, ժողովրդին հանդարտեցնելու և խանութները բանալ տալու զօրքը: Նրա միջնորդութիւնն է արգելք եղել քաղաքն ռմբակոծելու մտադրութեանը: Ասում են, որ ժողովրդասէր, ծերունի, խոհական ֆէէրաշ ձիաւորուած՝ մտել է խօջիվանքի բակը, կուրծքը յետ է բացել և ասել. — սիրելի՛ դաւաճներո, ով որ իմ վրայ կասկած է տանում, թէ ես ժողովրդասէր չեմ, թող յառաջ գայ և դնակը սրտումս միռ, իսկ ով որ համոզուած է, թէ ես համքարի բարեցակամն եմ ու տուած խօսքս սրբութեամբ կը կատարեմ և ձեր իրաւունքներն արիւնովս կը պաշտպանեմ, թող — կանչի:

— Ուռն, կեցցէ, օրը թնդացնում է միաձայն համքարութիւնը և զըլխարկը հանած՝ օդային համքայր ու երկրպագութիւն տալիս ազնիւ զենեարաբն:

— Ուրեմն վերադարձէք քաղաք, բացէք ձեր խանութները, հրամայում է Մինկիփիցը ու ինքը ժողովրդին առաջ է անում ու անցնում բաղնիքի թեան քամակը՝ ցրտածներին ի մի ժողովելու:

Տարտադրեալար՝ մինչև Մինկիփիցի

գալը՝ խուժանի միջից մի խումբ անջատուժ է և Կուր գետի ձախ ափով դիմում գէպի Կուկիու կամուրջը: Նրանք գնում են եղել աւերելու և՛ Հարկաժողով Բաշթօյուքովի տունը, որը, ինչպէս Համքարին համոզել են, մեծ մասնակցութիւն է ունեցել Գալուտ Ջերմագանեանի առաջացրած գործի մէջ:

Պ. Մինկվիցն, երևի, չհասնելով վերջիններիս ետևից, վերադառնում է խօջիվանք՝ առաջնորդելու ժողովրդին գէպի քաղաք: Բայց, ինչպէս տեսանք, գեներալն ուշացել էր. աչքերն արիւնը կոխած բազմութիւնը մահից ընչի՞ պիտի վախենար, նա Մինկվիցին ի հաճոյս՝ յետ է կանգնել իւր նպատակից, գնում է իւր խանութը բանալու և նրան արգելում են. նա էլ քարերով ու աղիւսներով մինչև գեներալի դալը՝ հարթել է իւր ճանապարհը:

Մենք տեսանք, որ Մինկվիցի երևելով՝ զինուորական պատնէշն յետ է բացուել, Հրացանաձգութիւնը դադար է առել և ժողովուրդն ազատ մուտք է գտել քաղաք մտնելու: Մեղքանալուն և ափսոսալուն վիրաւորուած ու սպանուածներն էին, որոնք յաւիտեան կորան և անմեղ զոհեր հանդիսացան թիւրիմացութիւնից յառաջացած աղէտին:

Մինկվիցի հրամանով թնդանութներն ևս հեռացուեցան փողոցաբերաններից, հալածանքն էլ դադարեց, խանութներն էլ բացուեցին, բայց դարձեալ ուշ էր: Բաշթօյուքովն արդէն սպանուած էր խուժանի ձեռքից, իսկ Կուկիու կամրջի վրայ հսկող զինուորների զնդակը փշրտել էր կամրջի դիմացի դեղատան լուսամուտը և սպանել դեղագործներից մէկին:

Մինչ այս, մինչ այն, մինչ ժողովուրդը կը խուժէր Հաւաքարի գուգահեռական կամրջներից քաղաք, ես հրացանների ճայթիւնը լսելուն պէս՝ երկու ոտքիս հետ երկու աներևութ թեւ էլ ստացայ ու գլուխ առած՝ վերի կարճ փողոցով ինձ ձգեցի պ. Յի տունը, առանց տանտիրոջն իմաց տալու գոմից ձիս դուրս քաշեցի, թռայ քամակը և մինչև Ծաւկիս խեղճ անլեզու անասնին կրնկելով՝ կիսամահ արի. քրտինքա ականջներից մտել էր՝ սմբակներով ծորում:

Ձիատէրը վաղուց իր վարձն ստացել էր տիկնոջից և բակի դրանն ինձ սպասում էր: Ամենևին ականջ չդրած ձիատիրոջ հայհոյալից տրտունջներին, ներս ընկայ տիկնոջ սենեակն և աւետիս տուէի, ներողութիւն խնդրելով, որ արգելուած էի փողոցի բերանը պաշտպանող զինուորներից:

Գլխիս չէի, որ ընկերիս արբեցութեան պատմութիւնն անէի ու տիկնոջը վիրաւորէի:

* *

Երեք օր անցել է. քաղաքն, ինչպէս լսում է, խաղաղել է. ես մտադիր էի չորրորդ օրն իջնել Թիֆլիս և Ադիբէգեանցին այցելել:

Երեկոյեան պահն էր:

Յանկարձ գալիս է Կէրաս փոքր տղան և ինձ նամակ է բերում:

— Հը՛, Գէորգիցն է, հարց եմ տալիս:

— Գէորգից՝ գլուխդ ողջ, երեւի չէ մէկէլ օրը՝ կրակուեց և այսօր հողին յանձնեցինք: Այս նամակը ձեր տանիցն է:

— Ի՞նչպէս թէ կրակուեց, նամակին ուշ չդրած՝ հարցնում եմ պատանուց:

— Կրակուեց էլի, 12-ի փոխարէն՝

13 բաժակ սպիրտ էր խմել ու բերանից սպիրտի կարմիր ու կապույտ ծուխն ու բոցը դուրս եկան ու նրան ալրեցին, սպիրտը փորումը վառուել էր: Աստուած հոգին լուսաւորի, աւելացրեց «էֆֆ» տղան, երևի ողորմածիկն զգացել էր, որ հետևեալ օրուան համար խմիչքի փող չի ունենալու և դարդամա՜հ է լինելու, օր յառաջ մտածել էր սովորականից աւելորդ բաժակ խմելով՝ կեանքին միանգամից վերջ տալու, լաւ էլ արել էր, ոչ հասկացաւ և ոչ ցաւ զգաց. մի քիչ ոտ ու ձեռք թափէ թափ տուեց ու բերանից դուրս եկած կրակով ալրուեց ու շունչը փչեց: Մենք էլ չորս հինգ հոգւով ձեր ընկեր տէրտէրին կանչեցինք ու տարանք, թաղեցինք: Տէրտէրը թաղմելիք չառաւ ու դեռ ինքն էլ մասնակցեց ընկերների հետ: Տասը մանէթի չափ ծախք արին խեղճ տղայքը: Բայց ափսոս մեր Գէորգ, յոգւոց հանեց դէգուս տղան, հախ Աստծո՛ւ, լաւ մարդ էր, կեանքի մէջ ոչ մէկին մի սառը խօսք չէր ասած ու ոչովի սիրտ չէր կոտրած. իմ կարճ խելքով՝ կարծում եմ, որ Աստուած կրների նրա խմիչքով տարուած լինելու մեղքը և արդարների տասը կրդասակի նրան:

* *

Ուրիշ ժամանակի և յարմար առիթի թողնելով ստացածս չարագուշակ նամակի ինձ տուած բօթը, ասենք, որ պատուական երիտասարդ Գէորգ Ալիբէգեանցը մեծ ցաւ եղաւ իրեն ծանօթների սրտին և մեծ կորուստ հայ բեմի ու զրականութեան համար. զոնէ՛ նրա գրաւոր երկիրը լոյս աշխարհ զային:

Երկու խօսքով էլ վերջ տանք

Համբարի անհեռատեսութեան հետևանքին:

Մի քանիսն իբրև ժողովրդի մարդկանցից գլխաւորներ և մարդասպաններ, բանտարկուեցին և պատժուեցին: Առաջնակարգ ինտելեգենտներից քառասնի չափ պատուաւոր անձինք ձերբակալուեցին՝ իբրև թելադրիչներ, բայց արդարացած՝ իրար ետևից բանտից դուրս եկան:

Գաւն ու կուլէն խեղճ Գրիգոր Իգմիրեանցի գլխին կոտորուեց. մեզ յայտնի է, որ նա էր հայաշահի կողմից Գալուստ Զերմագանեանի քաղաքագլխութեան միակ պաշտպանը, իսկ պատուական և ազնիւ ու անխարդախ հայը բամբասուեց դալուստականների կողմից, իբրև խռովութեան գլխաւոր դրդիչ, բանտ նստեց ու մօտ տարի ու կէս բանտի ծանրութիւնները տարաւ:

Վերջումը՝ նա ևս արդարացած՝ ազատուեց: Ի՞նչ ենք ասում, արդարն արդարանում է. Գրիգոր Իվանիչ Իգմիրեանցի միակ յանցանքն իր լայն մտքով վայելած ժողովրդակա՜նութիւնն էր:

— Համբարը նրան սիրում է, ուրեմն համբարին դրդողը նա է, յաջողեցին համոզել Իգմիրեանցին չըսիրողները և նրա տարի ու կէս կրած ապաշխարանքով իրանց սրտի փուքը նստացրին:

Գալուստ Զերմագանեանն սկզբներումն երկիւղ էր անում տանից դուրս գալու. վերջը՝ նա էլ գլուխը ծակից հանեց և ազատ շրջում էր:

* *

Վերջաբանենք: Համբարութեան անհեռատես ընթացքն աժան չընրտեց Թիֆլիսին: «Մի ձեռք, որ չես կարող կտրել, պաշիր, դիր ճակա՜

տիղ» ձեռքերն յուսահատաբար թափ տալով՝ հոգեվհատ կրկնեցին ամէնքը յայտնի ոգեսպառ առածը և միջոց էին որոնում երախտահատուց լինել աչն ժողովրդասէր, խոհական, բաղմափորձ անձին, որ լրջամիտ քաղաքադիտութեամբ փութաց՝ եթէ ոչ խոսառ մարել, գոնէ զսպել լափող հրդեհի ոյժը:

Համքարն իր երախտադիտական տենչը յագեցրեց՝ աղնիւ Մինկվիցի անշնչացած նշխարքին արժանի յարգանքը մատուցանելով:

Մինչև այդ օրը սովորութիւն չէր թիֆլիսում դադաղն ուսել՝ վրայ կրելը. տանում էին կոնակախ:

Մինկվիցի մահով համքարը դաւա-

ճանեց դարաւոր արմատացած սովորութեանը:

Առաջինն՝ ուստաբաշիքն ու աղ-տախկալները *) գլխների վրայ առան Մինկվիցի դադաղը, ապա համքարի ամէն մի անդամ աններելի յանցանք և հոգեմաշ վիշտ էր համարում իւր համար, եթէ հնար չէր գտնում, գոնէ մի րոպէով գլխի վրայ կրել հաւարա-կութեան բարերարի վերջին աճիւնը:

Տանից մինչև եկեղեցի, եկեղեցուց մինչև հանգստարան դադաղն առանց բռնել օլի մէջ էր գլխով տարւում. իրար ձեռքից խլում էին:

Պերճ Պոռեանց

*) Համքարութեան ղեկավարները.

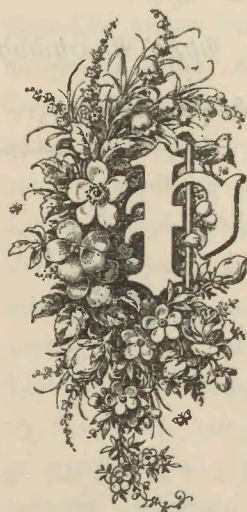

ԹՈՎԱԼՍ ՍԱԼՎԻՆԻ ԻՆՔՆԱԿԵՆՍԵՐՈՒԹԻՒՆՆԻՅ

(Ըարունակութիւն)

XIII.

ԻՆՉՊԷՍ ԷՒ ԵՍ ՈՒՍՈՒՄՆԸՍԻՐՈՒՄ ԸՐՀԵՍՏԸ

տալական ժողովուրդը առաւել տիրում և յարգում էր ինձ հետեւալ պիեսների մէջ՝ Օրէոք, նոյն անունը կրող ողբերգութեան մէջ, Էփրոք — Մերոք, Ռոմէո —

Ռոմէո Զոքրէք, Պաօլ — Փրանչիոյի Դոմինի և Լորդ Բենֆիլդ — Պաօլէա: Այդ դերերում ես մեծ յաջողութիւն ունէի և սովորաբար արժանանում էի համակրական ցոյցերին: Այդ ժամանակ ես բոլորովին չէի մտածում, թէ որ աստիճանի նպաստաւոր է այն հանգամանքը, որ ինձ միշտ առաջնակարգ արտիստներ էին շրջապատում. բայց շուտով ըմբռնեցի որ թունաւոր միջոցներով չվարակուած մթնոլորտում աւելի դիւրին է շնչել և հոգին ու մարմինը միշտ պահպանում են իրենց

թարմութիւնը և ժիրութիւնը:

Պատահաբար կազմակերպուած խմբերի մէջ ես շատ եմ տեսել տաղանդաւոր արտիստներ՝ արք և կանայք, բայց դժբաղդները, զուրկ լինելով հմուտ ղեկավարների ցույց-մունքներից, կորել են: Այդ ժամանակ թէև ես նկատում էի ուրիշների պակասաւոր կողմերը, բայց սեպհական թույլութիւնները շտկելու ընդունակութիւնից զուրկ էի:

Ես ըմբռնում էի որ իմ հասցէին շուաչաւ ծափահարութիւնները պիտի խրախուսանք ընդունեմ և ոչ թէ տուրք իմ տաղանդին կամ չբնաստուցած ծառայութիւններիս: Հասարակութիւնը ամենայն իրաւամբ ենթադրում էր, որ մի երիտասարդից՝ (մի առժամանակ համեստութիւնը մէկդի եմ թողնում) որը բնութիւնից օժտուած է բեմական ընտիր ձիրքերով, ուժեղ թաւշեայ ձայնով, կրակոտ վառ աչքերով և ոչ նուազ մտաւոր ընդունակութիւններով, մի օր պիտի հռչակաւոր արտիստ մշակուի, որը փայլուն հետք է թողնելու իտալական ղեղարուեստի պատմութեան էջերում: Ահա թէ ինչու նա խրախու-

*) Տես «Թատրոն» № 1. 1899 թուակի.

սում էր ինձ և ցանկութիւն էր արտայայտում իւր համակրութեամբ իմ հպարտութիւնը զրգռել: Բարեբաղդաբար ես առողջ դատողութեան տէր մարդ էի և կարողացայ այդ ծափահարութիւնների իմաստն ըմբռնել: Ես հասկացայ որ բեմական արհեստի միայն տեսականի ուսումնասիրութիւնը բաւարար չէ, որ բացի զրքերը՝ պիտի ուսումնասիրել և մարդկային բնութիւնը, առարկաները, առաքինութիւնը և արատը, սէրը և ատելութիւնը, իմաստութիւնը և յիմարութիւնը, աղքատութիւնը և հարստութիւնը, ժխտութիւնը և շռայլութիւնը, վրիժառութիւնը և հեղութիւնը, մի խօսքով բոլոր լաւագոյն և ստոր կրքերն ու զգացմունքները, որոնք արմատացած են մարդու բնաւորութեան մէջ: Ես պիտի կարող լինէի պատկերացնել և ներկայացնել որանց համապատասխան այն ազդութիւնների, որոնց մէջ սրանք արտայայտւում են համեմատ այդ մարդկանց ինքնուրոյն սովորութիւնների, աւանդութիւնների, սկզբունքների և դաստիարակութեան: Ես մտապատկերիս մէջ պիտի ստեղծէի այդ տիպարների արտաքինը, նրանց ձևերը, ձայնի ելեւջները ամէն մի պարագային յարմար: Ես պիտի գուշակէի երեւակայական բնաւորութիւնների յատկութիւնները և վերլուծութեան ենթարկելով՝ ստեղծագործէի պատմական անձնաւորութիւններ, տալով նրանց իրենց վայել սահմանական ճշգրտութիւն: Մի խօսքով ես այն սուտիճան պիտի կերպարանափոխուէի, այն աստիճան մարմնացնէի ներկայացնելի տիպը, որ հանդիսականի աչքին կատարեալ իշխանութեամբ տացուէր՝ թէ նրա առաջն կենդանի մարդ է և ոչ թէ

այդ էակի կեղծած պատճէնը: Բացի այդ անհրաժեշտ էր ուսումնասիրել գեղարուեստի կազմուածքը, գտնել աչքի ընկնող տարրերը, զծել նրանց, որոնք էֆֆեքտներ, ներաշնակութիւն պահպանել նրանց միջև, փախուստ տալ միակերպ առողջանութիւնից, մշակել արտասանութիւն, կանոնաւոր շնչառութիւն: Պէտք էր պարապել, աշխատել, ուսումնասիրել: Դիւրին չէր այդ բոլորը: Զատ անգամ ես մոռանում էի ամէն ինչ ողևորուած իմ մտածմունքներից և անձնատուր լինելով իմ փայփայած գաղափարներին...

1851 թուակ. դարնանը Ռիտտերին ընդունուեց Տուրինի կայսերական խումբը, մինչդեռ ես մնայի Գոմինիկոնիի մօտ մինչև 1853 թ.

XIV.

Ռ Ե Յ Ե Լ

Ահա այդ միջոցին էր որ ես բաղդունեցայ ներկայ գտնուիլ Ռաշելի մի քանի ներկայացումներին, որ նատուեց Հռոմի «Մեթասթասի» թատրոնում: Պէտք է նկատեմ որ մինչև Ռաշելի մեզ մօտ բեմի վրայ երևալը իրենից առաջ մեր ականջներին հասաւ նրա փառքը. մի երևոյթ՝ որն երբեմն օգնում է արտիստին, իսկ երբեմն վնասում աւելի պատառիանատւութեան ենթարկելով նրան: Բայց Ռաշելը այդ համեմատութիւններից վեր էր... Ի՞նչ պիտի ասեմ Ֆրանսիական այդ աննման արտիստուհու մասին... Որպէս զի բաւարար աստիճանի նկարագրած լինիմ նրա ֆիզիքական, մտաւոր և բեմական արտաքոյ կարգի ընդունակութիւնները,

խտալերէն լեզուի մէջ պիտի նոր
բառեր ներմուծել: Արտայայտիչ շար-
ժուն դէմք, վայելչականութիւն,
պլաստիք ձևեր, արժանապատու-
թիւն, կիրք, մեծահոգութիւն, քրնք-
շութիւն, աստուածային նրբութե-
թիւն, ածուխի նման սև կրակոտ
աչքեր, ագռակի թւերի գոյն մա-
ղեր և զգացումներով լի փայլուն ար-
տաքին: Երբ նա լուռ էր, աւելի
պերճախօս էր երևում, քան թէ երբ
բարբառում էր. նրա ձայնը գրաւիչ,
ներդաշնակ, հարուստ ելևէջներով
ամէն տեսակ զգացմունքներ արտա-
յայտելու կարող էր: Նրա շարժում-
ները բնական էին և քնքոյշ: Եթէ
նա կարողանար ազատուել արտասա-
նութեան ձևից, (նա խօսում էր եր-
գելով, թէև այդ պակասութիւնը
սակաւ էր երևան գալիս) ըստ իս նա
չափաւրէր կը լինէր: Նա ոչ թէ պիտի
խաղար մի այդ տեսակ աղքատ, ան-
ներդաշնակ լեզուով, ինչպէս Փրան-
սերէնն է, լի քնթի հնչիւններով,
այլ հռօմի և հին Ֆունաստանի
քաղցրահնչիւն բարբառներով: Ար-
դեօք նա այդ արժանիքներով ի
բնէ էր օժտուած, թէ արհեստական
էր մշակել և իւրացրել, դժուարա-
նում եմ ասել. բայց թէ մէկը և թէ
միւսը շնորհիւ նրա հանճարի այն
աստիճան սերտ կերպով էին մարմ-
նացած նրա անձնաւորութեան մէջ,
որ նրան դարձնում էին նորագոյն
Մէլոմենոս: *)

Փրանսիան, որը գովելի սովորու-
թիւն ունէ արժանաւոր կերպով պա-
տուել իւր մեծ քաղաքացիներին, եր-
բէք չպիտի ձայնակցէր այն անար-
դար լրագրական պատերազմին, որը

*) «Թատրոն»-ի աստուածուհին.

յայտարարել էին Ռաշելին մի քանի
հրապարակախօսներ և քննադատներ,
կուրացած նախանձից և չարութիւ-
նից: Փրանսիան մեկուսացած չպիտի
թողնէր այդ առաջնակարգ աստղը,
որ նա մարէր վշտացեալ և թառա-
մած: Քեմին մատուցած նրա ծառա-
յութիւնները, նրա հանճարը այն աս-
տիճան մեծ էին, որ անհրաժեշտ էր
ներողամիտ լինել դէպի նա, խղճալ
նրա բնաւորութեան մի քանի պա-
կասաւոր կողմերը, որոնք, ամենայն
հաւանականութեամբ նրա մէջ գաղտ-
նիացած հիւանդութեան հեռեանքն
էին: Թէ իբրև կին և թէ իբրև
մարդու պատկեր կրող էակ, որը փա-
ռաւորել է իւր հայրենիքը, նա իրա-
ւունք ունէր աւելի համակրանք և
ներողամտութիւն հայցելու այն աղ-
գից, որի արդարամտութիւնը, քա-
ղաքավարութիւնը ճանաչուած և
հռչակուած են բոլոր ազգերի կողմից:
Այն միտքը՝ թէ իւր հայրենակից-
ների մէջ կան նրան ատողներ,
սաստկացնում էր նրա ցաւը և նը-
լան գերեզման իջեցրեց վաղաժամ:
Դժբաղդ Ռաշել, թող քո յաւիտենա-
կան հանգստութեան վայրին հասնեն
խտալացի արտիստի անկեղծ ցաւակ-
ցութիւնները:

XV.

ՈՒՍՈՒՄՆԵՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ԹԷՔՍՊԻՐԻ

Երբ Ռիստօրին բաժանուեց մե-
ղանից, ես մնացի Դոմէթիէի խմբում
կրկին երկու տարի և այդ ժամանակ
սկսեցի կարգաւ ձէքսպիլը Ջուլիօ
Կարկանօ-ի թարգմանութեամբ: Թէև
ձէքսպիլի անունը յաճախ գրաւել էր
իմ ուշադրութիւնը, բայց մի քանի

շնորհալի դերասանների ունեցած փորձերի կասկածելի բարոյական արդիւնքները, երբ նրանք կամեցել են Ղէքսպիրի ներկայացնել, արդելք էին դառնում ինձ նրա պիեսների ուսումնասիրութեամբ զբաղուիլ: Բեմական գործունէութեանս այդ շրջանում ես այնչափ մեծ կարևորութիւն էի տալիս ձևին, որ Վոլտերին նախապատիւ էի համարում Ղէքսպիրից: Բայց որովհետև մտածում էի դասական դերերի ուսերտուար ստեղծել, ուստի հարկ էր մի շարք պիեսների վրայ կանգ առնել: Այդ ժամանակ իտալական բեմի վիճակը մի այնպիսի նախանձաւոր դրութեան մէջ չէր, որ ինձ միջոց տրուէր նպատակիս հասնելու: Ստիպուած, ամենայն շաբաթ նոր դեր սովորելու և կատարելու, կարող էի ես արդեօք լրջօրէն ուսումնասիրել իմ արհեստի հոգեբանական և փիլիսոփայական կողմերը: Վճռեցի յետագայ 1853 թուականի թատերաշրջանին ոչ մի թատրոնապետի հետ չպայմանաւորուել, այլ մնալ Փլօրենցիայում և նուիրուել ծրագրիս իրագործման:

Ահա այդ միջոցին Ղէքսպիրի հեղինակութիւնները նորէն ձեռքս ընկան և, խոստովանք լինի, նոյն իսկ երկրորդ անգամ ուշի ուշով կարգալուց յետոյ, ես դեռ տատանում էի արդեօք ժամանակ կորցնեմ Ղէքսպիրի պիեսների վրայ թէ՛ ոչ: Բայց տպաւորութիւնը մեծ էր: Աշտացած համլէտը, ագնիւ, մեծահոգի և միամիտ Օտէլլօն պաշարել էին ուղեղս. ուստի վճռեցի յետագայ տարւոյն ազատ ժամերս նուիրել հետևեալ երեք դերերի ուսումնասիրութեան՝ «Սա-» «-ը»-ին, (նոյն անունը կրող պիես, հեղինակութիւն Ալֆրեդի) Օթէլլօ-ին

Ղէքսպիրի և «Օթոման»-ին, Վոլտերի «Ջաիրա» պիեսի մէջ: 1853 թուականին, բարեկենդանը վերջանալուն պէս, հրաժեշտի ողջոյնս տուի խմբին և անձնատուր եղայ զբաղմունքներիս: Իմ ժամերը բաժանուած էին՝ մի որոշ թիւ հանգստութիւն, իսկ մնացեալները քրտնաջան աշխատութիւն: Զբօսնելիս ես դերս էի սերտում, բայց երբեմն էլ ոգևորում և շրջողների հետաքրքրութեան առարկայ դառնում: Երբեմն անցորդին մէկը վրայ հասնելով նկատում էր, թէ ինչպէս ես փորձում եմ որևէ շարժում երևակայական հերոսի. և համոզուած եմ որ խելագարի տեղ էր ընդունում: Յաճախ հեռանում էի խուլ անկիւնները կամ անտառը, ուր միայն թրուչուններն էին ինձ լսում:

Միշտ օրհնել եմ այն ժամը և մանաւանդ բաղդս, որ այդ տարի ժամանակաւորապէս թողի բեմը: Ես սովորեցի մտածել, բաղդաղել, բայց առաւելապէս իմ սեպհական պակասութիւններս նկատել: Ուսումնասիրութեան համար ես մի նոր եղանակ էի մշակել: «Սաուդ»-ը ուսումնասիրելիս կարդում էի Աստուածաշունչը, որպէս զի իւրացնեմ համապատասխան զգացմունքներ. «Օտէլլօի» ժամանակ կարդում էի Վենետիկի հասարակապետութեան պատմութիւնը և արաբների արշաւանքը Սպանիա. հետազօտում էի նրանց զգացմունքները, պատերազմի ժամանակ գործ դրած միջոցները, կրօնական աւանդութիւնները: Չմոռացայ նաև Ջերալդօ Չենտիի աշխատութիւնը, որպէս զի աւելի նուրբ ծանօթանամ Օտէլլօի հրաշալի տիպի հետ: Բառերի, էֆֆեքտով արտասանութեան, շեշտերին՝ մի խօսքով այն բոլորը՝ ինչոր կոչւում է վայր է վերոյ

ուսումնասիրութիւն, և որը միայն
րոպէական ծափահարութիւններ է
վաստակում—դրանց ես ամենևին
կարևորութիւն չէի տալիս: Առաջևս
ընդարձակ հօրիզօն էր բաց, մի ծով
որի վրայ իմ թեթև մակույկը պիտի
սլանար, երկիւղ չկրելով որ ժայռերին
գիպչի...

XVI.

ԲԵՄԸԿԸՆ ՊԵՎԵՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Վլաստիքական դերերը ուսումնա-
սիրելիս իմ ուշադրութիւնը կենդրո-
նացած էր մի քանի պատմական ան-
ձանց վրայ՝ Հեկտօրի, Աքիլլէսի,
Թեզէոսի, Էդիպոսի, Յուլիոս Կեսարի,
Բրուտոսի և Կատօնի: Դրանց բնաւո-
րութիւններն այն աստիճան էին ինձ
գրաւել, որ ես աննկատելի կերպով
սկսել էի աւօրեայ կեանքում հանդի-
սաւոր կերպով խօսել, շարժուել:
Ցանկութիւն ունենալով ճիշդ ըմբռնել
և պատկերացնել այդ անձանց, ես
փոխել էի անգամ ձայնս և չէի նկա-
տում որ ի չարն եմ գործ դնում ար-
հեստապէս իւրացրած նրբութիւնները
և խօսում եմ երգելով:

Անհրաժեշտ էր ազատուել այդ
կեղծ ձևերից և ահա սկսեցի մար-
տնչել իմ պակասութիւնների դէմ,
արմատախիլ անել հանդիսաւոր առօ-
ղանութիւնը, աննպատակ շարժում-
ները, անտեղի արագախօսութիւնը և
այլ... Ինձ անշուշտ կը հարցնեն,
թէ ապա հասարակութիւնը ինչպէս
էր համբերում: Դրան ես կը պա-
տասխանեմ, նախ՝ որ այդ պակասու-
թիւնները իրիւտ աչքի չէին ընկնում.
երկրորդ՝ թատրոն յաճախող հասարա-
կութիւնը մեծաւ մասամբ դատում է

ընդհանուր տպաւորութեան ազդեցու-
թեան ներքոյ, որը զրեթէ միշտ
նպաստաւոր էր ինձ համար: Այդ պա-
կասութիւնները չէին կարող ծածկուել
ինտելիգէնտ քննադատների սրատես
աչքերից: Չեմ պնդում թէ ես միան-
գամից ուղղուեցայ. այդ տեղի ունեցաւ
երբ իբրև արտիստ ես արդէն հա-
սունացած էի: Ահա այդ ժամանակ
եւ համոզուեցայ, որ հանդիսատեսի
ծափահարութիւնները միշտ մաքուր
ոսկու տեղ ընդունելու չէ և սովո-
րեցի ոսկին զանազանել խառնուրդից.
բայց թէ որքան գերասաններ դո՛հ
են միայն այդ խառնուրդից...

XVII.

ԵՍ ԿՍԽԵՆՈՒՄ ԵՄ ԿԵՏԵՐԵԼԵԳՈՐԾՈՒՆԸ

Իմ տենչը կատարելագործուել բե-
մական դեղարուեստի մէջ յառաջ էր
գալիս իմ բնածին ձգտումից գերա-
դասել *միջակայութեան աստիճանը*: Տակաւին
երեխայութեան օրերիս, ես ամէն ճիւղ
գործ էի դնում գերազանցել ընկեր-
ներիս: Նապօլի եղած տարիներին, երբ
16 տարեկան երիտասարդ էի, բնակ-
ւում էի կահաւորած սենեակներում.
Ինձ հարևան երկու երիտասարդ սո-
վորում էին երաժշտութիւն և եր-
գեցողութիւն: Որպէս զի կարող լինիմ
նրանց հետ մրցել, ես նոյնպէս սկսեցի
փորձել նօտաները և այնքան ժամեր
նուիրեցի, մինչև որ կարողացայ Si
nature վերցնել: Նիւթական աննա-
խանձ վիճակս չնեղեց ինձ այդ ասպա-
րիզին նուիրուել և ակամայից գեղար-
ուեստի դրամատիքական ճիւղը ընտ-
րեցի:

Ես լաւ կազմուածք ունէի և սի-
րում էի ֆիզիքական վարժողութիւն-

ները, լողում էի հրաշալի, ընտիր պարող էի, համարում էի առաջին բելլիարդ խաղացող ամբողջ Իտալիայում և եզակի մարտնչող էի սրով: Ամէն մի գերասանին անհրաժեշտ գիտենալու այդ արհեստին ես նուիրել էի ուղիղ հինգ տարի: Իբրև ձի նստող հռչակուած էի այնչափ, որ կարող էի սանձել նոյն իսկ կատաղի նժույգներ. մկանունքներս այն աստիճան ամուր և զօրեղ էին որ նստած մարդուն աթոռի հետ ի միասին բարձրացնում էի և բազմեցնում բիլլիարդի վրայ: Սովորել էի նկարել բաւական յաջող և իմ գլխագարդը ինքս էի շինում:

Գալով իմ բնակութեան խոստովանում եմ, մի փոքր յամառէի, մեծամիտ, վիրաւորում էի ամէն մի երկրի մի բառից կամ կառուածաւոր հայեացքից: Չնայած արտաքին սառնասրտութեան՝ չափազանց ջղալին էի, բայց համբերող էի և հաստատակամ: Երբ սիրում էի լրջօրէն մէկին՝ զգացմունքս յարատե էր, թէ և համակրութեան էակները շուտ շուտ էին իրար փոխարինում: Ընկերական զգացմունքը սրբութիւն էի ճանաչում և միշտ մնացել եմ հաւատարիմ ընկեր: Տխորտները ինձ չէին կուրացնում և ես ծունկ եմ խոնարհել միայն ազնիւ մարդկանց և տաղանդաւոր անձանց առաջ: Վրէժխնդրութիւնը երբէք իմ մէջ չէ զարգացել, բայց ատելութեան զգացմունքը հետզհետէ լայն ծաւալ էր ստանում: Ոչ ոքին չեմ նախանձել, բայց ձգտել եմ հաւատարուել ինձանից բարձր եղածներին: Հարստութիւնը ցանկացել եմ ոչ թէ հարստութեան համար, այլ իբրև միջոց անկախութեան: Ես շատ բարիք եմ արել մտերմներին և փո-

խարէնը չարիքին արժանացել. շատ եմ մտածել և հոգ տարել օտարների համար և չափազանց քիչ յատկապէս ինձ համար. այդ նուազ հոգատարութեան շրջանումն է գտնուում նաև մի հետաքննարկող որը պիտի ընդունէ ինձ թշուառիս...

XVIII.

Օ Տ Ե Լ Լ Օ

1856 թուականի յունիսին, ես առաջին անգամ բեմ հանեցի Օտէլլօն Վիլհելմօն: Դեզդեմօնայի դերը կատարում էր Վիլհելմին Վալցշտէն իբրև կատարելատիպ արտիստուհի յատկապէս այդ դերի համար: Սովորաբար Դեզդեմօնային պատկերացնում են շիկահեր, կապոյտ աչքերով և վարդագոյն դէմքով: Բայց Վենետիկի կանանց ճիշդ տիպարն է՝ սև աչքեր, սև մազեր և սպիտակ դէմք: Զիկահեր կանայք Վենետիկում նոյնպէս հազուադէպ են, ինչպէս Անգլիայում սևամազները: Բեմական կահաւորութիւնը, դեկօրները բաւական ճոխ էին, իսկ Լօրէնցօ Պիլլիին շատ նուրբ էր կատարում Եագօի դերը: Պիեսը խաղում էինք իմ նպաստին և հասարակութիւնը, որը սրտատրուի էր սպասում ձէքսպիլի զրուածքը, դիմաւորեց ինձ ծափահարութիւններով: Բայց այդ տեսակ դրամա առաջին անգամն էր խաղացւում Վիլհելմօն և հասարակական դատաստանը տատանւում էր: Անարդարութիւն կը լինէր դատապարտել հասարակութիւնը, որի ճաշակը կը թուէր էր արիստոտելեան ողբերգութիւններով:

Վիլհելմի տեղափոխուեցանք Վենետիկ և Օտէլլօն նոյն ընդունելութեան

արժանացաւ: Եղան ծափահարութիւններ, անգամ օկասիաներ, բայց թատրոնից դուրս եկող Հանդիսականներն ստում էին՝ «ոչ, այդ պիեսը մեզ համար չէ»: Մինչդեռ Վօլտերի «Ջալիւրան» երկինք էին բարձրացնում. Ջէքսպիրի «Ստէլլօն» վենետիկցիների ճաշակին բաւարարութիւն չտուեց: Սակայն ես էլ ուշադրութեան չառնելով վայր ի վերոյ քննադատութիւնները, մի քանի անգամ կրկնեցի պիեսը, մինչև որ Հանդիսականները սկսեցին մասնաւոր հետաքրքրելի տեսարաններ նկատել: Հռօմում ես բռնի կորդեցի ժողովրդի Համակրութիւնը դէպի պիեսը: Չորս թատերաշրջան շարունակ իմ նպատին ես խաղում էի «Ստէլլօ»: Առաջին անգամ Հայհոյցին, երկրորդ անգամ Հետաքրքրուցին, երրորդ անգամ զուարճութիւն զղացին, իսկ յետոյ Հրապուրուեցան, և երբ Հռօմ էի գալիս, առաջին Հարցն էր լինում թէ Ստէլլօն երբ պիտի խաղամ:

XIX.

Հ Ե Մ Լ Ի Տ

Անգլիացի թատերգուն այն աստիճան էր ինձ զրաւել, որ տրամադիր լինելով զբաղուել Համլէտի դերով, մի առժամանակ ես թողեցի կլասիք դերերը: Ես ընտրել էի Ջուլիօ Վարկանօի թարգմանութիւնները, իբրև առաւել յարմար, և տարեկան որոշ վճարք պայմանաւորելով վերցրել էի Ստէլլօն և միւս պիեսները:

Հասարակութիւնը կարծում էր որ ես չսովորեալ խոշոր եմ և կոպիտ Համլէտի համար: Թէև առաջնակարգ դրամատիքական արտիստները

և քննադատները առաւել քան համակրանքով էին խօսում իմ Համլէտի մասին, բայց պէտք է նկատեմ որ իմ ռեպերտուարի մէջ աւագութեան աստիճանը միշտ Ստէլլօն է բռնել: Չգիտեմ արդեօք ուրախանամ թէ ոչ, բայց պնդում եմ որ նա — Մաւրիտանիայի այդ զաւակը — վնասեց իմ ռեպերտուարի միւս տիպերին, թէև նրանց ես ուսումնասիրել եմ և ներկայացրել ոչ պակաս նրբութեամբ: Ես պնդում եմ որ «Համլէտ», «Օրեստ», «Սաուզ», «Երբայ Լիր», և «Կօրբադօ» ոչ պակաս քան «Ստէլլօն» ժամեր են խլել են ինձանից և իմ արտիստիքական խղճմտանքս երբեք կասկածի մէջ չէ եղել, թէ այդ դերերը նոյն արժանիքներով չեն փայլում, ինչով որ Ստէլլօն է զարդարուած: Բայց և այնպէս իմ սիրած դերը, և ամէնից շատ ծափահարութիւններին արժանացող, միշտ նա է մնացել — «Ստէլլօն»: Դա մի անանուն մուհակ է, որի դիմաց Հասարակութիւնը վճարում է անմիջապէս:

XX.

ՍՈՓՈԿԼԵՍ ԵՒ ՍԵՄՓՍՈՆ

Ընթերցողն, որը ընտելացել է իմ անհամեստ ձևին, անշուշտ ներողամիտ կը լինի, եթէ մի խոստովանութիւն ևս անեմ: Իմ ռեպերտուարի մէջ ես ունիմ երկու դեր, որոնք ինձ չափազանց հաճելի են և որոնց ներկայացնելիս ես ինձ կատարելութեան հասած եմ զգում և ոչ մի պակասութիւն նկատում: Դրանք են Սոփոկլէս և Սամփոն: Այդ երկու դերերն էլ շատ համապատասխան են իմ զգացմունքներին: Իմ հսկալ կազմուածքս,

ուժեղ միանունքներս, զուհ ձայնս
շատ են նպաստել այդ պիւնների յա-
ջողութեան: Աննպատակ կը լինէր
հերքել, որ մի քանի գերերի յաջո-
ղութեան համար ֆիզիքական և ձայնի
արժանիքները անհրաժեշտ տարրեր
են: Սխալ կարծիք է թէ բեմական
աշխատի մէջ հնարաւոր է կատարե-
լագործուել և հւսակուել խելքով և
բնական ձիրքով: Բայց տաղանդից
հանդիսատեսը պահանջում է գերա-
սանից վայելուչ արտաքին և համա-
կրելի ձայն. եթէ բնական այդ յատ-
կութիւնները նուազեն, հանդիսատեսի
ուշադրութիւնը սառչում է, և զա
միանգամայն արդարացի է, ըստ
որում բացի բեմից չկայ մի այլ աս-
պարէզ, ուր պահանջները այդչափ
մեծ ծաւալ ունենան: Անարդար են
այն վատ գերասանները, որոնք վան-
դատում են հասարակութեան սառ-
նութիւնից, կամ քննադատները խրո-
տութիւնից: Սամիտոն, Սաուզ գերերի
համար հարկաւոր է արտաքին, զօ-
րեղ ձայն, և որովհետեւ բնութիւնը
պարզաւորել է ինձ այդ արժանիք-
ներով, երկար ժամանակ ես իմ ա-
նունս միացրել էի բիբլիական թա-
գաւորի և հրէական հերոսի անձնա-
ւորութիւնների հետ...

XXI.

Փ Ե Ր Ի Ջ Ո Ր Մ

Երբ ես այն համոզման եկայ թէ
բաւարար աստիճանի ուսումնասիրած
եմ «Օտէլլօ», «Սաուզ» և «Օրօսման»
գերերը, համաձայնեցրի իմ բարեկամ
և ընկեր Չեզարէ Դօնչինիին փորձել
բաղդը Փարիզում: Ես տանում էի
հետսմիայն իմ արհեստը, բայց փոր-

ձեց երեսոյ որ դա խղճուկ զրամա-
զլուի է այն տեղ, ուր ժողովուած են
տիեզերքի տաղանդները: Անկասկած
Փարիզում գլխեն գնահատել գեղար-
ուեստը. բայց եթէ պակասում են
լրացուցիչ տարրեր՝ ունկլամ, բարե-
կամական կապեր, դիւրին կերպով կա-
րելի է կորչել ստուար մեծամասնու-
թեան անտարբերութիւնից: Վերջա-
պէս մենք Փարիզ ենք: Կամենալով
շոյած լինել ֆրանսիացիների ազգա-
յին հպարտութիւնը, առաջին ներկա-
յացման համար ընտրել էինք Վօլ-
տերի «Ջաիրան»: Մեզ ծափահարե-
ցին, գովեցին, բայց պիտը հնացել
էր: Ալաւիքական տիպը արդէն կորց-
րել էր իւր բուրմունքը և մեզ դա-
տապարտում էին անյաջող ընտրու-
թեան համար: Զտապեցինք բեմ
հանել «Սաուզը», բայց դա էլ
«Ջաիրաի» վիճակն ունեցաւ: Թէեւ
նպաստաւոր յօդուածներ երևացին,
բայց հասարակութիւնը չէր գրաւուած:
Իրիւս փրկութեան վերջին խարխիւ
յայտարարեցինք «Օտէլլօ»: Զէքս-
պիրը մօղայումն էր, ուստի ես էլ
ընդունելութեան արժանացայ: Փարի-
զեցիք հիացան, նրանց հետեցին
անդլիացիք, մամուլն էլ համակեր-
պուեց ընդհանուր կարծիքին: Օտէլ-
լօն ծածկեց մեր ծախքերը: Comédie
Française — թատրոնի վարչութիւնը
վճռել էր, որ իւր արտիստներից մի
քանիսը իբրեւ պատիւ մասնակցեն իմ
նպատտ ներկայացման: Բնականաբար
դա մի մեծ անուպատելի յաջողութիւն
էր, որով մասին լուրը հասել էր
Իտալիայ և ամբողջ երկիրը թնդեց-
րել: Հրաւերները, առաջարկութիւն-
ները մէկը միւսից նպաստաւոր թափ-
ւում էին Դօնչինիի գլխին գնդակի
նման...

1860 թուականի մեծ պատերազմի հրաւեր ստացալ Նապոլի: Տասնհինգ տարի բացակայութիւնից յետոյ, ես մի առանձին փոփոխութիւն չնկատեցի Նապոլիի թատրոնական մթնոլորտում:

1845 տարուան արտիստները մեծաւ մասամբ կենդանի էին և մագաչափ յառաջադիմութիւն չէր նկատուում. միայն Փաննի Սալոմակայեան էր պահպանել իւր տաղանդի թարմութիւնը և հրապօրը: Թատրոնապետն էր Ադամ Ալբերտին:

Երբ ես ներկայացալ նրան՝ նա, համաձայն մեր ունեցած պայմանի, նախ հարցրեց թէ զեբիւս համար ինչ պիտի եմ ընտրում: Անուանեցի «Ջաիրան». սակայն ինձ առարկեցին, թէ զեկօրները պատրաստ չեն: Ուրեմն կը խաղամ «Օրեստ», ասացի ես: Բայց զրա դէմ էլ մի պատենէջ դրին, ասելով թէ «Պիլատի» գերակատար արտիստ Բոցցօն տկար է: — Եթէ այդպէս է, կը խաղամ այն, ինչ որ դուք կընտրէք, բացականչեցի ես: Ալբերտի առարկութիւններն ինձ հասկանալի էին: Նա ապագայի համար հրաւիրած ունէր Մօնթեմօն արտիստին և երկիւղ էր կրում, որ մի դուցէ իմ յաջողութիւնը նսեմացնէ նրա փառքը: Վերջապէս նա առաջարկեց զեբիւ տալ Գոլդօնիի «Պամելա» պիեսայով, բայց առանց Սալոմակայի մասնակցութեան:

— Այդ ինչ նորութիւն է — բացականչեցի ես — դուք ցանկանում էք որ ողբերգուն զիբիւ տայ կատակերգութեան մէջ և այն էլ առանց զլիաւոր արտիստուհու մասնակցութեան — լաւ, ես ընդունում եմ: Ալբերտին հիացած էր, իսկ ժողովուրդը զարմացած:

Հասաւ առաջին ներկայացման երեկոն: Բաղմութիւնը անթիւ էր և ընտրովի: Արքունիք, առաջնակարգ արտիստներ, նրանց բարեկամները, լրագրական աշխատակիցներ, կեղծ հեղինակներ, որոնցմով հարուստ է Նապոլին, բոլորը շտապել էին թատրոն և կարծես բոլորն էլ տրամադիր էին դատապարտել ինձ, քան թէ զովել: Առաջիւս երկու բարդ խնդիրներ կային լուծելու՝ ջարդել 1845 թուակ. զերասանների մեծամտութիւնը և արդարացնել այն հռչակը իմ մասին, որն ինձանից առաջ էր հասել Նապոլի... Խեղճ Ալբերտին, ողորմելին հենց առաջին ներկայացումից յետոյ ստիպուած էր լողալ ջրի հոսանքով... «Ջաիրա», «Օրեստ», «Սաուդ» իրար ետևից բեմ հանուցին և հիացրին Նապոլին...

Գծուար է մի առ մի լիշել լարզանքի, զովտանքի և համակրութեան այն ապացոյցները, որ շուայում էին իմ հասցէին: Բոլորը ցանկանում էին ինձ հետ ծանօթանալ, իմ բարեկամութիւնը ձեռք բերել: Հասարակութեան մէջ ինձ հետ երևալը չափազանց պատուաբեր էր համարում: Իսկ երբ ես զրօսնում էի, բոլորը մատնացոյց էին անում սա խօսքերով՝ — ահա, նա — մեր տաղանդաւոր Salvini-ն: Եւ իրօք, ես նրանց էի պատկանում: Այցելութիւնները, հրաւերները, խնջոյքները կատարելապէս յոգնեցրին և ձանձրացրին ինձ...

Նապոլի եղած ամիսներին էր որ Զուդեպպէ Գարիբալդիի զինուորները քաջութեան հրաշքներ էին գործում Սիցիլիայում: Նապոլին ազատուած էր Բուրբօնների լծից, և պատուարել էր Իտալիոյ ազատ քաղաքացիներին: Ահա այդ ժամանակ,

իմ նախկին ուսուցիչ Գուտտաֆօ Մօդենան կամեցաւ մի քանի ներկայացումներ տալ Նապօլի: Նրա խումբը կազմուած էր, թատրոնը վարձուած և ես էլ արտօնութիւն էի ստացել թատրոնապետիցս մասնակցել Մօդենայի ներկայացման: Բայց վերջին վայրկեանին նա յայտնեց, որ անկարող է խաղալ: Նա ծերացել, ուժասպառ էր եղել և չէր համարձակուում ենթարկել իրեն հառարակական դատատանին. դա մի կորուստ էր դեղարուեստասէրների համար: Վերջապէս ես նրան հրաւիրեցի ճաշին: Մօդենան ընդունեց հրաւերս աչն պայմանով, որ օտար հիւր չլինի, այլ միայն ինքը և կինը — սինիօրա Ջուլիան: Գիտար էր մերժել: Հարկաւ խօսակցութիւնը բեմի շուրջն էր: Ես ինդրեցի Մօդենայից որ մինչև հեռանալը, գէթ մի անգամ այցելէ թատրոն, որպէս զի լսեմ նրա կարծիքը և նրա խորհուրդները ասպաղալի վերաբերմամբ:

— Ես արդէն տեսայ ձեզ, ասաց նա: — Ինչպէս բացականչեցի ես, երբ, ո՞ր: — Ես տեսայ ձեզ «Համլէտ» և «Սաուդ» գերերի մէջ: Ես զգացի որ զլիւս սառը ջուր անցնին և մի քանի վայրկեան մնացի լուռ: Մօդենան ինձանից ծածուկ երկու անգամ թատրոն է եկել ինձ տեսնելու... Վերջապէս արտաքուստ սառնասիրտ

ձեւացնելով և դապելով լուզմունքս հարցրի նրա կարծիքը: — Ահա իմ կարծիքը — պատասխանեց նա: — Ոչ ոք ձեզ նման Համլէտ չէ կարող խաղալ: «Սաուդ»-ի մէջ իմ 4-րդ արարուածը դերադանցում է ձերը, բայց ձեր 5-րդը շատ բարձր է իմից... ոչ մի խօսք, և ոչ մի հակաճառութիւն... Արդեօք կարող էի ես հակաճառել, դա անարդարութիւն կը լինէր: Մօդենան իրաւացի էր, և ահա թէ ինչու: Իբրև ծայրայեղ հառարակապետական զաղափարներով, երդուեալ թշնամի կղերականութեան, նա չորրորդ արարուածում, երբ Սաուդը նախատում է հոգևոր պետին, մենախօսութիւն արտասանելիս, գործ էր դնում իւր քաղաքական համոզման եռանդը, պերճախօսութիւնը և հասնում էր պափօսին, որով շնորհիւ լոգնելով, 5-րդ արարուածում ալլևս անկարող էր լինում տպաւորութիւն գործելու: Իսկ դալով ինձ, քանի որ ես ստիպուած չէի երկու գեր կատարել՝ հակակղերականի և դերասանի, ես չափաւորում էի իմ ոյժերը և 5-րդ արարուածի մէջ կարող էի հանդիսանում պատկերացնել տարաբաղդ թաղաւորի վախճանը:

Թարգ. Աղ. Թարխանեան

(շարունակելի)

ՆԵՐՄԱՅԵՐԻՆ

Հուսոյ սերմնացան
հայրենի արտւմ,
Արդեօք դու հոգն ես
անբերրի գլտնում,

Թէ՛ սերմն է փշացած,
Թէ՛ ինքդ ես անոյժ կամ՝
անհամարձակ...

Տնս, տըկար բերք է՝ տա-
լիս քո վաստակ,
Սախան է լսն հաց:

Ո՛ր էք, իվ փորձուած, գը-
լարթ դէմքերով
Քսիջ սերմանողներ, ձեր
լի պատկերով.

Ո՛ր էք... թոյ-
լերին երկշոտ
սըրտաբեկ
Դուք առանջ
տարէք:

Սերմանէք ազնիւն, սերմա-
նէք բարին,
Սերմանէք յաւերժն — եւ ձեզ
սըրտազին
Ծնորհակալութիւն կասէ դա-
րեցդար
հայրենի աշխարհ...

ՈՐԲ ԹՈՉՈՒՆ *)

(Թողովրդ. աւանգ.)

— «Սըհա՛կ, Սըհա՛կ», գիշերն ՚ի բուն
 Կանչում է ծօտն աղեկը տուր,
 Աշխարհքն աշինն է մտած խոր բուն,
 Ինքը մենա՛կ եւ շուրջը լուռ:

Բայց դուք գիտէք, թէ ով է նա,
 Ո՛ւմ է կանչում ամէն գիշեր.
 Ականջ արէք պատմեմ՝ ահա.
 — Նագիկն է այն որը ու պնտէր:

Աղջիկ էր նա մի ժամանակ,
 Ջահնէ, աշխոյժ, գեղեցկադէմ.
 Թուրքը տեսաւ-խելքը գնաց.
 Եկաւ տանի իրան հարեմ:

Բայց երբ գազան թուրքը եկաւ,
 Նրան բռնի հարեմ տանի,
 Կտրի՞մ Սըհակն առաւ փախաւ,
 Որ իր քրոջն ազատ անի:

— Մի վախենար, ասաւ, քոյրիկ,
 Ես չեմ թողնիլ քեզ տանելու.
 Քեզ կըթոցնեմ, ինչպէս մորիկ,
 Այս աշխարհքից հեռո՛ւ, հեռո՛ւ...

Տես այն ձիւնոտ քարձր լեռներ,
 Որ ձգում են հեռում ահա՛,
 Այն սարերն էլ անցնենք թէ չէ,
 Այնուհետեւ էլ թուրք չըկայ:

Հէնց այս խօսքում թուրքը հասաւ
 Թուրք ձեռին, սեւ ձիաւոր:
 — Մի վախենար, քոյրիկ, ասաւ
 Սէզ պատանին քաջ ու հրգօր:

Մի՛ վախենար կանգնած եմ ես...
 Տես, այն ձիւնոտ սարերն ահա՛...

*) Ծօտ կոչւած թռչունն է, որ գիշերները
 տխուր ձայն է տալիս. ասեա թէ «Սըհակ» է
 կանչում:

Փախիր, գնա՛... այն էլ անցնես,
Այնուհետեւ էլ թուրք չըկայ:

Ու Նազիկը լեղապատառ
Վազէ տալիս, փախչում, փախչում...
Բայց հարամին մօտ է արդէն,
Փրնշում է ձին, զէնքը շաշում...

— Ա՛խ, ի՞նչ կըլնի թռչուն դառնամ,
Կանչեց անից խնդճը յանկարծ,
Ու, քաց էին դռներն երկնից,
Լքսեց նրա ծայնը Աստուած:

Իսկոյն դառաւ նա թեւաւոր,
Երկինքն ելաւ, թռա՛ւ, պրծաւ...
Մնա՛ց, մնա՛ց... մինչեւ այսօր
Եղբայրը դեռ ետ չըդարձաւ:

Էն օրանից անբաղդ քոյրը
Թռչուն դառած մնաւ է գալիս,
Հէնց հասնում է մութ գիշերը
«Սըհա՛կ, Սըհա՛կ...» ծայն է տալիս:

Չայն է տալիս գիշերն ի բուն,
Կանչում է սո՛ւր, աղեկըտո՛ւր,
Աշխարհքն այնինչ մոտած խոր քուն,
Ինքը մենա՛կ եւ շուրջը լուռ:

ՕՐ. Մ-ԻՅ.

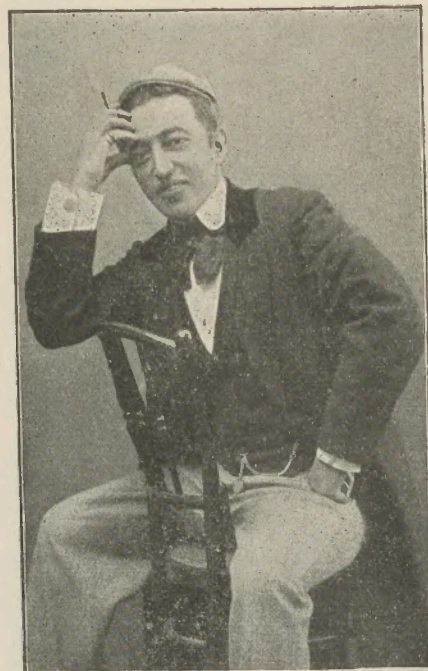
Նայում եմ քեզ՝ Սիտս է գալիս,
Որ տեսել եմ ուրիշ մի տեղ՝
Կապուտաչեայ, թարժ ժպտալիս
Ու զարդարած այդպէս շրթեղ...

Հա՛... դու չէիր. այն քեզ նման
Մի ծաղիկ էր, որ ես տեսայ.
Իսկ այն տեսայ վա՛ղ մի զարնան...
Է՛հ, դիւ ծաղկիր, թոռմեղ է նա...

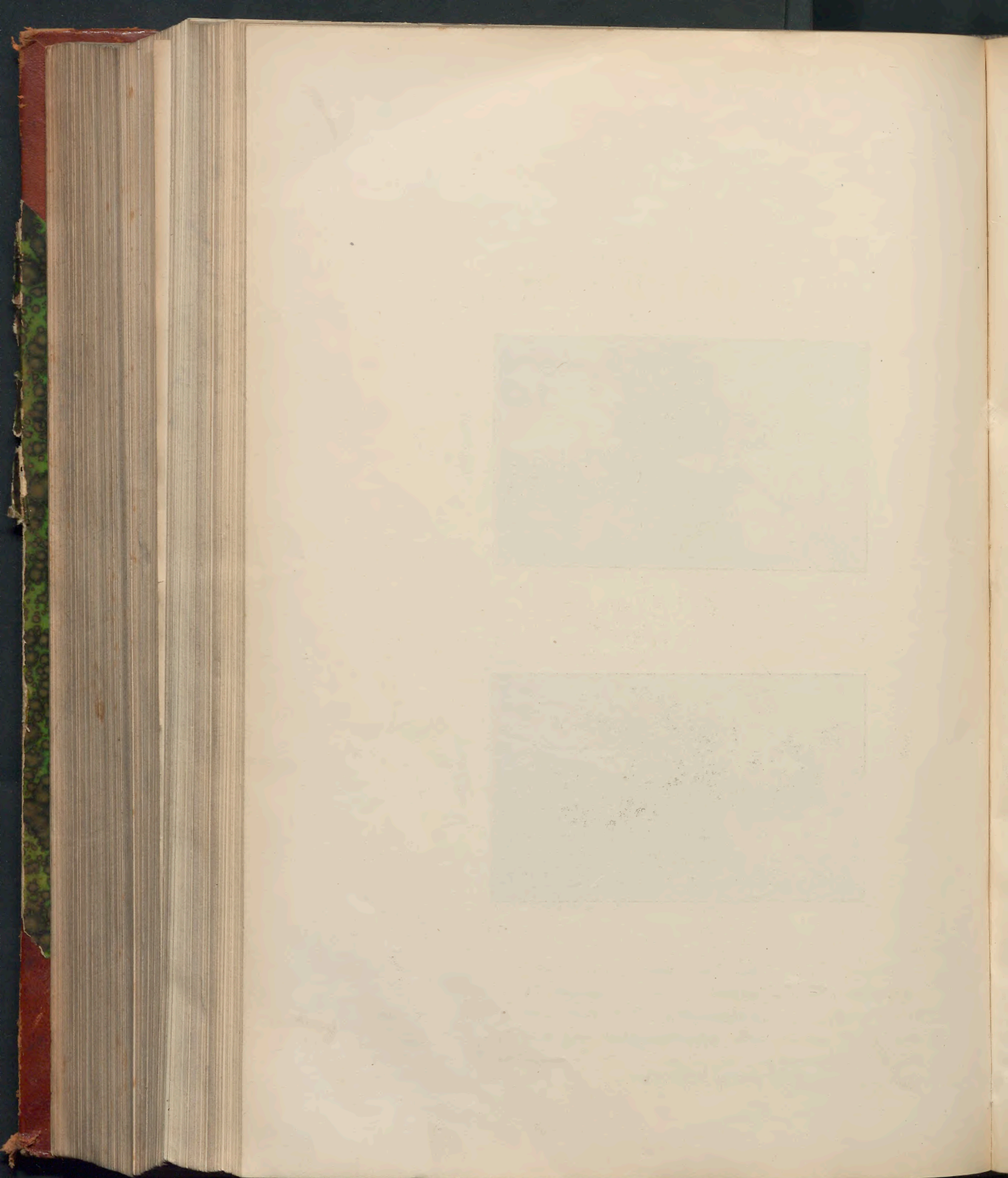
Յովհաննէս Թումանեան

Տ. Ա. ԺՋՈՂԵՎԱ

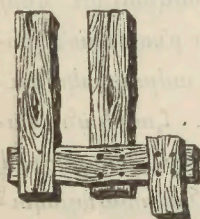
Ա. ԺՋՈՂԵՎԱ

ՎՕԼՖԳԱՆՔԻ ԳԻՐԹԻ

(Ծննդեան հարիւր չիսնամեակի առթիւ 1749 օգ. 16 —
1899 օգ. 16)

Ա.

մենայն ինչ ծախող և մոռացութեան մատնող ժամանակն երբեմն յուշարար է այնպիսի ըստ երևոյթիւն աննշան դէպքերի, որոնց նմանները նա միլիոններով անյիշատակ է թողել: Այդպիսի դէպքերը կամ մասնաւոր և կամ համաշխարհային նշանակութիւն են ունենում. ամէն մի անհատ և ամէն մի ազգ նայելով իւր զարգացման աստիճանին՝ իւրաքանչիւր տարի ունի այդպիսի պատմական յուշակէտեր, իսկ ընդհանուր մարդկութիւնը դարերի ընթացքում միայն ունենում է մի կամ երկու այդպիսի յիշատակներ տօնելու առիթներ: Այս ընդհանուր, համաշխարհային տօնախմբութիւններից մէկը կատարուեցաւ այս տարի օգոստոսի 16-ին: Դա գերմանացի մեծագոյն բանաստեղծ Վօլֆգանգ Գէօթէի ծննդեան հարիւրչիսնամեակի տօնախմբութիւնն էր, որ տօնեց զրեթէ ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհը: Հայերս, որ մեր վեշտասանդարեայ պատմական կեանքով զուր չենք մեզ քաղաքա-

կիրթ ազգերի շարքը դասում, պէտք է նոյնպէս մեր հիացման ձայնը խառնենք այն յօբելեանական աղաղակներին, որով յարգուեցաւ այդ մեծ մարդու յիշատակը:

Մենք, որ մի ժամանակ քրիստոնէական նորաբողբոջ քաղաքակրթութեան յառաջնթացներն էինք արևելքում, ապա նոյն քաղաքակրթութեան մարտիրոսներն ու այսօր եւրոպական փալլուն և հսկայական յառաջդիմութեան վերջապահները, անմասն չպիտի մնանք մի մեծ մարդու յիշատակի տօնախմբութիւնից, որի հանճարի արդիւնքներից վաղուց է որ օգտուում ենք: Հալածանք, տանջանք և ծաղր չեն կարող ուղիղ ճանապարհից շեղել մի ազգ, որ փորձանքների բովից է ելել, չէ որ Գէօթէն է քարոզել. «nur der verdient sich Freiheit wie das Leben, der täglich sie erobern muss»... («միայն նա է ազատութիւն և կեանք վաստակում, ով ստիպուած է դրանք ամենօրեայ կռուով ձեռք բերել»...): Այս խոհերն էին ահա, որ զրդեցին ինձ սիրով հետևելու հանդիսիս հրատարակչի հրաւերին «Թատրոնի» մէջ զարթեցնելու այն մեծ մարդու յիշատակը,

որ նորագոյն թատրոնի ստեղծագործողների մէջ առաջիններից մէկն է:

Յայտնի և աշխարհահռչակ անուններն մէջ Քէօթէի անունը յետինը չէ, սակայն թէ ինչքան մեծ է այդ անունն նշանակութիւնը, դժուար է այլ կերպ բացատրել, քան թէ այդ արեւ են դարուս երկու այլ մեծամեծ մարդիկ՝ Նապօլէօնն և Հայնէն:

Նապօլէօնը 1808 թուին Էրֆուրտումն էր. այդ տեղ ընդունեց նա և Քէօթէին Հոկտեմբերի 8-ին և երկար ժամանակ խօսակցեց նրա հետ գերմանական գրականութեան և մասնաւորապէս Քէօթէի հեղինակութիւնների մասին. երբ բանաստեղծը դուրս եկաւ կայսեր ընդունարանից, սա դարձաւ իւր խօսակից մարաջախտների և ասաց. «Voilà un homme!», ահա մարդ): Յիրաւի, մի մարդ, այսինքն՝ մի կատարեալ մարդ, որի մէջ ներդաշնակօրէն զարգացած էր արտաքինն ու ներքինը:

Սրտաբուլի երգերի աննման հեղինակ Հ. Հայնէն այլ կերպ է արտայայտում նոյնը. իւր «ճանապարհորդական պատկերների» մէջ պատմում է նա, որ երբ մի տիկին հարցրեց իրեն, թէ ինչ կարծիք ունի Քէօթէի մասին, «ձեռներս խաչեցի կրծքիս, ասում է նա, բարեպաշտօրէն խոնարհեցի գլուխս և արտասանեցի, «Լահիլլահիլ ալլահ, Մահէմէդի ռասուլ ալլահ»: Սրամիտ բանաստեղծը կամենում էր ասել, որ ինքը մի Աստծոյ Հետ և մի բանաստեղծ Քէօթէին է ճանաչում, ինչպէս բարեպաշտ մահմեդականները մի մարդարէ Մահմէդին: Այս արեւելեան այլաբանութեամբ գոհ չլինելով՝ Հայնէն Քէօթէին հեթանոսական աշխարհի

մեծագոյն Աստծոյ — Գիոսի Հետ է համեմատում, Վայմարում ներկայանալով մեծ բանաստեղծին ասում է. «ակամայ շուրջն էի զիտում — թէ չկայ արդեօք այնտեղ ամպրոպակիր արծիւ»:

Քէօթէի թարգմանիչներից մին ասում է. «մարդկային մտքի, մարդկային ստեղծագործութեան պատմութեան մէջ, Քէօթէն — մի ահագին երևոյթ, կարելի է նոյն իսկ ասել — մի անօրինակ երևոյթ է: Իւր ստեղծագործութիւններով Համաշխարհային երկու — երեք հանճարների շարքում լինելով, այսուամենայնիւ գերի վերոյ է նրանցից իւր բնութեան կատարելութեամբ և ամբողջականութեամբ, բնական և հոգեկան կատարելութեան անսովոր ներդաշնակ միաւորութեամբ, ամենաբովանդակութեամբ, որ արտայայտում է այնու, որ միևնոյն անձի մէջ միացած ենք տեսնում բանաստեղծին, փիլիսոփային, բնագետին, արուեստագետին և վերջապէս, իւր երկերի այն բարձր և զուտ գեղարուեստագիտական նշանակութեամբ, որին գրեթէ և ոչ մէկն իւր Համաշխարհական արուեստակիցներից չէ հասել»:

Ահա թէ ինչով է բացատրւում այն մեծ յարգանքը կամ, ինչպէս սովորութիւն է դարձել ասել, այն պաշտօնը (culte), որ մատուցանում են գերմանացիք իրենց մեծ հայրենակցին: Այսօր Գերմանիայում և Աւստրիայում կան յատուկ Քէօթէի ընկերութիւններ (Geothegesellschaft), որոնք իրենց յատուկ պարբերական ամսագիրներն ունին, որոնց մէջ միմիայն Քէօթէի անձին և երկերին վերաբերեալ խնդիրների մասին է խօսուում: Մի ամբողջ մատենագրութիւն կայ Քէօթէին նուիրուած, որի ուսումնա-

սիրութեան համար մի մարդկային կեանք է հարկաւոր:

Պարզ է ուրեմն, որ մեր նպատակը չէ կարող լինել այստեղ մեծ բանաստեղծի մասին մի ուսումնասիրութիւն տալ, այլ լոկ մի թուղցիկ ակնարկ, որով եթէ յաջողենք դէպի այդ ոլիմպիականի երկիրն աւելի մեծ հետաքրքրութիւն դարձեցնել մերայնոց մէջ, երջանիկ պիտի լինենք, որովհետեւ մի զարմանալի գիտութեամբ Քէօթէն յարդ աւելի քիչ է հայերէն թարգմանուել քան թէ համաշխարային հանճարներէց ուրիշ որ և է մէկը:

Բ.

3. Վոլֆգանգ Քէօթէն ծնունդ աւ 1749 թուին, օգոստոսի 16 (28 ն. տ.) Ֆրանկֆուրտում Մայն գետի վրայ: Քէօթէի հայրը քաղաքի պատուաւոր և ունեւոր անձինքներից մէկն էր, յայտնի իւր ճշգրտագնութեամբ և չոր ու ջամաք բնաւորութեամբ: Մանուկն հօրից ժառանգել էր «բարձր հասակն և լուրջ հայեացքը գործնական կեանքի վրայ», իսկ մօրիցը, որ մի բանաստեղծական բնաւորութեան տէր կ'լինէր — «գուարթ բնույթն և հակումն դէպի բանաստեղծութիւն»: Մանուկ Քէօթէն աչքի ընկաւ շատ շուտով, արդէն իսկ ծննդեան օրուանից գուշակութիւններ էին եղել նրա արտաքույ կարգի ապագայ ճակատագրի մասին: Վեցամեայ հասակում նա այնպիսի կրօնական և փիլիսոփայական խնդիրների վրայ էր մտածում, որոնք հասակաւորներին իսկ դժուար իմանալի են, այսպէս՝ Լիսսաբոնի աւերիչ երկրաշարժը 1755 թ. աւիթ տուաւ

նրա մանկական գլխում հետեւեալ խնդրի ծագման. Բնչպէս էր թոյլ տալիս ողորմած Աստուածը, որ այդպիսի մի արհաւրի մէջ կորչէին մեղաւորների հետ և այնքան արդարներ: Իննամեայ հասակում արդէն այս ապագայ հանճարն արտայայտում էր, թէ մարդիկ Աստուծուն արժանաւոր կերպով չեն պաշտում, նա այդ ժամանակ արդէն «*Wolfe*» էր (համաստուածեան): Ներքին այս յուզումներն արտայայտում էր նա մանր ոտանաւորներով՝ որոնք յիւրաւի նմանողութիւններ էին, բայց արտափալում էին այն երկնային կայծն, որ ապագայում բոցավառուեցաւ: Այս մտաւոր աշխատանքի հետ միասին նրա մէջ վաղահաս էր և սրտի մեղկութիւնը, տասնհինգ տարեկանից սկսած մինչև իւր կեանքի վերջը նա անընդհատ սիրահարուած էր այն աչքի ընկնող գեղանի կանանց, որոնց պատահում էր: Քէօթէի առաջին սիրելին մի համեստ արհեստավորի աղջիկ էր, Գրէտլենը, որի անունն ապա յաւերժացրեց իւր անմահ «Փառաստի» մէջ:

Պատանի Քէօթէն իւր գուարթ և ընկերասէր բնաւորութեամբ դարձաւ իւր հասակակիցների մէջ պարագլուխ, նա ի մանկութենէ սիրող չէր մռայլութեան և առանձնակեցութեան, թէպէտև ամենալուրջ խնդիրներ էին ծագում նրա գլխում, որ ստիպում էին նրան երբեմն յուսահատական կռիւ մղել «համաշխարային վշտի» դէմ, որ ծանրութեամբ տիրել էր այլ մեծ բանաստեղծների հոգուն և մըտքին:

Միջնակարգ կրթութիւնը աւարտելով իւր հայրենի քաղաքում, հօր որոշմամբ երիտասարդ Քէօթէն ու-

ղարկուեցաւ (1765 թ.) Լայպցիգի Համալսարանն, ուր առաջին անգամ արտայայտուեցան նրա բնաւորիչ յատկութիւնները: Թէպէտեւ ծնողական հրամանին հնազանդելով սկսաւ իրաւագիտութիւն ուսանել, բայց կեանքը, հասարակութիւնը, գրականութիւնը շուտով զարթեցրին նրա մէջ իւր ապագայ կոչման նշանները: Առաջին անգամ այս տեղ ծանօթացաւ նա ձեռքալիքի երկերի հետ, որ մեծ ազդեցութիւն գործեցին նրա վրայ: Գէօթէի զուարթ բնաւորութեան համապատասխան ուսանողական անգուսպ զուարճութիւնների հոսանքը առ ժամանակ յափշտակեց նրան, սիրալին արկածները միմեանց յաջորդելով՝ յագուրդ տուին նրա միշտ սիրաբորբոք սրտին, որի բազմաղիմի արտայայտութիւններն եղան քնարական բազմաթիւ երգեր: Գէօթէի ստեղծագործութեան այս շրջանն աւելի հարուստ է քանակութեամբ քան թէ որակով: Բուռն բնաւորութիւններին յատուկ հիասթափումներն անպակաս չէին և Գէօթէին, օրերով առանձնացած և խորամիտ մտմտութեան մէջ ընկղմելով՝ նա երբեմն զգուշ էր կեանքից, մարդաստեաց էր դառնում: Լայպցիգի եռամեայ ուսանողութիւնը վերջ առաւ մի սաստիկ տկարութեամբ, որ նրան ստիպեց Փրանկֆուրտ վերադառնալ, ուր հազիւ ապաքինուելով՝ այլ ևս չգարձաւ Լայպցիգ: Սկսած 1770 թ. նա ուսանող է արդէն Ստրասբուրգի Համալսարանում, այստեղ ահա ապագայ բանաստեղծ Գէօթէն հանդէս է գալիս իւր բնաւորութեան ամէն այն կողմերով, որոնք ապագայում այլ ևս չեն փոփոխուում, այլ աստիճանաբար զարգանում են:

Ստրասբուրգի ուսանողութեան շրջանում Գէօթէն պատրաստուեցաւ այն շարժման գլուխն անցնելու, որ յայտնի է գերմանական պատմութեան մէջ «Sturm und Drangperiode» (փոթորկի և մղման շրջան) անունով, որ հիմք դրաւ այժմեան Գերմանիոյ մեծութեան:

Սիրահարական արկածներով հարուստ Գէօթէն քիչ մնաց Ստրասբուրգում ամուսնանալ և գուցէ դրանով իսկ աւարտէր իւր կեանքը համեստ քաղաքացու պէս, բայց նրա մէջ բուն դրած «դիւական ոյժը» թոյլ չտուաւ այդ անելու: Ստրասբուրգի շրջակայքում գտնուող Զէդինհայմի հոգևոր հովիւ Բրիոնը մի չքնադազեղ աղջիկ ունէր Փրէզերիկէ անուամբ, որին Գէօթէն սիրահարուած էր բուռն կերպով և մինչ ամէնքն սպասում էին, որ նա այս անգամ իւր սիրահարութիւնն ամուսնութեամբ պիտի աւարտէ, Գէօթէն սպանեց իւր մէջ այդ սէրն, որպէս զի դա արգելք չէր իրեն այն ազատութիւնը պահպանելու, որին պէտք ունէր իւր մէջ բուն դրած մեծութիւնը: Սրամիտ քննաբաններից մին Գէօթէի այս վարմունքի բացատրութիւնը գտնում է նրա «Նոր Մեկուսինէ» գրոյցի մէջ, ուր ասպետը սիրահարում է գաճաճ-դիցուհուն:

Փրէզերիկ Բրիոնի ներշնչած սիրուն ենք պարտական Գէօթէի գեղեցիկ քնարական երգերից շատերը: Քնարերգութիւնը, որի մէջ Գէօթէն իւր հաւասարը չունի ցարդ, այն ժամանակ է ազգու և գեղեցիկ, երբ անկեղծ է և հետևանք յուզուած զգացումների, այս է պատճառը, որ Գէօթէի այս շրջանի «երգերն» այնքան բնական և հրապուրիչ են:

Իրաւաբանական ուսումն աւարտելով Ստրասբուրգում և այդ գիտութեան կանդիդատի պատուին արժանանալով՝ վերադարձաւ նա 1771 թ. Հալլենիք: Չնայելով որ իրաւաբանական գիտութեան ուսանող էր նա Ստրասբուրգում, բայց ամենից սակաւ դրանով էր զբաղուած, նրա սիրելի զբաղմունքն այդ ժամանակ գրականութիւնն էր, բացի զլատինից հետաքրքրուած էր և փիլիսոփայութեամբ ու բնական գիտութիւններով: Ստրասբուրգում նրա առաջնորդն էր Հերդեր փիլիսոփան, որ «փոթորկի և մղման շրջանի» նախապատրաստողն էր: Ինչպէս յայտնի է Գէօթէն և Նշանաւոր բնագէտ էր. այժմեան դերմանական բնագէտներից ամենից Նշանաւորը, Էրնստ Հէկէլը զուր չէ շեշտում, որ շատ սակաւաւորները զիտեն այն մեծ ծառայութեան արժէքը, որ Գէօթէն արել է աստիճանաբար զարգացման տեսութիւնը ստեղծելու համար, որով այնքան հռչակուել է Դարուինը: Բնագիտական ուսմունքներով և բժշկութեամբ Գէօթէն Ստրասբուրգում սկսաւ զբաղուել:

Ուսումն աւարտելուց յետոյ տեսնում ենք Գէօթէին իւր Հալլենիքադաքում իբրեւ փաստաբան, սակայն նրա վարած փաստաբանական կեանքը միայն առ երևոյթն էր և նպատակ ունէր հօրը զոհացնելու, իրապէս նա հոգւով նուիրուած էր գեղարուեստից և բանաստեղծութեան: Իւր ստեղծագործական բնութեան յագուրդ աալու համար Գէօթէն մի առ ժամանակ նկարչութեան և փորագրութեան նուիրուեցաւ: Մենք այսօր ունինք նրա այդ փորձերից մի քանիսը և պիտի խոստովանենք, որ Գէօթէն ևս, այլ մեծ հանճարների պէս, մի

առ ժամանակ սխալուել է իւր կոչման մասին: Տարի և կէս միայն անցած այս ժամանակից յետոյ լոյս տեսաւ «Գէօց Ֆօն Բերլինինգէն» թատրերգութիւնը: Այն բուռն ոգևորութիւնը, որով բնդունեցին այս գործն այն ժամանակուան երիտասարդութիւնն ու հասուն դասակարգն իսկ, բացին Գէօթէի հօր աչքերն և նա տկամալից բնդունեց, որ երիտասարդի կոչումն բանաստեղծութիւնն է:

Այս թատրերգութիւնը, որ մի հետեւութիւն էր Չէքսպիրին, իւր ներքին բովանդակութեամբ միանգամայն ժամանակակից երևեցաւ. «աղատութիւն, աղատութիւն» գոչում է մեռնող Գէօցը, ահա մի աղաղակ, որ զուր էր թուչում այն ժամանակ բոլորի կրծքից: Գէօթէն կարող եղաւ ճանաչել իւր ժամանակի ոգին և արտայայտեց այն «Գէօց»-ի մէջ, որով միանգամից պարագլուխ հռչակուեցաւ «փոթորկի և մղման» շրջանի երիտասարդների և զրական ակմբի: Աղատութեան զգացումն այդ ժամանակ տիրում էր երիտասարդ Գերմանիոյ սրտին և այն բանաստեղծը, որ արտայայտեց այդ սանձարձակ աղատութեան պահանջը, զարձաւ ամէնքի սիրելին: Հարկաւ երկրպագուների գովասանքներին պէտք է խառնուէին ծերերի և խոհմենների պարտաւերները, որոնց Գէօթէն ոլիմպիական արհամարհանքով պատասխանեց:

Գերմանիայում «Գէօցի» շնորհիւ հռչակուելուց մի տարի յետոյ, Գէօթէն իւր համաշխարհային հռչակի սկիզբը դրաւ «երիտասարդ Վերթերի վշտերը» հրատարակելով: Այդ վէպի բովանդակութիւնը Գէօթէի անձնական կեանքիցն էր առնուած. դա նկարագիր է

բանաստեղծի սիրուն առ Ջառլոուտա Բուֆֆ, որ մի ուրիշի նշանածը և ապա կինը դարձաւ, մինչդեռ Գէօթէն շարունակում էր խելացնոր կերպով սիրել նրան: Արդէն շեշտեցինք Գէօթէի բանաստեղծութեան այն յատկութիւնը, որով նա արտայայտում է միայն այն զգացմունքները, որոնցով զեղուն է եղել նրա սիրտը, նոյն է և այս վէպի մէջ, ինչպէս Հեղինակն է առում, առասպելի «Հսկայի նման, ես այդ կերակրել եմ իմ սրտիս արիւնով»: Նրա մէջ իմ կրծքիցս այնքան ներքին զգացումներ կան, այնքան ինձ սեփական տպաւորութիւններ և մըտքեր կան, որ դրանցով կարելի էր վեց Հատորից բաղկացած մի վիպասանութիւն լեցնել»: Այն ամէնը, որ զգացել էր Վերթերը, Գէօթէն ևս զգացել էր, նոյն իսկ անձնասպանութեան խորհրդածութիւնները սեփական են նրան: Անշուշտ այս անհատական տարրը չէր վէպի յաջողութեան պատճառը, դա աւելի բարդ էր. ժամանակակից Հասարակութիւնը բռնուած էր Վերթերի ախտով, ամէնքն ևս դժգոհ էին կեանքից, որովհետեւ ձգտում էին ամէն ուժով վերացնելու կեանքի բոլոր ճնշող չարիքները: Երիտասարդութիւնը Վերթերի մէջ իր անձն էր ճանաչում, ուստի և շատերն իսկ Հետեւեցին նրա օրինակին և մի ժամանակ Վերթերի պէս անձնասպանների թիւը շատացաւ: Այս ներքին Հոգեկցական կապի վրան աւելանում էր Գէօթէ գեղարուեստական ոճն ու Հոմերական պարզութիւնը, իսկ այս ամէն միասին պատճառ եղան «Վերթերի վըշտերի» վիպասանութեան մի նշանաւոր տեղ յատկացնելու ընհանուր

գրականութեամբ մէջ:

Ինչպէս որ ամէն մի անկեղծ խոստովանութիւն թեթեւացնում է մարդու սիրտը, արձակում է նրան կաշկանդող Հոգեկան կապանքներից, այսպէս էլ Գէօթէի այս անկեղծ խոստովանութիւնը ազատեց նրա Հոգին ու սիրտը ճնշող ծանրութիւնից և նա նորանոր ստեղծագործութիւնների գիմեց: Վերթերի երկրորդ Հրատարակութեան ճակատին նա Հետեւալ խրատը դրոշմեց. «Նայէ, ասում է քեզ Վերթերի Հոգին գերեզմանից, տղամարդ եղիր և մի՛ Հետեւիր իմ օրինակիս»...

Ակսած 1770 թ. 1775 թ. Գէօթէի Հանճարն առաւօրէն արտագրում է. այդ շրջանում գրեց նա «Պրոմէթէոսը»: «Ստելլան» «Վիլհելմ» և սկսաւ «Իգմոնտն» ու անմահ «Փառաստը»:

Այս արգասաւոր շրջանն երկու մեծ յատկանիշ ունի. մին փիլիսոփայական, միւսը «տիտանեան» կամ Հոկայական: Արդէն Հասուն տղամարդ Գէօթէն վերնագոյն խնդիրների լուծման է դիմում և այն ևս յանգրգնաբար, իւր ոյժն զգացող Հոկայի նման:

Գէօթէի ստացած գրական հուշակր պատճառ է լինում է նրա կեանքի ասպաղայ ընթացքի յեղաշրջման: 1775 թուից Վայմարի գլխի հրաւերով բանաստեղծը թողնում է Ֆրանկֆուրտն և տեղափոխւում Վայմար: Այս փոքրիկ գերմանական քաղաքն այն ժամանակ մի կենդրոն էր ընտրեալների, ուր Գէօթէն մինչև իւր մահը մնաց, զարգացաւ և իշխեց: Երիտասարդ դուքսն այնքան մերձեցաւ նրան, որ շուտով Գէօթէին գաղտնի խորհրդարանի անդամ կար-

դեց, որով բանաստեղծը միանգամից բարձրացաւ իշխողների դասակարգի մէջ, որ սակայն արգելաւիթ եղաւ նրա բանաստեղծական արգասաւորութեան: Միշտ սիրահարութեամբ պատրաստ Գէօթէն այստեղ ևս ունեցաւ իւր ընտրեալը, ձառնուած ֆօն Չտայն, որի հետ մտերմութիւնը տեւեց երկար տարիներ: Քաղաքական և վարչական գործունէութիւնը չըյադեցրեց նրա, մի անասելի տենչ սկսաւ մղել նրան դէպի միայնութեան և գեղարուեստներով զբաղումն, ուստի հեռացաւ Վայմարից և ուղեւորութեամբ իտալիա, գեղարուեստների այդ մուսէօնը, ուր նա երկու տարի ճանապարհորդեց: Այդ ուղևորութեան նկարագիրը Գէօթէի «իբուռն երկերից մէկն է:

Իտալական ուղևորութիւնից յետոյ բանաստեղծի կեանքը նորից փոփոխութիւններ է կրում. նրա պետական ծառայութեան գործերը թեթեւայնում է դուքսը: Բանաստեղծն ամուսնանում է միջին դասակարգի մի համեստ և տնարար կնոջ, Քրիստինէ Վուլպիուսի հետ, որով մի առթամանակ պալատի կեանքից հեռու է մնում և նուիրում է կրկին իւր ստեղծագործութիւններին: Այս շրջանին են պատկանում նրա բնագիտական նշանաւոր հետազոտութիւնները. «բոյների փոխակերութիւնը» — որի մէջ նա ապացուցանում է, որ ծաղկի մասերը տերեւի փոխակերպութիւններն են: Նոյնչափ մեծ նշանակութիւն ունի և նրա բնախօսական այն շարադրութիւնը, որի մէջ զանգի ողնային կազմակերպութեան տեսութիւն է բացադրում:

Անշուշտ այս ասպարիզում չէր Գէօթէի ստեղծագործական մեծու-

թիւնը, դա յատուկ էր բանաստեղծութեան, որ իտալիայից վերադառնալուց յետոյ մի այլ գոյն և այլ բովանդակութիւն ստացաւ: Դասական (կլասիք) աշխարհի վեհ տիպերի վերականգնանալը Գէօթէի հոգու մէջ առիթ եղաւ նրա հեթանոսական ստեղծագործութիւնների: Իրաւամբ նրան անուանում են «մեծ հեթանոս», որովհետեւ ոչ ոք նորերից այնպէս չէ իւրացրել դասական-հեթանոսական կեանքի սկզբունքները, նրա գեղարուեստական պարզ-վեհութիւնը, որպէս Գէօթէն, որի երկերից մի քանիսն ուղղակի յունական ոգու արտադրութիւններ կարծես լինին:

«Իտալական ուղևորութեան» հետեւեցին «Հռովմէական Եղբերգները», «Իփիգլինեան ի Տաւրիս», որոնցից դասական պարզութեան և հանգրստութեան ոգին է փչում: Դասական ձևերով յետ չէ մնում և «Տարկուատո Տասսօն»: Այս երկերին հետեւից «Էգմոնտ» ողբերգութիւնը, որ վաղուց էր սկսուած:

Մտաւոր պտղաբերութեան այս արգասաւոր շրջանի վերջը 1794 Գէօթէն մտերմացաւ գերման միւս մեծ բանաստեղծին, Ջիլլերին: Այս տարօրինակ մերձեցումն երկու բոլորովին այլասեւ բնաւորութիւնների մեծ ծառայութիւն արաւ գերմանական գրականութեան:

Ինչպէս Գէօթէն ասում է, Ջիլլերի բարեկամական մղմանց շնորհիւ բանաստեղծս զգաց մի «երկրորդ երիտաւարութիւն», «նոր գարուն»: Այս շրջանին ենք պարտական «Վիլհելմ Մայստերի աշակերտական տարիք» կոչուող վիպասանութեանը, «Հերման և Դորոթեան», որ նորագոյն վիպագրութեան գլուխ գործոցն է և

խոր պարզութեամբ հոմերական վեպերն է յիշեցնում: Հասուն հանճարի պտղաբեր գրիչն արտադրեց բազմաթիւ քնարական, վիպական, թատերական մանր դործեր մինչև իւր մրտերմի Ղիլլերի մահը (1805): Քաղաքական շփոթութիւնների ծանրութիւնը զգաց և Քէօթէն, մեծ աշխարհակալ Նապոլէօնի արշաւանքների ժամանակ, որոնք աւերեցին Քերմանիան, քիչ մնաց զոհ էր գնում և Քէօթէն, բայց բախտի բերմամբ ազատուեցաւ և 1808 թուին տուաւ իւր ամենամեծ բանաստեղծութիւնը, «Փառաստը»: Քէօթօն այդ երկրի առաջին հատուածները զրել էր 1774 թ. ապա շարունակաբար զրելով մինչև 1808 թ. աւարտեց առաջին մասն, իսկ 24 տարի յետոյ երկրորդը: Ամենայն իրաւամբ նա «Փառաստն» անուանում է «Իւր ամբողջ կեանքի աշխատութիւնը»: «Փառաստը» Քէօթէի ստեղծագործութիւններից ամենից ներքինն ու անհատականն է, դրա մէջ արտացոլում են երիտասարդ հասուն և ծերունի Փառաստ-Քէօթէն, այն զանազանութեամբ միայն, որ Քէօթէն իւր եւս ընդարձակել և հանրամարդկային է դարձրել, որով և այդ նշանաւոր ողբերգութիւնը դարձել է համայն մարդկային ողու ողբերգութիւնը:

Դրա մէջ մարդկային ոգին եռանդուն երիտասարդական շրջանում ձգտում է դէպի գերազոյն իդէալը, այլականում մաքառում է արդելքների դէմ ամենայն հաստատամտութեամբ և ծերունի հասակում ստեղծագործում է գլխակցօրէն: Այն մեծ բարոյական սկզբունքը, որ հիմք է կազմում «Փառաստի» ապացուցանում է, որ մարդուս մէջ եղող երկու

հակադիր ձգտումները — մարդկայինն ու սատանայականը — կռուելով՝ յաղթութիւնը մնում է մարդկանին: «Փառաստը» մեր դարու քաղաքակրթութեան ամենից խորիմաստ և զեղարուեստական երկն է:

Քէօթէն մեռաւ 1832 թ. մարտի 22-ին, 83 տարեկան հասակում: Աւանդութիւնը նրան է վերագրում մահուան վայրկեանին ասուած խօսքերս, «Լոյս, էլ աւելի լոյս»: Եթէ իրապէս այս խօսքերն արտասանած էլ չլինի Քէօթէն իւր մահուան ժամին, բայց նրա անմահ հանճարն այդ է աւանդել մարդկութեան:

Գ.

Մեծ բանաստեղծի ամբողջ կեանքը համառօտապէս գծելով՝ զիտմամբ լուութեան տուի մի հանգամանք, որ պէտք է «Թատրոնի» ընթերցողներին յատկապէս հետաքրքրէ: «Թատրոն»-ին վայելէ անշուշտ քիչ աւելի կանգ առնել Քէօթէի գործունէութեան վրայ իբրեւ թատրոնի ղեկավարի:

Քերմանիան մինչև մեր դարու սկզբները չունէր ազգային թատրոն, ուստի և չէր ունեցել այնպիսի մեծ թատերագործներ, որպիսիքն են Ղէքսպիրն և Մոլիերը: Իրաւ է, թատրոն և թատերական ներկայացումներ եղել են գերմանական բազմաթիւ թագաւորութիւնների, դքսութիւնների և իշխանութիւնների մայրաքաղաքներում, բայց դրանք ամէնն ևս օտարերկրեայ բոյսերի են նմանել, որոնք ծաղկել են իշխանական պարտեզներում և արմատ չեն բռնել երկրի մէջ: Այս թերութիւնն զգացել էր Լեսսինգն և կռիւ էր յայտարար-

րել հին, կեղծ-դատական թատրեր-
դուլթեան և սկզբն էր դրել նոր
թատերախաղին: Այս կուիւր շարու-
նակեցին երկու նշանաւոր «գիտական-
ները», ձիւլերն ու Գէօթէն, բայց չէ
կարելի ասել, որ յաղթող հանդիսա-
ցան: Գէօթէն 1790 թուին նշանա-
կուել էր Վայմարի նորակառուց
թատրոնի տեսուչ, այս պաշտօնի մէջ
նա երկար տարիներ մնաց և ձիւլե-
րից զրդուելով մեծ ջանքեր նուիրեց
մի ազգային գերմանական թատրոն
ստեղծելու, որ սակայն տիուր վախ-
ճան ունեցաւ:

Վայմարի դուքսը թատրոնի ծախքն
հոգում էր և ցանկանում էր, որ դա
լինի իւր արքունիքի գուարճատեղին.
միանգամայն և ամէն ազատութիւն
էր տուել Գէօթէին, այդ բեմը
դարձնելու իւր նոր փորձերի միջոց:

Գէօթէն անձամբ հսկում էր փոր-
ձերին, կրթում էր դերասաններին և
մեծ խստութեամբ ղեկավարում խում-
բը: Առաջին անգամները ներկայաց-
նել տուաւ նա Ջէքսպիրի «Յովհան
արքան», «Հենրիկոս Գ.» իւր «Քիւր-
գեր զենեքալը», «Վլադիմիր», սա-
կայն ոչ մեծ յաջողութեամբ, ոչով-
հետեւ դերասանական խմբի մէջ ու-
ժեր չկային, դրա պատճառն ևս այն
էր, որ դերասանների վարձատրու-
թիւնը շատ ողորմելի էր: Գէօթէի
նոյնպէս և ձիւլերի կարծիքն էր, որ
հանդիսականներին պէտք է կրթել,
պէտք է նրանց վրայ իշխել և թոյլ
չտալ, որ իւր ճաշակին գերի դարձնէ
թատրոնը, այս իսկ եղաւ նրանց
փորձերի անյաջողութիւն պատճառը:
Փողովրդի բնական և առողջ դատո-
ղութիւնը մի փորձուած դատաւոր է,
որ չէ կամենում հպատակել, այլ սի-
րում է իշխել, կարելի է բռնանալ

նրա վրայ, բայց ոչ սպանել: Վայ-
մարի հասարակութիւնը թոյլ տուաւ,
որ բռնանան իւր ճաշակի վրայ, բայց
չկարողացաւ ոգևորուել այն բաների
համար, որոնցով զմայելել էին սով-
տում իրեն, նա ձանձրանում էր և
լռում:

Այս հասարակութեան մէջ կար մի
տարր, որ լաւ դատաւոր կարող էր
լինել, դա էր Յնայի ուսանողութիւ-
նը, սակայն նրան ևս ստիպեց լռե-
լու զաղտնի խորհրդական, համալ-
սարանի հոգաբարձու և հռչակաւոր
բանաստեղծ Գէօթէն: Սա ինքը նրա-
տում էր դահլիճի միջավայրում, իւր
արծուի հայեացքով իշխում էր ամէնի
վրայ, երբեմն իսկ բարձրաձայն հրա-
մայում, որ չծիծաղեն, չծափահարեն,
չուլեն: Անհնազանդներին նա ղին-
ուորներով արտաքսել էր սպառնում
դահլիճից: Նա իւր խստութիւնն այն-
տեղ հասցրեց, որ արդելեց հասարա-
կութեան թատրոնում իւր հաճու-
թիւնն ու տհաճութիւնը յայտնել,
սանձեց քննադատութիւնը սպառնա-
լիքներով:

Եթէ նա խիստ էր հասարակու-
թեան վերաբերմամբ, աւելի ևս
խիստ էր դերասանների վերաբերու-
թեամբ: Գէօթէն լաւ էր հասկացել
դերասանների բնաւորութիւնն, ուստի
և մի պահանջ էր դնում, որ նրանք
առանց ընդդիմութեան պէտք է հնա-
զանդին ամէն մի կարգադրութեան,
անհնազանդներին հրամայում էր
օրերով բանտարկել: Չնայելով այս
բռնաւորութեան, դերասանները շատ
էին սիրում Գէօթէին և պատրաստ
էին ամեն ջանք գործ դնելու, որպէս
զի ծառայեն նրա նպատակներին:
այս է ահա այն յաջողութիւն գաղտ-
նիքը, որ, չնայելով այն չնչին մի-

ջողներին, Գէօթէն կարողանում էր կատարեալ զեղարուեստական ներկայացումներ յաջողացնել: Վայմարի թատրոնը ծաղկեցաւ մանաւանդ շնորհիւ Զիլլերի անմահ երկերի, որոնց ներկայացման բոլոր դժուարութիւններին հնարաւոր չափով միշտ յաղթում էր Գէօթէն: Յիշելու համար թէ ինչպիսի դժուարութիւնների հետ պիտի կռուէր Գէօթէն, բաւական է ասել, որ այն ժամանակ մի ընդհանուր արտասանութեան ձև անգամ չունէին դերասաններն, որոնք իրենց գաւառաբարբառով էին խօսում և երբեմն ծաղր յարուցանում:

Գէօթէի նպատակն էր ստեղծել մի կատարեալ զեղարուեստական թատրոն թէ իւր բովանդակութեամբ և թէ արտաքինով. նա թէպէտև ճաշակի փոփոխութեան վրայ ազդեց, բայց չհասաւ իւր նպատակին: Այս մասին բնաւորիչ է այն առիթը, որ ստիպեց նրան հեռանալ թատրոնի տեսչութիւնից:

Մինչև 1817 թ. Գէօթէն ղեկավարեց Վայմարի թատրոնին. այդ ժամանակ ամբողջ Եւրոպայում անուն էր հանել մի դերասան Վարստէն անուամբ, որ մի վարժուած շուն էր բեմ հանում «Օբբիի շունը» անունով մեղողրամի մէջ և ամէնքին հիացնում: Արդ այդ դերասանը Վայմար ևս եկաւ, բայց Գէօթէն բաց է ի բաց մերժեց թող տալու, որ շունը բեմ հանուի: Սակայն տեսնելով որ իւր բարեկամ դքսի կամքնէ այդ, անմիջապէս Ենա ուղևորուեցաւ, բայց այդ էլ չօգնեց, Վարստէնը բեմ ելաւ իւր շան հետ և Գէօթէն զայրացած թողեց թատրոնի ղեկավարութիւնը: Ճակատադրական հեգնութիւն. գեղարուեստը, որ վռնդել էր ժողովրդա-

կան ճաշակի գերիշխանութիւնը թատրոնից, վռնդում է Վայմարի թատրոնից մի շան միջոցով:

Գ.

Քիչ բանաստեղծների է յաջողուել իրենց կեանքի ընթացքում մի այնպիսի փայլուն դիրք ստանալ և կենդանութեան ժամանակ այնքան փառք վայելել, որչափ Գէօթէին:

Իւր կեանքի վերջին օրերին նա հանրահռչակ մեծութիւն էր ամբողջ Եւրոպայում, նրա երկերը թարգմանուած էին, նա ունէր բազմաթիւ հետևողներ: Նրանով հիացած էին իտալացի բանաստեղծ Մանգոնին և անգլիացի Բայրընը, մեծ քննադատ Վարլէյը, չիչենք ուրիշ շատ շատերին: Գեռ. ևս 1825 թ. այս ոլիմպիացին արժանացաւ լիտամեայ յօբելեան տօնելու Վայմարում, ապա երեխտագէտ հայրենիքը տօնեց իւր մեծ որդու հարևարամեակը 1849 թ. իսկ այս տարի օգոստոսի 16/28-ին հարիւր լիսնամեակը: Այսօր Գերմանիայ շատ քաղաքներում կանգուն է նրա արձանը և կիսարձանը, նրա երկերը սնունդ են տալիս մատաղ սերնդին և չկայ գերմանացի որ չերգէ Գէօթէի երգերը, առածօրէն գործ չզնէ մի երկու տող նրա «Փառուտից» և այլ երկերից:

Հայկական դրականութիւնը, որ աղքատ չէ առհասարակ դասական հեղինակութիւնների թարգմանութիւններով, Գէօթէի շարադարութիւնների մասին դեռ ևս շատ լիտ է մնաց է. մենք դեռ ևս չունինք Գէօթէի թարգմանիչ: Հոմերոսը, Սոփոկլէսը, Եւրիպեզէսը, Վիրգիլիոսը, Դանթէն, Միլտոնը, Ռասինը, Մո-

լինուր, ձէքսպիր ու նոյն իսկ ձիւլերն
ունեցել են արժանաւոր հայ թարգ-
մանիչներ, բայց Գէօթէն զեռ ևս
չունի: Իրաւ է ունինք Գէօթէի երկերի
թարգմանութիւններ, «Վերթերը»
թարգմանած է Ֆրանսերէնից և ոչ
բնաղբից, նոյնպէս թարգմանուած է
«Փառուտը» արձակ լեզուով դարձեալ
Ֆրանսերէնից, նորերս արձակ լեզուով
կրկին թարգմանուած է «Փառուտը»

և արդէն իսկ թարգմանուել և տպա-
գրուել են «Հերման և Գորօթէան»,
և «Կլաւիգոն», սակայն այդ ամէնն
ևս կրկին թարգմանուելիք են, որ-
պէս զի հայ ընթերցողը կարողանայ
ճաշակել Գէօթէի վեհ բանաստեղ-
ծութեան զեղեցկութիւնը:

Նիկողայոս Զարամիան

P U U U U U U U U U

(Պարունակութիւն և վերջ *)

Կան Վոյնեք որոնք նպաստաւոր են բոլոր ղեմքերի համար, բայց միայն առօրեայ կեանքի մէջ, եւմի վրայ դրանք կորչում են և Թատրոնական զգեստին էֆֆեքտ են տալիս, միայն իրական կեանքից առնուած պիեսների մէջ:

Ան թաւիշի գոյնը համապատասխան է
շիւահեր և դեղնագոյն մազ ունեցողնե-
րին, ըստ որում այս գոյնի մազ ունեցող
անձինք ունին կապտագոյն աչեր և
քնքոյշ սպիտակ կաշի։ Մուգ գոյնը նը-
պաստաւոր չէ սևամազների համար, եթէ
միայն զարկարած չէ մետաքսով, կամ չէ
մեղմամորած թաւշեալ քնքոյշ շերտերով։

Ան զգեստով հաղնուած սև աւորթներ
կաշին արելի սպիտակ է երևում, շնորհիւ
կաշիի և զգեստի գոյների տարբերու-
թեան:

[illegible]

Այդ խնդրի վերաբերմամբ մեծ դեր է կատարում լուսը: Կան գործուածքների ուրոնք կլանում են լուսը (բուրդը), միւսները ընդհակառակ անդրադարձնում են (ատյասը), կամ թէ մեղմացնում լուսի ոչ-ժը (մահուղը), կամ ինչպէս Բլանն է վը-կաչում բոլորովին, մարեցնում են լուսը (թաւիշը):

Թեթև չին, աստիճան, բարձր կոչումով
գործուածքներից պատրաստուած զգեստ-
ները յարմար են օգնութեան գերասանու-
հիներին համեստ գերերի մէջ: Այդ գոր-
ծուածքները, կլանելով լոյսի ճառագայթ-
ները, իրենք պահպանում են կիսաթա-
փանց գունախառնութիւնը:

Մետաքսեայ ծանր գործուածքները,

Տէս „Թատրոն“ № 1. 1899 թ.

ՀԵՐԿՈՒԹԵԱՆՆ, փԱՐԹԱՈՒԹԵԱՆՆ, ՀԱՐՐԱՍ-
 ԹՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԵՐԵՆՄՆ ԼՆ ՈՐՋՈՒԹԵԱՆ
 ՂԵՆԱՆՆԵՐ ԵՆ՝ ՂՐԱՆՔ ԵՆ՝ ԺՆԱԽԵՐ, ՊԻՄ ԴՆ

ԳՐԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Բոլոր բրգեայ գործուածքները, որոնք պատրաստուած են բուրդի ու մետաքսի խառնուրդից (alpaga ալպագա), կամ իր- լանդական կոչուող. տարբերում են մե- տաքսեայ կտորներից առելի մուգ կիսա- թափանց փալլով և համապատասխան են միջին դասակարգերի պետտներին, քանի որ լրջութեան տեսեսութեան պատկեր են կրում:

Բամբակեայ կտորները, թփեղ, նստուկ,
չեւ, համեստութեան, մաքրութեան,
ճշգրտահունքեան, և նոյն իսկ չքաւո
րութեան տպաւորութիւն են թողնում

Այլ բնաւորութիւնը աւելի սկարզ են
պրտալայտում կտաւեղէնից պատրաս-
տուած գործուածքները:

Կնուսեղէնից պատրաստած կուսպաշո
քուրմերի հանգերձները, հին հուվմայեցոյ
քաղաքացիները վերարկունները և աս-
պետական սպիտակագոշն եափնջիները,
վեհութեան, անբիծ մաքրութեան և հե-
զութեան տպաւորութիւն են դործում:

Դիբախից, կամ մետաքսից պատրաստած ծանր գործուածքները պէտք է գործածել միայն արքայական հանդերձների համար, իսկ ժամանակակից իրական կեանքից առնուած պիեսների մէջ դրանց գործադրութիւնը հնարաւոր է միայն իբրեւ լրացուցիչ պարդարանք:

Արդ՝ մենք տեսնում ենք որ նվաճը, որից պատրաստուած է գործուածքը, ինքնըստինքեան արդէն որոշ բնաւորութիւն է կրում, նաչած թէ նա ինչ պէս է միանում լուսաւորութեան հետ, այն է կանում է լոյսը, թէ անդրադարձում:

Ուղղաձիգ շերտերը փոխում են դործ-
ուածքի արտաքինը, այնպէս, որ իբր
երկարացնում են նրան, իսկ հորիզոնա-
կան շերտերը ընդհակառակ լայնացնում:
Անկիւնագիծ շերտերով զգեստները, ըստ
Ջարլ Բլանի գործածելի են միայն ըն
տանեկան շրջաններում, որովհետեւ զգես-
տին անփոփոխ բնաւորութիւն են տալիս:

Բեմական զգեստի համար առաւել ան-
յարմար են աղիւսագիծ գործուածքները,
այսինքն գործուածքներ որոնց հորիզո-
նական շերտերը բեկանւում են ուղիղ
անկիւններով: Այդ տեսակ գործուածք-
ներից կարած զգեստները անյարմար են,
մանաւանդ վերին մասը, ըստ որում ընդ-
ղծում են արտիստուհու բնական կապ-
մուածքի նոյնիսկ ամենաչնչին պակասա-
ւոր կողմերը:

Այդ գործուածքից պատրաստած հան-
դերձները յարմար են կօմիք գերերի հա-
մար: Բաց երբ այդ աղիւսածն քառանկիւն-
ները մանր են այդ անյարմարութիւնը
կոչւում է, ըստ որում հեռուից միակեր-
պութեան տպաւորութիւն է ստաց-
ւում:

Վենետիկի հուշակաւոր նկարիչ Պաօլօ
Կարիարին, որը յայտնի է Վերոնեզ ա-
նունով, վերջին աստիճան նրբութեամբ
էր ըմբռնում զգեստների միագոյնու-
թեան նշանակութիւնը, անձնաւորու-
թեան վեհութիւնը, լրջութիւնը և մե-
ծութիւնը բնաորոշելու համար: Այդպէս,
օրինակի համար, հարսանիք Փալիլիայի
Վանա քաղաքում պատկերով, նա, նոյն
իսկ այսօր, զարմանք է յարուցա-
նում ներկերի ճոխութեամբ, ներդաշնա
կութեամբ, շքեղութեամբ, և գոր-
ծուածքների գոյների տարբեր, բաց հը-
րաշալի դասաւորութեամբ: Մինչդեռ
(պատկերի) խնջոյքի երաժիշտները, մանկ-
լաւիկները, սպասաւորները զարդարուած
են կանաչ թաւիչով, ոսկեփայլ մետաք-
սով, պատուաւոր տեղը բռնած Փրկիչը,
Տիրամայրը և նորապսակ գոյգը կրում են
անպաճոյճ միագոյն կարմիր և կապույտ
հանդերձներ: Մեծ նկարիչը երեք հա-
րիւր տարի մեզանից առաջ հասկանում
էր զգեստ կրելու եղանակը և գեղարուես-
տի պահանջները, զարդարելով իւր ստեղ-

ծած պատկերի գլխաւոր անձանց միագոյն
զգեստներով, չնայած որ շուրջը ա-
րեւելեան ճոխութիւնէ տիրում:

Բացի վերը յիշածներից դերասանը
հանդերձի գործուածքը ընտրելիս պէտք
է ի նկատի ունենալ և երկրի կլիմայական
պայմանները, տարուան եղանակը. ոչ մի
երևույթ այնչափ տգեղ տպաւորութիւն
չէ թողնում, ինչպէս յաճախ բեմի վրայ,
երևան եկող անմտութիւնները: Զատ
անգամ տեսնում ենք որ անցքը կա-
տարւում է ձմեռը, իսկ կանաչք չի չորով
են հագնուած:

Բեմական զգեստի գործուածքները միշտ
պէտք է ընտրել գիշերուան լոյսի ժա-
մանակ, որովհետեւ գիշերային լոյսի ճա-
ռագայթները գործուածքի գոյնը փոխե-
լու յատկութիւն ունին: Յերեկուան լոյ-
սի տակ ընտրած կտորը կարող է այլ
տպաւորութիւն թողնել գիշեր ժամա-
նակ: Կապույտ գոյնը սևանում է, սլարդ
կապտագոյնը դժգոյն է դառնում: Կա-
նաչ գոյներն աւելի են գեղեցկանում գի-
շերուան լոյսի ներքոյ: Կանաչ խնձորի
գոյնը (vert pomme) դուրսուստի գոյն
է ընդունում: Ընդհանուր առմամբ գի-
շեր ժամանակ աւելի է ֆիֆէքտ են արտա-
յայտում դեղնագոյն գործուածքները, մա-
նաւանդ մետաքսեայ կտորները. նոյնը
կարելի է ասել և կարմիր գոյների մա-
սին՝ եաղութի գոյնը առանձնապէս փայլ
է տալիս թաւիշին, արեան գոյնը պարզ-
ւում է, կեռասի գոյնը հասնում է վար-
դի գոյնին, իսկ ալ կարմիր գոյնը հրաշին
տպաւորութիւն թողնում:

Սև և սպիտակ գոյները գիշերուան
լոյսից մասամբ են միայն փոխւում: Կա-
պույտ սև գոյնը, որի աւելորդ անուր
<ազուաւի թև> է կոչւում, կորցնում է
կապույտ շերտերը, սպիտակ գոյնը աւելի
շքեղ է երևում գիշերը, մանաւանդ ե-
թէ իսպառ սպիտակ չէ. այդ հանգա-
մանքը ի նկատի առնելով բեմի համար
առաւել նպատակաշարմար է ընտրել
blanc de lumière-կոչուող գոյնը, որը
մասամբ միայն սպիտակ է:

7) Զգեստի երեք գլխաւոր յարմարներ են լար-
ջուլին, գեղեցիկութիւն, և ճոխութիւն:

Լրջութիւն ասելով ոչ թէ պիտի մի-

այն հասկանալ հնագիտական և պատմական ճշգրտություն, որը հարկաւ առաջնակարգ պայմաններից միսն է, ալ և ձևը, և գործուածքի նիւթը որոնք աւելի համապատասխան պիտի լինին դերակատարի արտաքինին: Բեմական զգեստի գործուածքն ընտրելիս և տարազն որոշելիս միշտ պէտք է ի նկատի ունենալ՝ որի համար են ընտրուած, կան նիհար, բարձրահասակ, գեր, կարճահասակ...

Ձարլ Բլանը ոչ միայն շեշտում է արտիստի արտաքինը, ալ մինչև անգամ նշանակութիւն է տալիս դէպք, որի ձևի հետ մեծ առնչութիւն ունէ արտիստի արտաքինը:

Եթէ քիթը տիպիքական է, ասում է Ձարլ Բլանը, (le nez a du style) հետևապէս ճշգրտութիւնը պահպանած հանդերձը համապատասխան կը լինի: Արժուաքիթ արտիստը հին դարերու, արքայական անտիք, կամ ասպետական զգեստով զարդարուած, ցանկալի տպաւորութիւն կը թողնէ հանդիսատեսի վրայ, իբրև մշտապէս այդ հանդերձը կրող անձնաւորութիւն, և դրա հակառակ տափակ քիթ ունեցող արտիստը չափազանց ծիծաղաշարժ կերևալ գերմանական ասպետի, կամ հռովմայեցւոյ ազնուականի զգեստով:

Գերասանի համար անհրաժեշտ է, որ իրական կեանքից առնուած պիեսներ ներկայացնելիս, նա զգեստի ընտրութեան խստութեամբ վերաբերուի, որպէս զի հանդերձը համապատասխան լինի պատկերացնելիք տիպի հասարակական դիրքին, տարիներին, նրա բնութեան:

Ինչ մօղայ էլ որ տիրապետող լինի, բաց և այնպէս կան կանոններ, որոնք առօրեայ կենցաղի մէջ ընդունուած են և անշեղ պիտի գործ դրուին բեմի վրայ: Այդպէս կանանց զգեստի վերաբերմամբ, չնայած մօղայի չաճախակի փոփոխութեան ենթարկման, անհրաժեշտ է սահմանել հետևեալ բեմական կանոնները:

ա) Իրդեայ գործուածքներից պատրաստած կարճ զգեստը համապատասխան ոտնամանով և զլխարկով չարմար հանդերձ էլ չդրօսանքի:

բ) Աւելի թանկագին ու ճոխ գործուածքներից կարած և զարդարանքներով

րով լրացրած զգեստները գործ են ածուում այցելութիւնների և ցերեկուան ընդունելութիւնների ժամանակ: Եթէ գործողութիւնը կատարուում է ցերեկով շատ գոհարեղէնը ճաշակի պակասութիւն է համարուում:

գ) Առիս, փարթամ զգեստները, շէքսպ. (la qoeue) և պարանոցը բաց կրում են պարահանդէսներին, երեկոյթներին, հանդիսաւոր ճաշերին և այդ դէպքերին մալի վրայ փետուր կամ ծաղիկ, ինչպէս նաև գոհարեղէն, մարգարիտ նպատակաշարմար է:

դ) Կուրծքը և թւերը բաց հանդերձներ կրում են միայն պարահանդէսներին: ե) Բաց գոյնի, թեթեւ գործուածքների զգեստները գործածելի են ընդհանրապէս ամառային ամիսներին, բաց մասնաւորապէս դեռահաս օրիորդները և ջահել տիկիները միշտ կարող են կրել առանց խտրութեան տարուան եղանակին: Չափահաս կանանց երբէք վայել չէ այդ զգեստները կրել:

զ) Վերարկուները կարճ և երկար պէտք է համապատասխան լինին տարուան ամիսներին:

Կօշիկը և ձեռնոցը բեմական տեսակէտից չետին տեղը չեն բռնում:

Նուրբ կարած կօշիկը, քնքոյշ ձեռնոցը միշտ նկատելի են. գուր է կարծել թէ դրանք չնչին մանրամասնութիւններ են: Կօշիկը և ձեռնոցը թէ կեանքի մէջ և թէ բեմի վրայ լրացնում են տուալետը: Գեղեցկութեան դէմ մեղանչած կը լինինք եթէ կօշիկը և գուլպայի գոյնը համապատասխան չեն զգեստին:

Կանացի կօշիկը, կոճակներով, կարած մահուդից, կամ ալ կտորից չարմար է զբօսանքի համար. դեղնագոյն կամ փայլուն կաշիի կօշիկը այցելութեան:

Գեղեցիկ վայելուչ սև հանդերձը պահանջում է սև փայլուն կաշիի կօշիկ և մետաքսեայ սև գուլպայ:

Սև թաւշեայ կանացի կօշիկ, ոչ մի էքստրա արտիստուհի չպիտի կրէ բեմի վրայ, որովհետև այդ տեսակ ոտնամանը հաստացնում է ոտքը: Պէտք է ոտնամանը, ծալքերը փայլուն կաշիով ծածկած, գործ են ածում կոմիք դերասանուհիք,

պառաւանքների դերերում: Բամբակի կամ բրդի սպիտակ գուլպաները կրում են գիւղացիք: մետաքսեայ սպիտակ գուլպաները կրում են պարահանդէսներում, կամ հարսանիքներում, միայն անպայման սպիտակ հանդերձ ունենալով: Վարդի, կամ մարմնի գոշն դուլպա ոչ մի դրամատիքական դերասանուհի չպիտի կրէ:

Հողաթափներ (տուֆլի) ամէն տեսակի և գոշնի գործածելի են առաւօտեան, ընտանեկան շրջաններում: ոսկեթելով կարած միայն ազգային և պատմական պիեսների մէջ:

Ձեռնոցներին, ասում է Չարլ Բլանր, անշուշտ մի քանի տող պիտի նուիրել:

Դարուս առաջին կիսին ասում էին, թէ լաւ ձեռնոց պատրաստելու համար երեք պետութիւնների աշխատութիւն է պահանջւում:

«Սպանիան կաշի է պատրաստում, Փրանսիան ձեռն է, իսկ Անգլիան կարում»:

Ձեռնոցի համար մօղա գոշութիւն չունէ, ընտիր ձեռնոցը պիտի աւել երկար լինի քան ձեռքի դաստակը: Նայած օրուան ժամին ձեռնոցը կարող է լինել փայլուն լայն կամ առանց փայլի, բայց չամենայն դէպս նա նեղ չպիտի լինի, հակառակ պարագայում ձեռքը տգեղ է երևում և ուռածի տպաւորութիւն թողնում:

Չվեղական ձեռնոցը ոչ լուսափայլ, այլ բաց գոշների, յարմար է այցելութեան համար: Սպիտակ և այլ փայլող գոշները համապատասխան են պարահանդէսներին, թատրոնում, իսկ մութ գոշները զբօսանքի:

Բացի վերը ցիշուած դիտողութիւններից, տուալէտ ընտրելիս արտիստուհիները պէտք է ի նկատի ունենան և դեկորների գոշը, ինչպէս նաև բեմի կահաւորութիւնը. կարող է պատահել որ դեկորների գոշը, վարդուցիների շքեղութիւնը նսեմացնեն դերասանուհուն. այդ բնականաբար ռեժիսորի գործն է:

Անհրաժեշտ է որ բոլոր դերակատարները տեղեակ լինին իրար զգեստների գոշն և ձևի մասին: Ռեժիսորաբար, նախանձը, ընկերոջ նսեմացնելու ստոր ձգտումը միշտ երևան են եկել, թէ

կեանքում և թէ բեմի վրայ կուլիսի ետեւը, և յաճախ նկատած ենք որ միևնոյն պիեսի մէջ մասնակցող դերասանուհիները իրարուց ծածկում են իրենց զգեստի գոշը, այդ երևույթը վնասում է նոյն իսկ արտիստուհիներին: Անկասկած մրցակիցներից մէկը կը չաղթէ, բայց տուժողը կը լինի գեղարուեստը: Բնագրմունքը, քաղաքավարութիւնը, դիտողութիւնը միշտ կը հասկացնեն արտիստուհուն թէ ինչ բնաւորութիւն է կրելու նրա զգեստը, բայց միշտ պիտի չափաւորեն պահպանել:

Մօղային, նրա տարօրինակ օրէնքներին, պէտք է հնազանդուել և հետեւել, բայց առանց ենթարկուելու այնպիսի ծայրահեղութեանց, որոնց մասին, ասում են՝ *Ժողովրդի միջոցով* կամ թէ նա «դարձրուած է վարդապետ Ժողովրդի համայն»: Բնականաբար կան դերեր, երբ այդ «վաղուան մօղան» նոյն իսկ կարևոր է, երբ դերասանուհին պիտի ներկայացնէ այն նազելի կանանց, որոնք յայտնի են գրականութեան մէջ *demie monde* անունով. այդ դէպքերին մօղայից դուրս նորաձեւութիւնները նոյն իսկ չէ կը համարուին:

Դերասանի զգեստը աւելի պարզ է: Փրակ գործածելի է երեկոյցներին, պարահանդէսներին, հանդիսաւոր ճաշերին, հարսանիքներին, երբ սալօնական պիեսներ են խաղացուած: Բացառութիւն պէտք է անել, երբ գործողութիւնն ամառն է կատարւում, ամառանոցներում, կամ գիւղում: Փրակի հետ կարևոր է սպիտակ փողպատ: Փրակ սև փողպատի հետ կրում են միայն ճաշերին:

Հարսանեաց հանդէսներին գործածելի է սպիտակ ձեռնոց լայն, քանի որ բոլոր միւս գոշները նպաստաւոր չեն: Փրակ և սև փողպատ կրելիս գործածելու է բաց եասամանի գոշն ձեռնոց:

Լացկովի կօշիկ և գլխարկ ցիլինդր ծալովի, միայն թէ գլխարկի ներսի աստաւը երբէք պաշտօն գոշն չպիտի ունենայ, այլ սև: Օսլայած շապկի կուրծքը պիտի լինի առանց աւելորդ զարդերի—պարզութիւն և մաքրութիւն, դրանք կարևոր են: Բացառութիւն կարելի է անել ֆատ և կոմիք գերերի համար:

Ոսկէ զարդարանքներ շատ չպիտի լինին. խոժոր աղամանդեայ մատանիներ, կամ ալ գոհարեղէն ձեռքի կամ կրծքի վրայ կրում են միայն կոմիք, ֆատ, հակառակորդ զերսանները և բուրժուա առևտրականները:

Անգլիական ռեզինգօն սև կամ բաց գոյն սլանտալօնի հետ միասին ամենաընդունուած և լուրջ զգեստն է ճաշերի, պարզ երեկոյթների, այցելութիւնների ժամանակ: Բաճկոնակը կարող է լինել սպիտակ կամ գունաւոր, բայց ռեզինգօի կտորից կարած առաւել գեղեցիկ է:

Փրակի վերաբերմամբ այս էլ ասենք որ Եւրոպայում այդ զգեստը կրում են միայն հանդիսաւոր ճաշերին, ռաուտներին, բայց ոչ երբէք այցելութիւններին, կամ հարսանեաց հանդէսներին, ուստի

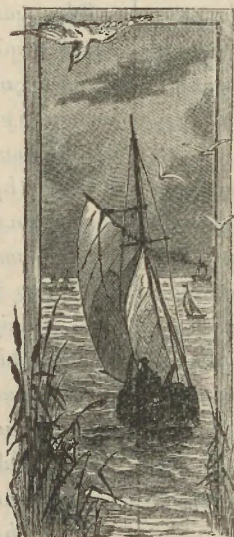
Եւրոպական սալօնական պիեսներ ներկայացնելիս այդ հանգամանքը ի նկատի առնելու է:

Comedie Grançaise Թատրոնում մենամարտութեան զգեստն է սև անգլիական ռեզինգօ, բաճկոնակ և սլանտալօն մուք գոյնի, ձեռնոց փողպատ նշնալէս սև, ցիլինդր գլխարկ, վերարկու որ մենամարտութեան վայրկեանին հանում են և մենամարտողները բարձրացնում են ռեզինգօի օձիքը:

Բաճկոնը, վիզիտկան, բաց գոյների համապատասխան են երիտասարդներին. դրանց չարմար են փափուկ գլխարկներ, պաշտառ գոյների փողպատներ և այլն:

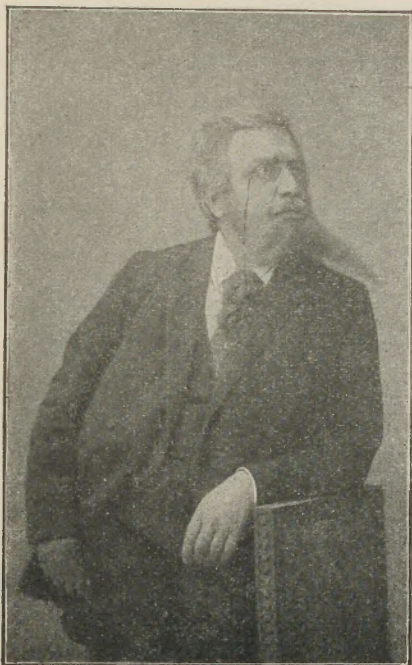
Ձեսուկնան, և ալ ամառային կտորները գործածելի են բոլոր դասակարգերի և ամէն տեսակ հասակի մարդկանց:

Թատերասէր

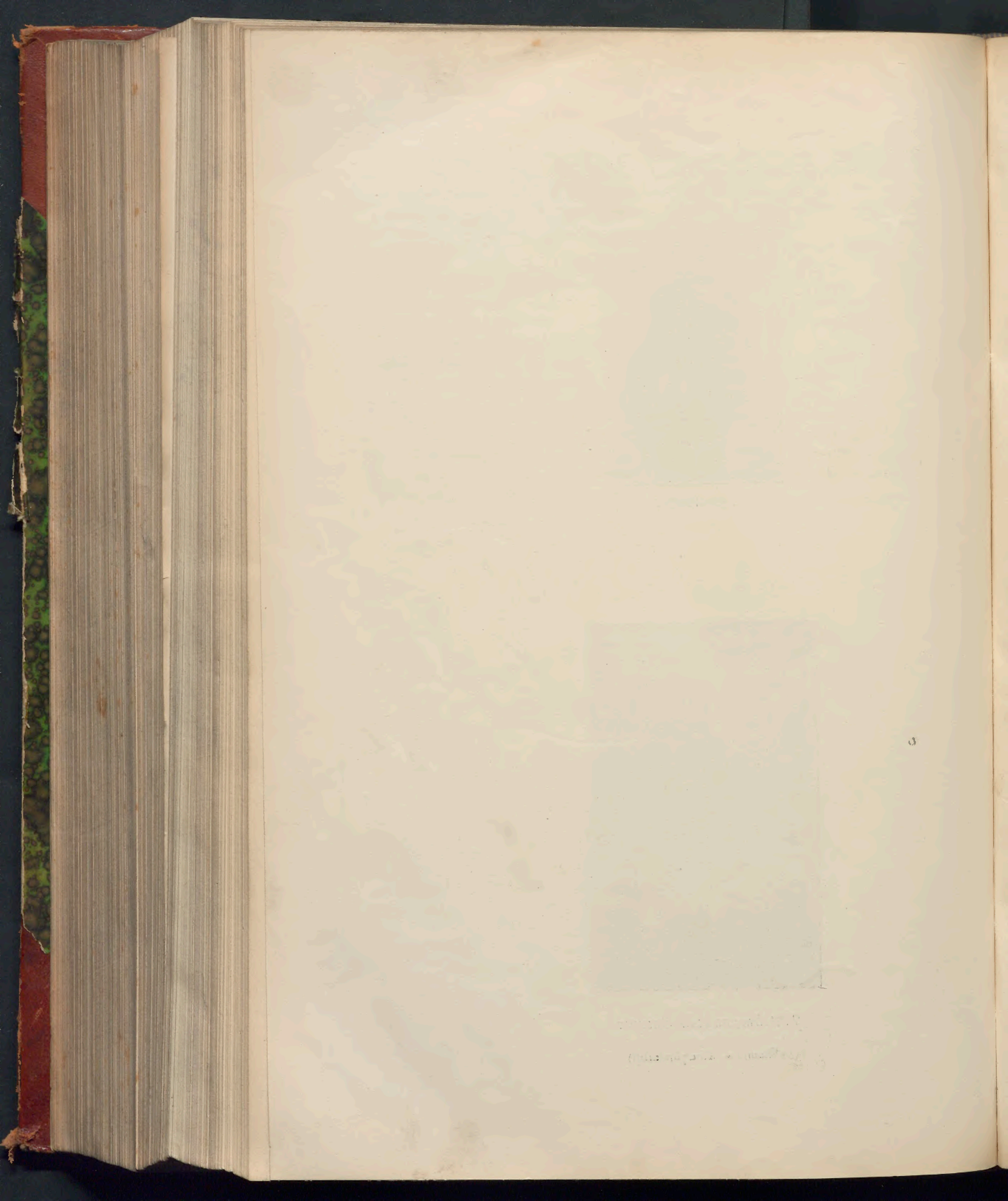

Գ. ՎԵՏՐՈՍԵԱՆ

Գ. Վետրոսեան-Տրապտ
(«Պատիւ» Զուգերմանի)

ԹԱՏՐՈՆԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿՈՆ

(Թուղթիկ ակնարկներ)

Այս տարի, ինչպէս նաև անցած երկու թատերական շրջաններին, Բագուն ևս շարունակեց խնամակալութիւն անել Հայ բեմին, ապահովելով կանոնաւոր խմբի գոյութիւնը: Խումբը կազմուած է ծանօթ ոյժերից և նորութիւններ են տրիկ. Մայսուրեան և օր. Ադամեան: Թատերաշրջանը սկսուեց Փրփնսուա Կոպպէի «Թագի համար» հերոսական պիեսով, որն անցեալ սեզօնին այնչափ մեծ յաջողութիւն ունացաւ, իսկ այնուհետև ներկայացուած են՝ «Օրուան չարիք» (դերբւ տիկ. Մայսուրեանի), «Հայրենական տուն», «Զարագուշակ քայլ» (դերբւ օր. Խիթարեանի), «Ուրուականների ետեւից», «Անսանձի սանձահարումը», «Վերաքննիչ», «Մնանկութիւն», «Կրէչինսկու հարսանիքը», «Քին» (դերբւ պ. Յովհաննիսեանի), «Կեանքի արժէքը», «Խանութ», «Մեղէտ», «Զուլակ», «Ծպուռն», «Ազատ», «Ուրուականների ետեւից» (2-րդ անգամ ժողովարանի դահլիճում): «Գընչուհի Զանդա», «Զարէյի մօրաքոյրը», «Քոյր Թերեզա»:

Դժբաղդաբար, հէնց սեզօնի սկիզբից, թէ խումբը և թէ թատրոնական վարչութիւնը հանդիպեցան մի անյաջողութեան, որը հետզհետէ աւելի բարդուեց: Թաղիւի թատրոնը պատրաստ չլինելով խումբը մինչի օրս ստիպուած է ներկայացումները տալ Վասիլի կրկէսի շինութեան մէջ, մի հանգամանք որ գործողապէս ներգործում է խաղերի վրայ, զրկելով նրանց վայելչականութիւնից-իսկ այ-

նուհետև դրայ վրայ աւելացան և ցրտերը... Բայց յուսանք որ առաջիկայում, երբ խումբը կը տեղափոխուէ Թաղիւի թատրոն, ներկայացումները կը տրուին խնամքով և հասարակութիւն կը զրաւեն: Բնականաբար թատրոնական վարչութեան վրայ էլ պարտք կայ աւելի ուշադիր լինել ռեպերտուարին, որը յաջողութեան ալֆան է օմեգան է:

Անցեալ անգամ մենք մատնացոյց արինք մի քանի նոր պիեսներ որոնց բեմ հանելը անկասկած աւելի շահեկան կը լինէր, քան թէ զանազան «Օրուան չարիքներ» կամ «Զարագուշակ քայլեր», որոնք նոյն իսկ ռուս բեմի համար անախրօնիզմ են համարուում: Աւելորդ չենք համարում մատնացոյց անել մի երկու նոր գրուածքներ ևս, որոնք պատկանում են Գերմանիոյ ժամանակակից տաղանդաւոր դրամատուրգներից մէկի գրչին, այն է Հաուպտմանին: Հաուպտմանը, իւր վաղեմի սովորութեան համեմատ, միաժամանակ աշխատում է մի քանի պիեսների վրայ, դրանք են՝ «Հովիւի երգը», «Թշուառ Հանրի», մի դրամատիքական առասպել «Կինաստ ամրոցի հարսնացուն» և «Հաշտութեան տօնը»: Վերջինս արդէն ներկայացուել է Բերլինի «Գերմանական թատրոնի» բեմի վրայ և մեծ յաջողութիւն է ունեցել:

Ահա դրամատիքական առասպելի բովանդակութիւնը:

«Կինաստ» ամրոցի տէրը, կոպիտ և անզուսպ ասպետ իշխան Բրունօ

Չարժենիկի կինը վախճանուեց երիտասարդ Հասակին, թողնելով մի աղջիկ որի անունն է Կունիգունդա: Ասպետը, որ բուռն ցանկութիւն ունէր արու ժառանգ ունենալ, մեծացնում է աղջկան տղի պէս. նրան սովորեցնում են ձի նստել, որսի գնալ, զբաղեցնում են մարմնամարզական վարժողութիւններով և այլն: Աղջիկ երեխան Հետդհետէ կոպտանում է զրեթէ կորցնում է կանացի բնաւորութեան յատուկ քնքշութիւնը և միայն անհուն կերպով սիրում է իւր հօրը: Վերջինս մի օր հարբած ցանկանում է ամբողջ շրջապատող պարիսպի վրայով անցնել ձիով, բայց վայր է ընկնում է անդուգքը և հոգին աւանդում:

Ասպետին թաղում են հէնց նոյն տեղ, իսկ աղջիկը վշտացած ծանր կորուստից ամենայն օր այցելում է հօր գերեզմանը և աւելի կոպիտ և խիստ է դառնում: Բայց չնայած կոպտութեան նա զեղեցիկ է, պարթեւ Հասակով, առողջ և հարուստ, և հետեւապէս բազմութիւ են այն ասպետները, որոնք կը ցանկային կապել իրենց բաղդը կոպիտ իշխանուհու հետ: Եւ ահա, սուրբ Հերտրուդի տօնի օրը, նա իւր մօտ է հրաւիրում բոլոր փեսայացուներին, որպէս զի իւր վճիռը յայտնէ նրանց, քանի որ նա ոչ ոքին չէ համակրում: Իրար ետեւից հնչող փողերի ձայնը աւետում են ասպետներ ժամանելը, որոնցից ամէն մէկը զալիս է շրջապատուած զինակիրներով, ծառաներով և այլն:

Կունիգունդան մեծարում է նրանց ճոխ խնջոյքով: Բոլորը միաբերան վկայում են որ իշխանուհին նազելի է, գեղեցիկ, զուարթ, ար-

ժանի իրենց մէկնումէկի կինը դառնալու: Արդէն մթնել է երբ Կունիգունդան հիւրերին հրաւիրում է դուրսը և վառած ջահերով նրանց բոլորին առաջնորդում է դէպի հօր գերեզմանը և ցոյց տալով անդուգքը ասում է՝ «Դա միակ անձն էր որին ես սիրել եմ, այս պարիսպը, որի մօտ կանգնած եմք, նրա մահուան նախապատճառը դարձաւ: Երգում եմ այս գերեզմանով որ կը դառնամ այն ասպետի կինը, որը երկիւղ չկրելով մահից ձի նստած կը բարձրանայ այս պարիսպի վրայ և ամբողջ շուրջը պտրտելով միւս կողմից կ'իջնէ»: Այս խօսքերը արտասանելով նա հեռանում է, թողնելով նրանց սարսափահար եղած. իսկ նրանք լուռ ու մունջ սկսում են զիտել անդունդքը և պարիսպը:

Պահը էին պայմանները, բայց ասպետական էտիկան ոմանց հրպարտութիւնը գրգռեց: Նրանք բոլորն էլ իրենց մահը գտան: Ամբողջ Սիլեզիան խօսում էր այդ չտեսնուած քարասրտութեան մասին...

Ամբողջ զուները հաղիւ էին բացում. այլևս չկային ասպետներ, որոնք կամենային իրենց կեանքի հետ անգգուշաբար խաղալ. բայց յանկարծ մի օր, ջահել մի ասպետ իւր զինակիր մի ծառայի հետ երեւացին ամբողջում: Զուր էին զիւղացիք համոզում երիտասարդին նահանջել այդ անմիտ դիտաւորութիւնից. ասպետը որոշած ունէր կատարել այդ ծանր պայմանները, միայն թէ սանձահարել անզուսպ Կունիգունդային...

Բայց զարմանալի երեւոյթ, մինչդեռ մինչի սոյժմ Կունիգունդան մեծ հրճուանքով էր լսում այդ առաջարկները, նա յանկարծ զգում է որ իւր

մէջ մի հիմնովին փոփոխութիւն կատարուեց, նա սկսում է համոզել անվեհեր սոսպետին յետ կանգնել այդ մտադրութիւնից, կամ յետաձգել. բայց զուր, նրա յորդորները չեն ազդում...

Նշանակած օրին, առաւօտեան, երբ դեռ արշալոյսը չէր կարմրացրել ամրոցի աշտարակների կտուրները, ամրոցի ծառաները, շրջակայքի զիւղացիք արդէն ժողովուած էին և ախոռում էին երկտասարդ ասպետին... Կունիպուսդան նոյնպէս չէր կարողացել ամբողջ պիշերննջել և այժմ ահ ու դողով սպասում էր սարսափելի րոպէին... Բայց հրաշք... Ձի անցնում մի քանի վայրկեան և աշտարակից արձակած թնդանօթը աւետում է որ ասպետը ողջ և առողջ պըտրտեց ձիով պարիսպի վրայով և այժմ իջնում է միւս կողմից: Արտասուքը աչքին զինակիր ծառան զըրկում և համբուրում է ասպետին: Ամրոցում բնակւող ժողովուրդը կեցեցենքով թնդեցնում է օդը և Կունիպուսդան զգացուած մօտենալով ասպետին ասում է՝ դուք կատարեցիք իմ պայմանը, իմ սիրտը և ձեռքս ձեզ են պատկանում: Գնձք, ծառաներ, ահա ձեր տէրը»: Բայց ասպետը սառը արհամարհանքով պատասխանում է՝ ես փորձանքի ենթարկեցի կեանքս ոչ ձեր սրտի և ոչ էլ ձեր կեանքի համար: Գիտցէք ես Տիւրքիդէսի կոմս Ալալբերտնեմ, և վաղուց ամուսնացած եմ մի առաքելի կնոջ հետ որին պաշտում եմ: Ձեր կոպտութիւնը և խոտասրտութիւնը իմ ականջիս հասան և ես կամեցայ ապացուցանել որ Գերմանիայում դեռ կայ ասպետ, որը կարող է ձեր հպարտութիւնը ջարդել: Ահա ամիսներ է ինչ ես վարժեց-

նում էի իմ նօսյգին որ նա կարողանար անվրդով նայել անդուգքը, և ինձ յաջողուեց: Ես ատում եմ ձեզ, ձեր չարասիրտութեան համար... Ասպետը հեռանում է, իսկ Կունիպուսդան ամօթից ուշաթափւում: Ծառաները կամենում են նրան տանել պալատը, բայց նա ուշքի գալով, համոզուելով որ ինքը չէ կարող պատկանել իւր սիրած ասպետին, անձնասպանութիւն է գործում, պարսպից անդուգքը գլորուելով: Հաուպտմանի միւս գործը ինչպէս վերը յիշեցինք արդէն ներկայացուել է Բերլինի «Գերմանական թատրոնում»: Պա է «Հաշտութան տօնը» և ահա նրա համառօտ բովանդակութիւնը:

Բժշ. Ջոյց, որ ջղային հիւանդ է և միաժամանակ ոգելից ըմպելիքներին անձնատուր եղած, 40 տարեկան հասակին ամուսնանում է 16 տարեկան դեռահաս աղջկայ հետ: Փոխադարձ սիրոյ, յարգանքի խօսք չէր կարող լինել, դա միայն պատահական մի դաշնակցութիւն էր: Ամուսինների յարաբերութիւնները լարուած են, շարունակ ծեծ, կռիւ, վիրաւորանք... Ծնունդ են գաւակներ, բոյորն էլ հիւանդոտ և պարզեւտրուած հօր հիւանդոտ կազմուածքի ժառանգութեամբ... Վերջապէս մի օր ծերունի Ջոյցը և նրա որդի Վիլհելմը հեռանում են: Բայց կեանքը չի աղաղուեց... վերջապէս մի օր ծերունի Ջոյցը և նրա որդի Վիլհելմը հարսնացուն Իդան համոզեց իւր ամուսնուն վերադառնալ. վերջինս համաձայնուեց և ծննդեան տօնին եկաւ տուն: Բայց անդորրութիւնը վաղուց հեռացել էր այդ գերդաստանից, ուստի անվերջ կռիւներն նորէն սկսեցին: Նոյն երեկո-

յեան եկաւ և ծերունի ձուցը և ընդ-
հարում ունեցաւ կնոջ հետ, որի ժա-
մանակ և յանկարծամահ եղաւ: Այդ
սարսափահար արեց նրանց բոլորին
և վարագոյրը իջնում է, երբ Ազուս-
տան լալագին բացականչում է՝ ով
էր այս բոլորի պատճառը...

Հետաքրքրաշարժ նորութիւն է և
յայտնի սիօնիստ Հերցլի «Նոր Գե-
տտո» վերնագրով պիեսը: Պիեսի բո-
վանդակութիւնը շօշափում է ժա-
մանակակից հրէաների և քրիստո-
նեաների առօրեայ յարաբերութիւն-
ները. թէ ինչպէս վերջինները շա-
րունակում են նախապաշարմունքով
և ատելութեամբ վերաբերուել հը-
րեաներին, նոյնիսկ եթէ նրանք ազ-
նիւ մարդիկ են:

Հեղինակը ցոյց է տալիս, որ քրիս-
տոնեաները հրէայ տեսնելուն պէս
տրամադիր են նրա անձնաւորութեան
մէջ երևակայել մի վախկոտ խաբե-
բայ արարած և երբեք չեն ուզում
երևակայել որ հրէան նմանապէս
կարող է լինել անշահասէր, մար-
դասէր և ազնիւ քաղաքացի: Հեղի-
նակն անիրաւացի է համարում որ
մարդատեացները ատում են հրէա-
ներին միայն նրա համար, որ նրանց
մէջ ինչպէս և ուրիշ շատ ազգերի
մէջ. գտնւում են անպիտան արա-
րածներ: Պիեսը հարուստ է բացա-
սական տիպերով և արդէն խաղաց-
ւում է և ռուսական բեմերի վրայ,
ուր նա անցել է Վիեննայից:

Մշտական Հայ դերասանական
խմբի բացակայութիւնը Թիֆլիսից
մեծապէս վնասեց Հայկական բեմին
և մի շարք ձախորդ Հանգամանք-
ների բերմամբ ահա մի քանի շրը-

ջան է, ինչ Թիֆլիսը զուրկ է
Հայերէն ներկայացումներից: Այժմ
բարեբաղդաբար, մի քանի Հայ ար-
տիստներ, որոնք անկարող էին ըն-
տանեկան և այլ պատճառներով Բա-
գուի Հայ անտրպրիզայի կադ-
մած խմբի մէջ մտնել, կազմակեր-
պել են մի խումբ մի շարք ներկա-
յացումներ տալու դիտաւորութեամբ:
Ներկայացումները կը տրուին ազ-
նուականաց բանկային թատրոնում
և Թիֆլիսի ժողովարանի դահլի-
ճում: Խմբին մասնակցում են երկու
քոյր Ֆելիքեան օրիորդները, տիկ.
Ջաբէլ, տիկ. Սրբուհի և օր. Ալի-
խանեան. պ.պ. Տէր-Գաւթեան, Մի-
րադեան, Յարութիւնեան, ՍՀանեան,
Մամիկոնեան, Գնունի, արտիստ թա-
տերասէր Ա. Մանդինեան և ուրիշ-
ները: Առաջին ներկայացումը տեղի
կունենայ դեկտեմբերի 29-ին և կը
տրուի առաջին անգամ «Զուբէյդա»
մի պատմական դրամատիքական քը-
րոնիկոն որ աշխատասիրել է պ. Ա-
դամ Սարգարեանը.. Ինչպէս տեղե-
կացանք, Հայ թատերասերաց մի
քանի շրջաններ որոշած ունին ա-
ռաջիկայ փետրուարի 2-ին տալ ի
պատիւ Սարգարեանի մի Հանդիսա-
ւոր ներկայացումն նրա երկարամեայ
ծառայութեան համար. այդ ներկա-
յացումը լինելու է, մի հրաժեշտի
երեկոյ, քանի որ պ. Սարգարեանը
մշտապէս հեռանում է Հայ բեմից:
Յընթացս երկար տարիների, տակա-
ւին 1875 թուակ., Սարգարեանը
մասնակցել է Հայերէն ներկայացում-
ներին, որոնք տրւում էին պ. Գ.
Չմշկեանի ղեկավարութեամբ, իսկ
սկսած 1879 թուակ. նա եղել է ան-
փոխարինելի սցենարիստ: Նրա
գործունէութեան շրջանը եղել է

միշտ կուլիսի ետևը, բայց նա յետ
չէ մնացել և աւելի կենդանի եռան-
դալից գործունէութիւնից: Նա ունի մի
շարք ինքնուրոյն բեմական գործեր
և մի քանի փոխադրութիւններ, ո-
րոնք միշտ խաղացուել են բեմի
վրայ և սիրով ընդունուել. դրանք
են ինքնուրոյն՝ «Օրթաճալու բէֆը»
վող. 1 գործ., «Հեղինակը փորձին»
ֆարս 1 գործ., «Դիպլոմ», կօմ. 1
գործ.: Փոխադրութիւններ՝ «Մե-
ծապատիւ մուրացկաններ» կօմ.
3 գործ., «Բաղդասար աղբար» (պ.
Վրոյրի աջակցութեամբ), «Ասլան
բալասի», «Դաւիթ բէգ», «Հայտուկ-
ներ», «Ղարաքաղի աստղագէտ»,
«Զուրէյդա», «Անծանօթ ծանօթ-
ներ», «Դոքտօր Թաթոս»: Թարգ-
մանութիւններ՝ «Արքայ եւ քանա-
տեղծ» «Ծիրաններ», «Մեծ մայր»
«Բամբասանք» և այլն...

Վստահանանք որ հայ հասարա-
կութիւնը սիրով կաջակցէ այդ հան-
դիսաւոր ներկայացման և միաժա-
մանակ յոսանք որ այդ թատերա-
սէր շրջանները, աւելի շրջաՀայեաց
վերաբերուելով իրերի դրութեան, դը-
րական միջոցների կը ձեռնարկեն,
որ ապագայում Թիֆլիսի հայ հա-
սարակութիւնը ունենայ կանոնաւոր
հայ խումբ հայերէն լեզուով ներ-
կայացումներ տեսնելու. դա մեզ հա-
մար մի անհրաժեշտ ծայրահեղ կա-
րեւոր խնդիր է, որի լուծման հա-
մար հարկաւոր է եռանդ և ան-
կեղծ հաւատարմութիւն դէպի գործը:

Վերջացնենք մեր թուոցիկ ակ-
նարկները մի լուր հաղորդելով, որ
միատեսակ կուրախացնէ ամէն մի
գրագէտ, բանասէր հային և թատ-
րոնասէրին. Եւրոպական գրականու-
թեան վեհ, վսեմ երկերից մինը, որը
մարդկային մտքի եզակի հանճա-
րաւոր արտադրութիւններից մինն է,
Վօլֆգանգ Գէթի «Փառաստը» թարգ-
մանուած է հայերէն: Թարգմանու-
թիւնը կատարուած է տաղաչափական
ձևով և թարգմանիչն է մեր ծերունա-
գարդ բանաստեղծ, ձիւլերի երկերի
թարգմանիչ, Գէորգ Բարխուդարեանը,
որ զերմանացուն յատուկ տոկունու-
թեամբ տարիների ընթացքում աշ-
խատելով վերջացրել է այդ գրուածքը:

Թէև հայերէն լեզուով Փառաստի
թարգմանութիւն ունէինք-որոնցից
մէկը կատարուել է ոչ բնագրից—
այլ ֆրանսերէնից և տպագրուած է
Զմիւռնիա, բայց ռուսահայքս ծա-
նօթ չէինք անմաՀ բանաստեղծի
այդ գրուածքի հետ, ըստ որում այն
թարգմանութիւնը որը կատարուել է
պ. բժ. Լ. Տիգրանեանի ձեռքով
իսկապէս մի թոյլ պատճէն է ար-
ձակ լեզուով գրած, որ միայն հե-
ռաւոր գաղափար է տալիս բնա-
գրի մասին:

Փառաստի տպագրութեան արդէն
ձեռնարկած են և ծախքերը հոգա-
լու ծանրութիւնը իւր վրայ է ա-
ռել մեծ. պ. Ս. Բաբեանը:

Դիլևտանտ

ԲԱՅՈՒԱԾ Է 1900 Թ. ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ
XVIII ԱՂԲԻՐ XVIII XI ՏԱՐԱԶ XI

Միամսեայ պատկերազարդ հանդէս Պատկերազարդ շաբաթաթերթ
մանուկների, ծնողների եւ դաս- ընտանեկան ընթերցանու-
տիարակների համար: թեան համար:

Կը հրատարակուին նոյն ուղղութեամբ և աշխատակիցների մասնակցութեամբ:
Ծ Ր Ա Գ Ի Ր

Աղբիւրը լոյս կը տեսնի իւրաքանչիւր ամիս 2—3 ք., սաւե- Տարազը լոյս կը տեսնի ամէն կի-
կան 12 №. րակի, իւրաքանչիւր № 1—2
քերք, սաւեկան 48—50 №.№.

Բացի այն, որ Տարազը ընթերցանութեան շատ նիւթ է տալիս բելետրիստիկայից,
պակաս էջեր չեն զարդարում և կրիտիկական յօդուածներով: Քեղարուեստն ու տրն-
տեսագիտական, հասարակական գիտական յօդուածները քաղում են և կազմում հա-
ւատարիմ աղբիւրներից մեր մասնագէտ աշխատակիցների ձեռքով:

ՊԱՐԻՋԻ ՄՈՂԱՆԵՐ առաջիկայ 1900 թ. կը հրատարակուին ամիսը
մի անգամ, տարուայ վերջը կազմելով առանձին, Տարազից անկախ հատոր:
Բ Ա Ժ Ա Ն Ո Ր Գ Ա Գ Ի Ն

Աղբիւր-Տարազի տարեկան բաժա- 10 րուբ, է, ար- 18 ր., 50 ֆր.:
նորդագրութիւնը ՀԱՆԴԵՍ XIX տասնաման կամ

ԴԱՐՈՒ պրէմիայով Աղբիւրի սաւեկան գինը 3 րուբ. Տարազինը 6 ր.:
ԱՊԱՌԻՆ կամ մաս-մաս բաժանորդագրութիւն չի ընդունում:

ԱՂԲԻՐ-ՏԱՐԱԶԻ 1900 Թ. ՊՐԷՄԻԱՆ ՄԻ մեծա- ճոխ և բազմակողմանի բովան-
ները զարդարում զեղեցիկ վիճիւններով և հեղինակների, գործիչների պատկերներով: Կլիշե-
ները պատրաստւած եւրոպական առաջնակարգ գործարանում:

(ԱՅՍ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ ԱՂԲԻՐ-ՏԱՐԱԶԻ, ԿՈՂՄԻՑ ՀԱՆԴԵՍ Է ԴՐՈՒԵԼՈՒ
ՊԱՐԻՋԻ ՑՈՒՅԱՀԱՆԴԻՍՈՒՄ):

Հասցէն՝ Тифлисъ, редакция иллюст. жур. Агбюръ-Таразъ կամ Tiflis (Caucase)
Réd. des. Agbur et Taraz. Խմբագիր հրատարակիչ՝ ՏԻԳՐԱՆ ՆԱԶԱՐԵԱՆ

ВЪ 1900 МЪ ГОДУ

Т Е А Т Р Ъ

И

ИСКУССТВО

Еженедѣльный иллюстрированный журналъ; подписная плата на
годъ съ доставкой и пересылкой 6 рублей.

Адресъ: Петербургъ, Моховая, № 45

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ-ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ-ԳՐԱԿԱՆ

Ամսագիր

Բացված է 1900 թ. բաժանորդագրութիւնը. բաժանորդները՝ տարեկան 10 ռուբլի, կամ 30 ֆրանկ:

Դիմել՝ Թիֆլիս, Սերգիևսկայա փողոց, տուն № 6. այլ քաղաքներից
Тифлисъ, Редакция журн. „МУРЧЪ“ կամ Tiflis, Redaction de la revue
«MOURTCHÉ».

„ՀԱՆԴԷՍ ԵՐՍՈՐԵԱՅ“

ՈՒՍՈՅԻՄՆԱԹԵՐԹ

Կը հրատարակուի ամէն ամսոյ սկիզբը:

Հայ-Գրական յօդուածներէն զատ՝ ճշդիւ տեղեկութիւն կը տրուի հայ-գրականութեան, պատմութեան, եւ այլն նկատմամբ ամէն ամիս ելած նոր հրատարակութեանց վրայ: Նոյնպէս քննադատական տեղեկութիւն կը տրուի ազգային լրագրաց մէջ տպուած կարեւոր լրերու վրայ:

„Ազգային լրագրաց բովանդակութիւն“, թղթակցութիւն, ծանուցում, եւ այլն:

Խմբագրութեան ղրկուած ամէն գրքերու վրայ՝ քննադատական համոտ տեղեկութիւն տալը պիտի շարունակուի:

„ԱՄՍՈՐԵԱՅ ՀԱՆԴԻՍԻ“ տարեկան բաժանորդագինն է 10 ֆր.— 4 ռր. թղթադրամ:—Կէս տարուանը 6 ֆրանկ—2.50 ռուբլ.:

„ՀԱՆԴԻՍԻ“ բաժանորդ գրուիլ ցանկացողները դիմելու են կամ գործակալաց եւ կամ ուղղակի խմբագրութեան հետեւեալ հասցէով.

A la Rédaction de la Revue „HANTESS“. Au Couvent des RR. PP. Méchitharistes à

Vienne (Autriche) VII/2 Mechitharistengasse 4.

ПОДПИСКА НА 1900 ГОДЪ.

„ТИФЛИССКІЙ ЛИСТОКЪ“

съ будущаго года будетъ выходить въ увеличенномъ форматѣ по слѣдующей, утвержденной правительствомъ, программѣ: I. Приказы по военному и гражданскому управленіямъ Кавказа и Закавказья. II. Статьи по внутреннимъ вопросамъ. III. Обзорѣніе иностранной политической жизни. IV. Научно-литературный отдѣлъ. V. Общая хроника: внутренняя и иностранная VI. Библіографія. VII. Мѣстный отдѣлъ и корреспонденціи VIII. Обширный справочный отдѣлъ.

Иллюстрированныя прибавленія къ газетѣ, посвященныя кавказовѣдѣнію и матеріаламъ исторіи Кавказа въ связи съ постепеннымъ развитіемъ въ краѣ гражданскихъ учрежденій, будутъ выходить попрежнему, не менѣе двѣнадцати номеровъ въ годъ.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА

ВЪ ТИФЛИСѢ: На годъ 5 р.

ИНОГОРОДНЫМЪ: На годъ 7 р.

Подписка принимается исключительно въ конторѣ изданія: Тифл., Гол., №3.

ԲԱՑՈՒԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԱՋԻԿԱՅ **1900** ԹՈՒԱԿԱՆԻ

ՄՉԱԿ

(28-ՐԴ ՏԱՐԻ)

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԻ

«ՄՉԱԿ», ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՈՒՄ Է ՆՈՅՆ ՊՐՕԳՐԱՄՄՈՎ ԵՒ ՆՈՅՆ ՌԴՂՈՒԹԵԱՄԲ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐԻՆԸ. «Մ շ ա կ ի» տարեկան գինը 10 ռուբլի է:

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. Ա մ ե ռ ի կ ա չ ի բաժանորդները պէտք է վճարեն տարեկան 6 դոլլար. Եւրոպայի բաժանորդները՝ 30 ֆրանկ. Պարսկաստանի բաժանորդները՝ 10 ռուբլի:

«ՄՉԱԿԻՆ» գրուել կարելի է ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ (Բազարնայա և Բարոնսկայա փողոցների անկիւնը)

Կայսրութեան ուրիշ քաղաքներից «ՄՉԱԿԻՆ» գրուելու համար, և առհասարակ նամակներ և ծրարներ ուղարկելիս, պէտք է դիմել հետևեալ հասցեով. ТИФЛИСЪ, Редація „МШАКЪ“, իսկ արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction du journal arménien «MSCHAK».

Յայտարարութիւններ ընդունուծ են բոլոր լեզուներով:

Ա Պ Ա Ռ Ի Կ Բ Ա Ժ Ա Ն Ո Ր Դ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն 2 Է Ը Ն Դ Ո Ւ Ն Ի Ո Ւ Մ

Ն Ո Ր - Դ Ա Ր

(ՏԱՍՆԵԻԵԾԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Քաղաքական-գրական *ամենօրեայ* թերթը 1900-ին կը հրատարակուի թիֆլիսում՝ նոյն գիրքով և ծրագրով *ամեն օր*, բացի կիրակի և տօներին հետևող օրերից:

«Նոր-Դար»-ի տարեկան գինն է 10 ռուբլի, վեց ամսանը՝ 6 ռուբլի, երեք ամսանը՝ 3 ռ. 50 կ., թիֆլիսից դուրս՝ ամիսը 1 ռ. 50 կ., հատով դուրսը՝ 7 կ., թիֆլիսում՝ 5 կոպ:

Բաժանորդ են գրուած թիֆլիսում՝ միմիայն խմբագրատանը:

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻ բաժանորդները վճարում են տարեկան 40 ֆրանկ:

Յայտարարութիւններ ընդունուծ են և օտար լեզուներով առաջին երեւումը՝ բաւը 4 կոպէկ:

Խմբագրատունը գտնուած է Վոդովոդնայա փողոցում, տ. № 20:

Պոստով «Նոր-Դար»-ի հասցէն՝ Тифлисъ въ Редацію «НОРЪ-ДАРЪ» կամ Tiflis (Caucase), Rédaction du journal «Nor-Dar».

Մ Ո Ղ Ի Ե Ռ

ԲԱՐԲՈՒԼԻԵ

(La Jalousie du Barbouillier)

Վոդեիլ մի արարուածով

Թարգմանեց Միհրդատ Ամերիկեան

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ

Բարբուլիե

Անժելիք, նրա կինը

Կորժիպուս, Անժելիքի հայրը

Վալերիոս, Անժելիքի սիրահարը

Վիլբրիկէն, Անժելիքի ազգականը

Կատո, Անժելիքի աղախինը

Դորոտոր, Բարբուլիէի հարեւանը

Փողոց, փաքրիկ հրապարակ

ՏԵՍԻՆ Ե.

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ

Այո, ինձ մնում է որ իմ կնկանից ազատուելու ու նրան խելքի բերելու համար ես ուրիշների օգնութեան դիմեմ և նորանցից խորհուրդ հարցնեմ, թէ չէ գլուխու էլ ոչինչ չէ հասկանում: Աստուած իմ թշնամուն անգամ չտայ էղպիսի կնիկ: Ես աշխատում եմ, որ իմ մեղքերից թեթևանամ. նա օրը քուան անգամ նոր մեղքերի մէջ է գցում, ու իրա էշը քշում: Ես ասում եմ՝ կնիկ, պարկեշտ եղի՛ր, տան ու տեղիդ մտիկ արա, ամէն անձանթի հետ մի ընկնի, օրերով տանից մի կորչի. նա էս իմ խրատների և պատուէրների դէմ ինձ հարբած է կանչում. էս օր մէկ ծանօթի տանը անցկացնում, վաղը միւս ծանօթի, իսկ երրորդ օրը, ով գիտէ, կարելի է և անծանօթի... Հըմ... մեղայ Աստուծոյ, բերնիս ինչեր է դալիս.. Ասում եմ քեզ չի վաշելի անծանօթ մարդու հետ նստել. միամիտ մարդիկ լինջ կասեն, չէ՞որ ծուռը բաներ կասկած կը տանեն: «Չէ, ասում է, էդ դուն ես, որ էղպէս ես կարծում, թէ չէ ուրիշները երբէք չեն կասկածի: Դու ինձ, ասում է, նախանձում ես. Ես նախանձեմ, ողորմած Աստուած. ես ամենեւին էդ տեսակ բնութիւն չունիմ, թէ չէ ան իմ հարևան պարոն զոքսօրը գալիս է, նա ինձ շատ լաւ է ճանաչում:

ՏԵՍԻՆ Բ.

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ ԵՒ ԴՈՔՏՈՐ

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ

Բարև ձեզ, իմ ազնիւ հարևան. հոգուն վրայ հասար, մի բան եմ ուզում հարցնել ձեզ:

ԴՈՔՏՈՐ

Հարցրեցէք, միայն երկու խօսքով, աւելի չլինի:

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ

Ի՞նչպէս էք ճանաչում ինձ, ես նախանձո՞ւ եմ:

ԴՈՔՏՈՐ

Ո՞վ, դո՞ւք:

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ

Այո՛, ես:

ԴՈՔՏՈՐԸ (Երգում է)

Բնութեամբ դու շատ նախանձոտ չես, Բայց դու սաստիկ կասկածոտ ես, Սիրտդ պէտք է հանգիստ պահես, Դուր տեղը չշփոթուես: Կինդ ուրախ սիրում է կեանք, Այդ տեղ չկայ ոչ մի յանցանք. Որչափ նորան դու հեղացնես, Աչնբան էլ ինքդ կը փոշմնես: Թէ որ խաչտառակուիլ չես ուզում, Էլ ինչ ես դու նեղացնում Ամէն տեղ պառաւ կանանց պէս Գանդատելով՝ կերգես դու այսպէս: Ես նախանձոտ չեմ բնութիւնից, « Բայց փորձանքից վախենում եմ:

(Խօսելով) Պարոն, սլարոն ձեզ եմ ասում,
Մէկ լուր ունի՞ք իմ կնկանից.
Երկու օր է տեսած չունիմ:
Թէ որ ուղղել ցանկաս դու նորան,
Պահիր լեզուդ հայհոյական:
Միթէ ինքդ չես իմանում
Դրանով ինքդ քեզ ես ծաղրում:
Երբ ասում ես թէ սաստիկ լիրբ,
Խրատը այստեղ ի՞նչ ճար կանէ:
Ինչպէս ասի պառաւ կանանց պէս
Գանգատելով կերգես դու այսպէս.
« Ես նախանձոտ չեմ....

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ

Ախր դու միայն նորան ես արգա-
րացնում, ես ի՞նչով եմ մեղաւոր որ նա
օրերով տուն չէ գալիս. էդ ի՞նչ տե-
սակ ազատ կեանք վարել է: Ի՞նչ
դատաստան կտրեցիր դուն էլ: Դեռ
իմ ցաւը չիմացած՝ շուտով խրատ-
ներդ տուիր, էդպէս էլ երևի հի-
ւանդներդ համար ես դեզ զրոււմ:

ԴՈՔՏՈՐ

Անկիրթ, անդգամ, էդ ի՞նչ տե-
սակ ես խօսում բժշկի հետ, է՞դպէս
կը վարուեն, առանց ուշադրութիւն
դարձնելու, (Թէ՛ Բաբիճիմ Եւսի Բեմբո-
րի՞ն պէրո՞նէ:) Է՞դպէս չիմարաբար
սկսում ես քո խօսակցութիւնը, փո-
խանակ չիշելու թէ՛ սալի վիտու-
լիսի, դոքտոր, դոքտորում, Էրոպիսի՞ն է:
Այսինքն՝ ողջոյն կամ ողջ լեր, դոք-
տորների ամենագէտ դոքտոր: Ասա
տեսներք լիմարի գլուխ, ինձ ո՞վ ես
համարում:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ (ախօսելով)

Ես, պարոն, կ'ս... ինչպէս ասեմ...
եւ մենակ էն գիտեմ որ դուք դոք-
տոր էք և ուրիշ ոչինչ, և ո՞վ գիտէ,
կարելի է և աղնուական էլ է՞ք...

ԴՈՔՏՈՐ

Աղնուական բառը ի՞նչ բառից է
դուրս գալիս, զիտե՞ս...

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ

Ինչ տեղից կուզէ թող դուս գայ,
եւ ինչ գիտեմ. օրինակ իմ կամքս
տալիս է եւ էս տանիցն եմ դուս
գալի, դուք էլ է՛ն տանից. եւ կու-
ղեմ որ իմ դործի մասին խօսենք,
որովհետեւ, պ. դոքտոր, պէտք է տ-
եսած որ...

ԴՈՔՏՈՐ (ընդհատելով)

Յիմար, պէտք է գիտենաս որ ես
մէկ անգամ բժիշկ չեմ, այլ 2, 3,
4, 5, 6, 7, 8, 9, 10 անգամ: Նախ՝
որովհետեւ մէկ թիւն առաջինն է,
հիմն ու հաստատութիւնը և ես բը-
ժիշկների մէջ առաջինն եմ. երկ-
րորդ՝ ամէն բան գիտենալու համար
երկու յատկութիւն կա՛յ միտք և լսո-
ղութիւն, որոնցմով ես օժտուած եմ
կատարելապէս—ուրեմն, երկու ան-
գամ բժիշկ եմ:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ

Է՞դ շատ լաւ ես ասում, պարոն,
բայց ես...

ԴՈՔՏՈՐ

Երրորդ՝ որովհետեւ երրորդ թիւը
կատարելութիւն է կոչում, ինչպէս
Արիստոտէլ փիլիսոփան է զրում և
եւ, որովհետեւ կատարեալ մարդ եմ,
ուրեմն երեք անգամ բժիշկ եմ...

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ

Հրաման քեզ, է՞դպէս է, ինչպէս

ասում ես, բայց թող որ մի խօսք
էլ ես ասեմ: Ախր իմ կնիկը..

ԴՈՒՔՏՈՐ

Չորրորդ՝ որովհետև փլվիստիայու-
թիւնը չորս զլիւի է բաժանուած,
որք են՝ տրամաբանութիւն, բարոյա-
գիտութիւն, բնագիտութիւն և բը-
նագիտութիւն և չորսն էլ ես կա-
տարեալ գիտեմ, հետևաբար չորս
անգամ բժիշկ եմ...

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ

Լաւ, իմացանք, մէկ ինձ էլ լը-
սիր, է.

ԴՈՒՔՏՈՐ

Հինգերորդ՝ վասն զի հինգ հասա-
րակաց կայ, այն է՝ սէր, աղղ, տար-
բերութիւն, էութիւն և արկածք, և
որովհետև էդ ամէնքը ինձ ծանօթ
են, ուստի՝ ես հինգ անգամ բժիշկ եմ:

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ

Ուզում եմ մի դունչ ու պունկին
հասցնեմ, որ խելքը զլուխը զայ:
(Բժշկի՞ն) Դու, հինգ անգամ լիմար...
(Բժիշկը չե՞սու՞ Բժշկա՞ն է:)

ԴՈՒՔՏՈՐ

Վեցերորդ՝ որովհետև վեցերորդ թի-
ւըն աշխատութեան թիւ է, և ես
աշխատում եմ փառացի և արուես-
տիս համար, ուրեմն՝ վեց անգամ
բժիշկ եմ:

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ

(յոսուհոս Իսնգնոս է Բեմի ծայ-
րի՞ն) Էս ինչ ցանցառին ես հանդի-

պեցի. մինչև վերջացնի իմն ինձ կը
հասնի: (Բժշկի՞ն:) Ուղիղ էք ասում,
ուղիղ, բայց փոքր ինչ շուտ շուտ
ասէք, ի սէր Աստուծոյ... ես էլ ասե-
լու բան ունիմ...

ԴՈՒՔՏՈՐ

Եօթներորդ՝ եօթ թիւը երջան-
կութեան թիւ է և ես մարդկային
կեանքի երջանկութեան միջոցները
ունենալու համար եօթն անգամ բը-
ժիշկ եմ և իրաւունք եմ համարում
ասել իմ մասին՝ «Օ՛րէր, հո՛ւնէր,
Քի՛նծա՛ն:) Այսինքն՝ ով երկոյս և չո-
րիցս երջանիկ: Ութերորդ՝ որովհետև
ութն արդարութեան թիւ է և ես
կը սիրեմ արդարութիւնը և ամէնքի
հետ արդարութեամբ կը վարուիմ,
վասն որոյ ութ անգամ բժիշկ եմ:

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ

Ութը հարիւր ցաւը տանէ քեզ:
Փառք Աստուծոյ, երկուսը մնաց:

ԴՈՒՔՏՈՐ

Իններորդ՝ որովհետև ինը մուսա-
ներ կան, որոնցից ես հաւաստարապէս
սիրուած եմ: Տասներորդ՝ որովհետև
տասը տիեզերական թիւ է...

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ

(Ժողովրդե՛ն) Փառք Աստուծոյ,
պրծաւ...

ԴՈՒՔՏՈՐ

(շարահալէլու՛) Եւ իմ մէջ պարու-
նակում են տիեզերքի բոլոր բժիշկ-
ները. ուրեմն՝ ամէն իրաւունքով ես
1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10
անգամ բժիշկ եմ:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ

Դետինը մտնես, դուն էլ քո բը-
ժըշկութիւնն էլ: (Բժշկէն:) Ես քեզ
չեմ հարցնում թէ քանի անգամ բը-
ժիշկ ես, ոչ, ես ուզում եմ որ դու
ինձ խորհուրդ տաս իմ կնկայ մա-
սին... Փոխարէնը ես վերջապէս պատ-
րաստ եմ վճարել, փող տալ...

ԴՈՔՏՈՐ

Ի՛նչ, դու փող ես ուզում տալ
ինձ, դու ինձ աղքատի տեղ ես ըն-
դունում. միթէ ես քեզ համար դե-
ղագիր եմ գրում, որ դու ինձ վարձ
ես առաջարկում: Լսիր, թէ որ այդ
փողը լինի մի ոսկէ արկղի մէջ,
արկղը մեծ պահարանի մէջ, պահա-
րանը սենեակում, սենեակը մեծ լայն
ընդարձակ հրապարակի վրայ, հրա-
պարակը փառաւոր մայրաքաղաքում,
էն մայրաքաղաքը մեծ պտղաբեր
կղզու վրայ, էն կղզին էլ պատկա-
նելիս լինի զօրաւոր պետութեան՝ ես
չեմ առնի քեզնից ոչ պետութիւնը,
ոչ մեծ կղզին, ոչ հարուստ քաղա-
քը, ոչ հրապարակը, ոչ սենեակը,
ոչ պահարանը, ոչ ոսկէ արկղը, այլ
կը թքեմ երեսիդ և կասեմ մնաս
բարեւ... (Չարապաշտ Կեռնեմ է:)

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ (Բիւյնն)

Տեսնա՞ք... էս էլ քեզ բժիշկ... ես
էլ լիմար գլխովս էս ցանցաւուն դա-
տաւոր եմ ընտրում: Սուտ չէ ասած՝
«Դէ քար զմեզ, ու՛ր Աստուծո՛ւ, ի յեւոս ան-
ճիւր Գարուշայ»: Բայց ինչ անես, ճար
չկայ, պէտք է համբերած. մանաւանդ
ինչ էլ որ լինի մարդը բժիշկ է,

ամենայն տեղ խօսքը կանցկենայ:
Ինչքան էլ որ արդար լինիմ իսկ
կինս մեղաւոր, էլի որ ուզենայ ինձ
մեղաւոր դուրս կը բերի: Ու՛ է զի-
տում թէ էզուց էլ բանը գանգատի
ընկնի, էն ժամանակ միակ վկան
էլի սա պէտք է լինի, ուրեմն՝ աշ-
խատեմ որ հետը բարեկամ մնամ...
(Գնում է յո՛ւս Կեռնեմ է:)

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԱՆԺԵԼԻՔ, ՎԱԼԵՐԻՈՍ ԵՒ ԿԱՏՈ

ԱՆԺԵԼԻՔ

Ջատ շնորհակալ եմ, պարոն, ձեր
ընկերութեան համար. դուք գիտէք
որ մարդուս չեմ սիրում և կանխիկ է
արդեօք սիրել է՞յալիս արբեցողին:
Աղաչում եմ, պարոն, էն երգը կրկի-
նէք, ամենևին չեմ կարողանում մո-
ռանալ: Լսիր, Կատօ, դու աչնտեղ
կանգնիր և նայէ որ պարոնի զա-
լու ժամանակ մեզ իմաց անես: Ես
քո ծառայութիւնն անվարձ չեմ
թողնի: (Կատօ գնում է յո՛ւս)

ՎԱԼԵՐԻՈՍ

Մեծ ուրախութեամբ, տիկին, մեծ
ուրախութեամբ, եթէ իմ երգը ձեզ
վրայ այդչափ զեզեցիկ տպաւորու-
թիւն է արել չեմ կարող ձեր խըն-
դիրը մերժել, բայց մի ուրիշ անգամ:

ԱՆԺԵԼԻՔ

Ոչ, այս անգամ, ես խնդրում եմ:

ԿԱՏՈ (Վերադառնալով)

Ի դուրս ես խնդրում, որովհետև պա-
րոնը զալիս է, խօսքը ուրիշ բանի

վրայ փոխեցէք, շուտ արեք, եկաւ...
(Ներսէս Ե Ժողովոյ Բարբառէնէն:)

ՏԵՍԻՒԼ Ե.

ՆՐԱՆՔ ԵՒ ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ

ՎԱԼԵՐԻՈՍ

(Եբրեւ չնայելով Բարբառէնէն) Զատ
ցաւում եմ, տիրուհի, որ Հարկա-
դրուած եմ այդ ցաւալի լուրը ձեզ
Հաղորդել. ձեր եղբայրը շատ նեղ
դրութեան մէջն է:

ԱՆԺԵԼԻՔ (Խոսելով)

Օհ, շնորհակալ եմ, պարոն, ան-
չափ շնորհակալ եմ ձեզանից:

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ (Ժողովոյ)

Նայեցէք էս անդգամին, խնդրեմ,
ու՛մ Հետ է խօսում, արի ու մի կա-
տաղի: (Կոչելով) Էս ո՛ւմ Հետ ես խո-
սում, անծանօթ մարդու մօտ, ի՛նչ
բան ունիս:

ԿԱՏՕ

Պարոն, սա ձեր կնոջ եղբորից
տխուր լուր է բերել:

ՎԱԼԵՐԻՈՍ

Միթէ չի պատահի, որ անծա-
նօթ մարդիկ մի գործի Համար մի-
մեանց Հետ խօսեն:

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ

Այս բոլորիս ես ձեզ ցոյց կը տամ,
գործը, անպիտաններ: (Կատօին:) Դու
եւ կնոջս փչացնողը:

ԱՆԺԵԼԻՔ

Ձեռք վեր առ ինձանից, ի՛նչ ես

ուզում. էնքան խմել ես որ ասածդ
ինքդ էլ չես Հասկանում, ինչ բե-
րանիդ գալիս է դուրս ես տալի. ֆի,
Հեռու կացի, զինու Հոտ է փչում:

ՏԵՍԻՒԼ Զ.

ՆՐԱՆՔ, ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ Է ՎԻԼԲՐԻԿԷՆ

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Էլի կուում են:

ՎԻԼԲՐԻԿԷՆ

Ասացէք, ի սէր Աստուծոյ, դուք
պայման էք կապել իրար Հետ կը-
ռուելու:

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ

Ես ինչ անեմ, ինձ Հարբած է
կանչում: (Կոչելով) Որ ասի թէ Հօրդ
կասեմ, չէիր Հաւատում:

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Դէհ, զնացէք, երկուսդ էլ ջուրը
ընկէք, որ ամէնքս Հանգստանանք
ձեր ձեռքից:

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ

Ես ինչ մեղ ունիմ, քեզ ասում եմ
որ ինձ Հարբած է կանչում:

ԱՆԺԵԼԻՔ

Ինձ վրայ սուտ մեղքեր է բարձում:

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ

Ինձ ասում է որ Հոտած եմ,
բերնիցս զինու Հոտ է գալիս, տե-
սէք գալիս է, Հը... (Քչում է:)

ԿՕՐԺԵՊՈՒՍ

Անտանելի է, անտանելի...

ՎԻԼԲՐԻԿԷՆ

Սարսափելի է փչում:

ՎԱԼԵՐԻՈՍ

Քիչ մնաց հօտից խեղդունեմ:

ԿԱՏՕ

Էսպէս, վաղ վաղ երբ է տուաքունել:

ԱՆԺԵԼԻՔ

Փի, էլի գեռ հօտը չէ անցկացել... կորիւր...

ԲԱՐԲՈՒԼԻԷ

(յարջախեղձ չնոջ վրայ) Ո՞ւմն ես ասում...

ԱՆԺԵԼԻՔ

(Բարջրայտ) Կորիւր, ասում եմ, հոտում ես...

ԲԱՐԲՈՒԼԻԷ

(ժայռ Բարջրայտէլ) Էլի...

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Փեսայ...

ՎԱԼԵՐԻՈՍ

Պարոն...

ՎԻԼԲՐԻԿԷՆ

Հաշտուեցէք, աղաչում եմ:

ԱՆԺԵԼԻՔ

Հարբած ես, հարբած...

ԲԱՐԲՈՒԼԻԷ

(աղաւթ է յարջախեղձ) Թողէք ինձ...

ՏԵՍԻԼ Է

ՆՈՅՆՔ և ԴՈՔՏՕՐ

ԴՈՔՏՕՐ

Այս ինչ աղմուկ, ինչ աղաղակ է, ինչու համար էք կուռում. ամբողջ քաղաքը անհանգիստ արիւք, ինչ կայ, պարոններ, միթէ չէք կարողանում հաշտուել:

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Փեսաս ու աղջիկս մէկ մէկու հետ կուռել են:

ԴՈՔՏՕՐ

Կուռել են — ինչու են կուռում, o tempora o mores: (Երգում է:)

Սաստիկ զարմանում եմ, ով իմ անբաղդ Բարբուլիէ, Այս ինչ տեսակ աղմուկ, շփոթ ընկել է ձեր մէջ:

Մինչ երբ այդպէս կուռէք, Մեզ վկայ կանչէք, Ամբողջ թաղը դուք շփոթով լցնէք իսկ և իսկ:

Միթէ ձեզ ամօթ չէ }
Որ դուք կուռում էք. } bis

Քանի այդպէս կանչէք, Սաստիկ ձայներ հանէք: Մեզի խնամ էք...

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Պ. դոքտօր, հաշտուել պէտք է, բայց ես կամենում եմ մի խորհուրդ հարցնել ձեզանից:

ՎԱԼԵՐԻՈՍ

Իսկ ես զլխարկս ծածկեմ, որովհետեւ խարբուխ ունիմ:

ԴՈՔՏՕՐ

Դլխարկ բառը որտեղից է ծագում գիտե՞ս:

ՎԻԼԲՐԻԿԷՆ

Չէ, չեմ գիտի:

ԴՈՔՏՕՐ

(Դիմելով ահա՛ հէ՛հէ՛) Դու, դու, դու, դու...

ԲՈԼՈՐԸ

Չգիտենք:

ԴՈՔՏՈՐ

Հըմ, չգիտեն, ողորմելի տղէտ մարդիկ: (Կոշ) Ես էլ չգիտեմ: (Նը-բոնց:) Ինչ և իցէ ասա, ինչ խոր-հուրդ էիր հարցնում:

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Այս բոպէիս, ես... պարոն...

ԴՈՔՏՈՐ

Չեմ կարծում որ ինձանից երկար ժամանակ խլէք, շատ շտապով գործեր, հիւանդներ սպասում են ինձ. բայց ձեզ լսելու համար փոքր ինչ կը սպասեմ:

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Մէկ բոպէ չի քաշի, ես ուզում եմ ասի որ...

ԴՈՔՏՈՐ

(Ընդհատելով) Ես շատ խօսողներ չեմ սիրում. նրանք փոխանակ լսելու, երբեմն էնքան շատ են խօսում և գլուխ ցաւեցնում, որ պէտք է մի փայտ վերցնես և դու ի՛նչ նրանց գլուխը ցաւացնես... Այն բարեկամներս, զուք պէտք է գիտենաք որ պարկեշտ մարդու պարտականութիւնն է քիչ խօսել:

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Այ, ասեմ ասելիքս...

ԴՈՔՏՈՐ

Սովորաբար փիլիսոփան իւր աշակերտներին երեք բան էր քարոզում գործի մէջ չափաւորութիւն, ուտելիքի և խմելիքի մէջ զգաստութիւն և խօսակցութեան մէջ համաւշտութիւն, այն է կարճաբանութիւն: (Վերդի-Կէֆ, պրիմա է՝ պի-Կա, Կոմ-պէնէր է լինգուս:) Այսինքն լեզուն զսպելը մեծ առաքելութիւն է:

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Դէ, թող որ էս էլ ասեմ է:

ԴՈՔՏՈՐ

Քիչ խօսքով, ասում եմ քեզ, առանց երկարաբանութեան, առանց սար ու ձոր ընկնելու... Համառօտ և ազդու...

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Այ, ասեմ...

ԴՈՔՏՈՐ

Կարճ, կարճ, սպարտացու նման, մկրատիր, խուզիր, կրճատիր...

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Ես ուզում եմ ասի որ...

ԴՈՔՏՈՐ

Յիմար, տղէտ, անուս, մի խօսքով Քրանսերէն ասած էշ, դեռ չառաջաբանը չասած, սկսում ես պատմութիւնը, թող մէկ ուրիշը պատմէ: Տիկին ասացէք ինձ մանրամասն ինչ է ուզում արդեօք ասել ձեր հայրը:

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Այ սատանան տանէ քեզ:

ԱՆԺԵԼԻՔ

Տեսնում էք էն գինու տիճորին: (Յոյս արտաբերելով խորհրդով)

ԴՈՔՏՈՐ

Յարգանք խօսէք ձեր ամուսնոյ մասին, քանի որ ինձ նման գիտնական դոքտորի առաջ էք կանգնած:

ԱՆԺԵԼԻՔ

Այ մեծ բան թէ գոքտոր ես, որ ցանկանամ ես էլ դոքտոր կը դառնամ:

ԴՈՔՏՈՐ

Յանկանան և դոքտոր ես, հասկանում եմ խօսքերդ: Դու գիտես թե ով էր Դիոգենես փիլիսոփան որ կարասի մէջ էր բնակւում, գիտես թե նա ինչ համառօտ պատասխան տուեց Աղէքսանդր Մակեդոնացուն... Մասունք բանից զուսիրում ես միայն շողիւղ, սեռերից միայն աշխարհ, հորովներից սեռականը, համաձայնութիւնից (Տէրէ Էրէ Բէրէ) այսինքն շարժականը անշարժի հետ և վերջապէս տաղաչափութիւնից դասիւնը, այսինքն (Գիտէ՞ս Էրէ Բէրէ Էրէ Բէրէ), որովհետեւ դա բաղկացած է մի երկարից և երկու կարճից:

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ (Ընդհանրապէս նրան)

Տօ մի քիչ սուս կաց էլի:

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Դնանք պարոններ, թէ չէ սա մինչև առաւօտ կը խօսի:

ԴՈՔՏՈՐ

Ինչու այդպէս կաճապարէք, զոնէ մնաս բարև ասացէք, բարև գիշեր մաղթէք:

ԲՈՂՈՐԸ (Տիտի)

Բարև գիշեր, բարև գիշեր, պարոն:

ԴՈՔՏՈՐ

Բայց միթէ դուք չգիտէք, որ ամէն մարդուն իւր աստիճանին յարմար կը բարևեն: (Կօրժիպոս և Վիլլի Բրիլէ Գիտէ՞ս Էրէ Բէրէ)

ՎԱԼԵՐԻՈՍ (Դրո՞ւս Գիտէ՞ս Էրէ Բէրէ) Ինձ մօտ հիւրեր ունիմ, աշխատիր տիկնոջը բերել, ահա քեզ: Եթէ տիկինը կը բաղդաւորէ ինձ իւր ներկայութեամբ այն ժամանակ այդ դու-

մարի կրկնապատիկը կը ստանաս: (Գիտէ՞ս Էրէ Բէրէ)

ԿԱՏՕ (Անժելի)

Տիկին, խեղճ Վալերիոսը սաստիկ յուսահատուած է, որ ձեզանից բաժանուեցաւ, նա խնդրեց որ այս երեկոյ անպատճառ նրա մօտ գտնուիք:

ԱՆԺԵԼԻ

Կաշխատեմ որ ներկայ լինիմ, դու ինձ կառաջնորդես մինչև նրա բնակարան, ահա քեզ: (Դրո՞ւս Էրէ Բէրէ)

ԿԱՏՕ

Ինձ երկու կողմից էլ փող են տալիս, ինչ եմ հոգում, իմ գործը աչի, ով կուղէ հաչի: Բարի գիշեր պարոն: (Գիտէ՞ս Էրէ Բէրէ Էրէ Բէրէ) Այդ խօսակցութեան ճիշդին Բարբոլէին և Կորժիպոսին ճիշդացող խօսում են իրար հետ:

ԲԱՐԲՈՒԼԻԻ

Հոգեակս ես այս բոլորին կը վերադառնամ: (Գիտէ՞ս Էրէ Բէրէ Էրէ Բէրէ) Անժելի Գիտէ՞ս Էրէ Բէրէ)

ԴՈՔՏՈՐ Տիտի

Ով կուպիտներ, նոքա չգիտեն որ ինձ նման բժշկին ուրիշ տեսակ բարև գիշեր կասեն, իսկ հասարակ մարդուն բոլորովին ուրիշ տեսակ: (Գիտէ՞ս Էրէ Բէրէ)

ՏԵՍԻԼ Ը.

ԱՆԺԵԼԻ ԵՒ ԿԱՏՕ

(Էրէ Էրէ Գիտէ՞ս Էրէ Բէրէ Էրէ Բէրէ)

ԱՆԺԵԼԻ

Իսկ եթէ մարդս գայ և տանը չլինեմ յետոյ ինչ անենք:

ԿԱՏՕ

Մի վախենայ, պարոնը կէս գիշերից առաջ տուն չի գայ:

ԱՆՓԵԼԻՔ

Գնանք, բայց դու էլ փողոցի ծայրին կանգնիր, հենց որ տեսար թէ գալիս է ինձ իմաց տուր, մենք էլ ծածկաբար հետը դուռն կը մըտնենք: (Դուրս էն գնում Տիստին: Պատու Տի վայրէջան:)

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ (գուլ)

Երևի իմ կնիկը հանգստացել է և ընթրիքը պատրաստ ունի: Պէտք է ասած որ այսօրուան աղմուկներից գլուխս ցաւում է: (Մահում է պահ. բէ՛՛՛՛ն Կատարէ մի վայրէջան. Տիսէլ է:)

ԱՆՓԵԼԻՔ

Հագիւ հասայ մեր դրացու տան մօտ, երբ Կատուն լեղապատառ հետուիցս ըղաւեց թէ պարօնը գալիս է: Չգիտեմ դուռը կողպած է: (Մահում Կատուն որը փռէ է:) Հիմի ես ի՛նչ անեմ, Կատո, Կատո, դուռը բաց արա:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ

(պատահանից գլուխը հանելով, չէս-սին ծրագ. ծաղրելով:) Կատո, կատո, դուռը բաց արայ: Իս ժամանակ որտեղ ես թրև գալի:

ԱՆՓԵԼԻՔ

Դու ես, բաց արա որ ասեմ:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ

Որտեղից որ գալիս ես էլի էնտեղ վնայ: Ուր թռտր գնացիր, ինձ մենակ թողնեցով:

ԱՆՓԵԼԻՔ

Ախր ինչ ջուրն ընկնեմ, երբ տանն եմ միշտ հետս կուռում ես:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ

Տանը կաց, որդեկերանց դատիկ արայ, ես էլ ինչ եմ երկարացնում,

դուռը չեմ բացանի: (Ծաղրահան:) Բարե զիշեր, տիկին:

ԱՆՓԵԼԻՔ

Ուրեմն չէս ուղում բանալ:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ

Չէ:

ԱՆՓԵԼԻՔ

Իմ սիրեկան մարդ, հողիս, աղունակս, բաց արա դուռը:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ

Օհ, օհ... ինչ քաղցր լեզու ունի:

ԱՆՓԵԼԻՔ

Ուրեմն մեղքդ չեմ գալի. գիտես թէ ինչպէս եմ ուրում քեզ:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ

Չեմ խտրուի չէ, հազար սատանայութիւն էլ որ բանեցնես:

ԱՆՓԵԼԻՔ

Գիտես, որ համբերութիւնս հատի ինչ բաներ կանեմ... Վերջը դու կը փոշմանես:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ

Անամօթ, ինչ կարող ես անել:

ԱՆՓԵԼԻՔ

Թէ որ չես բաց անի, տեղն ու տեղը ինձ կը սպանեմ, յետոյ՝ զնայ պատասխան տուր ծնողներու:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ

Օհ, օհ, օհ, տեսա՞ք, ինչ ասաւ, ծնկներս դողաց:

ԱՆՓԵԼԻՔ

Չեմ հաւատում էլի, այ դանակը պատրաստ ունիմ, թէ էս ըստիս չես բաց անի իմացիր որտիս մէջ կը ցցեմ:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԻ

Չսխալուես, լաւ խփէ: (Կոչմ:) Թէ-
պէտ չեմ ուզում բացանի, բայց
վախենում եմ:

ԱՆԺԵԼԻՔ

Ուրեմն չեմ բացանում:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԻ

Չէ, հարկը անգամ չէ:

ԱՆԺԵԼԻՔ

Ուրեմն մնաս բարե... (ԻՔր խփէ:)
Ահ.. մեռնում եմ, օգնեցէք: (Վայր է
ընկնում:)

ԲԱՐՔՈՒԼԻԻ (պարտահանից վախեցած:)

Վայ ինձ սպանեց իրեն... Այս ինչ
դժբաղդութիւն է: (Ներս է գալիս,
բայց որովհետեւ բէժ ճշնացրած է հո-
շը չէ պէսնում, կենը այդ ճիշդին արագ
անցնում է նոյն ճապարից և փախում դուռը:)

ԲԱՐՔՈՒԼԻԻ

Ինչ եղան, ուր փախաւ: (Դի մէջով
դուռն և նիւթէլով որ փախում է:)
Կատօ, Կատօ, դուռը բաց արա:

ԱՆԺԵԼԻՔ (պարտահանից)

Կատօ, Կատօ դուռը բաց արա:
Էս որտեղ ես էս կէս գիշերին փո-
ղոցները չափեցի... Էլի հարբած ես
հա, բարի գիշեր:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԻ

Ահ... կինս, այ դու անամօթ,
բաց արա դուռը, թէ չէ հողիդ կը
հանեմ, դուռը կը կոտրեմ: (Աշխա-
րում է դուռը նորից:)

ՏԵՍԻԼ Թ.

ՆՐԱՆՔ, ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ, ՎԻԼՔՐԻԿԷՆ

ԵՒ ԿԱՏՕ

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Ի՞նչ է պատահել, էլի կուտում էք:

ԱՆԺԵԼԻՔ (պարտահանից)

Հայրիկ, դու ես, իսկոյն զամ.
տեսնում էք ինչպէս հարբած է, այս
ընկերն է տուն դալի:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԻ

Տեսնում էք, ինչ անգամն է,
հաղիւ մի քանի ժամ է որ հաշ-
տուել ենք:

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Փեսայ, ախր ամօթ չէ, էս ժա-
մանակին տուն դալ կը լինի, ախր
դուրսը ինչ բան ունիս:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԻ

Էս ինչ կրակ է, տէր Աստուած.
զլուխս կտրեցէք թէ մեղաւոր լինիմ:

ՎԻԼՔՐԻԿԷՆ

Դու իսկ կտրելն ո՞րն է, քեզ ենք
էստեղ տեսնում, թէ նորան:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԻ

Դէ թողէք պատմեմ, որ արդարն
ու մեղաւորն էլ իմանաք է:

ԱՆԺԵԼԻՔ

Էլ ինչ պատմես, տեղն ու տեղը
պատմութիւն ես, հարբած տրաքած
կէս գիշերին եկել ես ու զուանը
կանգնել...

ԲԱՐՔՈՒԼԻԻ

Տօ ձէնդ պէտք է կտրես թէ չէ,
թողէք մէկ պատմեմ:

ՎԻԼՔՐԻԿԷՆ

Լաւ է լաւ, արի ներողութիւն
խնդրէ, էս անգամ էլ արի...

ԲԱՐՔՈՒԼԻԻ

Դու ինձ ներես... լեզուդ կը կըտ-
րեմ անամօթ:

ԱՆԺԵԼԻՔ

Չեմ ների, չէ ասում եմ:

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ (աղջիւն)

Դու ել բոլորովին անմեղ չես, լեզուդ քեզ քաշի: Հարբած մարդու հետ քաղցր կը խօսեն, չէ թէ կը զուգուեն:

ԱՆԺԵԼԻՔ

Քանի անգամ ներեմ:

ԲԱՐԲՈՒԼԻԷ

Տես, տես, ինչքեր է ասում:

ՎԻԼԲՐԻԿԷՆ

Իս անգամ երկուսդ էլ մեղաւոր էք...
Հաշտուեցէք:

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Արի զաւակս, արի, դարձեալ ների:

ՎԻԼԲՐԻԿԷՆ (Բարբառ-լիէն)

Դուք էլ ձեր կողմից ներեցէք:

ԲԱՐԲՈՒԼԻԷ

Թող առաջ նա խնդրի ներողութիւն:

ԱՆԺԵԼԻՔ (ներս Գալիլէէն)

Չէ, առաջ դու պէտք է խնդրես:

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Առաջ, յետոյ, միւսնոյն է, երբոր երկուսդ էլ կամք էք յայտնում, առեւ է թէ Հաշտում էք, ձեռք տուէք մէկ մէկու: (Բանի նոյա յետ-սերը հարեցնում էն:)

ՏԵՍԻԼ Փ.

ՆՐԱՆՔ ԵՒ ԴՈՒՅՏՈՐ

ԴՈՒՅՏՈՐ

Ի՞նչ է պատահել, ի՞նչ բոմբիւն, ի՞նչ գորդումն, ի՞նչ շփոթ, ի՞նչ աղաղակ. կէս զիշերին ամբողջ փողոցը տակն ու վրայ անում, ամբողջ թաղը խռովում, ուկիանի նման գո-

ռում, որոտում, մեզ քնելու չէք թողնում, մինչի երբ այսքան փոթորիկ, դուք երբեք չպէտք է Հաշտուիք:

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Փոթորիկ, մոթորիկը անցաւ, մենք Հաշտեցրինք:

ԴՈՒՅՏՈՐ

Միթէ, արդէն ամէն բան խաղաղել է, հանգստացել է, արդէն սէրը և Համակրութիւնը միմեանց ձեռք ձեռքի տուած ձեր որտեղը անուշ և բերկրալի զգացումներով կը զուգաւորէ, շատ ուրախ եմ, շատ, փառք Աստուծոյ: Կը կամենաք պարոններ, այդ սիրոյ և խաղաղութեան մասին Արիստոտէլ փիլիսոփայի գրութից մի գլուխ կարդամ ձեզ:

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Երկար բան է:

ԴՈՒՅՏՈՐ

Ո՛չ, ո՛չ, դուք չգիտէք, որ ես երկարաբանութիւն չեմ սիրում, ընդամէնը 80 երեսից է բաղկանում:

ԲԱՐԲՈՒԼԻԷ

Իմ կողմից բարի զիշեր:

ԿՕՐԺԻՊՈՒՍ

Իմ կողմից էլ:

ՎԻԼԲՐԻԿԷՆ

Բարի զիշեր, պարոն, բարի զիշեր:

ԴՈՒՅՏՈՐ

Սպասեցէք...

ԿՕՐԺԵՊՈՒՍ

Իմ գլուխս ցաւում է:

ՎԻԼԲՐԻԿԷՆ

Իմ էլ ձնկներ են ցաւում:

ԲԱՐՔՈՒԼԻԷ

Իսկ ես ճշմարիտն ասեմ սիրտ
չունիմ 80 երես բան լսելու:

ԱՆՓԵԼԻՔ

Գնանք, գնանք...

ԴՈՒՅՏՈՐ

Սպասեցէք ասում եմ: Եթէ դուք
հաշտութեան մասին ոչինչ չէք ու-
ղում լսել, գոնէ սէր և խաղաղու-
թիւնը վերականգնելու առթիւ, մէկ
երգ նուագենք և սիրով միմեանց
բարի գիշեր ասենք, համաձայն էք:

ԲՈՒՐՔ Համաձայն ենք:

(Երգահ. Էն:)

Փոթորիկ մորիկ
ձատ շուտով անցաւ
Նորա տեղ սէրը
Մեր մէջ բազմեցաւ:

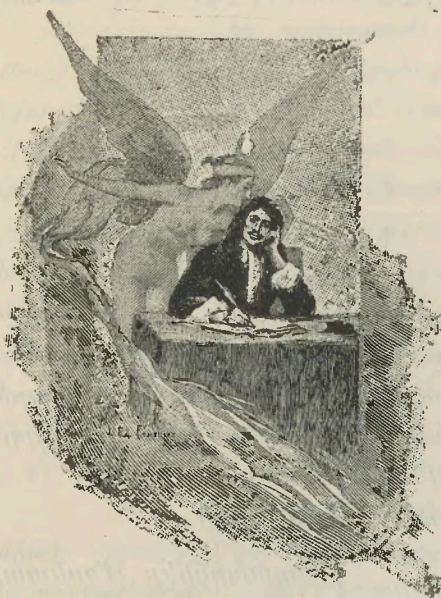
Օն խմենք զւարթ
Գինին մինչ յատակ,
Օն գրկենք իրար
Պարենք անդադար

Սիրոյ կայծերով
Մեր սիրտը վառի
Իսկ բաժակները
Մինչ յատակ քամվի:

Արդ կէս գիշերին,
Ձատ քիչ է մնում
Բարի գիշերով
Ներում ենք խնդրում:

† Միհրդատ Ամերիկեան

Վ Ե Ր Զ

Մուրիել և իւր մուսան

ՋԵՐՈՂԵՄՕ ԲՈՎԵՏՏԻ

ԱՆՊԱՏԻԻՆԵՐ

Կ Ա Մ

Անպատիւ չեն ծնւում

Դրամա 3 գործողութեամբ

Թարգմանութիւն Ալ. Մուրադբեկեանի.

ԳՐԻԾՈՂ ԱՆՁԻՆՔ.

Կարլ Մօրետտի

Էլիզա Մօրետտի, նրա կինը

Էտտօրինօ, նրանց որդին, 5 տարեկան

Օրլանդօ Օրլանդի, Էլիզայի հայրը

Տիկին դը-Փորնարիս,

Պիպինօ Սիջիամենդի

Թերեզա } աղախիններ Մօրետտի տանը

Կամեյլա }

Զովաննի, դռնապան ծառայ

Սերաֆինօ, խանութի գործակատար

Անցքը տատանում է Միլանում՝ Մօրետտի տանը:

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԱՌԱՋԻՆ

Սեղանատուն և ընդունարան Մօրեւոտի տանը. նկատելի է շքեղութիւն և շէնութիւն: Հանդիսականների զիմաց պաշարան, որի վրայ շիշեր զանազան ըմպելիքներով, մի վազա լի պտուղներով, պանիր, սօրտ: Ձախ կամին, որի վրայ բրոնզեայ աշտանակներ ամբողջ մոմերով: Կաղնեայ ճաշի սեղան, առանց ծածկոցի, սեղանի վրայ թարմ ծաղիկների փունջ: Առաստաղից ջահէ կախուած կամ լամպա: Ձախակողմեան պատի մօտ կանացի դրասեղան, կողքին երկու դուռ: աջ՝ Կարլի դրասեղանը, առանց զարդարանքների, վրան թղթեր ու հաշիւներ, մի աթոռ: Էլիզաւի սեղանի առաջ և բազկաթոռ, սեղանի վրայ կարի արկղ: Հանդիսականների զիմացը երկու դուռն, մէկը գլխաւոր մուտք, որը բացուելուց երևում է նախատենակը, միւսը տանում է խոհանոց:

ՏԵՍԻՆԱ.

ԷԼԻԶԱ, ԹԵՐԵԶԱ, ԵՄԵՆՆԱ ՕՐԼԱՆԴԻ
և ԷՄԵՆՆԱ ՋՈՎԱՆՆԻ:

ԷԼԻԶԱ. (նստած ճաշի սեղանի առաջնւ աջքի է անցնում՝ Թերեզայի բերած հաշիւը: Սեղանի վրայ մի զամբիւղ լի մթերքներով, որ Թերեզան բերել է շուկայից. Էլիզան խօսում է համեմատ:) Այսօր նոյնպէս համարեա վեց լիւրա:

ԹԵՐԵԶԱ. (ծիծաղում է) Դեռ մինչև անգամ ինձ ծաղրեցին, որ ես չափազանց խնայող եմ պարոնների համար:

ԷԼԻԶԱ. (հարգում է) Սունկ—1 լիւրա 90 սանտիմ:

ԹԵՐԵԶԱ. Դուք միթէ չգիտէք, որ ձեր հայրը նուգբար բանջարեղէնէ սիրում:

ՕՐԼԱՆԴԻ. (գալիս է իւր «Ենեալից», ժելեի կոճակները դնում չիճիած, փողպատի կտրի ընկած, չեւեռի մէջ լայն չեւեռ) Կատարելապէս ճիշդ է. ապրիլ Թերեզա:

ԷԼԻԶԱ. (համբուրելով հօրը) Ա՛խ հայրիկ, լա՛ւ քնեցիր:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Աչքս չեմ փակել: Դիշերը անկողնում ահա թէ ես երբեմ աշխատում: (Չեւեռները պալիս է Էլիզային:) Արդեօք վէպ դուրս կը գայ, թէ դրամա՝ դեռ յայտնի չէ: Ձեռքերը դրական հարց է, գլխաւորը միտքն է: (Դառնալով դէպի Թերեզա:) Ձեռքերդ մաքուր են:

ԹԵՐԵԶԱ. (գոգնոցով ապագ սրբում է չեւեռը) Մաքուր են, շատ մաքուր: (Մինչդեռ Թերեզան կապում է փողպատը, Էլիզան դարձած կարում է ձեռնոցի կտրուած կոճակը, Օրլանդին բռնում Թերեզայի կրկակից:) Թողէք, ապա թէ ոչ տիկնոջը կը կանչեմ:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Այդ ի՞նչ նորութիւն է:

ԹԵՐԵԶԱ. Ժամանակը չէ:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Ինձ համար, սիրելիս, ժամանակը նշանակութիւն չունի:

ԹԵՐԵԶԱ. Իսկ ինձ համար, նայած թէ երբ է:

ՕՐԼԱՆԴԻ. (Քողապար խաղած գոհ-
նում է եւ Կեանքում, որ Էլիշան ասում-
ներով է լեւել խորում) Ոչ, ոչ, ատամ-
ներով լաւ չէ. կը փշանան: Եթէ
ատամները լաւ են, առողջութիւնն
էլ լաւ է:

ԹԵՐԵԶԱ. Նոյնպէս ախորժակը: (Յոյց
է Կալիս ունի խաղաղը) Նայեցէք, ինչ
սքանչելի բան է: (Նեղութեամբ աչ-
նարկելով Էլիշային յետոյ Բարչը) Իսկ տի-
կինը բարկացաւ ինձ վրայ, ասում է
չափազանց շատ ես ծախսել: (Գոհ-
է եւ Կեանքում զմեռնուի:)

ՕՐԼԱՆԴԻ. Ես քեզ մեծացրել եմ,
ինչպէս մի բարձրագոյն շրջանի աղ-
ջիկ: (Հաստատունով) Մինչև անդամ դաշ-
նամուր նուագել եմ սովորեցրել, իսկ
փոխարէնը դու, միայն ինձ, քո հօրդ
վրայ ես կատարելագործում քո տըն-
տեսական գիտութիւնը: Տուր ինձ
խոզանակը: (Էլիշան Կալիս է, Օրլանդին
«Բեռ» է եւ հագուստը) Այդ ես սուն-
կի պատճառով չեմ ասում. բայց չէ՞
որ ես գաւակներեցս ստանում եմ ոչ
աւելի, քան թէ իրաւունք ունիմ:
Կարող եմ պարծենալ, որ ես ոչ ոքից
ոչինչ չեմ ստացել և ոչ էլ խնդրել:

ՋՈՎԱՆՆԻ. (Երբ Կալիս է) Կարելի է:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Այդ ո՞վ է:

ԷԼԻԶԱ. Ջովաննին, գոնապանը:

ՋՈՎԱՆՆԻ. (Գլխարկը լեւի Կալի, յոր-
գանակ, չեւան զմեռնուի լի շէշերով) Սի-
նիօր Պիպինօ Սիջիսմօնդին ուղարկեց
այս, սինիօր Կարլի համար: Նա
պատուիրեց հաղորդել, որ իսկոյն վե-
րադարձաւ վերոնից և մի փոքր անց
անձամբ կը գայ այստեղ: (Չէրբ գոր-
ում է Կալիսին լրջաւ) Մի որ և է
ասելիք ունիք:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Ոչ, սիրելիս: (Ջովաննին
գոհ է. Օրլանդին աչնարկապար խորում
է շէշերը) Ահա, նոյն իսկ սինիօր Պի-

պինօ Սիջիսմօնդին, ճիշդն ասած,
նա բաւարար աստիճանի սկսում է
ինձ ձանձրացնել: Իմ ծրագիրս (Իբր
լեւ Կալիսում է գոհ) աւելի ու աւելի
է հասունանում:

ԷԼԻԶԱ. (Կալիս) Բայց նա իմ
ամուսնու խնամակալն ու կրնքա-
հայրն է եղել, միթէ կարող եմ նրան
չնդունել:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Ո՞վ է ասում, ընդու-
նիր, սակայն նրա ընծաներ ուղար-
կելու ձևը ինձ համար զգուշի է:
Նա պիտի աւելի առատաձեռն լինէր,
և ըստ ամենայնի քաղաքավարի:
Տուր ինձ զլիսարկս. դու շատ խելացի
ես վարում, որ երբեմն մի քանի
երևոյթներ չտեսնելու ես ձևացնում:
Նա միայնակ մարդ է, ամուրի, ներ-
կայի մասին հոգալով, դու քեզ համար
ապագայ ես նախապատրաստում: Բայց
ասա ինչպե՞ս ինչո՞ւ նա բոլորը միան-
գամից չէ ուղարկում: Նրա տունը
այստեղ է, զիմացը: Զարուակաբար
այստեղից այնտեղ վազվզելը կարող է
կասկածների տեղիք տալ, նախ դա-
լիս է շաքարագործը — տորտը ձեռին,
յետոյ ծառան — ծանրաբեռնուած ծա-
ղիկների փնջերով, որ բոլորովին
անօգուտ են, յետոյ հագուստներ,
յետոյ շշեր... (Զգուշաւ խորում է շշ
բռնելը) «Վալպօլեցելլա»: Խելօք, նուրբ
ճաշակ ունեցող մարդը, ինչպէս օրի-
նակ ես, երբէք մի տիկնոջ այսպիսի
գինի չի ուղարկի. չափազանց ռամ-
կային է: Ինչո՞ւ չի ուղարկել հին
«Գատտինարա»: Նա շատ լաւ տե-
սակներեցն ունի... Ի՛հ, ընդհանրա-
պէս, այդ տեսակ բաղդախնդիր մարդիք
շատ կոպիտ են և անտաշ: Ապացոյց,
իսկոյն: Իմ բանաստեղծութիւններից
ինքը Մանգոնին հիացած էր, երբ
գեռ կենդանի էր, իսկ քո սինիօր

Պիպլինոն ոչ մի խօսք: Սա միայն թուանշաններ զխտե կարգալ:

ԹԵՐԵԶԱ. (Էրեւոմ է խոհանոցի հոգին, Բարչր) Սերաֆինոն եկաւ: (Էրեւոմ չեւոյնելով էր չե հասկանում:) Նա պատուիրեց ինձ ասել միայն «Սերաֆինոն եկաւ»:

ԷԼԻԶԱ. (Կոթեւելով) Այո, այո, թող ներս դայ: (Թերեզան գնում է:)

ՕՐԼԱՆԴԻ. Եթէ այդպէս է, ես մի ուրիշ տեղ կերթամ սուրճ խմելու:

ԷԼԻԶԱ. Ահա, հայրիկ: (Հանում է ասիւլ եւ դրամ դառնալ:)

ՕՐԼԱՆԴԻ. (Վերցնելով) Երբեք, ոչ մի գրպանումս զրոշ չեմ ունենում: Ամեն կողմից դուրս, գլխում են: (Թոյլ է դառնալ ասիւլին իրեն համբուրել գնում է:)

Տ Ե Ս Ի Լ Բ.

ԷԼԻԶԱ, ՍԵՐԱՖԻՆՕ-ՅԵՐՈՅ ԹԵՐԵԶԱ

ՍԵՐԱՖԻՆՕ. (Խօսում է ցածր եւ արագ) Չատ ցաւում եմ, որ ստիպուած եմ անհանգիստ անել ձեզ այդպիսի անյարմար ժամին: Սինիօր Օրիանին նոյնպէս հազար ներողութիւն է խնդրում, բայց չափազանց կարիքը ստիպում է: (Տալիս է Տի ծրար:)

ԷԼԻԶԱ. Ինձ շատ զարմացնում է Սինիօր Օրիանին, անցեալ ամիս ես նրան վճարել եմ 600 լիրա:

ՍԵՐԱՖԻՆՕ. (Խօսում է աստիճանաբար) Փարիզի մի վաճառատան սնանկութեան շնորհիւ, ստիպուած է բաւականի մեծ արժողութեամբ մուրհակի հաշիւ վճարել:

ԷԼԻԶԱ. Ով չունի զրամական պարտք:

ՍԵՐԱՖԻՆՕ. Այդ մի կայծակի հարուած էր: (Փնդիւնալով հետեւում է

աչքերով հաշուին, որը Էլիզան գնում է:)

Կանացի վերարկու «Փանտազիա», տղամարդի վերարկու, նաւաստիի հագուստ երեխայի համար: (Էլիզան դարձնում է լեզուի երեւոյն:) Գծի տակը դուք կը նկատէք համազումարը եւ ձեզնից ստացուածը, (Ասում է:) յունիս ամսին 500, սեպտեմբերին 460...

ԷԼԻԶԱ. (Ընդհարելով) Բաւական է, բաւական:

ՍԵՐԱՖԻՆՕ. Մնում է ձեզ վճարել 635 լիրա:

ԷԼԻԶԱ. (Հաշիւը փոխում է գրասեղանի արկի մէջ) Ասացէք Սինիօր Օրիանին, որ ես շուտով կը գամ:

ՍԵՐԱՖԻՆՕ. Չատ ցաւում եմ, տիկին, որ ստիպուած եմ լիշեցնել: Սինիօր Օրիանին նոյնպէս ներողութիւն է խնդրում: Նա, ձեզ յարգելով, չուզեց հաշիւը ձեր ամուսնուն ուղարկել մինչեւ որ նախապէս ձեզ հետ չխօսէր:

ԷԼԻԶԱ. (Աշույժ) Մի փոքր ժամանակից ես ինքս կը բերեմ զրամը:

ՍԵՐԱՖԻՆՕ. Չատ շնորհակալ եմ, հազար ներողութիւն եմ խնդրում, սինիօրա Մօրետտի: (Գնում է:)

ԷԼԻԶԱ. (Նշում է գլուխը չեւոյնելով զոտանի արտայայտելով) Չարունակ նոյնը... (Ընդհանում է Բարչալանի մրայ, փոքր աս փոքր զոտանում է իրեն եւ դանդաղ-հոյս ունում է նամակ գրել: Մի վայրէջանից լուսում է զանգառի ջայն. արագ վերջնում է ուսած նամակը պահում է լեզու-նախալի մէջ:)

ԹԵՐԵԶԱ. (Խոհանոցից դուրս վաղելով) Երեւի սինիօր Պիպլինոն է... (Ապուր-է նախաճաշելու, լեզուելով լեւ աստիճան եւ լեւ երկրորդ դուռը՝ լապ. Բարչր:) Ինչպէս դուշակեցի:

ԷԼԻԶԱ. (Նորից աստիճանում է եւ խոհանոցի մէջնայաբար հաւատում է իրեն ըն չեւոյնելու արկի մէջ:)

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՊԵՊԻՆՈ

ԹԵՐԵՋԱՆ. Իսկոյն իմացայ, որ դուք էք:

ՊԵՊԻՆՈ. Չատ ապրիս, Թերեղա: ԹԵՐԵՋԱՆ. Ամարանոցում ուրախ ժամանակ անցկացրիք:

ՊԵՊԻՆՈ. (Վերադառնալով) Եղանակը շարունակ վատ էր: (Գրեմ է ասելով նրան:)

ԹԵՐԵՋԱՆ. Ինչո՞ւ էք նեղանում: (Գրեմ է բացառապես լռելով որքան է արեւմտ է ՊԵՊԻՆՈյի կողմից:)

ՊԵՊԻՆՈ. (Տառապանաբար) Կարող եմ հասնել թերեւ չեմ հասնում... Ի՞նչ պէս է սինիորա Էլիզան: (Էլիզայի վրայ հայրապետական հայեցողութեամբ է չգրեմ:): Չատ լաւ, ցատ գեղեցիկ, ձեր տեսքը շատ լաւ է:

ԷԼԻԶԱ. (Երբ ասելով գինին) Չորհապա՞հ է:

ՊԵՊԻՆՈ. Այդ Կարլի համար է, որպէս նմուշ, խսկ դուք, չէ՞ որ չէք խմում:

ԹԵՐԵՋԱՆ. (ՊԵՊԻՆՈյին շողոթանելով) Ընդհակառակը, ձեր գինին մինչև անգամ իմ սինիորան էլ է խմում, և խմելուց միշտ գովում է: (Գրեմ է:)

ՊԵՊԻՆՈ. (Թերեղի գնդակայ յետոյ ծառայում է Էլիզային, որը շաղկապ է հանգանակ էր, եւ ցած չափով ասում:): Ի՞նչ է, միթէ միշտ առաջինը ես պէտք է մօտենամ:

ԷԼԻԶԱ. (Վերջում է ոչ ոք նամակ է ասելով նրան. յետոյ նորում է եւ ասում է աշխատել գլուխը խառնել:)

ՊԵՊԻՆՈ. (Հարգում է) Ես այնչափ ցանկանում էի շնորհակալութիւն յայտնել ձեզ և ասել ուրախ եմ, որ դուք վերադարձել էք: (Գրեմ է ասում է նամակը Էլիզային, իսկ սա պատ-

ասում է. յետոյ ՊԵՊԻՆՈն հանում է գրառանքի արշիլի ծառայում է հանգանակում նրա յետեւը ցոյց է ասել:)

ԷԼԻԶԱ. (Խառնած չափով) Ինչո՞ւ համար, չէ՞ որ ես ստիպուած պիտի լինիմ այս էլ պահել, ինչպէս միւսները:

ՊԵՊԻՆՈ. Միթէ ես չեմ կարող մի փոքրիկ ընծայ տալ իմ նախկին սանիկին և այն վաճառատան զանազան կնոջը, որի կառավարիչը ես եմ:

ԷԼԻԶԱ. Մատանիներ, ոսկեայ ապարանջաններ, — այս բոլորը երբեք չեն համապատասխանում իմ դրութեանս — իմ անվերջ կարիքներին:

ՊԵՊԻՆՈ. (Խորհելով) Պար համար էլ եկել եմ. զբաղուե՛ք դրանով մինչև որ (աշխատելով ասում) կը գայ նախաճաշելու:

ԷԼԻԶԱ. (Արշիլի, որի բանակին իր չեմ է, հանում է երեւ երեւ հաշիւ է ասելով նրան:)

ՊԵՊԻՆՈ. (Շատապես ասելով անցնում) Չատ գեղեցիկ... Օրինակ... դարձեալ: Մի ամիս չկայ ինչոր մենք նրան 600 լիրա ենք վճարել: Չտապում է բարձրանալ. և այս բոլորը շաղկապութեան համար է, իսկ շաղկապութիւնը միմիայն սնանկացած մարդկանց է հրապարակում: (Ծիծաղում է հանգանակ է խառնում:): Երբ ես դեռ առևտուրով էի պարապում, Տօրինոյի փողոցում փոքրիկ խանութ ունէի, կոպիտ, առանց շրջանակի դարակներով, իսկ դիմացս մի ուրիշ խանութ կար: Այդ խանութը զարդարուած էր ոսկեզօծ կահկարասիքով, հայելու ապակիներով: Ապառիկ գնորդ վազում էր այնտեղ, իսկ կանխիկ գնորդը, գալիս էր ինձ մօտ: Ես իմ ապրանքի համար ստիպում էի վճարել կրկնակի

և ժողովուրդը գրհալթեամբ էր վճարում: (Խորհմանքով ինչպե՞ս է նրա չեղումը:) Որովհետև ինձանից զնոգները նստելու տեղ չէին գտնում: Աշխարհը միշտ նոյնը կը մնայ: Ամէն բանի մէջ յառաջագիւծութիւն կայ, բացի խարդախութիւնից: (Աչքի է հայհոյում հաշիւը:) Օ՜հ... Օրիանին ձեզանից կամենում է 100 լիրա գողանալ: Անցեալ ստացագիրները պահած ունիք:

ԷԼԻԶԱ. (յայտ է արւելք գրասեղանը) Բոլորն էլ այստեղ ունիմ պահած: (Նշարեւոր, որ Պեպէն՝ ուղիւս է գրել, վեր է կենում, որ ասի հարկաւոր իրերը, Եայտ Պեպէն՝ իր գրասեղանի հանձն է յաշարեարք եւ շարադր գրում է շրջաւորը:)

ՊԵՊԵՆ. Յունիս 500 լիրա, սեպտեմբեր 450, յունվար 550, յունիս 300, սեպտեմբեր 600, պարտ ենք դարձեալ 535 լիրա և ոչ թէ վեց հարիւր: (Աչքի է հայհոյում միւս հաշիւները եւ գրասեղանի վրայի, վերջին փաթեթ է գրասեղանի արեղի մէջ: Պեպէն՝ ցած չափում:) Այսօր ժամը երկուսին... (Փոխելով չափը:) Իսկ միւս ամսին մեր կարը կը ստանայ առևտրական բանկում դը Ֆորնարիսի տեղը:

ԷԼԻԶԱ. (խուլ) Ա՛խ, երանի՜ թէ նա այնքան ստանար, որ մեզ բաւականանար:

ՊԵՊԵՆ. Նա շատ է աշխատում: Ես նոյնպէս աշխատութիւն եմ տալիս իմ զրասենեակում: Նա քիչ չէ վատտակում: Ներկայումս ես նրան յանձնել եմ քննելու և կարգի բերելու դը Ֆորնարիսի թղթերը: Մի խօսքով զանգատուելու առիթ չունիք:

ԷԼԻԶԱ. Օ՛հ, ես կուզէի ոչ ոքի համար բեռ չլինել:

ՊԵՊԵՆ. Դուք կը յանկալիք իմ օգնութեան պէտք չունենալ, որպէս զի ինձ դուրս վաճառելիք, այդ ես գիտեմ, քանի որ ինձ հետ խօսելու համար միշտ սպասում էք այն լուսին, երբ չափազանց կարիք էք ունենում: Կը հասնի և ձեր ցանկալի օրը: Մօտիկ ազգականներ ես չունիմ և հոգս կը քաշեմ ձեր մասին: Բայց ինձ ախորժելի է ձեզ օգտակար լինել:

ԷԼԻԶԱ. Ես ձեզանից շնորհակալ եմ:

ՊԵՊԵՆ. Ջնորհակալութիւնը սէր չէ, նա շատ անգամ հակառակ ներգործութիւն է ունենում: Ես գոհ կը լինէի, եթէ դուք գոնէ մի փոքր աշխատէիք խաբել ինձ: Այո՛, խաբեցէք ինձ, ես ուրիշ ոչինչ չեմ յանկանում: Թող մոլորուած լինիմ: Վերջապէս՝ չէ՞ որ ես միշտ օրինաւոր մարդ եմ եղել: Երբ ես խոստանում էի սիրել ձեզ, ինչպէս իմ հարազատ դուստր, ես անկեղծ էի ասում: Արդեօք ես միշտ չեմ օգնել Կարլին, մինչև անգամ, եթէ կարելի է այսպէս ասել՝ նախ քան ձեր ծնունդը: Յետոյ ձեզ աւելի յաճախ տեսնելով, իսկ ձեր ամուսնու հիւանդութեան ժամանակ ամենայն օր, ես զլուխս կորցրի: Թող նա, ով որ իւր կեանքում լիմարութիւն չի արել, բարձրացնէ իւր ձեռքը:

ԷԼԻԶԱ. Բայց ես ձեզ չեմ նախատում, չեմ մեղադրում, ոչինչ չեմ ասում:

ՊԵՊԵՆ. Ահա հէնց այդ է պատճառը՝ ինչո՞ւ չէք խօսում: Ձեր նեարդերը սովորականից աւելի են խանգարուած: Եւ երևի դուք ինձ շատ անգամ մեղադրում էք, իբր թէ ես թակարդ եմ լարել:

ԷԼԻԶԱ. Բայց եթէ ես զգում եմ, որ միայն ինքս եմ մեղաւոր: Ձեզ

այլ ևս չեմ մեղադրում, չեմ յանդիմանում: Գիտեմ որ այդ անելու իրաւունք չունիմ. ճշմարիտ էք ասում, այսօր նեարդերս խանգարուած են, որովհետեւ, տկար եմ: (Աղէբաւան չեւոյլ Բահում է նրա չեւոյլ:) Խղճացէք ինձ, ներեցէք:

ՊԵՊԻՆՈ. (Բաւերը Բարբառայեւոյ) Եւ ո՞վ է յանցաւորը: Կարլը մի աղքատ պաշտօնեայ լինելով, չպետք է ամուսնանար ձեզ նման քնքոյշ պահած օրիորդի հետ: Երեխայ ժամանակ նա սպրում էր որբանոցում, իսկ հիմա ամբողջ օրը նստած է գրասենեակում: Նա ժամանակ չէ ունեցել իմանալու թէ, որքան է նստում ընտանիք պահելը: Ձեր հայրը իսկապէս ձեզ համար պետք է առաջնորդ լինէր, իսկ դրա փոխարէն նա աւելի լաւ է համարել ապահովել իւր կեանքը, ձեր վրէժն ծանրանալով: Նա իւր փեսայի համար գրաւական ներկայացրեց և փոխարէնը պահանջում է, որ իրեն պահէք, կերակրէք: (Զգուհեալ:) Գրականագէտ, վիպասան — զոքա բոլորն էլ սնապարծ, ծոյլ և անհանգիստ մարդիկ են:

ԹԵՐԵԶԱ. (Հեռուից Բուրբոյին հասնալով:) Ահա և պարոնը, պատրաստ եմ նախաճաշը:

ԷԼԻԶԱ. Այո, ինչպէս միշտ:

ԹԵՐԵԶԱ. (Երեւում է խոհանոցից՝ չեւոյլի փոքրիկ իւրանայ եւ մի հարս մի Բեքշտեյնի համար) Ես նրա համար բեքշտեյն կը պատրաստեմ այս կաթսայի մէջ, որը նուիրեց սինիօր Պեպինոն: (Խառնալով Պեպինոյին:) Մի քիչ իւղ ձգեմ:

ՊԵՊԻՆՈ, Ո՛չ իւղ, ոչ էլ աղ: Աղից միտը պնդանում է, իսկ իւղից չափազանց իւղալի է դառնում: (Վերցնում է իւրանայ եւ ծածկում է:) Տապակիր

առանց շտապելու, ընդամենը տասը րոպէ. հինգ րոպէ մէկ կողմից, հինգ րոպէ միւս կողմից:

Տ Ե Ս Ի Լ Դ.

ՆՈՅՆՔ, յեպոյ ԿԱՐԼ և ԷՏՏՕՐԻՆՈ

ԿԱՐԼ. (Երբեք է Բահում Բարբառայեւոյն, որի հետ ժպտալով խոսում է) Ահա պապիկը, պապիկը, ապա մէկ լաւ համբուրի պապիկին, զէ շուտով:

ԷԼԻԶԱ. (Թերեզին) Ձտապեցրու:

ՊԵՊԻՆՈ. (Նստում է եւ Բահում է Բարբառայեւոյն իւր գրէշը) Օ՛, ահա մեր Գարիբալդին: Դեռ տեսնե՞ք՝ մաքուր է արդեօք մեր Գարիբալդի երեսը: (Սրբում է իւր Լաշինայի յեպոյ համբարում:)

ԷԼԻԶԱ. Ինչո՞ւ դրան Գարիբալդի էք անուանում:

ՊԵՊԻՆՈ. (Ծիծաղելով) Ուրովհետեւ ամեն տեղ յեղափոխութիւն է առաջացնում:

ԿԱՐԼ. (Բարբառայեւոյն է չեւոյլ, նստելով դէպի խոհանոցը). Ձտապիր, Թերեզա, շուտ:

ԷԼԻԶԱ. Ես ինքս կերթամ կը տեսնեմ:

ԿԱՐԼ. (Բահում է նրա չեւոյլ) Դու այստեղ կը մնաս, տեղիցդ չես շարժուի, ահա այսպէս, որ ես կարողանամ նայել քեզ վերայ: (Քնքոյշ:) Տէ՛ր Աստուած, ամբողջ օրուան ընթացքում միմիայն կէս ժամ եմ տանը լինում, թոյլ տուր գոնէ այդ կէս ժամը նայել քեզ: Ճշմարիտ չէ՞, սինիօր Պեպինո:

ՊԵՊԻՆՈ. Բոլորովին ճիշդ է:

ԷԼԻԶԱ. (Բարբառայեւոյն Բահում է դէպի խոհանոց Գարիբալդի Գարիբալդի) Վաղիր Թերեզին մօտ և ասա որ հայրիկի համար նա-

խաճաշը շուտ պատրաստի, վաղիր:

ՊԵՊԻՆՈ. (Հասկանալով էլիպայի շփոթումը և պարզաբան, խօսակցությունը փոխառն է) Չմտ բան կարողացար պարզել զը ֆորնարիսի գործերից:

ԿԱՐԼ. Ես երեկ կրկին պարապեցի մինչև կես գիշեր: (Յոյս ասելով ավանդ զրոյ լուսաբան լույսերը) Ահա նորա հաշիւներն ու նամակները:

ՊԵՊԻՆՈ. Հոգ չէ կը վերջացնես կամաց-կամաց:

ԿԱՐԼ. Այդ անպիտանը շատ հասարակ ձև է ունեցել: Սկզբում նա ծածկում էր զանազանի իսկական գրութիւնը, յետոյ վախենալով բռնուելուց, սկսել է կեղծել օրհրդերը:

ԷԼԻՋԱ. Քեզ էլ վկայ կը կանչեն այդ դատի ժամանակ:

ԿԱՐԼ. Ի հարկէ:

ԷԼԻՋԱ. Խեղճ կին, խեղճ գաւակներ:

ԿԱՐԼ. Այդտեղ արդէն ինքը բնութիւնն է մեղաւոր: Անպատիւ մարդիկ պէտք է ոչ կին, ոչ էլ երեխաներ ունենան:

ՊԵՊԻՆՈ. (Ժպտալով) Երևում է, որ դու տանտէր չես: Դու չես կարող երևակայել, թէ որքան կարճ ժամանակամիջոցումքս բոլոր բնակարանները կը դատարկուէին: Բայց չմոռանաս և այն, որ անպատիւ խօսքը ամենաառաձգական խօսքերիցն է: Նա լայնանում է և նեղանում մի օղակի պէս, նայելով գեր է թէ նիհար նա, որի համար դա նշանակուած է:

ԿԱՐԼ. Կեցցէ Սինիօր Պեպինո (նշխարելով գլխին): Օ՛հ, այս ո՛ր բարիք մին է բերել:

ՊԵՊԻՆՈ. Դու ինձ կասես, կը հաւանեն թէ ոչ, իսկ յետոյ կուղարկեմ քեզ ուրիշ տեսակից էլ:

ԿԱՐԼ. Պսկ ես բոլորը կը խմեմ և

մինչև անգամ շնորհակալութիւն չեմ անիլ: (Երգելով) Թերեզա, Թերեզա մենք այսօր նախաճաշելու ենք, թէ ոչ:

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ՆՈՅՆՔ և ՋՈՎԱՆԻ

ՋՈՎԱՆԻ. (Ինչպէս միշտ, յարգանքով էլիպային ասելով և ասում) Մի տիկին է այնտեղ, ես հրան առաջին անգամն եմ տեսնում: (Պեպինոյին) Յամենայն դէպս ես չառացի տանն է սինիօրան թէ ոչ:

ԷԼԻՋԱ. (Ինչպէս) Տիկին զը ֆորնարիսն է:

ԿԱՐԼ. Այստեղ, ինձ մօտ:

ԷԼԻՋԱ. (Հարգում և ասում) «Ես կամենում եմ ողորմութիւն խնդրել ձեզանից, ձեր սրտից. աղաչում եմ ընդունեցէք ինձ»:

ՊԵՊԻՆՈ. Նա կամենում է խնդրել ձեզանից, որ միջնորդէք ձեր ամուսնու առաջիկայ:

ԿԱՐԼ. (Էլիպային) Պատուիրիք ասել, որ տանը չես:

ՋՈՎԱՆԻ. (Հարգում) Իսկոյն, սինիօր Մօրետտի:

ԷԼԻՋԱ. Ո՛չ: (Ջովանին և Էմիլիոյին) Խեղճ կին, ինչո՞ւ համար այդպէս կուպիտ վարուել նրա հետ:

ՊԵՊԻՆՈ. (Ինչպէս) Ճշմարիտ է:

ԿԱՐԼ. (Խառնալով) Ասա նրան ամէն ինչ, միայն համառօտ աւելացնելով որ այլևս այստեղ չգա:

ԷԼԻՋԱ. (Ջովանին) Ըտապիր:

ՋՈՎԱՆԻ. Իսկոյն: (Դուռն է):

ՊԵՊԻՆՈ. (Երգելով Կարլի լուսին) Դու ինձ ճանապարհ կը ձգես միւս մուտքից, ապա թէ ոչ եթէ նա ինձ

տեսնի, կը կաշէ, որպէս բանկի նա-
խագահից: (Գնում էն խոհանոցի դռնից):

Տ Ե Ս Ի Լ Չ.

ԷԼԻՋԱՆ, ՏԻԿԻՆ ԴԸ ՓՈՐՆԱՐԻՍ ՅԵՏՈՅ ԹԵՐԵՋԱՆ

ՏԻԿԻՆ ԴԸ ՓՈՐՆԱՐԻՍ. Սինիօրա,
ձեզ ամեն ինչ յայտնի է: Դուք կը
հասկանաք թէ ի՞նչ դրութեան մէջ
եմ գտնուում: Ձեզանից ներողութիւն
չեմ խնդրում... Իմանալով, որ ամուս-
նուս վիճակը ձեր ձեռքումն է գլորն-
ւում, ես աւելի հանգստացայ և շտա-
պեցի ձեզ մօտ, որովհետեւ դուք բարի
էք, ձեր բարութեան մասին ես շատ
եմ լսել:

ԷԼԻՋԱՆ. Բայց չէ՞ որ Կարլը մի
հաւարակ, խեղճ պաշտօնեայ է:

Տ. ԴԸ ՓՈՐՆԱՐԻՍ. Գոնէ նա ինձ
մի որևէ ելք ցոյց կը տայ, մի որևէ
խորհուրդ կարող է տալ: Ասացէք,
ի՞նչ անեմ, չէ՞ որ ես հիմա բոլորովին
միայնակ եմ մնացել: Բոլորն ինձա-
նից խուսափում են. մնացել եմ միայն
իմ զաւակներին հետ, իսկ նոքա շա-
րունակ լալիս են... կանչում են
հօրը, նոքա իրենց հայրիկին են ու-
ղում տեսնել:

ԷԼԻՋԱՆ. (չգայում և հարցնում է
նրան բազմոցի վերայ) Ինչ որ ինձանից
է կախուած ես ուրախութեամբ կանեմ:

ՏԻԿ. ԴԸ ՓՈՐՆԱՐԻՍ. Փրկել նրան
անհնարինէ, բայց մեղմացնել, թեթե-
ւացնել նրա վիճակը այո: Ես ոչ մի
բան չեմ խնդրում, ես ցանկանում
եմ, որ նրան ինձ տան: Ասացէք այս
սինիօր Կարլին և Սիջիսմօնդին. չէ՞
որ նա ամեն բան կարող է անել և
այնքան սիրում է Կարլին: Ասացէք
նրանց, որ ամուսնուս պատժեց մի

ինչ որ անէ՞ք... Նրա ընկերներին
մէկը պէտք է Միլանից մեկնէր, նա
տուեց իմ ամուսնուս փող, որ նրա
մի մուրհակը աղատի. մինչև վճա-
րելու օրը մնում էր հինգ թէ վեց
օր, ամուսինս հաւատացած էր, որ
իւր ժամանակին փողը կը վճարի.
բայց սկսուեցին հազար ու մի տեսակ
անյաջողութիւններ ու դժբաղդու-
թիւններ: Վճարելը անհնարին ե-
ղաւ, իսկ առաջին սխալից յե-
տոյ, որպէս զի կարողանար գործը
ուղղել, փրկուել, նա իրեն կորցրեց
(Էլիպա շարժում է և ասում:) Այո՛ նա
յանցաւոր է, նա ոճիր է գործել, բայց
ես... Իմ աչքերս և իմ սիրտս չեն
կարողանում պատկերացնել նրան այն
վայրկեանին, երբ նա գործում էր
այդ ոճիրը. ես նրան պատկերացնում
եմ այնպէս, ինչպէս միշտ եղել է
մեզ հետ, երբ իւր ամբողջ կեանքը
չէր խնայում ինձ և զաւակներին
համար: Ես նրան դատապարտելու
ոյժ չունիմ: Ես գիտեմ միայն այն,
որ այն օրը, երբ նա չկարողացաւ մեզ
համար զոհել իւր հոգին, իւր արիւնը՝
նա զոհեց իւր պատիւը... Ես նրա
կինն եմ... Ես նրան չեմ դատում...
Ես նրան սիրում եմ...

ԷԼԻՋԱՆ. Հանգստացէք... Ես ար-
դէն խոստացայ. ինչ որ ձեռքիցս կը
գայ, ես ուրախութեամբ կանեմ:

ՏԻԿ. ԴԸ ՓՈՐ. Գիտէ՞ք մենք էլ
մի ժամանակ լաւ էինք ապրում, բայց
զանազան դժբաղդութիւններ իրար
յաջորդեցին: Ստիպուած էինք ցուցա-
մուծութիւն անել մարդոց առաջ,
հագնուել, գոնէ որքան կարելի է,
լաւ. իսկ տանը երբեմն քաղցած էինք:
Օ՛ դուք չէք փորձել թէ ինչ է նշա-
նակում, երբ երեխան խնդրում է,
փնտռում է:

ԹԵՐԵԶԱ. (Լանգնած խոհանոցի շէֆ-ին) Նախաճաշը պատրաստ է: (Տիկինը Գորնարին շրայով վեր է կենում:)

ԷԼԻԶԱ. (Նախապահան չեռով) Ես քեզ չկանչեցի: (Տիկինը Գորնարին:) Ես կը խօսեմ, մինչև անդամ կը խնդրեմ, խոստանում եմ:

ՏԻԿ. ԴԸ ՓՈՐՆԱՐ. Ասացէք ձեր ամուսնուն և պարոն նախադահին, որ այն փողերն իսկապէս իւր փողերն էին, իրան էին պատկանում: Չէ որ նրա զրաւակները բանկումն է: Դուք տեսնում էք, ես դարձեալ շփոթւում եմ, գլուխս կորցնում եմ, խղճացէք ինձ, ես հիւանդ եմ, բոլորովին հիւանդ: Այն օրուանից ես շարունակ ջերմում եմ և իմ հիւանդ ուղեղս այլ ևս չի դորձում: Չէ որ ես գիտեմ, որ այն գումարը, որի համար նրան դատի են ենթարկում, անցնում Եւ զրա մասին ևս ինչպէս էք կարծում, եթէ մենք կարողանանք բանկին բոլորը վճարել, ճշմարիտ է, որ մեր դրութիւնը դատաստանի առաջև առաւել ապահով կը լինի:

ԷԼԻԶԱ. Ենթադրում եմ. — ինձ թւում է... Ես կը խօսեմ Կարլի հետ:

ՏԻԿ. ԴԸ ՓՈՐՆԱՐ. Ի՞նչպէս ապրել, ի՞նչ անել... չէ որ աշխարհիս վերայ լաւ մարդիկ ևս կան... Ես կը փնտռեմ, կաղաչեմ... Տեսնում էք որքան քիչ բան է հարկաւոր ինձ մխիթարելու համար: Եթէ ես կարողանայի դտնել հնարաւոր եղածին չափ, թող կը տա՞նք դուք ինձ վերադառնալ:

ԷԼԻԶԱ. Այո, այո, երբ կամենաք:

ՏԻԿ. ԴԸ ՓՈՐՆ. Ես գիտեմ, որ դուք բարի էք, շատ բարի էք... Վերջապէս չէ որ դուք ևս մայր էք: (Համբուրում էն, Կիկինը Գորնարինը գնում է. Էլիզան հասաւանդ հանելով ծածկում է երեսը չեռերով:)

Տ Ե Ս Ի Լ Ի.

ԷԼԻԶԱ ԵՒ ԿԱՐԼ

ԿԱՐԼ. (Երեւում է շէֆին, վրայ կայած ունի անջեռնողիկ, չեռին ափսէ, ուրում է) Գնաց... (Էլիզան չէ պատահում:) Եթէ ես նախաճաշի մասին չիշեցնել չտայի՝ նա մինչև հիմա էլ այստեղ կը լինէր: (Նայում է Էլիզան:) Դու լաց ես եղել... (Գնում է Կարնը Կեղանի վրայ և չգում անջեռնողիկը:) Ինձ հաճելի չէ, որ դու այդպիսի մարդոց համար լալիս ես. դու աւելորդ արցունքներ ունիս, ի՞նչ է:

ԷԼԻԶԱ. (Կեղանի և Նախապահան չեռով) Կարլ, կարլ, մի լինիր այդչափ խիստ և անսիրտ:

ԿԱՐԼ. Այնքան ազնիւ մարդիկ են տանջւում, իմ կարեկցութիւնը նրանց համար եմ պահում: Դը Փորնարիսը դող է... գողանալ, այն գանձարանից, որ հաւատալով յանձնել են նորա ազնւութեանը...

ԷԼԻԶԱ. Նա յափշտակուած էր... առաջին սխալմունքով...

ԿԱՐԼ. Սխալմունքով... գիտեմ, բոլորը գիտեմ... Ընկերը նրան փող է հաւատում, որ ազատէ իւր մուրհակը, իսկ դը Փորնարիսը վատնում է այդ փողը: Եւ դու այդ սխալմունք ես անուանում, միայն դու ինձ կը պատասխանես թէ կարիքն է ստիպել: Բայց, սիրելիս, կարիքը վատ արդարացումն է. ամէն մէկը, որ գողանում է ուրիշի փողերը կամ իրերը, վերցնում է նրա համար, որ իրեն հարկաւոր են: Երդւում եմ, ես ձեռքս կը կտրէի առաջ քան մէկնէի սրան ինձ հաւատացած դրամին:

ԷԼԻԶԱ. Բայց մտածիր, նոքա երեխայ ունին. փողը մեր Էտտօրինօյի հասակակիցն է:

«սա» է և շփոխում) Ի՞նչ է պատահել:
 ԷԼԻՋԱ. Տէր Աստուած (Թերեզան
 խոհանոցից դուրս է վազում):

ՕՐԼԱՆԴԻ. Այս ընկեր... Հենց
 Հիմա... յարձակուեցին սինիոր Պե-
 պինոյի վրայ... նա վիրաւորուած է:
 ԿԱՐԼ. Սինիոր Պեպինոն:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Նայեցէք պատուհանից
 ամբողջը բռնել է փողոցը, նրան կառ-
 քով տուն տարան: (Կարլ վազում է
 դէպի պատուհանը, նայում է, յետոյ դուռն
 ձգք վազում):

ԷԼԻՋԱ. (շփոխում) Կարլ, Կարլ...

ՕՐԼԱՆԴԻ. Ի՞նչ ես անում, դու
 նոյնպէս կամենում ես խելագարի
 նման փախչել:

ԷԼԻՋԱ. Վտանգաւոր է, շատ, այո:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Յայտնի չէ, զեռ ոչինչ
 չէ կարելի ասել:

ԷԼԻՋԱ. (Օրլանդին) Այդ ինչպէս
 եղաւ, որտեղ:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Ջենտիլեան դռների մօտ:

ԷԼԻՋԱ. Վէճ էր:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Գող էր, գուցէ և վրէժ-
 խնդրութիւն:

ԷԼԻՋԱ. (Տոբէնալին) Վրէժխնդրու-
 թիւն:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Կարծեմ կնոջ պատճա-
 ռով է:

ԷԼԻՋԱ. Այդ անկարելի է, որ սի-
 նիոր Պեպինոն... գող, այո անպատ-
 ճառ գող կը լինէր:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Ես ասում եմ այն՝ ինչ
 լսեցի:

ԷԼԻՋԱ. Մի կրկնիր այդ ալլա,
 գող կը լինէր, անպատճառ գող կը
 լինէր:

ԹԵՐԵԶԱ. Բայց ինչո՞ւ Համար գող:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Եթէ այդ այդպէս է,
 երևի մէկը ծածուկ ձեռք էր տանում
 դէպի նրա ժամացույցը, սինիոր Պե-
 պինոն նկատել է և բռնել է վզից,

իսկ նա ազատուելու Համար (Յոյց է
 արտաբերելով «նշա» է խփում) խփել է նրան
 և փախել:

ԹԵՐԵԶԱ. Օրը ցերեկով, Միլանի
 կենդրոնում:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Այո, ով իրաւունք չունի
 դանդատուելու, թէ Իտալիայում ա-
 զատութիւն չկայ:

ԷԼԻՋԱ. (Հրշում է) Բայց միթէ
 չէ կարելի նրան լսել, Հարց ու փորձ
 անել:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Ո՞ւր... Երբ կը վերա-
 դառնայ ամուսինդ, մենք ամէն բան
 կիմանանք. յոյս ունենանք, որ գոնէ
 այս անգամ կը Հասկանայ... (Էլիզա
 զարմանալով նայում է հօրը): Ի Հարկէ
 նա պէտք է երևայ ծերունու աչքին,
 և Հենց առաջինը, ուրիշներից շու-
 տով, որպէս զի լաւ տպաւորութիւն
 նրա մտքի մէջ. եթէ Աստուած մի
 արասցէ... (Յոյց է արտաբերելով «նշա» է
 հրշում): Հարկաւորուէր վերջին կար-
 դադրութիւններն անելու...

ԷԼԻՋԱ. (Հեղուկէն ուտելի վրդովուե-
 լով) Իսկ ես... իսկ ես... ես:

ԹԵՐԵԶԱ. Դուք վատ էք զգում
 ձեզ:

ԷԼԻՋԱ. Ո՛չ, ո՛չ:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Դա շատ բնական է: Այս-
 պիսի ընկեր տպաւորութիւնը, երկիւ-
 ղը... մինչև անգամ՝ ես, Թերեզան...
 (Գնում է Բո-Քէպի Տոբ և մի Բո-Քէ
 լեցնում): Հարկաւոր է արիւնը Հան-
 գատացնել:

Տ Ե Ս Ի Լ Թ.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ԿԱՐԼ

ԷԼԻՋԱ. Ի՞նչ է, ինչ...

ԿԱՐԼ. (Տոբում է գոհար) Վէրքը
 ծանր է, շատ ծանր է:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Երևացիք նորա աչքին:
ԿԱՐԼ. Անկարելի էր, նա ոչ ոքի
չի կարող տեսնել:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Եթէ ես լինէի... (Յոժ:)
Ոչ մի բանի պէտք չէ: (Դառնալով ե
բեռնի Բո-Քեյսը:)

ԷԼԻՋԱ. (յո-ղո-ած) Իսկ հիմա,
հիմա...

ԿԱՐԼ. Մի րոպէ առաջ այստեղ էր,
մեզ հետ, այստեղ սպանել նրան ժա-
մացոյցի պատճառով, մի քանի հա-
րիւր լիբայի համար:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Իսկ եթէ այդ վրէժ-
խնդրութիւն է:

ԿԱՐԼ. Վրէժխնդրութիւն:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Ասում են. այդ էլ եմ
լսել... մի ինչ որ աղջիկ, խաբուած,
մոռացուած, առանց միջոցների և...

ԿԱՐԼ (Խիստ հայեւով) Ձարմանում
եմ որ ձեր մէջ մի փոքր յարգանք
չկայ. փողոցից վերցնում էք այդ
ցեխը և շարժում այդ խեղճ մարդու
երեսին:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Իսկ ես ձեզ խղճում եմ
և այս առաջին անգամը չէ:

ԿԱՐԼ. Ելի՛գա, միթէ ես ճշմարիտ
չեմ ասում... միթէ այնքանն էլ բա-
ւական չէ ինչ որ պատահեց այդ
թշուառ մարդու հետ, որն այնչափ
բարի էր, ազնիւ: Ո՛չ հարկաւոր
է ոտնակոխ անել և՛ նրա պատիւը
և՛ նրա հոգին: Վրէժխնդրութիւն...
եթէ այդպէս է նրան զիջերով հե-
տամուտ կը լինէին: Բոլորովին պարզ
է, որ դող էր: Տեսնելով, որ բռնում
է. նա վիրաւորեց և փախաւ: Բայց
ոչ, ոչ... Հնարել սուտ բան, գրպար-
տել, ծաղրել, փոխանակ լալու և
ցաւելու... Բայց այստեղ, իմ տանս
ես կը ստիպեմ, որ նրան յարգեն
(Խիստ ե հարգ գեղեցիկ:) Դա ստորու-
թիւն է, ուղղակի զարշելի է...

ՕՐԼԱՆԴԻ. Խղճում եմ ձեզ և ոչ
առաջին անգամ:

Վարդապետ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԵՐԿՐՈՐԴ

Նոյն սենեակը, բայց աւելի դատարկ և տխուր: Բուֆէտի վրայ ոչինչ
չկայ, գինու շշերից մէկը դատարկ է, իսկ միւսը կիսատ: Չկան՝ ոչ խը-
միչքներ, ոչ ամանով պանիր, ոչ պտուղներ, ոչ գորգ: Սեղանի վրայ այլ-
ևս չկայ կախած լամպը. աշտանակների մոմերը կիսատ են:

ՏԵՍԻՍ Ը.

(Կարլ պարսպոտ է, նրա հոգ Դրոժ
է սրճի դադարի Բո-Քեյսի. հոգն է Էլի-
զաի գլխարկով և չեռնի հո-Քեյսի:)

ԿԱՐԼ — (Գրո-մէ) Ձեմ հասկանում
մը ես վերջին ժամանակներս առե-
տուրի ուղարկում: Առաջ սուրճը

հիանալի էր, իսկ հիմա ուղղակի
ներկած ջուր է: (Կարսպոյն:) Երե-
ւում է՝ առաջ դու ինձ աւելի էիր
սիրում:

ԷԼԻՋԱ. (Դառն խորոտ է և գեղ-
տ է նրան:)

ԿԱՐԼ. Տնից դուրս ես գնում:

ԷԼԻԶԱ. Իսկոյն կը վերադառնամ:
ԿԱՐԼ. Գռնապանին օղիի փող տուիր:

ԷԼԻԶԱ. Այո:

ԿԱՐԼ. (Քրէմ է) Ճշմարիտ չեմ հասկանում, երբ հիմա նրա հետ խօսում ես, հազիւ է քեզ պատասխանի արժանացնում: Գու առանց բարեկեցիկ ես գնում: (Խիտրոյն է համբոյսով հայտնում): Այս մեր մէջ այլևս ընդունուած չէ: (Համբոյսով է):

ԷԼԻԶԱ. Ես այնքան գործեր ունիմ:

ԿԱՐԼ. Ի՞նչ լաւ արի որ երկու օրով արձակուրդ խնդրեցի որպէս զի տանը հանգիստ պարապեմ: Վաղը կը վերջացնեմ: Կազատուեմ թէ զը Փորնարիսից և թէ Սիջիսմօնդիի գործերի վարչութիւնից: Իսկ Էտտօրիւնօն, դու ի՞նքզ կերթաս նրա ետեւից մանկական պարտէզ:

ԷԼԻԶԱ. Թերեզային ճաշից առաջ կուղարկեմ:

ԿԱՐԼ. Ինչպէս երևում է Թերեզան մի բարեկամ է գտել: Մենք շան կերակուր ենք ուտում: Դա ինձ համար դեռ մի ցաւ չէ. բայց քո հայրը յօնքերը կիտում է, նեղանում է և փոխանակ իւր թանկագին Թերեզայի վաղ բարկանալու, դեռևս նորան պաշտպանում է և իւր սիրտը հովացնում է նրանով, որ իմ հակառակ խօսում է սինիօր Պեպինօյի դէմ, թէ ինչո՞ւ նա մեզ ոչինչ չկտակեց: (Օրշտիկի նման): Այդ էգօփիստը իւր բոլոր կարողութիւնը կը տակեց մի ինչոր ազգականին, այո, նա շատ լաւ արեց: Նա ի՞նչ պարտական էր ինձ: Մանաւանդ եթէ ես վաղը միւս օրը առևտրական բանկի գանձապահի, պաշտօնը ստանամ, ո՞ւմը պէտք է շնորհակալ լինեմ: Ճշմարիտ չէ:

ԷԼԻԶԱ. Այո, բայց դու էլ շարունակ դրա մասին ես խօսում: Զը խօսենք այլևս դրա մասին:

ԿԱՐԼ. (Վեր է կենում խորհրդաւոր հերդով) Ազնիւ խօսք ես տալիս, որ կը լռես:

ԷԼԻԶԱ. (Հարած է լինելով դրանի նշան է անում):

ԿԱՐԼ. Ես սկսում եմ կասկածել... Եթէ խաբուած ու թշուառացած ազնիւ չէ եղել, կին անպատճառ եղել է:

ԷԼԻԶԱ. Ինչո՞ւ:

ԿԱՐԼ. Սինիօր Պեպինօյի թղթերի մէջ, երևաց և նրա յուշատետրը... նրա մէջ նա նշանակելիս է եղել վճարումների ժամանակամիջոցները, օրաժախսերը: (Գնում է, որ յոշարտերը հանէ):

ԷԼԻԶԱ. (Սարսափում է յետոյ ժպտում):

ԿԱՐԼ. (Երբեք որչափ է պաշտօնը) Նայիր—Կոնֆալտինէրի, գիտե՞ս ով է, ակնավաճառ, եօթ հարիւր լիրա, յետոյ դարձեալ Կոնֆալտինէրի հինգ հարիւր լիրա:

ԷԼԻԶԱ. Բայց...

ԿԱՐԼ. (Ընթերցում է) Նայիր, ահա վերջինները և ամենավերջին թերթը Յոհանի 2935 լիրա: Ահա դարձեալ ապացոյց՝ վճարուած է ի հաշիւ յունիսի 30-ին 500 լիրա, սեպտեմբերին, յունուարին և այլն մնում է վճարելու 535 լիր: Եթէ սա նրա անձնական պարտքը լինէր նա միանուագ կը վճարէր:

ԷԼԻԶԱ. Գու իրաւունք չունիս նրա ներքին կեանքը հետազօտելու:

ԿԱՐԼ. Ես անում եմ այն, ինչ որ ինձ պատուիրած են: Ես կը ցանկանայի կասկածներս յայտնել մի որեւէ ազգեցիկ մարդու: Ի՞նչ ես կարծում, եթէ գտնեն այդ կնոջ հետքը, գուցէ կարողանան գտնել և անգամ սպանողին:

ԷԼԻԶԱ. Ո՛հ...

ԿԱՐԼ. (շարժւոյ) Բայց ի՞նչու ո՛հ...

ԷԼԻԶԱ. Այդպիսով կարելի է մի խեղճ ու բոլորովին անմեղ կին դժբաղդացնել:

ԿԱՐԼ. Լսի՛ր, թէ՛ ես յարգում եմ սինիօր Պեպինօյին... բայց երբ մի կին թոյլ է տալիս իր պարտքերը վճարել մի ծեր մարդու, նա կարող է լինել խեղճ, բայց ոչ երբէք անմեղ: (Ձգում է) Այդպիսի կինը ոչ մի ներողամտութեան արժանի չէ:

ԷԼԻԶԱ. Քո ներողամտութեանը, ո՛հ, բայց Պեպինօն... այո՛, արժանի է: (Խառն է հեղձեալ աւելի աւագ յողմած:) Դու պարտաւոր ես յարգել նրա յիշատակը, չբանալ նրա գաղտնիքները, նոյն իսկ քեզ համար: Չէ՞ որ դու գիտես, որ ես քեզ միշտ լաւ խորհուրդներ եմ տուել: Քեզ հարկաւոր է հանգստութիւն աշխատանքի համար, հարկաւոր է, որ ամենքը քեզ սիրեն և որ դու թշնամիներ չունենաս:

ԿԱՐԼ. (հապառում) Դէ, հանգստացիր, դու չափազանց դիւրագրգիռ ես դարձել. մի յուզուիր մի չնչին բանի համար: (Լառն է դառն չափ. Թերեզան Գնոմ է դուռը Բանալու:)

ԷԼԻԶԱ. (Թերեզային) Ես տանը չեմ... (Թերեզան Գնոմ է:)

ԿԱՐԼ. (շարժում է դուռը և Էլիզայի խօսքի վրայ:) Դու ճշտարիտ ես. երբ գործը կնոջ է վերաբերում, պէտք է շատ զգուշ լինել, մանաւանդ որ ես կարող եմ սխալուել: Սոքա զուցէ ընծաներ են, կամ պատուէրներ ծանօթ տիկիներին կամ ընկերներին:

ԷԼԻԶԱ. Ի հարկէ, է հարկէ:

ԹԵՐԵԶԱ. (Տոն է, ծածկում է դուռը՝ հան է գալիս Տաքսիսի ծայրերի

վրայ և ցած չափում) Տիկին դը Փորնարիս:

ԿԱՐԼ. Դարձեալ:

ԷԼԻԶԱ. (ցած) Ես տանը չեմ:

ԹԵՐԵԶԱ. (առաջաւոր հան ցած) Նա կամենում է խօսել սինիօր Կարլի հետ:

ԿԱՐԼ. (գրգռում) Ի՞նչ հետ:

ԷԼԻԶԱ. Չէ՞ որ ես քեզ հրամայեցի, դու պէտք է ինձ լսէիր:

ԹԵՐԵԶԱ. Բայց...

ԷԼԻԶԱ. Դու ամէն բան վատ ես անում և չգիտես ինչ պատասխանես:

ԿԱՐԼ. Մի բարկանար: Թէ՛ ես հաճելի չէ, բայց ես այնուամենայնիւ կը տեսնուեմ նրա հետ, իսկ դու կարող ես գնալ: Անցի՛ր ահա այսպէս:

ԷԼԻԶԱ. (յիշատակով Պեպինօյի գողտտութիւն) Դու խոստանում ես:

ԿԱՐԼ. (հրոմ է նրան «էնեմից») Այո՛, այո՛, խոստանում եմ: (Թերեզային, ցոյց է արել Վառարանը) Զնուտ փայտ բեր:

ՏԵՍԻՆ Բ.

ԿԱՐԼ ԵՒ ՏԻԿԻՆ ԴԸ ՓՈՐՆԱՐԻՍ

(Թերեզան հրաւիրում է և ինքը գնում է:)

ԿԱՐԼ. (առաւ) Նեղութիւն կրէք նստելու:

ԴԸ-ՓՈՐՆԱՐ. (հանգստած) Երկու խօսք միայն: Ահա երկու հազար լիւրա. գրաւականի հետ միասին. այդ փողը կը ծածկէ այն գումարը, ինչ որ իմ ամուսինս պարտ էր բանկին: Դիտէ՛ք ով տուեց ինձ այդ փողերը. սինիօր Բիանկին:

ԿԱՐԼ. (լառն է յետոյ խօսում է նոյնպէս առաւ) Ձեր ամուսնուն ընկերը, նա որը ձեր ամուսնուն հաւատաց փող իր մուրհակը ազատելու համար:

ՏԻԿ. ԴԸ ՓՈՐՆԱՐ. Հէնց այդ դէպքը, այդ գայթակղութիւնը նըրան դժբաղդացրեց: Սինիօր Բիանկին, որի մօտ ես գնացի, շատ վըրդովուեց և պարտք տուեց ինձ այդ գումարը: Եթէ այդ բանը չի կարող փրկել ամուսնուդ գոնէ կարող է մասամբ օգնել: (Նշողութիւն՝ Կարլ Կոնստանտին, շարունակում է աշխատել:) Ինքը սինիօրա էլիզան տուեց ինձ այդ յոյսը, նա խոստացաւ ձեզ նոյնպէս խնդրել, սինիօր Մօրետտի:

ԿԱՐԼ. Ի՞նչ: Բայց ես ի՞նչ կարող եմ անել:

ՏԻԿ. ԴԸ ՓՈՐ. Զատ բան, սինիօր Կարլ, ամեն ինչ:

ԿԱՐԼ. Ես չեմ գատելու ձեր ամուսնուն: Ինձ յանձնուած է, միմիայն պարզել և քննել գործը. և այդ յանձնարարութիւնը ես չեմ կարող չկատարել:

ՏԻԿ. ԴԸ ՓՈՐՆԱՐ. Եւ... երբ ձեզ կը կանչեն, որպէս վկայ:

ԿԱՐԼ. (Լուսնային է գլուխը:)

ՏԻԿ. ԴԸ ՓՈՐՆԱՐ. Ոչ մի ցաւակցութիւն: (Հէլէնային է:) Ոչ մի կարեկցութիւն:

ԿԱՐԼ. (Եռանդով) Անչափ, անչափ կարեկցութիւն դէպի ձեր զաւակները սինիօրա, և անկեղծ ցաւակցութիւն դէպի ձեզ:

ՏԻԿ. ԴԸ ՓՈՐՆԱՐ. (Եռանդով) Դուք իմ ամուսնուն գատել չէք կամենում, բայց արդէն գատապարտեցիք նրան: Եւ այնուամենայնիւ միայն ես եարող եմ հասկանալ նրա յանցանքի ծանրութիւնը, այո՛, միայն ես: Ես տեսել եմ նրա տանջանքները, նրա ներքին կռիւը: Հաւատացէք ես նոյնպէս չեմ արդարացնում նրան, ոչ, բայց զո՞ւրք: Դուք չափազանց բախտաւոր էք և

այդ պատճառով չէք կարող լաւ դատաւոր լինել: Երբ կշռում են ուրիշները ազնութիւնը, պէտք է աչքի առաջ ունենան, որ իրենց ազնութեան համար կարող են երաշխաւոր լինել այնքան, որքան այդ ազնութիւնը կարող է զիմանալ յանցանքը գործելու բոլորին:

ԿԱՐԼ. Դուք պաշտպանում էք ձեր ամուսնուն: Ես իրաւունք չունիմ ձեզ հակաճառուելու: Ես ձեզ յարգում եմ, և խոնարհում եմ ձեր առաջը: Յամենայն դէպս ամբողջ պարտքի վճարումը նշանաւոր օգուտ կը բերի: Հէնց հիմա, տարէք այս փողը և տուէք բանկի դիրեկտորին:

ԴԸ ՓՈՐՆԱՐ. Բարձրանալ այն աստիճաններով... մտնել այն սենեակը... (Աշխատանքի վրա): Սինիօր Կարլ:

ԿԱՐԼ. Դուք նրա մօտ ուղղակի տուն կարող էք գնալ: Գիտէ՞ք որտեղ է բնակւում:

ԴԸ ՓՈՐՆԱՐ. Ամաչում եմ այն մարդոց աչքին երևալ, որոնց ես տեսնում էի, երբ ուրիշ դրութեան մէջ էի... ուստի եկայ ձեզ մօտ:

ԿԱՐԼ. (Վերցնում է փողը) Վաղը առաւօտեան ես ինքս կը տանեմ ձեր փողը բանկը: (Դնում է ծրարի մէջ, փակում է և վերան ծախագրում է. Կի. Դը Փորնարիսը հետաձգում է, Կարլը ներսն է առնում գնում է:) Սինիօրա. (շարունակում է սրտապաշտել և պաշտել նրան:) ահա անցագիրը:

ՏԻԿ ԴԸ ՓՈՐՆԱՐ. (Դնում է գլուխը և համարում է գնում:)

ԿԱՐԼ. (Գրգռւած գնում է դուռը բացելու:) Եկէ՛ք դարձեալ, շուտ շուտ երբ կամենաք. կինս կարող է ձեզանից դորա համար միմիայն շնորհակալ լինել... (Տի. Դը Փորնարիսը գնում է:)

ՏԵՍԼԻ Գ.

ԿԱՐԼ յետոյ ԹԵՐԵԶԱ, վեջը ՕՐԼԱՆԴԻ

ԿԱՐԼ. (Վերադառնալով է, ծործործոր) Խեղճ կին:

ԹԵՐԵԶԱ. (Բերած փայտը աղմուկից լռութեամբ է գետնին):

ԿԱՐԼ. Ի՞նչ ես անում, անշնորհք.

ԹԵՐԵԶԱ. Փայտ բերի, ինչպէս դուք հրամայեցիք:

ԿԱՐԼ. Խօսիր մի փոքր քաղաքավարի, դու պարոնների տանն ես և ոչ թէ գիւղում:

ԹԵՐԵԶԱ. Եթէ այդպէս է, եթէ բանը կռուին հասաւ, խնդրում եմ ձեզ, որ դուք ձեզ համար աւելի կրթութեամբ ծառայ գտնէք: Ձեզ մի շարժութեամբ ժամանակ եմ տալիս. իսկ ես թէև գիւղացի եմ, բայց այնուամենայնիւ ցանկանում եմ, որ ինձ հետ լաւ վարուին:

ԿԱՐԼ. Խօսիր տանտիկնոջ հետ, նա է քեզ վարձել: Իսկ ինչ վերաբերում է ինձ, ես իսկոյն ևեթ հաշիւ կը տեսնէի քեզ հետ, այն էլ մեծ բաւականութեամբ: Դու շարունակ կոստումներն ես անում, իսկ վերջին ժամանակներս մենք կարծես շան կերակուրներ ենք ուտում:

ԹԵՐԵԶԱ. Այդ նրանից է. որ վերջին ժամանակներս հարկաւոր է կատարել բազմապատկման հրաշքներ:

ԿԱՐԼ. (Գլուխ է չլինի թէ աւելի շատ հանման հրաշքներ են կատարում):

ԹԵՐԵԶԱ. (Յետոյ հողմի հարկի ծործորով է.) Հա՛, հա՛, հա՛... Ահա թէ դուք ինչ էք մտածում... Ուրեմն իմացէք, որ եթէ ես այդպիսի չնորհք ունենայի, ես այդ շինորհքը ներկայի համար չէի պահել,

այլ կը գործադրէի այն ժամանակ, երբ մեր տունը լիքն էր ամէն տեսակ բարիքներով:

ԿԱՐԼ. (Վեր է կենում) Յանգուզն. դու քեզ թոյլ ես տալիս ձայնդ բարձրացնել, կորիւր, այս բոլորէիս:

ԹԵՐԵԶԱ. Համեցէք, հէնց իսկոյն...

ՕՐԼԱՆԴԻ. (Տոնով է գլխաւոր) Ի՞նչ է, ի՞նչ է, Թերեզա:

ԹԵՐԵԶԱ. (Օրլանդին աղաւթով) Դրնում եմ հաւաքելու շորերս և մընաք բարեաւ:

ԿԱՐԼ. Երբ տունը լիքն էր ամէն տեսակ բարիքներով... (Օրլանդին): Լսեցի՞ք դուք այս յանդգնութիւնը:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Դուք է հարկաւոր է գործը քննել:

ԿԱՐԼ. Դուք դեռ ևս պաշտպանում էք Թերեզին:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Ո՛հ, բայց Թերեզը բարի, ազնիւ և լաւ կին է. ես ձեզ խորհուրդ կը տալի հաշտուել:

ԿԱՐԼ. Հաշտուել իմ աղախնիս հետ: Բայց գիտէ՞ք, դուք ինձ զարմացնում էք:

ՕՐԼԱՆԴԻ. (Ընդ) Դէ, քանի որ այս տանը ես ամենքին զարմանք եմ պատճառում և քանի որ այստեղ ամենանշանաւոր վճիռներ են լինում առանց իմ խորհրդակցութեան, ուրեմն արդէն ժամանակ է իրազործելու այն ծրագիրը, որ վաղուց ծագել է մտքիս մէջ: (Ահա քեզ): Բաժանուել զաւակներիցս:

ԿԱՐԼ. Վաղէք Թերեզի յետևից:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Տեսնում էք՞ ո՞ր աստիճանի դուք կձուլելու ունիք... Ես իսկոյն կերթամ ինձ համար բնակարան որոնելու:

ԿԱՐԼ. Եթէ դուք այնքան քաջութիւն ունիք, որ Թերեզի յետևից

գնալու համար թողնէք ձեր աղջը-
կան, բարի ճանապարհ:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Դուք Թերեզի դուրս
գնալը շատ փափուկ խնդիր դարձ-
րիք այնինչ իմ տեսակէտից խնդիրը
վերաբերում է սեպհական արժանա-
րութեան զգացմունքին և աշխատան-
քին: Ես ձեզ միշտ ասում էի, ա-
սել իմ և իմ աղջկանս, որ հէնց որ
այս տան մէջ մուտք գործեն ան-
կարգութիւններ կամ պարտքեր, ես
իսկոյն կը հեռանամ: Թէ՛ և ցաւելով,
բայց կը հեռանամ:

ԿԱՐԼ. Անկարգութիւններ... պարտ-
քեր...

ՕՐԼԱՆԴԻ. Եսամոլներին տանել
չեմ կարող, իսկ դուք եսամոլ էք,
այն էլ կոյր: Մի ձեր շուրջը նայե-
ցէք, և ամէն տեղ դատարկութիւն
և տրտմութիւն կը նկատէք: Հէնց
թողնենք լամպը, օրինակի համար
մեր զանգը վաղուց փչացել է, իսկ
նորին չարժանացանք... Մի նայե-
ցէք և դուք կը տեսնէք ինչպէս
խեղճ կինը տանջւում է, չարչար-
ւում է, փչացնում է իւր առողջու-
թիւնը, որպէս զի ձեր աչքին ա-
մեն ինչ կարգին և հարուստ երե-
ւայ... Եթէ դուք ոչինչ չէք նկա-
տում, կամ չէք կամենում տեսնել,
իմ աչքերս ցաւում են այս բոլորը
տեսնելուց: Մի փոքրիկ յոյս կար
այն աւագակից, այն էլ չքացաւ:
Այստեղ մեր առաջ հիմնաւոր փոփո-
խութիւն է կատարւում:

ԿԱՐԼ. (հայտնի է և հայտնի է շուր-
ջս) Ինչո՞ւ էիք դուք այս բոլորին
սպասում, որպէս զի խօսէք... հիմա
երբ գնում է Թերեզին:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Մ... վերջակէտ և
վերջապէս սա ձեր տունն է. ես բաց
արի ձեր աչքերը ես կատարեցի իմ

հայրական պարտականութիւններս,
իսկ հիմա ես լուանում եմ ձեռքերս:

ԿԱՐԼ. Բայց...

ՕՐԼԱՆԴԻ. Մ... Դուք պէտք
է ինձանից հանգստութիւն և ինք-
նագոյնումս սովորէք: Դորա համար
մի մեծ խելք չի հարկաւոր: Կողմ-
նակի մարդիկ թող կարծեն, իբր
թէ ես հեռացայ պարապելու հա-
մար և այս մասամբ ուղիղ է: Հի-
մա իմ նոր վէպս բոլորովին պատ-
րաստ է. մնում է միայն գրել, ես
վաղուանից կը սկսեմ: Իսկ երբ ես
գրում եմ, ընձ անհրաժեշտ են ա-
րև և կանաչ: Ես արդէն վերնա-
գիւղը հնարել եմ. այդ ամենագլխա-
ւորն է. այդ մի այսպէս ասած սին-
տեզ է, ծուծ է ամբողջ աշխատու-
թեան: Վերնագիւղը կը լինի «Տան-
ջանքների անդունդ կամ գաղաթ
տանջանաց» երկուսից մէկը: Ես ձեզ
մօտ մի փոքր ուշ կը գամ երբ դուք
հանգստացած կը լինիք, որպէս զի
մեր ֆինանսական գործերի մասին
խօսենք: Ես ոչինչ չեմ պահանջում,
բացի նրանից, որ գումարը համա-
պատասխանէր այն ապրուստին, ո-
րից գրկւում եմ:

ԿԱՐԼ. Դուք ինքներդ կը նշա-
նակէք,

ՕՐԼԱՆԴԻ. Եւ որ գլխաւորն է
խնդրում եմ հրաժեշտի ժամանակ
առանց արտասուքի և ուշաթափու-
թեան, դուք այս աղջկանս նոյնպէս
ասացէք: Խելօք և յուրջ մարդը
այդպիսի թատրոնական բաներ չի
սիրել: Ահա հէնց ես ձեզ օրինակ.
լալիս եմ, տանջւում եմ, արիւնա-
քամ եմ լինում բայց այդ բոլորը
ներքուստ, ոչ ոք չէ տեսնում...
(Քաղաքացի:) Ցտեսութիւն, այսօր ե-
րեկոյեան: (Գնում է:)

ԿԱՐԼ. (Վրդովաւած շրտապաշտ զապուստ է Կոթոն է հաշտած պահարանի արհիւնէրը, երբ յանում է թերեւս, նա աշխարհում է հանգիստ երեւոյն)

ԹԵՐԵԶԱ. (Հետեւին փոքրիկ պարի բայ է անում Կարլի առաջն:) Նայեցէք այստեղ ինչ որ կայ, բոլորն ինձ են պատկանում. թղթեր, սանտեր, աղօթագիրք, սապոն, իսկ մնացած իրերս այնտեղ են, փեսաս կը գայ և կը վերցնի:

ԿԱՐԼ. (Վրդովաւած) Ի՞նչ էիր կամենում ասել այն խօսքերով, թէ երբ մեր տունը լի էր ամէն տեսակ բարիքներով:

ԹԵՐԵԶԱ. (Երեսնամեայ) Ե՛ս... ոչինչ...

ԿԱՐԼ. Աւելի լաւ. ես դուրս արել քեզ: Բայց միթէ դու կարծում ես, որ առանց յարգանքի կարող ես վարուել ինձ և կնոջս հետ... մի մոռանար, որ ես դեռ կարող եմ դուրս նետել այնպէս, որ գլխի վրայ ցած գլորուես աստիճաններից:

ԹԵՐԵԶԱ. (Հաշտած է իւր սրտում շէշ) Ուրեմն 15 և 7, 22 և 3 կը լինի 25:

ԿԱՐԼ. (Վերջում է ընկալուել որ ձեռքէ բայց անպակ անշուշտ) Երբ որ փեսագ կը գայ իրերը տանելու տիկինը նրան կը վճարէ:

ԹԵՐԵԶԱ. Այո՛, ի հարկէ, ոչինչ, մի քաշուէք... (Հանելով պարիկի յի նստի) Այս սինիորայի համար է, Սերաֆինոն բերեց, երբ տիկին գը Փորնարիսը այստեղ էր:

ԿԱՐԼ. Սերաֆինոն.

ԹԵՐԵԶԱ. Ո՛ր, սինիորան նրան ճանաչում է: Նա եղէկ էլ երեք անգամ եկաւ, բայց սինիորային չկարողացաւ զտնել: սինիորան ինձ պատուիրել էր ասել, թէ տանը չէ:

(Կարլը համեմատ է վերցնել նամակը, բայց թերեւան յետ է հաշտած) Սինիորան ինձ հրամայել էր, որ բոլոր նամակները, տոմսակները և հաշիւները յանձնեմ իրեն... (Գնում է «եղանի վերայ նամակը») Սերաֆինոն ասաց որ շուտով կը գայ պատասխան ստանալու: Պատիւ ունիմ որ ջուներու. և ներողութիւն խնդրելու: (Գնում է:)

ՏԵՍԻԼ Գ.

ԿԱՐԼ. (Բխայնալ)

(Թերեզայի առաջնէրից յաշտած նստած է հաշտի վրայ, չի համարձակուած ձեռնադրել: Վերջապէս ձեռնում է) Սա հաշիւ է, ոչ թէ նամակ, սա նրան նույնքան է վերաբերում, որքան էլ ինձ: (Բայ է անում և հարդար:) Յարգելի սինիորա Մօրետտի, ես շատ ցաւում եմ, որ ստիպուած եմ անհանգստացնել ձեզ, բայց այլևս ժամանակ տալ անկարող եմ, որովհետեւ կարիքս մեծ է: Խնդրում եմ փողերս յանձնէք իմ հաւատարմատար Սերաֆինոյին: Առաջին անգամն է, որ ստիպուած եմ այնպէս պնդել ձեզանից պարտք ստանալու համար: Հազար անգամ ներողութիւն եմ խնդրում և շատ ցաւում եմ, մանաւանդ որ ես միշտ պատրաստականութեամբ և իսկույն կատարել եմ ձեր պատուէրները: Խորին յարգանք, Օրիանի և ընկերութիւն: (Կարլը իրեն հարցրած հանգիստ է. պահելով ճանաչան անհագումը անսրտապատուէր:) Տէր Աստուած, պարտքեր... Ի՞նչ հարկ կար լուելու, մեր պարտքերը ինձանից ծածկելու: (Նամակը դնում է ծրարի մէջ: Լսում է բառիկի ջայնը, որով էլ իրան բայ է անում նախապէս անհագումը:) Ահա նա: (Հաշիւը գրդապահ է դնում:)

ՏԵՍԻԼ Ե.

ԿԱՐԼ ԵՒ ԷԼԻԶԱ

ԷԼԻԶԱ. (Խօսում է սուղորդին հետևելով)
Ճշմարիտ է... Թերեզյան Հաշիւ պա-
Հանջեց:

ԿԱՐԼ. շարունակ հայտն է նրա
աշխատանքի) Այո:

ԷԼԻԶԱ. Այդ ինչպէս եղաւ, ինչո՞ւ:

ԿԱՐԼ. Նա ինձ հետ կոպտու-
թեամբ վարուեց և ես նրան դուրս
արի:

ԷԼԻԶԱ. (Համբուսում է գլուխը) Ես իս-
կոյն կերթամ դռնապանի մօտ և
կասեմ նրան, որ մեզ Համար նոր
աղախին գտնի:

ԿԱՐԼ. (Համբուսում է գլուխը)
Յոյն) Ո՛չ, էլի՛զա, ո՛չ, նախ պէտք
է վճարենք մեր բոլոր պարտքերը:

ԷԼԻԶԱ. Մեր պարտքերը:

ԿԱՐԼ. Էլի՛զա, ինչո՞ւ Համար էիր
ինձանից ծածկում: Մի՛թէ ինձ Հա-
մար հիմա աւելի ծանր չէ:

ԷԼԻԶԱ. Այդ բոլորը հնարել է
Թերեզյան մեզինից վրէժ առնելու նը-
պատակով. նա քեզ ինչ է ասել:

ԿԱՐԼ. Եւ Թերեզյան և քո Հայրը:

ԷԼԻԶԱ. Նա հօրս էլ է զինել
մեր դէմ:

ԿԱՐԼ. (Դժբախտ) Էլի՛զա, Էլի՛զա,
դու այդ անում էիր, որպէս զի ա-
ղատէիր ինձ հոգսերից:

ԷԼԻԶԱ. Ո՛չ:

ԿԱՐԼ. Եթէ դու ծախսում էիր,
չէ՞ որ այդ նոյնքան քեզ Համար էր
որքան և ինձ ու մեզ բոլորիս Համար:

ԷԼԻԶԱ. Դորա մասին մի մտա-
ծիր, դոքա շատ դատարկ բաներ են:

ԿԱՐԼ. (Շարունակ հայտն է նրա ե-
րեսին և փոքր առ փոքր դէմքի ապա-
րդանքներով) Դո՛ւստր է նախանշել
Ի՞նչու ես սուտ խօսում:

ԷԼԻԶԱ. (Շարունակ է) Ի Հարկէ
ամսուայ վերջը որեւէ Հաշիւ է լի-
նում, փայտի, դեղի... իսկ Թերեզյան
դուրս գնալուց այս բոլորը մեծացրել
է: Դէ մտածիր, մի՛թէ կարող եմ
այդպիսի դատարկ բաներով քեզ
ձանձրացնել, երբ դու պարապում ես:
Դու ընտանեկան հոգսերը միշտ ինձ
ես յանձնել և հիմա էլ ինձ թող:
Ես ամէն բանի մասին կը մտածեմ:
Դու ինձ միշտ Հաւատացել ես և
բաւական ես մնացել, ուրեմն շա-
րունակիր Հաւատալ:

ԿԱՐԼ. Իսկ Օրիանիի Հաշիւը:

ԷԼԻԶԱ. (Բողոքում է, յիշելով յո-
շտագործի մասին եղած խօսակցութիւնը)
Օրիանիի Հաշիւը:

ԿԱՐԼ. Այո, Օրիանիի: (Յայտն է ար-
շին ծրարը):

ԷԼԻԶԱ. (Հանգստանալով, հարծելով
ընդ ծրարը Բողոքում է) Տուր ինձ այդ:
Ես գիտեմ ինչ է: Այդ այն իրերի
Հաշիւն է, որ ես նրանից վերցրել
եմ: Ես պէտք է նրան տեսնեմ:
(Հրահայտելով) Ես այդպէս եմ կա-
մենում, Կարլ, կամենում եմ, դու
պէտք է ինձ Հաւատաս:

ԿԱՐԼ. Ո՛չ, ես քեզ այլևս չեմ
Հաւատում: Այդ դեռ նրա նամակն
է որ քեզ հրաւիրում է պարտքդ
վճարել: Ես կամենում եմ հէնց նրա
Հաշիւ տեսնել:

ԷԼԻԶԱ. (Էլի՛զան անգիտակցաբար
համբուսում է գլուխը) Ես
չունիմ, ես չգիտեմ որտեղ է:

ԿԱՐԼ. Ես կամենում ես տեսնել
Օրիանիի Հաշիւը:

ԷԼԻԶԱ. Այդ երևի իմ Հագուս-
տիս Համար է, մի գուցէ Էտտօրի-
նօյի զգեստի Համար:

ԿԱՐԼ. Բայց չէ՞ որ դու ինձ միշտ
Հաւատացնում էիր, իբր ինքդ ես

կարում քո և Էտտօրինօյի Հաղօւստի-
ները... Ես կամենում եմ տեսնել Օ-
րիանիի Հաշիւը:

ԷԼԻՋԱ. Եո չունիմ, ես չեմ կա-
րող գտնել... Ես կասեմ Օրիանիին,
որ գրէ նորը և կը տամ քեզ:

ԿԱՐԼ. (աշխարհում է բռնի հե-
տադիմ է սեղանի մօտ) Ինձ Հարկաւոր
է Օրիանիի Հաշիւը... ես ուզում եմ
տեսնել... (Հրում է նրան, ինչ այդ
միջոցին մոռացել էր ընդհանուր է գոհարե-
լիքի արդիւնքը):

ԷԼԻՋԱ. (ձի է արջահում և համե-
նում է վերջինը. Կարլը հասնում է և
խլում է ձեռքից) Այդ իրերը իմ չեն,
գոքա պատկանում են իմ ծանօթ-
ներին ցոյ մէկին:

ԿԱՐԼ. (հարազատ մեղաւորների միայ
նակում է աստիճան և ցոյց է ցույց ի-
նչու չէ) Է. Մ... Էլիզա Մօրետտի...
Էլիզա Մօրետտ... (Կասկածը նոր դարձնում
է նրա մէջ, գոհարում է և լու-
րիւրում է հնոցը):

ԷԼԻՋԱ. Այո, գոքա իմս են... Ես
գնել եմ... շատ վաղուց... յետոյ ես
փոշմանեցի... գնացի որ վաճառեմ,
քայց ծանօթ ակնավաճառը տանը
չէր Գնան, գնան նրան մօտ... դու բո-
լորը կիմանաս... գնան, դէ գնան...
Հարցրո՛ւ նրանից:

ԿԱՐԼ. (լուս գնում է դէպի գրա-
սեղանը միտադիլ հարում է փախչող և
հանում է դանակաւ հաշիւներ. այս բո-
լորը նա անում է շարունակ Էլիզայի հե-
տադիմը):

ԷԼԻՋԱ. (յոսահար և հարազատ) Ես
այդ չեմ կամենում, դու կը փոշմա-
նես, կը ցաւես... չեմ ցանկանում...
չեմ ցանկանում...

ԿԱՐԼ. (հրում է Էլիզային, աչքի է
անցնում հաշիւը) Այր մարդու վերար-
կու, սա իմս է: (Պարջնում է երեսը):

2,935. դրուած է ի Հաշիւ 535.
600, 300: (Վաղում է, վերջում է Պե-
տրոյի յոշարեարը համեմատում. նայում
է Էլիզային և աստիճանաւ եղած յարջա-
նում): Ուրեմն, այդ դու ես:

ԷԼԻՋԱ. Ո՛չ, այդ սխալ է, երդ-
ւում եմ... Հայր, սա ինձ կը սպանէ...
(Պաշարանաւորը):

ԿԱՐԼ. Այդ դու ես... դու... դու...
(Բռնի աշում է դէպի բարձրը): Ծե-
րուկի սիրուհին դու ես... դու... նրա
Հարճը դու ես...:

ԷԼԻՋԱ. Ո՛չ, ո՛չ, օգնեցէք, Կարլ,
ո՛չ, ո՛չ. Տէր Աստուած: (Ընդհանուր):
Այո, այո, այո...

ԿԱՐԼ. (հարձեւով լե սպանեց յոսո-
հարը չայն է արջահում) Էլիզա... Է-
լիզա... Էլիզա...

ԷԼԻՋԱ. (բարձրից ընդհանում է և
յնեւում է բարձրից վերայ)

ԿԱՐԼ. (հարազատ) Ասիւր բոլորը...
խոստովանուիր...

ԷԼԻՋԱ. (հարձեւ Կարլի անընդհար
հայեացիի հիմնաւորի էնկարդում, աստ-
իճանով) Երգում եմ, երգում եմ,
ճշմարիտ է... ես նրան բարի, ազ-
նիւ էի կարծում... նա խաբեց ինձ
իր մտերմութեամբ դէպի քեզ և
Էտտօրինօն... Յետոյ նա ստիպում էր
ինձ ծածկել քեզանից իր ընծաները,
իր փոքրիկ տնտեսական օգնութիւն-
ները: Նա ազդում էր իմ փառա-
սիրութիւն, իմ սիրոյ վերայ դէպի
քեզ: Ասում էր, որ այդ օգնութիւն-
ները նրա Համար են, որ դու ա-
ւելի գոհ լինես... աւելի պարծենա-
լիր ինձանով և աւելի սիրէիր ինձ:
Ես միշտ թույլ եմ եղել, ոչինչ չէի
Հասկանում... սովոր էի ճոխ կեան-
քի... իսկ յետոյ դու Հիւանդացար...
կարիքները շատացան... Նա գիշեր
ցերեկ խնամում էր քեզ ինձ հետ

միասին, անում էր աւելի, քան թէ կարող էր անել հարազատ հայրը... իսկ երբ քո դրուժիւնը վատացաւ, ես տեսայ՝ ինչպէս նա լալիս էր:

ԿԱՐԼ. Ասա բոլորը, յետոյ ինչ:

ԷԼԻՋԱ. Յետոյ... նա միանգամ... մի ինչ որ պատրուակով ուղարկեց իմ հետեւից... կանչելով իւր տունը... ես վազեցի... անզգամը... յետոյ... յետոյ... այդ կրկնուեց... մնում էր ընդունել ու լռել, կամ խոստովանուել բոլորը... ես լռում էի... (Գոհման է եւ լալիս է:)

ԿԱՐԼ. Եւ դու թոյլ չտուիր ինձ մեռնել, թոյլ չտուիր... (Բռնաբերութեամբ ինքն ինքին հարցած:) Իսկ հիմա, ինչ անեմ... ինչ անեմ... (Նշարեցով, որ Էլիան վեր է հեռում եւ ծածկում է գլխակէլը որ գնաց:) Ո՛ր... ո՛ր ես գընում...

ԷԼԻՋԱ. (յառաջադ Գլխով նշան է անում, որ Կարլից հեռանում է)

ԿԱՐԼ. (սպիտակ է հայտնում) Ո՛հ, այն ժամանակ ամենքը կիմանան... Չէ՛ որ ես էլ ուտում էի քո հացը... Այն, ինչոր ես էի վատաւում... ո՛չ, ո՛չ, այն չէր բաւականանում: (Խօսում ու ժպտում:) Նոյն իսկ աշխատանքիս մէջ, ինչ որ մարդուս համար ամենամաքուրն է, ամենասուրբն է, նոյն իսկ իմ աշխատանքիս մէջ խաբուած էի, խաչառակուած էի: Նա ինձ վճարում էր քեզ համար: Գոնէ՛ դու, դու այդ գիտես: Չէ՛ որ դու ինձ խաբում էիր, որ ես ոչինչ չգիտէի, ոչինչ եւ ոչինչ: Եւ ոչ ոք, ոչ մի կենդանի արարած չպէտք է իմանաւ այս կեղտոտութիւնը: Այդ աւելի վատ կը լինէր, քան թէ պատուի կորուստը: Գո՛ւ կորցրիր պատիւդ... բայց չէ՛ որ ես ապրում էի

այդ դարձելի մթնոլորտում... Ես քեզանից ստոր եմ... աւելի խորը խորասուզուեցի ցեխի մէջ: Ես ցնորում եմ, Տէր Աստուած, չլինի թէ ես խելագարւում եմ... Բայց ո՛չ... այս բոլորը ճշմարիտ է, լսիր ուրեմն, մեր պատիժը կը լինի այն, որ մենք կապրենք միասին, կը նայենք իրար երեսին եւ կը ծածկենք մեր զգուանքը... որովհետեւ... չէ՛ որ դու ինձ համար զգուելի ես, դարձելի ես: (Գրեւոր է նրան իր անունը եւ զգուանքը:) Ես կարող էի քեզ սպանել, կտոր կտոր անել, ոտքերիս տակ ջարդել, իսկ արեանս մէջ այնուամենայնիւ կը մնար ատելութիւն, զգուանք, դէպի քեզ: Ահա թէ ինչի վրայ էր ակնարկում թերեզան. իսկ զուսպանք, Տէր Աստուած, այս ինչ ամօթ է: (Հրեշտակաբան:) Ուրեմն լաւ միտքդ պահիր, մենք պէտք է առաջուան պէս ապրենք, ծախսենք առաջուան պէս. մինչեւ անդամ աւելի: Ես կը մաշեմ ինձ աշխատանքով, դու եւս զիշերները կաշխատես: Այստեղ ես կը պարտւեմ, այս սեղանի վրայ, (Խօսում է Գրեւորի հետ չօտով:) Նրա սեղանի վերայ: Չէ՛ որ այստեղ ամէնը ներանն է. ամէնը... սոմէնը... (Չէ՛ որ Կարլի զանազան ատելութիւններով:) Եւ այնտեղ, որտեղ մենք ճաշում ենք... սա իմ տունս չէ... նա էր վճարում... սրանք նրա սիրուհու սենեակներն են եւ ես նոցա մէջ ապրում եմ: Այն հագուստը որ վրադ է... ամէնը, ամէնը, ինչ որ վրադ է, քո ատելի դէմքը, դու ինքդ՝ ամբողջովին նրանն ես... (Խլում է չօտից Լաշինակը, պարտաւորում է եւ խօսում էրեւելի:) Ահա այս... այս թաշկինակը, կեղտոտ, արտասուքներով

Թրջուած, ծանրացած Թաշկինակը, նրանն է... (Նշադրում է իւր վրայ շղթան, հանում է ծախացոյցի հետ չգում է յապաղի վրայ և հետադարձ:) Այս էլ նոյնպէս նրանն է... (Կարողած հանում իր վրայից սիւրբաւիւր և ծիւղիւր:) Այս էլ... այս էլ... այս էլ... ամեն տեղ նա, նա, նա... Նա իմ արեանս մէջ է, իմ ջղերիս մէջն է. երբէք նրանից չեմ ազատուիլ, երբէք, ալլաւ երբէք: (Ընկնում է լուռ, աւժառայաւ ալլաւի վրայ:)

ԵԼԻՋԱ. (Յի վայրէջանից յետոյ սարսափած) Կարլ... (Նշադրում հասկացնում է, որ նախասէնեւում ճարտ հայ:)

ԿԱՐԼ. Այնտեղ մարդ կայ, դէ ուրեմն քանջ եղիւր, ծիծաղիւր, ստիպիւր, քո դէմքիդ զիմակ ծածկիւր, ծիծաղիւր, ծիծաղիւր: (Հագնում է սիւրբաւիւր, ծիծաղում է:) Հա, հա, հա: Ո՞վ է այնտեղ, էլի՞, տես ո՞վ է, համեցէք, համեցէք:

ՏԵՍԻԼ Զ.

ՆՈՅՆՔ ՋՈՎԱՆՆԻ ԵՒ ՍԵՐԱՓԻՆՈ

ՋՈՎԱՆՆԻ. (Յի փոքր բարձրացնում է գլխարկը և նորից ծածկում) Այդ Սերաֆինոն է, զանգաւարում էր. բայց ոչ ոք չէր լսում: Թերեզան

գնալիս բանալին ինձ մօտ Թողեց և ես բացի:

ԿԱՐԼ. Չատ լաւ, վաղը...

ՍԵՐԱՓԻՆՈ. Մենք որքան կարելի էր սպասեցինք: Սինիօրան մեզ երբէք չէ խաբել:

ԿԱՐԼ. (Նշադրելով, որ դռնապանը չի փոքր կոնֆուսում, որ պէտք է լինէր Դճարի մարտի՞, փնտրում է հաշիւը, լեւրում է. յետոյ բաց է անում դռն ֆորնարիսի ծրարը)

ՍԵՐԱՓԻՆՈ. (սարսափում է) 535 (Կարլը վճարում է) Չատ շնորհակալ եմ և ներողութիւն եմ խնդրում: (Գնում է:)

ՏԵՍԻԼ Ի.

ԿԱՐԼ ԵՒ ԵԼԻՋԱՆ

ԵԼԻՋԱ. (յնուամենայնիւ վերայ, ցաւակցութեամբ նայում է Կարլին, որ նուրիւր որ նային է անում, ինչ որ արել էր դռն ֆորնարիսը)

ԿԱՐԼ. (հասկանալով լեւրել արեց, ընկնում է ալլաւի վրայ դողալով, երբ ինչպէս նայում է էլիւրին և շշմում) Վաղը... ես ամբողջ զումարը կը յանձնեմ... ինչպէս առաջ կամենում էի... (Ծածկում է երեսը չեւաւերով և հեկեկում:)

Վարազդոր

ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԵՐՐՈՐԴ

Նոյն սենեակը, բայց աւելի հարուստ կահաւորուած, նոյն իսկ քան առաջին գործողութեան ժամանակ:

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԿԱՄԵԼԼԱ ԵՒ ՕՐԼԱՆԴԻ

(Երբ վարազդորը բացում է բէճը Յի վայրէջան դռնարկի է, յետոյ լուռ է շաւի չայն. երեւում է Կամելլան. հագած

ունի սև զգեստ, սպիտակ գոգնոց. վայելուչ: Փողոցի կողմից ճանձն է Օրլանդին, աւելի երկարատարիւն վայել հագնաւորու, բայց ոչ չափաւորութեամբ հասցում)

ԿԱՄԵԼԼԱ. Սինիօր Մօրետտին տանը չէ:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Գիտեմ. նա գնացել է ղը Փորնարիսի դատին, շուտով կը գայ:

ԿԱՄԵԼԼԱ. Յայտնի չէ: Դատը կարող է շարունակուել մինչև 12-ը:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Իսկ սինիօրան:

ԿԱՄԵԼԼԱ. Նա չէ ընդունում:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Բայց ես օտար չեմ, ես նրա հայրն եմ: (Բահամ է նրա հայրը): Ես հայրիկն եմ:

ԿԱՄԵԼԼԱ. Եթէ այդպէս է, իսկոյն կերթամ և կը յայտնեմ:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Ս... Ուրեմն (Աւելի ծանօթանալով): ղուք իմ զաւակներին նոր աղախինն էք:

ԿԱՄԵԼԼԱ. Այո:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Զատ գեղեցիկ: Բայց ինչպէս է ձեր անունը:

ԿԱՄԵԼԼԱ. Կամելլա:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Գեղեցիկ անուն է. Կամելլա հռովմէական անուն է... աւելի լաւ է ասենք, փոքրիկ գեղեցիկուհի Կամելլա:

ԿԱՄԵԼԼԱ. Ես կերթամ սինիօրան յայտնելու:

ՕՐԼԱՆԴԻ. (Կայտնի է որ ինքն է Կամելլայի հայրը) Գեղեցիկուհի Կամելլա: (Յետոյ գիտած է շուրջը, լսածը, սիրտը, հաղորդական է, բարձրացնում է պանրի ծածկոյը և հոս է անում. Կարգում է շէրի վրայ նշանները: Բարձր, Գատինարա, Բորդո... (Կրկնում է): Բորդո... (Գալիս է նախաճաշի և գոհունակութեամբ հառաչում): Օ՛, ընտանիք, ոչ մի տեղ այնպէս չէ կարելի պարապել, ինչպէս ընտանիքում:

Տ Ե Տ Ս Ի Լ Բ.

ՕՐԼԱՆԴԻ ԵՒ ԷԼԻՋԱ

ԷԼԻՋԱ. Այդ դու ես, հայրիկ, այս ժամին:

ՕՐԼԱՆԴԻ. (Երեւոյր է անելով) Ջաւակներին գրկելու համար բոլոր ժամերը հաւասար են, իսկ հիմա խրնդրում եմ թողնենք: Դու գիտես, որ ես չեմ սիրում զգացմունքների արտայայտութիւններ: Կամելլան ինձ ասաց, որ ամուսինդ դեռ ևս դատարանումն է: (Նայում է Ժամայացին): Տասի կէսն է, կարծում եմ, որ նա շուտով կը գայ:

ԷԼԻՋԱ. Այո, ղուքէ, բայց աւելի լաւ կը լինէր, եթէ Կարլը քեզ այտեղ չտեսնէր:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Ի՞նչպէս, ինչ ես ուզում ասել:

ԷԼԻՋԱ. Ես ուզում եմ ասել, որ այն բոլորից յետոյ, երբ դու թողիր տունդ և զաւակներդ, վախենալով մի գուցէ վզիդ բեռ դառնայինք և փողերդ՝ ծախսէինք...

ՕՐԼԱՆԴԻ. (Վերադառնալով և հայտնի) Օ՛, այդ ինչ միտք է:

ԷԼԻՋԱ. Եւ այն անախտան աղախնու պատճառով ծաղրի առարկայ դարձար: Ես ճշմարիտ չգիտեմ, թէ այս ամենից յետոյ ինչպիսի ընդունելութիւն կարող է ցոյց տալ քեզ իմ ամուսինս:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Աղջկաս ամուսինը:

ԷԼԻՋԱ. (Կրկնում) Խնդրեմ, թողնենք այլ ևս խօսել հայրերի և զաւակների մասին: (Եւ անդառնալով): Չէ որ դու ինքդ խորտակեցիր այդ յարաբերութիւնների հրապուրը: Քեզ խորհուրդ չեմ տալիս մնալու: Իմ ամուսինս քեզ համար օտար է: Այն օրից երբ դու թողիր մեզ, նա չի կարող ղդալ ղէպի քեզ մտերմութիւն և յարգանք:

ՕՐԼԱՆԴԻ. (Ժպտալով) Տեսնում ես՝ ինչպէս դու ամեն բան չափազանցացնում ես: Ապրելով ամուսնուկ

Հետ, մի մարդու Հետ որը հակուած է հռետորաբանութեան, դու սովորել ես չափադանցացնել: Թողի՛ր — այդպէս է... Բայց մի՛թէ ես չվերադարձայ. իսկ եթէ ես վերադարձայ՝ կը նշանակէ, ես չէի կարող ապրել եմ ընտանիքից, իմ բնական կապերից հեռու:

ԷԼԻՋԱ. Դու կամեցար վերադառնալ, երբ դրամդ վերջացաւ, երբ Թեբեզան քեզ թողեց:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Այդ էլ երևակայութիւն է: Ես թողի նրան և գիտես թէ ինչո՞ւ, նա իւր ծանօթներին հաւատացնում էր, իբր թէ ես նրա հայրն եմ: Բայց չէ՞ որ դու իմ իսկական աղջիկն ես, հետևաբար և պէտք է ունենաս բարձր խելք... և չես կարող այդպիսի բամբասանքների վրայ ուշադրութիւն դարձնել: Երբ մի մարդ սովորական մահկանացուներից չէ, երբ նա անուն ունի, մինչև անգամ փառաւոր անուն, ամէնքը հետևում են նրան, նախանձում են և քննում են նրա իւրաքանչիւր քայլը: Դու մի՛թէ կարծում ես, որ քո ամուսինդ կարող է, ոչ վայելուչ կերպով ինձ ընդունել: Եթէ այդպէս է կարող ես նրան ասել, որ ես վերջնականապէս մտադիր չեմ բեռ դառնալ իմ զաւակներին համար, մանաւանդ նրա համար, որ ես յարգելի պատճառներից զրդուած, ստիպուած էի պահանջել ձեզանից իմ փոքրիկ դրամագլխիս մի մասը: Ա՛յ տես, Անուկերպէնի համաշխարհային գիտութեանց, արհեստների, գրականութեան և երկրագործութեան ձեմարանը ընտրել է ինձ պատուաւոր անդամ առաջին աստիճանի ոսկեայ նշանադրամով, որի համար պէտք է ներկայացնեմ 50 լիրա. յայտնիր այս

բոլորը քո ամուսնուդ. չէ՞ որ սա ընտանեկան ուրախութիւն է:

ԷԼԻՋԱ. Այո՛, այո՛, ես կասեմ նրան:

ՕՐԼԱՆԴԻ. (Կայտառնալ և այս ու այն կողմ. ցոյց տալով «Էդմոնի սփռուցը») Նո՞ր է:

ԷԼԻՋԱ. Այո՛:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Ընծայ է:

ԷԼԻՋԱ. Ո՛չ:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Գնահա՞ծ է Օրիանիից:

ԷԼԻՋԱ. (Ծնոյտէլով) Այո՛, Օրիանիից:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Ի՞նչ է, լաւ չե՞ս զգում քեզ:

ԷԼԻՋԱ. Ո՛չ ես այսօր մի փոքր յոգնած եմ:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Յոգնածութեանը ոչինչ այնքան չէ օգնում, որքան հանգըստութիւնը: Իսկ էտտօրինօս ի՞նչպէս է, իմ փոխարէն համբուրիր: Իսկ վաղը կը տեսնուենք: Կարող ես ամուսնուդ ասել, որ իմ աշխատութեանս համար ընտանեկան խաղաղութիւն և հանգստութիւն է հարկաւոր: Այժմ երբ համաշխարհային ձեմարանը յափշտակուած է, ժամանակ չպէտք է կորցնել: Վաղը դու կը նախապատրաստես հաշտութիւնը իսկ միւս օրը ես կը սկսեմ աշխատանքս: «Անդունդ տանջանքների» «տանջանքների գազաթնակէտը»: Բարի զիշեր, թանկագինս: Ի դէպ, դու ինձ համար մի բան պէտք է պարզես. հէնց իմ հետաքրքրութեանս բաւականութիւն տալու համար: Ճշմարիտ է, ինչ որ Միլանում խօսում են:

ԷԼԻՋԱ. Ի՞նչ:

ՕՐԼԱՆԴԻ. (Հասանշանալով) Իբր թէ խեղճ սինիօր Պեպինօն իւր բոլոր ունեցածը քո ամուսնուդ է կտակել: Այո՛, այո՛, բայց չէ՞ որ ես սովորեցրի Կարլին, որ գնար և աչքին երևար:

ԷԼԻՋԱ. Ահա թէ ի՞նչ են խօսում Միլանում:

ՕՐԼԱՆԳԻ. Ձեր բնակարանը առաջուանից աւելի շքեղ է կահաւորուած. անցեալ օրն էլ Կարլը Յիմերմանի առւտրական տան նախկին պաշտօնակիցներին, մի հրաշալի ճաշ տուեց: Գէ, հասկանալի բան է մարդիկ միշտ ցանկանում եմ հասնել աղբիւրներին: Իսկ մի քանիսներն էլ պնդում են, թէ նա մասնակցում է լորտայի խաղերին:

ԷԼԻՋԱ. Չգիտեմ, ես Կարլի գործերով չեմ պարապում:

ՕՐԼԱՆԳԻ. Մի՞թէ ծախսերը դու չես անում այլ կս:

ԷԼԻՋԱ. Ոչ:

ՕՐԼԱՆԳԻ. Վատ է: Լաւ մարդ էր խեղճ սինիօր Պեպլինօն, իսկ սպանողին դեռ չկարողացան բռնել: Վրէժ էր թէ հասարակ վէճ, հը՛մ, այդ մասին այլևս չեն խօսում. ինչ որ եղաւ՝ եղաւ: Իսկ կառավարութիւնը քնածէ: (Զահգ:) Եթէ այդ ամուսինդ է, ես կերթամ մեր Խտտօրինօյին տեսնելու:

ԷԼԻՋԱ. Ո՛չ, դա դռնապանն է: Ես նրան Կարլի մօտ ուղարկեցի լուր բերելու: Կարլը բանալի ունի, նա զանգ չի տայ:

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՆՈՅՆՔ, ԿԱՄԵԼԼԱ ԵՒ ՋՈՎԱՆՆԻ

ԿԱՄԵԼԼԱ. (Դը գնացել էր Բահուլոյ) Դռնապանն է:

ԷԼԻՋԱ. Այդպէս ուշ:

ՋՈՎԱՆՆԻ. Ես կամենում էի սպասել սինիօր Կարլին: (Նկատում է Օրլանդոյին) Օ՛, ասացէք, խնդրեմ, սինիօր Օրլանդին վերադարձնել է:

ՕՐԼԱՆԳԻ. Այո, սիրելիս, վերջնականապէս:

ՋՈՎԱՆՆԻ. Ես մինչև հիմա էլ այնտեղ կը մնայի, բայց եկայ, որովհետև պէտք էր դուռը փակել:

ԷԼԻՋԱ. Իսկ Կարլը:

ՋՈՎԱՆՆԻ. Նա ինձ ասաց, զայտնիր, որ ես տեղիցս չեմ շարժուիլ, ես սպասում եմ վճռին, ամէնքը լաւ վերջաւորութեան յոյս ունին, մինչև անգամ տիկին դը Ֆորնարիսը: Մի լսէիք, թէ սինիօր Կարլը ճրպիսի ոգևորութեամբ էր խօսում, իսկ պետական դատախազը իսկոյն նկատեց, թէ ինչո՞ւ է նա պաշտպանում մեղադրեալին, քանի որ որպէս վկայ է կանչուած:

ԷԼԻՋԱ. Իսկ Կարլը ի՞նչ պատասխանեց:

ՋՈՎԱՆՆԻ. Նա այլևս ոչինչ չասաց: Եւ ի հարկէ դատաստան, դա մի սարսափելի բան է. այն էլ գիշերը, աւելի սարսափելի է, ազօտ լոյս, դատաւորների այդ սև թիկնոցները, իսկ միւս կողմից հեկեկում է դը Ֆորնարիսը զինուորների մէջ տեղը նրստած: (Յոյսահաճ է:) Լաւ է, որ ես անմեղ մարդ եմ: Սինիօրա Մորետտի, ուրիշ ասելիք չունիք:

ԷԼԻՋԱ. Ո՛չ, շնորհակալ եմ:

ՋՈՎԱՆՆԻ. Ուրեմն բարի գիշեր, ձեզ նույնպէս սինիօր Օրլանդի:

ՕՐԼԱՆԳԻ. (Կանգնած մտածում է, Ջովաննիի պարտաւորութեան պատճառով) Գնաս բարեաւ, սիրելիս. խեղճ դը Ֆորնարիս:

ԿԱՄԵԼԼԱ. (Ճանապարհ է չգնում դռնապանին, և վերադառնում է):

Տ Ե Ս Ի Լ Գ.

ՆՈՅՆՔ ԱՌԱՆՅ ՋՈՎԱՆՆԻԻ

ԷԼԻՋԱ. Ի՞նչ է անում Խտտօրինօն, Կամելլա:

ԿԱՄԵԼԼԱ. Նա քնեց:

ԷԼԻՋԱ. Գնա, պարկեցրու անկողնի մէջ:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Մենք նոյնպէս գնանք քնելու: Էտտորինօն ընտելացել է՝ Կամելլային:

ԷԼԻՋԱ. Այո, ինձ թւում է:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Այդ աղջիկը բարեսիրտ է երևում: Իսկ երեկոները տանից չէ՞ դուրս գնում:

ԷԼԻՋԱ. (չարմառաւ) Երեկոները, երբէք:

ՕՐԼԱՆԴԻ. Չատ լաւ, աղջիկներին լաւ պէտք է նայել: Բարի զիշեր, սիրելիս. կը նշանակի մեր նախագիծը որոշուած է: Առաւօտեան, նախաճաշից առաջ, ես կը զամ իմ իրերովս: (Երեւոյ Դէժ անելով:) Միտքդ պահիր, հօր վրայ երբէք բարկանալ չէ կարելի: (Գնում է:)

Տ Ե Ս Ի Լ Ե.

ԷԼԻՋԱ, ՅԵՏՈՅ ԿԱՄԵԼԼԱ

ԷԼԻՋԱ. Ա՛խ, եթէ գոնէ աշխատել սովորեցրած լինէր ինձ:

ԿԱՄԵԼԼԱ. (Բերում է Էտտորինօյին փաթեթ շալի մէջ) Քնած է, կամենում էք տեսնել:

ԷԼԻՋԱ. Հանդարտ, կարող է արթնանալ:

ԿԱՄԵԼԼԱ. (Ժծապաշտ է) Հանգիստ եղէք, նայեցէք որքան խաղաղ է քնած: (Էլիզան Կիտարիայի է:) Ամբողջ երեկոյ խաղում էր և թռչկոտում էր:

ԷԼԻՋԱ. Այդ ինչ ունի ձեռքին բռնած:

ԿԱՄԵԼԼԱ. Խաղալիք է, անկարելի էր խլել:

ԷԼԻՋԱ. Լաւ նայիր, յանկարծ

քնի մէջ կարող է մի տեղը կտրել:

ԿԱՄԵԼԼԱ. Հանգիստ եղէք:

ԷԼԻՋԱ. (Խայտառ է, յետոյ համբուրում մի անգամ)

ԿԱՄԵԼԼԱ. (Կանգնում է դեռ եւս ծածաղէտ) Դէ եթէ դուք այդպէս կանէք, ի հարկէ կարող է արթնանալ:

ԷԼԻՋԱ. (Հանգնած, աչքերով հետեւում է Կամելլային, յետոյ չեւառով սրբում է արցունքը, ցնցում է. մտնում է, գնում է իրան ուղղելու, վերջում է շալը փաթեթում է, յետոյ արիւնջ հանում է գիրք, Խայտառ է մեծ սեղանի մօտ եւ գնում է հարդար:)

ԿԱՄԵԼԼԱ. (Տանում է) Սինիօրա, հրաման չունիք:

ԷԼԻՋԱ. Ո՛չ կարող ես զնալ և քնել:

ԿԱՄԵԼԼԱ. Չնորհալալ եմ, բարի զիշեր:

ԷԼԻՋԱ. Բարի զիշեր: (Կամելլան գնում է, Էլիզան շարունակում է հարդար, գլխով չեւաների վրայ յենած, յանդիմարդ Կիտարիայի է, մտնում է Կարլը. հանգնում է շէֆին, ուժաւորում:)

Տ Ե Ս Ի Լ Զ.

ԷԼԻՋԱ ԵՒ ԿԱՐԼ

ԷԼԻՋԱ. (աղաղակով, որը իսկոյն խառնում է) Դու ինձ վախեցրիր: Ուրեմն...

ԿԱՐԼ. (գոհապաշտ) Եթէր տարի...

ԷԼԻՋԱ. (Վեր լսելով) Տէր Աստուած, խեղճ մարդիկ:

ԿԱՐԼ. Եթէր տարի. յանցանքը սաստկացնող հանգամանքներ... Եթէր տարի:

ԷԼԻՋԱ. Այո, բայց նա կարող է բողոքել:

ԿԱՐԼ. Այո... բողոքել: Եթէր տարի...

ԷԼԻԶԱ. (աշխարհում) Վճիռը կարող են դեռ ևս փոխել կամ թեթևացնել. իսկ դուք մի անհանգստանալ և մի տանջիր քեզ... դու կը տեսնես, որ... (Նշապելով որ Կարլը անհանգիստ հայտնում է նրան, լսում է և ընդհատում խոսքը) Ներքի ինձ, մոռացալ, որ ես այլ ևս իրաւունք չունիմ քեզ հետ խօսելու:

ԿԱՐԼ. (շատ հայտնում է ժամացույցին, վախեցած) Կամեկա:

ԷԼԻԶԱ. Գնաց քնելու, արդէն ուշ է, եթէ ուտել ես կամենում ես կարող եմ:

ԿԱՐԼ. (աւելի խորիւր չափով) Ո՛չ, ես վերոնում կուտեմ:

ԷԼԻԶԱ. Դու գնում ես:

ԿԱՐԼ. Իսկոյն. այս դիշեր կամ վաղը պէտք է վերոնում լինիմ, իսկ յետոյ վենետիկում:

ԷԼԻԶԱ. Գործով:

ԿԱՐԼ. (հրամայողաբար, հողիւր) Բաւական է... իմ փոքրիկ սնդուկս, ամէն ինչ որ հարկաւոր է մի դիշերուայ համար, միայն շուտ:

ԷԼԻԶԱ. (գլուխը նախաձեռնում է)

ԿԱՐԼ. (հենց որ Էլիզան հեռանում է սարսափած վազում է դէպի գրասեղանը. վերցնում է բանկային արժէթէթէրը, մի ժառը դնում է գրասեղան, իսկ մի- ժառը փակում է ծրարի մէջ. յետոյ ընդհատում է խոսքը և, որ գրի, բայց չեւտնալնալով, որ նա չի հարողանում. փոխում է մի քանի թերթի թուղթ, վերջապէս նրան յաջողում է. երբ վերջացնում է, Էլիզան վերադառնում է սրահին. Կարլը դուռը բացում է. նա շարունակում է խոսքը իրան էն հաշում, նա խօսում է հաշուէլով) Վա...ղը... առա...ւոտ...եան... (Տալիս է համակը) ձուտով դի... բեկտորին... իսկ աղախնին... եթէ

կը հարցնէ... թէ անկողնումն եմ ես... նա չպէտք է մտնի ննջարան, որովհետեւ ես չեմ ցանկանում... ես... հիւանդ եմ... պարկած եմ...

ԷԼԻԶԱ. (վախեցած և անհանգիստ) Միթէ դու բանկի գործերով չես զնում վերոն:

ԿԱՐԼ. Ո՛չ... անձնական գործերով...

ԷԼԻԶԱ. Երկար ժամանակով:

ԿԱՐԼ. Ո՛չ. չգիտեմ... (Կանչելով ծառայ) Այստեղ... փող կայ... տան ծախսերի համար... մինչև կը հասնեմ վենետիկ...

ԷԼԻԶԱ. (վերցնում է փողերը, նստում է նրա վրայ անհանգիստ. Կարլը պարսափում է գնալ) Միթէ դու նրան տեսնել չես կամենում:

ԿԱՐԼ. (սարսափած) Ո՛ւմը:

ԷԼԻԶԱ. Խտորինօյին:

ԿԱՐԼ. Այո, այո... (Կամենում է գնալ, բայց դառնում է, գլուխը բացառնում է նրան անելով և նորէն պարսափում է հեռանալ:)

ԷԼԻԶԱ. (հասնանալով բոլորը վազում է դէպի դուռը, փակում է նրա ճանապարհը, ընդհատում է պահերը և գրիում) Ես աւերեցի քեզ, ես մատնեցի քեզ կորստեան, Էս, Էս...

ԿԱՐԼ. (սարսափած փակում է դուռը բերանը) Մ՛՛՛՛՛՛... ի սէր Աստուծոյ:

ԷԼԻԶԱ. Ես քեզ հետ կը դամ:

ԿԱՐԼ. (հողիւր) Դու դեռ կամենում ես, որ ինձ բանտարկեն: Ես զնում եմ Տրիեստ, յետոյ Յունաստան... Ես կը դրեմ... Եւ երբ կարելի կը լինի... դու կը վառ Խտորինօյին հետ միասին:

ԷԼԻԶԱ. (բարձրաձայնով) Բայց Կարլ, Կարլ... ուշքի եկ, նայիր ինձ: Դու չես մտածում, քեզ երկիւղը տիրապետել է: Դու քեզ կամենում ես

կորցնել: Լսում ես, Հասկանում ես արդեօք: Քայց ով է քո մասին կասկածում, Կարլ — ոչ ոք. ով է քեզ սպառնում — ոչ ոք:

ԿԱՐԼ. Ահա այս բոլորիս... արքունի դատախազը ասաց. «Եթէ ես բանկի խորհրդի կամ վարչութեան անդամ լինէի, այն ժամանակ ի պատասխան ձեր խօսքերի կը պատուիրէի քննել գանձարանը: Դիրեկտորները բոլորն էլ այնտեղ էին: Ես նկատեցի նրանց Հայեացքները, ձայնս ինձ դաւաճանեց...

ԷԼԻՋԱ. (Բռնարկով շարժւած) Տէր Աստուած... Իմ կասկածս...

ԿԱՐԼ. (Սարսափած) Դու նոյնպէս կասկածում էիր, կասկածում էիր, կը նշանակէ և բոլորը...

ԷԼԻՋԱ. (Բռնարկով է և սարսափած է, որ նայի իւր վրայ) Քայց նայիր ինձ, Կարլ...

ԿԱՐԼ. Բորսայի միջնորդ Սալինին խոստացաւ ամբողջ վերջը ինձ պարտք տալ... Ես Հաւատացած էի, որ ամէն ինչ կը կարգաւորեմ, որ կը կարողանամ բոլորը վերադարձնել գանձարանին... Ես վստահէի: Ես ունեմ նրա նամակը, նա խոստացաւ, նա ազնիւ խօսք տուեց: Ոչ ոք չգիտէր, թէ նա սնանկութեան էր Հասած նա կամենում էր ինձ խաբել, որպէս զի մինչև վերջին բոլորն անկողնիս հաւատաց:

ԷԼԻՋԱ. Ինչո՞ւ Համար դու յանձն առար պաշտպանել զը Ֆորնարիսին:

ԿԱՐԼ. Նրա Համար որ պաշտպանէի, արգարացնէի ինքս ինձ: Ես էլ նրա նման անմիտ էի, երբ գործեցի այն: Նա, նա յուսահատութիւնից, կարիքից, իսկ ես պատուից: Կասկածի տեղիք չտալու Համար, ստիպուած էի նոյն իսկ առաջու-

նից աւելի ծախսել մեզ վրայ: Ես նկատում էի, ինչպէս ուշադրութեամբ Հետևում էին, դիտում էին, արդեօք վճարում եմ... Խնայողութիւնը, աղքատութիւնը, զրկանքները ինձ կը մատնէին: (Ինչ էլ է): Մինչև այժմ դու ապրում էիր կնոջդ Հաշուով, քեզ պահում էին... Տէր Աստուած, մարդիկ դատում են, մեղադրում են, որովհետև չգիտեն, ոչինչ չգիտեն: Պէտք է ապացուցանել և վերջը դատապարտել:

ԷԼԻՋԱ. Դու դատին չպէտք է խօսէիր:

ԿԱՐԼ. Եթէ, եթէ տարի: Վերջին օրերս նրան փրկելու Համար արի ամէնը, ինչ որ կարող էի յուսալ և ինձ Համար. Ես կորած եմ... եթէ... եթէ տարի...

ԷԼԻՋԱ. (Վախով) Մի գնալ, քո մասին ոչ ոք չի կասկածում: Մենք փող կը գտնենք:

ԿԱՐԼ. Ես... ես սարսափում եմ:

ԷԼԻՋԱ. Ո՞րքան, որքան է Հարկաւոր:

ԿԱՐԼ. Եթէ... եթէ տարի...

ԷԼԻՋԱ. Մի գնալ, դու ինքդ ես քեզ կորցնում:

ԿԱՐԼ. Դիրեկտորները ինձ ոչ մի խօսք չասացին, մինչև անգամ չընայեցին իրենիս:

ԷԼԻՋԱ. Այս բոլորը դու երեւակայում ես, որովհետև վախենում ես:

ԿԱՐԼ. Նոքա բոլորը միասին դուրս գնացին... գուցէ Հէնց այս բոլորիս... ով կայ այնտեղ: (Սարսափով ճախարհւած է Էլիէն:) Ո՞վ կայ այնտեղ:

ԷԼԻՋԱ. (Ըստ է) Ոչ ոք չկայ... (Նայելով լուռ է): Այդ Խտորինս է:

ԿԱՐԼ. Ո՞չ, սանդուխտներով բարձրանում են:

ԷԼԻՋԱ. Այդ Խտորինս է, նա

արթնացել է, լսում ես նա ինձ
կանչում է, մայրիկ, մայրիկ:

ԿԱՐԼ. (Հասնանալով արածը, հրում է
նրան դեպի Էրարթիոնյի սենեակը) Փնա,
ի սէր Աստուծոյ, լուեցրու նրան, նա
կարող է աղախնին արթնացնել:

ԷԼԻԶԱ. Նա քո որդին է, քո
զաւակդ է և նա քեզ այլևս չի տես-
նիլ, դու նոյնպէս նրան այլևս չես
տեսնելու:

ԿԱՐԼ. (Վազում է դեպի գրասեղանը,
որ վերջինս սնդուկն է) Երբ կարելի կը
լինի... դու կը բերես նրան... (Վերջ-
նում է արածանալը և համեմատում է պա-
հել սնդուկին յէջ:)

ԷԼԻԶԱ. (Վազում է, ու խլում արած-
անալը:) Ուշքի եկ, դու պէտք է
ի սէր քո որդու երգուես... (Արած-
անալը ասնելով չգում է յի հողմը:)

ԿԱՐԼ. Ես արդէն փորձել եմ...
բայց քաջութիւն չունէի. ես վախ-
կոտ եմ: Երգուել ի սէր որդուն: (Դասն
ծիծաղում է և յետոյ շարունակում:) Բայց չէ՞ որ քաջ
լինելու համար,
սիրել իմանալու համար հարկաւոր է
ազնիւ լինել, իսկ ես... ես վախկոտ

եմ... և գող... և այդ զոհ... զոհ
հասցրել ինձ այստեղ: (Սրտառնալի:)
Կորիւր այստեղից:

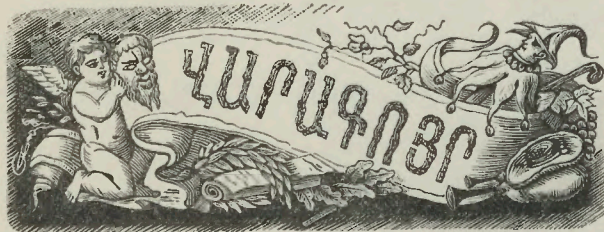
ԷԼԻԶԱ. (Կատարանալով ընկնում է
բաղնիցի վրայ. երեսը բարձրի յէջ հեկե-
նում է)

ԿԱՐԼ. (Շարունակելով) Մարդիկ ան-
պատիւ, անազնիւ չեն ծնւում: Մե-
ղաւորը զոհ ես: (Ժամայոցը խփում է,
նա համեմատում է սնդուկը փայել: Ո՛չ
եթէ ինձ տեսնեն, կարող են հաս-
սկանալ... (Մի քանի բաներ շարադ
փախաւում է լույսի յէջ: Էրարթի հե-
կեկում է:)) Ահա այսպէս, այո,
այսպէս, այսպէս... (Գնում է դե-
պի դռան, յետոյ հանգնում է, նրան
նում է, իբր լսում է Էրարթիոնյի ջայնը:)

ԷԼԻԶԱ. (Շարունակում է հեկեկալ.
Կարել Վազում է դեպի նա, բարձրացնում
է գլուխը, յառահարում լեւաճի համբարում
է և դուրս է վազում. Էրարթի յեկնում
է չեռերը համեմատում է վերկենալ և ընկ-
նում է բաղնիցի յարանի վրայ...)

ԿԱՐԼ. Կարլ...

Թարգմ. Աղ. Մուրադբեկեան

Հրատարակիչ Աղ. Թարխանեան

Ա. ռ. ա. ջ. ի. կ. ա. ! 1900 թ. ու. ա. կ. ա. ն. ի. ն.

ԹԱՏՐՈՆ

(ԶՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Գրական եւ քառերական պատկերազարդ հանդես

Կը հրատարակուի նոյն դիրքով եւ ծրագրով տարեկան 2 գիրք
Բացուած է 1900 թուականի բաժանորդագրութիւնը, տարե-
կան բաժանորդագինն է Թիֆլիսում 3 ռուբլի, միւս քա-
ղաքների համար 3 ռ. 30 կ., արտասահման 10 ֆրանկ:

Հրատարակիչ Աղէքսանդր Թարխանեան

Հասցէ՝ Тифлис, Александръ Тарханянц. կամ Tiflis (Caucase-Russie)
Alexandre Tarkhanian.

Թիֆլիսում բաժանորդագրութիւնը ընդունւում է Հրատարակչի մօտ՝
Սաղովանա, № 27.

Խնդրում ենք նպաստել մեր հրատարակութեան տարածման

Առաջիկա: 1900 թուականին

(ԶՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ

ԹԱՏՐՈՆ

Պատկերազարդ հանդես

Կը հրատարակուի մեր խմբագրութեամբ տարեկան երկու անգամ:
հետեւեալ ծրագրով

- 1) Թատերգութիւններ՝ ինքնուրոյն և թարգմանական.
- 2) Վէպեր, պատկերներ, էտիւզներ.
- 3) Մենախօսութիւններ և օպերաների լիբրետտօ.
- 4) Յօդուածներ թատրոնի և ղեղարուեստի այլ ճիւղերի պատմութիւնից, բեմական և զրականական դորձիչների կենսագրութիւնները.
- 5) Քննադատական յօդուածներ թատրոնական ղեղարուեստի և երա-
ժշտութեան մասին.
- 6) Ռեժիսսեօրական բաժին՝ պիեսների ներկայացման եղանակը, հեղինակ-
ների ցուցումները ղեկօրացիաների և զգեստների վերաբերմամբ, յօդուածներ
գիմազարդի (զրէմ), գիմախաղի (միմիկայի) մասին և գործնական նկատո-
ղութիւններ բեմական կառավարիչների համար.
- 7) Տեղեկութիւններ ղեղարուեստական երկերի մասին Ռուսիայում և ար-
տասահմանում.

8) Քրախօսութիւն.

9) Հայկական բեմի ռեպերտուար (ցուցակ պիեսների).

«ԹԱՏՐՈՆ»-ի իւրաքանչիւր №-ը բաղկացած կը լինի 10—12 տպա-
գրական թերթերից, մեծագիր երեսներով, տպագրած երկու սիւնակի վրայ:

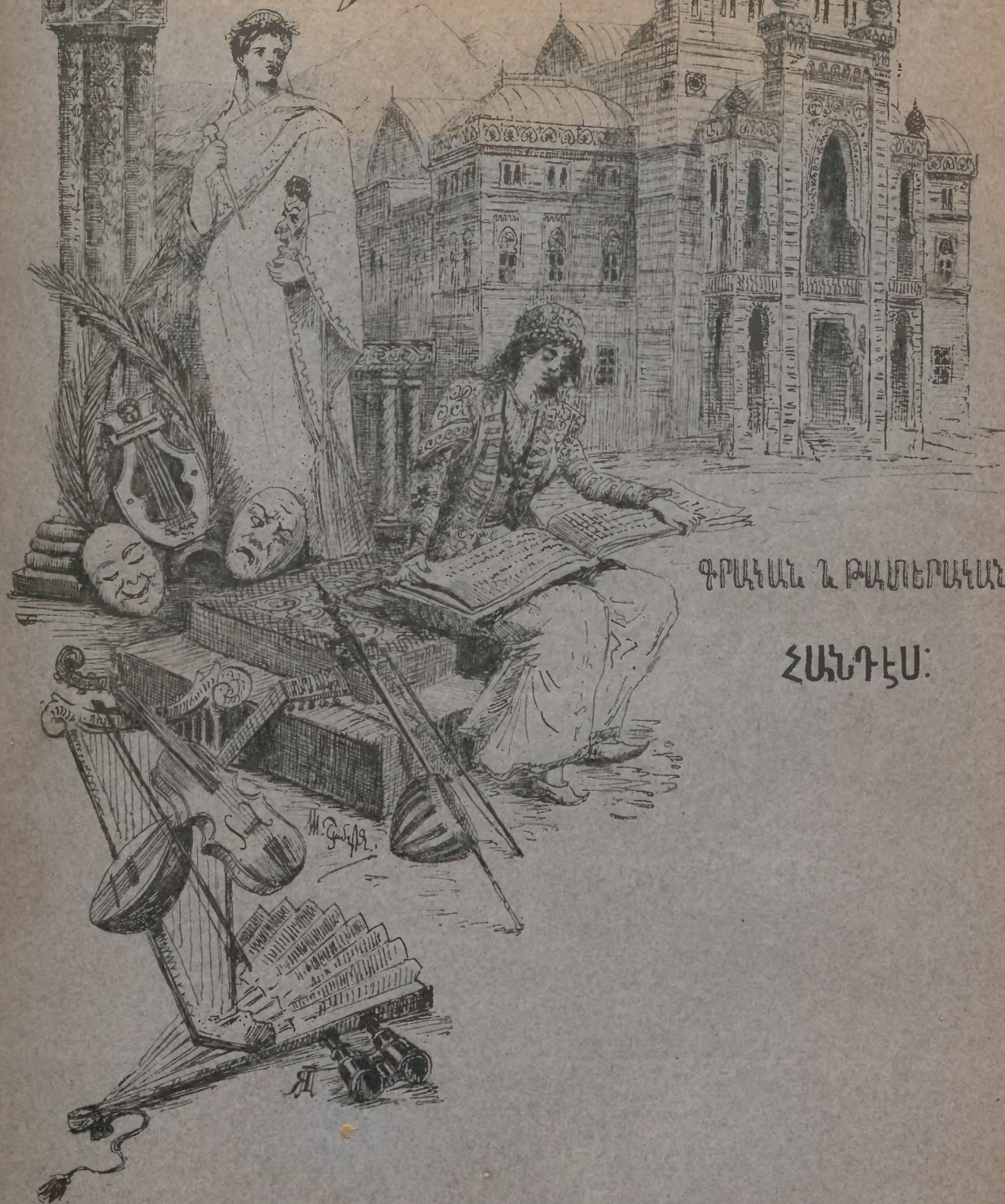
Առաջին №-ը լոյս կը տեսնի մարտի վերջին, իսկ երկրորդը հոկտեմբերի
սկզբին: Բաժանորդագիրն է 3 ռ., Թիֆլիսից գուրս 3 ռ. 30 կ., արտա-
սահման 10 ֆրանկ.

Հրատարակիչ Աղ. Թարխանեան

«ԹԱՏՐՈՆ»-ի անցեալ տարիների №№-ը կարելի է ձեռք բերել միայն
հատով, Կենդրոնական գրավաճառանոցում:

Հայաստան

71

ԳՐԱԿԱՆ և ԲԱՍՏԵՐԱԿԱՆ

ՀԱՆԴԵՍ:

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Վ. Մարտիրոսյանցի տպարան Կ. ՄԱՐՏԻՐՈՍԻԱՆՍԻ.

Орбеляновская ул. д. № 12.

1900

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ա. Ռուզան, պատմ. դրամա 5 դործ., Հեղ.	Գ. Մուրացան . . .	1
բ. Էմին Տէր-Գրիգորեան (Համառօտ կենսագր.)	Ա. Թ.	63
գ. Մի Հջ վերածնութեան շրջանից	Մ. Բերրերեան. . .	65
դ. Թովմաս Սալվինի (կենսագր. վերջ. թարգ.)	Ա. Թարխանեան. .	96
ե. Արեւելեան երաժշտութիւն	Պ. Մոնոռեան. . .	99
զ. Երկու գեղարուեստ. յօդ. Ի. Իւանովի, թարգ.	Գ. Բեդելեան . . .	108
է. Պէպօ-ի ՅՕ-ամեակի տոթիւ	Գ. Չմշկեան. . . .	118
ը. Օրհնական դէքիւ, փող. 1 դործ. փող. ուռ.	Ի. Ալիսանեան . . .	120
թ. Վերջին հիւր, պիեսա 1 դործ. թարգմ.	Ա. Սարգսրեան . .	129
ժ. Հայոց խումբը Բագոււմ	Ա. Շիրվանզադէ. .	143
ժռ. Թատրոնական քրոնիկոն	Դիւետանտ	149
ժք. Յայտարարութիւններ		153

Պ Ե Տ Վ Ե Ր Ն Ե Ր

Պէպօ-ի ՅՕ-ամեակի տոթիւ

- 1) Գաբրիէլ Սունդուկեանց
 - 2) Գէորգ Չմշկեան
 - 3) տիկ. Սամենիկ Չմշկեան
 - 4) Գէորգ Տէր-Դաւթեան
-
- 5) Էմին Տէր-Գրիգորեան
 - 6) Աղամ Սարգսրեան
 - 7) Իտալացի արտիստ Նովիլլի